T.C.

SELÇUK ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANA BİLİM DALI

ULUSLARARASI İLİŞKİLER BİLİM DALI

SİVİL TOPLUM KURULUŞLARI (STK)'NIN DIŞ POLİTİKAYA ETKİSİ: İNSANİ HAK VE HÜRRİYETLERİ İNSANİ YARDIM VAKFI (İHH) ÖZELİNDE İNSANİ YARDIM KURULUŞLARI ÖRNEĞİ

MUHAMMET CEMAL ŞAHİNOĞLU

DOKTORA TEZİ

Danışman

Prof. Dr. NEZİR AKYEŞİLMEN

Konya-2020

TEŞEKKÜR

Uzun ve yorucu bir çalışmanın ürünü olan bu tezin nihayete ermesinde katkıları olan pek çok kişi bulunmaktadır. Çalışmamın her aşamasında desteğini benden esirgemeyen, bilgi ve tecrübelerini benimle paylaşarak bu zorlu yolu kolaylaştıran değerli danışman hocam Sayın Prof. Dr. Nezir Akyeşilmen'e yaptığı katkılardan dolayı teşekkürü bir borç bilirim. Ayrıca eleştirileri ve önerileriyle çalışmanın zenginleşmesine ve özgünlüğüne katkı sunan Tez İzleme Komitesi üyeleri sayın Prof. Dr. Şaban Halis Çalış ve sayın Prof. Dr. Mahmut Hakkı Akın'a teşekkür ediyorum.

Akademik hayatımın başlangıcından bugüne kadar geçen sürede maddi ve manevi desteklerini her zaman hissettiğim Sayın Prof. Dr. Birol Akgün'e, sayın Prof. Dr. Metin Aksoy'a ve Sayın Prof. Dr. Murat Çemrek'e hassaten teşekkür ediyorum. En zor zamanlarımda yanımda olan ve bana, hayata dair kattıklarını hiçbir zaman unutamayacağım değerli ağabeyim ve hocam Sayın Öğretim Görevlisi Adem Seleş'e teşekkürlerimi sunuyorum.

Değerli dostlarım Ahmet Ateş'e, Muammer Kaya'ya, Mesut Çakan'a ve kıymetli büyüğüm Mikail Şahin'e desteklerinden dolayı ayrı ayrı teşekkür ediyorum.

Her daim yanımda olan, emek veren ve beni her şartta destekleyen başta annem ve babam olmak üzere tüm aileme, büyük sabır göstererek bana zor zamanlarımda destek olan ve beni teşvik ederek cesaretlendiren sevgili eşim Selda'ya, bu yorucu ve uzun süreçte yeterli zaman ayıramadığım kıymetli kızım Azra Betül'e en kalbi şükranlarımı sunuyorum.

T. C.

SELÇUK ÜNİVERSİTESİ

Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

Öğrencinin		
	Adı Soyadı	Muhammet Cemal ŞAHİNOĞLU
	Numarası	134129001005
	Ana Bilim / Bilim Dalı	Uluslararası İlişkiler/ Uluslararası İlişkiler
	Programı	Tezli Yüksek Lisans ☐ Doktora ■
	Tez Danışmanı	Prof. Dr. Nezir AKYEŞİLMEN
	Tezin Adı	Sivil Toplum Kuruluşları (STK)'nın Dış Politikaya Etkisi: İnsan Hak ve Hürriyetleri İnsani Yardım Vakfı (İHH) Özelinde İnsani Yardım Kuruluşları Örneği.

ÖZET

Bu tez, (uluslararası) STK'ların, uluslararası ilişkilerde önemli bir aktör olduğunu ve devletlerin dış politikalarını etkileyebileceğini ileri sürmektedir. STK'lar, özellikle Soğuk Savaş sonrası dönemde, insan haklarından çevrenin korunmasına kadar birçok konuda uluslararası gündemi etkilemeyi başarmıştır. Böylece realist paradigmanın düşük politika (lowpolitics) konuları olarak gördüğü söz konusu sorunlar, devletlerin dış politika gündemine dahil olmaya başlamıştır. STK'lar, devletlerin sahip olduğu askeri güçten yoksundur. Bunun yanı sıra, çok uluslu şirketlerin ekonomik gücünden de yoksundur. Fakat tüm bu handikaplara rağmen STK'ların kendilerine has geliştirdikleri stratejiler vardır. STK'lar, bu stratejiler sayesinde uluslararası ilişkileri ve devletlerin dış politikalarını etkileyebilmektedir. Dolayısıyla bu tez, öncelikle, STK'ların kendi stratejilerini kullanarak genelde uluslararası ilişkileri, daha özelde de devletlerin dış politikalarını nasıl etkilediğini ortaya koymayı amaçlamaktadır. Araştırmada, teori ve pratik arasındaki ikilem dünyadan çeşitli örnek olaylar ile karşılaştırmalı bir şekilde analiz edilmiştir. Bu noktada dikkat çeken en önemli bulgu, dünya siyasetinde etkili olmuş ve/veya olabilecek STK'ların savunuculuk temelinde faaliyet gösteren kuruluşlar olduğudur.

Bu tez ayrıca, İHH İnsani Yardım Vakfı özelinde insani yardım kuruluşlarının Türkiye dış politikasına etki edip etmediğini de araştırmaktadır. İHH İnsani Yardım Vakfı'nın üç farklı alanda (insani yardım, insani diplomasi, savunuculuk) faaliyet gösterdiği görülmektedir. Söz konusu üç alan, birbiri ile doğrudan etkileşime sahip olduğundan, diplomatik üçgen olarak kavramsallaştırılmıştır. Diplomatik üçgen çerçevesinde gerçekleştirilen faaliyetler birbiri ile bağlantılıdır. Fakat bu bağlantıya rağmen her alanın etkileri ve sonuçları farklılık gösterebilmektedir. Çalışmada, insani yardımların Türkiye'nin imajına ve yumuşak gücüne olumlu bir etkide bulunduğu ortaya çıkmıştır. Fakat savunuculuk temelinde gerçekleştirilen bir eylem, Türkiye'nin dış politikasına olumsuz bir etki olarak yansımıştır.

Anahtar Kelimeler: Sivil Toplum Kuruluşları, Uluslararası İlişkiler, İnsani Yardımlar, İHH, Savunuculuk, Türk Dış Politikası

T. C.

SELÇUK ÜNİVERSİTESİ

Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

Öğrencinin		
	Adı Soyadı	Muhammet Cemal ŞAHİNOĞLU
	Numarası	134129001005
	Ana Bilim / Bilim Dalı	Uluslararası İlişkiler/ Uluslararası İlişkiler
	Programı	Tezli Yüksek Lisans ☐ Doktora ■
	Tez Danışmanı	Prof. Dr. Nezir AKYEŞİLMEN
	Tezin İngilizce Adı	The Effect of Non-Governmental Organizations (NGOs) on Foreign Policy: The Case of The Foundation for Human Rights and Freedoms and Humanitarian Relief (IHH) in the Spesific of Humanitarian Organizations.

ABSTRACT

This thesis claims that (international) NGOs are an important actor in international relations and NGOs can affect the States' foreign policies. NGOs, especially after the Cold War, were successful on affecting the international agenda about many areas from human rights to protecting the earth. Thus the problems which are included in low politics by realist paradigm started involving in the States' foreign policies. NGOs are devoid of the military power unlike the States and also they are devoid of the economic power unlike the multinational companies. But NGOs developed many unique strategies despite these handicaps. Thanks to these strategies, NGOs can affect the international relations and the States' foreign policies. So this thesis, firstly, aims to reveal how NGOs affect the international relations and the States' foreign policy by using their own unique strategies. In this survey the dilemma between theory and practice is analyzed as comparing various events. At this point most important discovery which takes attention is that NGOs, which affected or will affect the World politics, are active in the basis of advocacy NGOs.

Also this thesis searches whether The Foundation for Human Rights and Freedoms and Humanitarian Relief (IHH) or other Humanitarian NGOs affect the Turkish foreign policy or not. We can see that İHH Humanitarian Relief Foundation is active at three area (humanitarian relief, humanitarian diplomacy and advocacy). The said three areas, because they are in touch with each other directly, are conceptualized as diplomatic triangle. The activities which are done in the diplomatic triangle framework are engaged with each other. But despite this engagement any areas' affects or consequences can differentiate. In this survey it is revealed that humanitarian reliefs affect Turkish image and soft power positively. On the contrary an action that acted in the basis of the advocacy affected the Turkish foreign policy negatively.

Key Words: Nongovernmental Organizations, International Relations, Humanitarian Aid, IHH, Turkish Foreign Policy, Advocacy

İÇİNDEKİLER

BİLİMSEL ETİK ..... **i**
TEŞEKKÜR ..... **ii**
ÖZET ..... **iii**
ABSTRACT ..... **iv**
İÇİNDEKİLER ..... **v**
KISALTMALAR ..... **viii**
GİRİŞ **1**
Amaç **5**
Literatür Taraması **5**
Önem **12**
Varsayımlar **13**
Sınırlılıklar **13**
Sorunsal **14**
Yöntem **14**
Tezin Akışı **15**

BİRİNCİ BÖLÜM

SİVİL TOPLUM KURULUŞLARI VE ULUSLARARASI İLİŞKİLERDEKİ GELİŞİMİ

1.1. Sivil Toplum Düşüncesi 18
1.2. Sivil Toplum Nedir? 19
1.3. Sivil Toplum Kuruluşları 20
1.3.1. STK'ların Özellikleri 23
1.3.2. STK'ların İşlevleri 24
1.4. Küreselleşme ve Soğuk Savaş Sonrası Uluslararası İlişkiler 26
1.4.1. Transnasyonalizm ve Transnasyonal Aktörler 30
1.4.2. Transnasyonal Aktör Olarak STK'ların Yükselişi 36
1.4.3. Küresel Sivil Toplum 42

1.5. STK'ların Uluslararası Sisteme Dâhil Olması 44
1.6. STK'ların Sorunları ve Avantajları *Sorunları* 48
1.7. STK'ların Sınıflandırılması ve Çeşitleri 52
1.7.1. Devlet Destekli Sivil Toplum Kuruluşları (GONGO) 55
1.7.2. Düşünce Kuruluşları (Think-Tank) 55
1.8. Uluslararası STK'lara Örnekler 58
1.9. STK'ların Uluslararası İlişkileri Etkileyen Uygulamalarına Örnekler 66
1.10. Değerlendirme: Dünya Siyasetinde STK'lar 69

İKİNCİ BÖLÜM

SİVİL TOPLUM KURULUŞLARI VE DIŞ POLİTİKA

2.1. Uluslararası İlişkiler ve STK'lar 73
2.2. Uluslararası İlişkiler Teorileri ve STK'lar 78
2.2.1. Realizm ve STK'lar 82
2.2.2. Liberalizm ve STK'lar 93
2.2.3. İnşacılık ve STK'lar 100
2.3. Dış Politika ve STK'lar 112
2.4. STK'lar Devlet Politikalarını Etkileyebilir mi? 116
2.5. STK'ların Devletleri Etkileme Yöntemleri 120
2.5.1. Savunuculuk, Lobicilik ve Protesto Faaliyetleri 121
2.5.2. Toplumsal Eğitim ve Bilinçlendirme 127
2.5.3. Ulusal Gündemi Belirleme 129
2.5.4. Devletlerin ve Devlet Dışı Aktörlerin Gözlenmesi/İzlenmesi 131
2.5.5. Küresel Gündemi Belirleme ve Etkileme 132
2.6. Değerlendirme: İkna, Rıza, Meşruiyet ve STK'lar 134

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TÜRKİYE DIŞ POLİTİKASINDA İHH İNSANİ YARDIM VAKFI

3.1. İnsan Hak ve Hürriyetleri (İHH) İnsani Yardım Vakfı 138

3.1.1. İnsan Kaynakları ve Finansal Giderler 141

3.1.2. İHH İnsani Yardım Vakfı'nın Çalışma Sahaları 142

3.2. İnsani Yardımlar: Ulusal/Küresel Gündem Belirleme Süreci ve İHH 144

3.3. İnsani Diplomasi ve İHH'nın İnsani Diplomasi Faaliyetleri 163

3.3.1. İnsani Diplomasi ve İHH 165

3.3.2. İHH'nın İnsani Diplomasi Faaliyetlerine Örnekler 166

3.4. İHH ve İnsan Hakları (Savunuculuk) Faaliyetleri 171

3.4.1. Mavi Marmara Olayı: STK'ların Dış Politikayı Etkilemesi 174

3.5. Değerlendirme: İnsani Yardımların Politik Bağlamı ve STK'lar 180

SONUÇ 184

KAYNAKÇA 196

KISALTMALAR

STK : Sivil Toplum Kuruluşu

BM : Birleşmiş Milletler

AK Parti : Adalet ve Kalkınma Partisi

ECOSOC : Ekonomik ve Sosyal Konsey (Economic and Social Council)

GONGO : Devlet Destekli Sivil Toplum Kuruluşları (Goverment Organised Non-Governmental Organisation)

AI : Uluslararası Af Örgütü (Amnesty International)

MSF : Sınır Tanımayan Doktorlar (Medecins Sans Frontieres)

HRW : İnsan Hakları İzleme Örgütü (Human Rights Watch)

ICG : Uluslararası Kriz Grubu (International Crisis Group)

ACF : Action Against Hunger (Action Contre La Faim)

AAR Japan : Association for Aid and Relief (AAR) JAPAN

CARE : Cooperative for Assistance and Relief Everywhere

OXFAM : Oxford Committee for Famine Relief

ICRC : Uluslararası Kızılhaç Komitesi (International Committee of the Red Cross)

ICBL : Kara Mayınlarının Yasaklanması Hareketi (International Campaign to Ban Landmines)

ICC : Uluslararası Ceza Mahkemesi (International Criminal Court)

İHH : İnsan Hak ve Hürriyetleri İnsani Yardım Vakfı

TİKA : Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı Başkanlığı

NED : Ulusal Demokrasi Vakfı (National Endowment for Democracy)

UIA : Uluslararası Dernekler Birliği (Union of International Associations)

CMC : Küme Mühimmat Koalisyonu (The Cluster Munition Coalition)

İİT : İslam İşbirliği Teşkilatı (The Organisation of Islamic Cooperation)

MILF : Moro İslami Kurtuluş Cephesi (The Moro Islamic Liberation Front)

TPMT : Bağımsız Gözlemci Heyeti (Third Party Monitoring Team)

ICG : Uluslararası Temas Grubu (International Contact Group)

AFAD : Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı

GİRİŞ

Küresel seviyedeki kamusal alan, ortaya çıkan yeni güç merkezleriyle birlikte birçok sivil aktörün de dâhil olduğu ağlarla iç içe geçmiş durumdadır. Yumuşak gücün getirilerinin farkına varan devletler, bunu alternatif bir dış politika gücü olarak kullanmaya başlamışlardır. Devletler ile STK'lar arasında artan sinerji, yumuşak gücün getirilerinin keşfedilmesinin bir neticesidir (Axworthy, 2016: 301-305).

Son yıllarda devletlerin kamu diplomasisine, kültür diplomasisine ve yumuşak güç politikalarına atfettiği önem bu durumun en somut göstergelerindendir. Dolayısıyla devletler, algıların gerçeklerle yer değiştirdiği günümüzde, alternatif diplomasi araçlarını kullanmaya zorlanmaktadır. İnternetin yaygınlaşması ile birlikte sosyal medya ve diğer iletişim olanakları ile ulusal ve uluslararası kamuoyunun birbirine bağlı hale gelmesi, kamuoyunu doğrudan ve/veya dolaylı biçimde yönlendirebilen araçların ve aktörlerin önemini arttırmıştır. Kamuoyunun artan bu önemi, devletlerin dış politika adımlarını daha dikkatli atmasını zorunlu kılmaktadır. STK'ların varlığı da tam bu noktada önemli hale gelmektedir. Zira STK'lar, kamuoyunu hem etkileyebilen hem de kamuoyunun algılarını yönlendirebilen aktörlerden bir tanesidir. Bu bağlamda STK'ların en büyük gücü kamuoyudur. Çünkü STK'lar, toplumlardan aldıkları güç sayesinde devletlerin politikalarına etki edebilmektedirler. STK'ların tarihsel gelişimi göz önüne alındığında bu durum, söz konusu kuruluşların geleneksel olarak kabul edilen rollerindeki değişikliği açıkça ortaya koymaktadır. STK'ların var olan ve gittikçe yükselen bu etkisi, kimi zaman devletler tarafından da desteklenebilmektedir. Zira devletler, politik olarak girmekte zorlandığı ülkelere, STK'lar aracılığıyla rahatça girebilmektedir. STK'ların bu amaçla kullanmasının temel nedeni, yumuşak gücün aktörlerinden biri olarak kabul edilmesinden kaynaklanmaktadır.

STK'lar, kurdukları ağlar sayesinde dünya siyasetinde etkili aktörler olarak kabul edilmektedir (Salamon, 1994; Clark, 1995; Mathews, 1997; Keck and Sikking, 1998; Finnemore and Sikkink, 1998; Josselin and Wallace, 2001; Ahmed and Potter, 2006; Willets, 2014; Demars and Dijkzeul, 2015). STK'ların bu noktaya evrilmesinde,

küresel düzeyde yaşanan değişimler oldukça etkili olmuştur. Soğuk Savaş'ın sona ermesi, küreselleşme süreci, iletişim ve ulaşım teknolojisinde yaşanan baş döndürücü gelişmeler, STK'ların yükselişinde rol oynayan en önemli parametrelerdir.

STK'lar, özellikle Soğuk Savaş sonrası yaptıkları insani yardım çalışmaları ile gündem olmuştur. Bu kuruluşlar, sadece yardım yapmakla kalmamış, insani krizlerin dünya gündeminde tutulmasına da aracılık etmişlerdir. Hatta STK'lar, çoğu zaman devletlerden önce çatışma bölgelerine gitmişlerdir. STK'ların insan haklarını önceleyen faaliyetleri, bu kuruşların kamuoyundaki meşruiyetini de artırmıştır. Bu kamuoyu desteği sayesinde de STK'lar, *sessiz çoğunluğun sesi* olarak görülmeye başlamıştır.

STK'lar, Soğuk Savaş'ın sona ermesinden sonra demokrasi ve insan haklarının gelişimine yönelik yaptıkları faaliyetler ile rüştünü ispat etmiştir. Zira Soğuk Savaş'ın sona ermesinden sonra özellikle Doğu Avrupa'da demokratik yönetimlerin artmasında STK'lar, itici bir güç olarak ortaya çıkmıştır. STK'ların günümüzde demokratik sistemin en önemli aktörleri olarak kabul edilmelerinin nedeni de budur. STK'ların devletlere rağmen kendilerine meşru bir alan açabilmesi de bu sayede gerçekleşmiştir.

STK'lar, halkın yönetime katılmasına katkı sunmakla kalmamış, devletlerin dış politika davranışlarını da etkileyebilecek bir seviyeye ulaşmıştır. STK'lar, sahip oldukları ağlar sayesinde sınırları aşmakta; devletlere ve devlet dışı aktörlere nüfuz edebilmektedir. Teknolojik gelişmeler ve bilgi devrimi, bir yanda STK'ların gücünü arttırırken bir yanda da devletleri daha geçirgen hale getirmektedir. Nihai olarak ise devletler, sahayı, toplumları, doğrudan ya da dolaylı biçimde yönlendirebilen ve etkileyebilen STK'lar gibi aktörlerle paylaşmaktadır (Nye, 2005: 93). STK'ların bu noktadaki en büyük gücü ise arkalarına aldıkları kamuoyu desteğidir. STK'lar, kamuoyu desteğini arkasına alarak kendilerine has yöntemlerle devletleri ve devlet elitleri tarafından yürütülmesi düşünülen dış politikayı, bulutların arasından aşağıya indirmeye zorlamaktadır.

Bu çalışma, bu gerçeklerden hareketle STK'ların, devletlerin dış politikalarını nasıl etkilediği üzerinedir. Bilgi sağlama/aktarma, lobicilik, medya ve iletişim

olanakları ile gündem oluşturma, STK'ların bilinen en etkili yöntemleri arasındadır. Fakat STK'ların kendilerine has geliştirmiş oldukları yöntemler de mevcuttur. Özellikle küresel düzeyde örgütlenmiş bir STK'nın varlığı hem uluslararası ilişkilerde hem de dış politikada gücün, kristalize olmasına neden olmaktadır. STK'ların sahip olduğu bu güç, onları bilinen tanımından uzaklaştırırken paralel biçimde devletlerin bu kuruluşları hem müttefik hem de rakip olarak dikkate almalarına neden olmaktadır.

Çalışmanın bir diğer inceleme alanı ise İHH İnsani Yardım Vakfı özelinde insani yardım STK'larının, Türkiye'nin dış politikasına etkisi üzerinedir. İHH İnsani Yardım Vakfı'nın örnek STK olarak tercih edilmesinin en temel nedeni, İHH'nın üç farklı alanda faaliyet gösteriyor olmasıdır. Bunun yanı sıra çeyrek asırdır faaliyet gösteren İHH İnsani Yardım Vakfı, BM Ekonomik ve Sosyal Konseyi'nde danışmanlık statüsüne sahip ve 135 ülkede faaliyet gösteren uluslararası nitelikte bir STK'dır.

Türkiye'nin dış politikasında yaşanan belirgin değişim parametrelerinden birisi, STK'ların dış politika sürecine daha fazla dâhil edilmesidir. Bu kuruluşlar, özellikle AK Parti'nin[1] iktidara geldiği 2002 yılından Arap Baharı'nın başladığı 2011 yılına kadar aktif biçimde dış politika görünür olmuştur. Bu tarihler arasında uygulanan yumuşak güç ve kamu diplomasisi politikaları "Türkiye Dış Politikasının Yumuşak Gücünün Yükselişi" (Ekşi ve Erol, 2018) olarak nitelendirilmiştir. Bu kuruluşlardan bazıları, zamanın ruhuna uygun bir biçimde yeniden yapılandırılırken (TİKA) bazıları da değişen dış politika anlayışının temel stratejilerine uygun biçimde ihdas edilmiştir (Yunus Emre Enstitüleri).

Yumuşak güç söylemi ve algısı üzerinden uygulanan Türkiye dış politikasında devlet destekli kuruluşlar aktif olarak katkı sunsalar da devletten bağımsız STK'lar da (İHH, Yeryüzü Doktorları) bu sürece paralel biçimde destek vermişlerdir. Elbette STK'lara verilen devlet desteği göz ardı edilemez. Fakat Afrika gibi bir kıtada, devletin resmî kuruluşlarından önce STK'ların varlık göstermesi, Türkiye'nin kara kıtaya yönelik politikalarını kolaylaştırmıştır. Örneğin İHH'nın 1996 yılından beri

[1] Çeşitli kaynaklarda AKP ifadesi kısaltma olarak kullanılıyor olmakla birlikte, parti tüzüğünde kısaltma olarak AK Parti ifadesi kullanıldığı için mevcut çalışmada da tüzüğe uygun bir kullanım tercih edilmiştir.

Afrika'da devam eden faaliyetleri, Türkiye'ye o bölgeden doğru bilgiler gelmesini mümkün kılmıştır. 2011 yılında Somali'de yıllar sonra açılan büyükelçiliğe, Yeryüzü Doktorları Derneği'nin başkanı Cemalettin Kani Torun'un atanması, bu kuruluşların, Türkiye dış politikasına katkısını göstermesi açısından önemlidir. Ayrıca Türkiye'nin ve STK'ların küresel seviyede gösterdiği yardım çabalarının somut çıktısı, Türkiye'nin 2009-2010 yılında BM Güvenlik Konseyi geçici üyesi olarak seçilmesinde ortaya çıkmıştır. Bu seçimde Türkiye, 53 Afrika ülkesinden 51'inin oyunu almıştır (Ventura, 2017).

STK'ların Afrika, Balkanlar, Kafkaslar, Orta Doğu ve Asya'da yaptıkları yardım faaliyetleri, Türkiye'ye yönelik algıların değişmesinde önemli rol oynamaktadır. STK'ların bu gönüllü çabaları, Türkiye'nin küresel ve bölgesel gücüne destek sağlarken aynı zamanda Türkiye'yi, dünyanın en çok insani yardım yapan ülkeler arasında birinci sıraya yerleştirmiştir. Küresel İnsani Yardım 2018 Raporu'na göre Türkiye, dünyada en çok insani yardım yapan ülkedir (GHA Report, 2018). Türkiye'nin *en cömert* ülke olmasında elbette insani yardım STK'larının da katkısı vardır. STK'ların katkıları sadece istatistiksel bağlamda değildir. Bu çalışma, İHH özelinde bu katkının sadece istatiksel olmadığını incelemektedir.

Amaç

Bu çalışma, STK'ların, devletlerin dış politika davranışlarını etkileyebileceğini ortaya koymayı amaçlamaktadır. Bağlantılı bir şekilde sadece devletlerin değil, devlet dışı aktörlerin davranışlarını da etkileyebileceğini iddia etmektedir. STK'lar, kendilerine has yöntemlerle devlet ve devlet dışı aktörleri baskı altına alabilmektedir. Örneğin, 1999 yılında Seattle'da başlayan gösteriler sivil toplumun gücünün gerçek anlamda hissedildiği bir dönem olarak görüldü. STK'ların eleştirileri sadece devletlere yönelik değildi, küresel şirketler de bu eleştirilerden nasibini aldı.

Çalışmanın bir diğer amacı da STK'ların, demokrasi ve insan haklarının gelişimi, insani güvenlik ve insani diplomasiye yaptığı katkıların ortaya çıkarılmasını sağlamaktır. STK'ların bu katkıları, söz konusu kuruluşların ayrıntılı olarak incelenmesini zorunlu kılmaktadır. Bu çalışmada, STK'ların katkıları, örnek olaylar ve somut çıktılar üzerinden ele alınmış; uluslararası ilişkilerde STK'ların bazı kararları/uygulamaları, nasıl *norm*a dönüştürdüğü anlatılmıştır.

Çalışmanın bir diğer amacı, resmî kuruluşların yanı sıra bağımsız nitelikteki STK'ların da devletlerin yumuşak gücüne ve kamu diplomasisine katkı yapabileceğini ortaya koymaktır. Özellikle insani yardım STK'ları, yaptıkları yardımlar ile ülke imaj ve prestijine katkı sağlayabilmektedir. STK'lar, bir ülkenin dışarıya uzanan kolları olarak görülebilir. Akıllı güç politikaları, tüm dünyada devletlerin önceliği hâline gelmiştir. Akıllı gücün iki bileşeninden biri olan yumuşak güç politikalarının en önemli aktörü, STK'lardır.

Çalışmanın son amacı ise İHH İnsani Yardım Vakfı'nın insani yardımlar, insani diplomasi ve insan hakları gibi üç farklı alanı bütünleştirerek sadece insani yardımlarla değil, diğer alanlardaki faaliyetleri ile de Türkiye'nin dış politikasına etki edebileceğini ortaya koymaktır.

Literatür Taraması

STK'lar, günümüzde hem sosyal yaşam alanında hem de siyasal alanda önemli görevler icra etmektedir. Bu durum, STK'ların çalışma yelpazesinin genişliğinden

kaynaklanmaktadır. STK'lara dair yapılan akademik çalışmaların çeşitliliği de bu gerçeği ortaya koymaktadır. Halkla ilişkilerden kamu yönetimine; işletmeden sosyolojiye kadar farklı disiplinlerde STK'lara dair çok sayıda araştırma bulunmaktadır. Farklı disiplinlerde çalışmaların yapılması, STK'ları, disiplinler arası bir konu hâline getirmiştir (Feldman 1997, Keck ve Sikkink 1998, Schafer 1999, Mundy ve Murphy 2001, Welch 2001). Bu minvalde STK'ların gündelik yaşamda olduğu kadar akademik alanda da oldukça önemli bir çalışma alanı olduğu görülmektedir.

Uluslararası İlişkiler disiplini de STK'ları, uluslararası ilişkiler ve dış politikada ne gibi etkileri olabileceği konusunda inceleme konusu yapmıştır. Zira Uluslararası İlişkiler literatürü incelendiğinde, STK'ları konu alan iki temel tartışmanın şekillendiğini görmek mümkündür: Türkçe literatürdeki temel tartışma, STK'ların dış politikaya etkisi üzerinedir. İngilizce literatürdeki temel tartışmanın ise iki boyutlu olduğu görülmektedir: Birincisi, STK'ların uluslararası ilişkilerde etkili bir aktör olup olmadığına yöneliktir. İkincisi ise STK'ların, devletlerin davranışlarına etki edip edemediği üzerinedir.

Türkçe literatürde STK-Dış Politika etkileşimi üzerine yapılan akademik çalışmalar, son yıllarda artış göstermiştir. Bu durumun temel olarak iki nedeni vardır: Birincisi, STK'ların, Türkiye dış politikasındaki görünürlüklerini arttırmış olmasıdır. İkincisi ise söz konusu kuruluşların, Türkiye'nin dış politikasına katkı sunduğunun (özellikle insani yardım STK'larının Afrika'da yürüttüğü faaliyetler) gözlemlenmesidir.

Türkçe literatürde STK-Dış Politika ilişkisi üzerine yapılan ilk çalışma, Erhan Doğan ve Semra Cerit Mazlum tarafından derlenen *Sivil Toplum ve Dış Politika Yeni Sorunlar, Yeni Aktörler (2006)* adlı kitaptır. Çeşitli akademisyenlerin farklı makalelerinden oluşan bu çalışma, derleme olması nedeniyle STK-Dış Politika ilişkisi

konusunda tam anlamıyla teorik bir alt yapı kuramamıştır. Çalışmada ayrıca insani yardım STK'larına yönelik herhangi bir bölüm de mevcut değildir.[2]

Literatürde, STK-Dış Politika ilişkisine dair en bariz tartışma, STK'ların dış politikaya etkisi üzerinedir. Bazı araştırmalar, STK'ların dış politikada belirleyici olduğunu; bazı araştırmalar da STK'ların, dış politikada sınırlı bir etkiye sahip olduğunu iddia etmektedir. Örneğin Banu İşlet *The Role of Aid NGOs as Non-State Actors in International Politics (1998)* adlı yüksek lisans çalışmasında, STK'ların uluslararası politika ve dış politikadaki etkisinin sadece düşük politika (low politics) alanlarıyla ilgili konularla sınırlı olduğunu ifade etmektedir. İşlet, çalışmasında, realist paradigma ile benzer sonuçlara varmış ve karar vericilerin hâlâ devletler olduğunu iddia etmiştir.

Ahmet Hüsrev Çelik *Sivil Toplum Kuruluşlarının Türk Dış Politikasına Etkisi (2007)* adlı yüksek lisans çalışması da benzer bulgulara ulaşmıştır. Çelik'e göre STK'ların etkileri, noktasal olaylarla sınırlıdır. Fakat Çelik, geleceğe dair bir öngörüde bulunarak bu etkinin, ileride artabileceğini de ifade etmiştir. Erhan Doğan'ın kitap bölümü olarak ele aldığı *Türk Dış Politikası ve Sivil Toplum Kuruluşları (2012)* çalışması, STK'ların dış politika yapımına giderek daha fazla katılmalarını kabul etmekle birlikte, etkilerinin hâlâ az olduğunu ifade etmektedir.

Filiz Cicioğlu, *Sivil Toplum-Dış Politika İlişkisi Çerçevesinde Sivil Toplum Kuruluşlarının Türkiye'nin Avrupa Birliği Politikasına Yaklaşımı (2011)* adlı doktora çalışmasında, yine STK'ların sınırlı bir etkiye sahip olduğunu kabul etmektedir. Hatta Cicioğlu'na göre STK'lar, çoğunlukla karar vericiler tarafından belirlenen gündem üzerinde mesai harcamaktadır ve karar yapım sürecinde fazla etkili değildir. Benzer bir sonuç, Gökmen Kılıçoğlu'nun *Sözde Ermeni Soykırımı İddiaları ile Mücadele Kamu Diplomasisi Kullanımı ve Sivil Toplumun Rolü: Talat Paşa Komitesi Örneği (2008)* adlı çalışmasında da iddia edilmektedir. Kılıçoğlu'na göre STK'lar, etkin bir

[2] Çalışmada yardım faaliyetlerinde bulunan STK'ların etkinliğinde ve harekete geçirdikleri maddi olanaklarda bir artış yaşandığı ifade edilmekte, hatta bu hareketlerin dış politikaya olan ilgisinin soruşturulmayı bekleyen önemli bir konu olduğu kabul edilmektedir. Bu boşluğu, alana yönelik artan akademik ilginin dolduracağı beklentisi çalışmada açıkça ifade edilmektedir.

aktör olarak görünürlüklerini arttırmaktadır fakat karar yapım sürecinde ve gündem belirlemede oldukça sınırlıdır. Söz konusu çalışmaların ortak noktası, STK'ların dış politikaya etkisinin oldukça sınırlı olduğudur.

Türkiye Üçüncü Sektör Vakfı'nın (TÜSEV) yaptırdığı bir araştırmaya göre de STK'lar, politika oluşturma sürecine sınırlı bir şekilde etki edebilmektedirler. Araştırma anketine cevap verenlerin %60'ı, STK'ların politika oluşturmaya etkisinin sınırlı olduğunu %21'i, bu etkinin ortalama düzeyde olduğunu %13'ü, hiçbir etkisinin olmadığını ve %6'sı da bu etkinin yüksek düzeyde olduğunu düşünmektedir (TÜSEV, Sivil Toplum Değerlendirme Raporu, Ekim 2009-Eylül 2010).

Literatürde STK'ların dış politikada etkili olduğunu iddia eden çalışmalar da azımsanmayacak kadar çoktur. Buradaki temel tartışma ise STK'ların, hangi açıdan etkili olduğuna yöneliktir. Örneğin Dilek Canyurt'un *Türkiye'nin Sahra Güneyi Afrika Dış Politikası: Konstrüktivist Bakış Açısından Sivil Toplum Kuruluşlarının Rolü (2012)* yüksek lisans çalışması, özellikle Afrika'da kalkınma yardımı yapan STK'ların olumlu etkisini, kamu diplomasisi boyutuyla değerlendirmiştir. Fakat çalışma, sadece Sahra Güneyi ile sınırlandırılmıştır. Begüm Kurtuluş'un *Türkiye'nin Kamu Diplomasisinde Sivil Toplum Kuruluşları Rolü: İnsani Yardım Kuruluşları ve İnsani Diplomasi Perspektifi (2015)* adlı çalışması insani yardım STK'larının katkısını, yeni kamu diplomasi boyutuyla ele almıştır. Çalışma, İHH, Deniz Feneri, Yeryüzü Doktorları gibi STK'ların faaliyetlerini kısaca incelemiştir. Fakat çalışma, tam anlamıyla teorik bir çerçeve sunmamıştır. B. Senem Çevik'in *Uluslararası Halkla İlişkilerde İnsani Yardımlar: Kamu Diplomasisi Boyutu (2014a)* kitabı da insani yardım kuruluşlarını, Türkiye dış politikasına etkisi, kamu diplomasisi ve halkla ilişkiler bağlamında incelemiştir. Çalışmada ayrıca TİKA, Kızılay gibi kuruluşların yanı sıra insani yardım STK'larının faaliyetlerinin, insani diplomasiyle bağlantısı da ele alınmıştır. Muharrem Ekşi'nin *Kamu Diplomasisi ve AK Parti Dönemi Dış Politikası (2018)* kitabı, daha çok TİKA, TRT ve Anadolu Ajansı, Yunus Emre Külltür Enstitüsü gibi resmî kuruluşların etkisini, kamu diplomasisi boyutuyla incelemiştir. Bağımsız nitelikteki STK'ların etkisi, oldukça kısa anlatılmıştır. Ekşi ile benzer şekilde Mehmet Özkan'ın *Doğu Afrika Jeopolitiği ve Türkiye'nin Somali Politikası*

(2014) adlı çalışması, daha çok TİKA, AFAD gibi kuruluşlara odaklanmış ve insani yardım STK'ları kısaca anlatılmıştır. Söz konusu çalışmalar, genel olarak STK'ların etkisini, kamu diplomasisi boyutundan incelemiştir.

STK'ların Türkiye dış politikasına etkisini, farklı parametreler üzerinden analiz eden araştırmalar da mevcuttur. Örneğin Fırat Purtaş'ın *Türk Dış Politikasının Yükselen Değeri: Kültürel Diplomasi (2014)* makalesi, STK'ların etkisini, kültür yönünden incelerken; Bülent Aras ve Pınar Akpınar'ın *The Role of Humanitarian NGOs in Turkey's Peacebuilding (2015)* makalesi ise STK'ların Türkiye dış politikasına katkısını, barış inşası perspektifinde incelemektedir. Aras ve Akpınar, çalışmalarında, STK'ların üst düzey barış inşasından ziyade halkla etkileşime odaklanan düşük seviyeli barış inşası faaliyetlerini sürdürdüğünü iddia etmiştir. Fakat Filipinler ile Moro Müslümanları arasındaki barış sürecinde, Bağımsız Gözlemci Heyeti'nde yer alan İHH, üst düzey barış inşası sürecinde aktif olarak yer almıştır.

Nihat Çelik ve Emre İşeri'nin *Islamically Oriented Humanitarian NGOs in Turkey: AKP Foreign Policy Parallelism (2016)* ve Senem Çevik'in *The Rise Of NGOs: Islamic Faith Diplomacy (2014b)* makaleleri, İslami hassasiyete sahip olan insani yardım kuruluşlarının Türkiye dış politikasına sağladığı katkıları, yumuşak güç üzerinden değerlendirmiş ve söz konusu kuruluşların, Türkiye dış politikasına katkı sağladığını ifade etmiştir.

İHH özelinde incelenen çalışmalar da vardır. Muhammed Kotan'ın *Küresel Bir Sivil Toplum Örgütü Olarak İHH (2010)* adlı yüksek lisans çalışmasında İHH, küresel bir STK olarak incelenmiş fakat İHH'nın Türkiye dış politikasına katkısına çok odaklanılmamıştır. Mustafa Samancı'nın *Türkiye-Afrika İlişkilerinde Sivil Toplum Kuruluşlarının Rolü: İnsani Hak ve Hürriyetleri İnsani Yardım Vakfı (2017)* adlı yüksek lisans çalışması ise İHH'nın Afrika'daki faaliyetlerinin sadece insani yardım boyutunu incelemektedir. Hüsrev Tabak'ın *Broadening the Nongovernmental Humanitarian Mission: The IHH and Mediation (2015)* makalesi ise İHH'yı, arabuluculuk rolü üzerinden değerlendirmektedir.

İngilizce literatürde STK (NGO) olarak nitelendirilen aktörlerin, uluslararası ilişkiler ve dış politikada etkisinin olup olmadığına yönelik tartışmalar, daha çok Soğuk Savaş sonrası dönemde ilgi görmüştür. Fakat öncesinde uluslararası ilişkilerin devlet merkezli yaklaşımlarına yönelik eleştiriler Soğuk Savaş döneminde ortaya çıkmıştır. Bu bağlamda ilk tartışma, devlet ve devlet dışı aktörlerin uluslararası ilişkilere ve dış politikaya etkilerine yöneliktir. Ulus-devletin yetki ve sınırlarının tartışıldığı, uluslararası sistemin yapısının yeniden sorgulandığı 1970'lerin başında, devlet merkezli yaklaşımlara[3] yönelik eleştirilerde bir artış yaşanmıştır. Çok uluslu şirketler başta olmak üzere farklı aktörlerin sistemdeki rollerinin araştırılması, transnasyonal (ulus-ötesi) aktörlerin etkilerinin analiz konusu olmasına neden olmuştur.

Nye ve Keohane'in *Transnational Relations and World Politics: An Introduction* (1971), Samuel P. Huntington'un *Transnational Organizations in World Politics (1973)* ve *Power and and Interdependence (1977, 2012)* çalışmalarının ortak noktası, devlet ve devlet dışı aktörlerin, dünya siyasetinde karşılıklı etkileşimde olduğu ve bu etkileşimin, uluslararası sistemde aktör çeşitliliğine neden olduğuna yöneliktir. Böylece IBM, Roma Katolik Kilisesi ve petrol şirketleri gibi ulus-ötesi aktörlerin, kendi politikaları nedeniyle devletlerin dış politikalarına etki edebileceği iddia edilmiştir.

1980'lerin sonunda inşacı teorinin iddialarının ve Soğuk Savaş sonrasında geleneksel uluslararası ilişkiler teorilerinin –özellikle de realizmin- başarısızlığı, devlet merkezli ilişkilerin dışında ulus-ötesi ilişkilerin ve iç siyasetin etkilerinin daha fazla araştırma konusu olmasına yol açmıştır. Rosenau, *Turbulence in World Politics: A Theory of Change and Continuity (1990)* ve *Citizenship in a Changing Global Order (1992)* çalışmalarıyla ulus-ötesi egemen ve bağımsız aktörlerin ortaya çıktığını iddia ederken; Peter M. Haas, *Epistemic Communities and International Policy Coordination (1992)* çalışmasıyla ortaya çıkan bu yeni ulus-ötesi aktörlerin bilgi ve

[3] Realizmin en temel varsayımlardan bir tanesi uluslararası ilişkilerin temel aktörünün egemen ulus-devlet olduğuna yöneliktir. Dolayısıyla devletlerin dışındaki uluslararası örgütler, çok uluslu şirketler, STK'lar gibi örgütler egemenlikleri olmaması nedeniyle aktör olarak kabul edilmezler. Realizmin temel görüşleri çalışmanın ikinci bölümünde ayrıntılı olarak ele alınmıştır.

güç tekelini dağıttığını, epistemik cemaatler üzerinden analiz etmiştir. Ülke sınırlarını aşan ulus-ötesi ağların ve bilgi kaynaklarının güçlenmesiyle devletler, bu ağların bilgi kaynaklarına ulaşımını engelleyemedikleri için sahip oldukları bilgi tekelini kaybetmişlerdir.

Soğuk Savaş'ın sona ermesi, küreselleşme süreci ve iletişim teknolojilerinin gelişmesi uluslararası ilişkilerin yapısını etkilemiştir. Böylece ulus-ötesi ilişkilerin ve aktörlerin dünya siyasetindeki etkisine yönelik kavramsallaştırma sürecine girilmiştir. Bu dönem, ulus-ötesi aktörlere ve onların etkilerine dair ayrımın belirginleştiği, sivil toplum aktörlerinin ve/veya küresel sivil toplum tartışmalarının netleştiği dönemdir. Boli ve Thomas'ın *INGOs and Organization in the World Polity (1999)* çalışması; Ann Florini'nin *Transnational Civil* Society *(2001)* çalışması; John Keane'in *Global Civil Society (2003)* çalışması; Held ve diğerlerinin *Global Transformations Politics, Economics, and Culture (1999)* çalışması, *küresel ulus-ötesi sivil toplumun* ortaya çıkışını ilan etmiştir. Bunların yanı sıra Salamon'un *The Rise of the Nonprofit Sector (1994)* çalışması; Thomas Princen ve Matthias Finger'ın *Environmental NGOs in World Politics Linking the Local and the Global (1994)* çalışması; Ann Marie Clark'ın *Non-governmental Organizations and Their Influence on International Society (1995)* çalışması; Jessica T. Mathews'in *Power Shift (1997)* çalışması; Gerard Clarke'ın *Non-Governmental Organizations (NGOs) and Politics in the Developing World (1998)* çalışması; David Chandler'ın *Constructing Global Civil Society: Morality and Power in International Relations (2004)* çalışması; Mary Kaldor'un *Global Civil Society: An Answer to War (2013)* çalışması; Keck ve Sikkink'in *Activists Beyond Borders (1998)* çalışması; Finnemore ve Sikkink'in *International Norm Dynamics and Political Change (1998)* çalışması; Ahmed ve Potter'ın *NGOs in International Politics (2006)* çalışması ve Demars ve Dijkzeul'un *The NGO Challenge for International Relations Theory (2015)* çalışması, STK'ları, gelişmekte olan dünyanın yeni siyasi aktörleri olarak kabul etmiştir. Bu çalışmalarda, STK'ların dünya genelinde büyüdüğü; etkin bir aktör olarak uluslararası ilişkileri ve devletleri etkileyebildiği iddia edilmiştir.

Josselin ve Wallace'ın *Non-State Actors in World Politics (2001)* çalışması ve John D. Clark'ın *Ethical Globalization: The Dilemmas and Challenges of*

Internationalizing Global Civil Society (2001) çalışması, STK'ların normatif yönüyle bir baskı aracı hâline geldiğini iddia etmektedir. Bu çalışmalara göre STK'lar, ulusal olmayan kimlikleri ortaya çıkararak, toplumların vicdanı olarak hareket etmektedirler. Böylece devletlerin görmezden geldiği konulara, doğrudan kendi inisiyatifleri ile çözüm aramaktadırlar. Dolayısıyla STK'lar, bu şekilde küresel pazara *değer* ve *ahlâkî baskı* oluşmasına neden olmaktadır.

STK'larla ilgili literatürün büyük kısmı, STK'ların yerel, ulusal ve uluslararası arenada oynadığı roller konusunda oldukça iyimserdir (Jordan ve Tuijl, 2000: 2051). STK'ların bu farklı rolleri, literatürde oldukça geniş bir yelpazede incelenerek ortaya konmuştur. Örneğin; STK'ların hükûmetler arası örgütlerle olan ilişkileri (Martens, 2005), uluslararası sözleşmelere katkıları (Glasius, 2006), çevre sorunlarına yönelik faaliyetleri (Eilstrup-Sangiovanni ve Bondaroff, 2014); insancıllık (Barnett ve Weiss, 2008a), insan hakları (Korey, 2001); devlet ötesi politikalara katılımları (Wapner, (1995); barış çalışmaları (Aall, 1996, Paffenholz, 2009), STK Diplomasisi (Davenport, 2002; Roeder ve Simard, 2013; Willetts, 2014) gibi çalışmalar, STK'ların uluslararası ilişkilerdeki farklı rollerine ve alanlarına yönelik beklentileri içeren çalışmalardır.

Önem

STK'ların devletlerin dış politikalarını etkilemeye yönelik metotları, Türkçe literatürde genelde dağınık ve bütünlükten yoksundur. Çalışmalar daha çok belirli bir teori (inşacı) ve/veya teorilerin kavramları üzerinden değerlendirilmektedir. STK'ların kendilerine has geliştirmiş oldukları bilgi sağlama, gündem belirleme gibi yöntemler ise genelde birbirinin tekrarı şeklindedir. Mevcut çalışmanın önemi de tam bu noktada ortaya çıkmaktadır. Bu çalışmada, teorilerden de faydalanılmıştır. Fakat bilhassa STK'ların kendi geliştirdikleri yöntemlere daha fazla odaklanılmıştır. Dolayısıyla bu tezde, literatürdeki dağınıklık giderilmeye çalışılmış ve bir bütünlük sağlanması hedeflenmiştir. Teorinin pratiğe ne kadar yansıdığını görmek için STK'ların kullandıkları metotlar, örnek olaylarla birlikte karşılaştırılmıştır.

Çalışmayı önemli kılan bir diğer unsur ise İHH'nın çalışma alanlarının değerlendirilmesi sürecine yöneliktir. Literatürde İHH'nın Türkiye dış politikasına

etkilerinin ya da katkılarının tek bir alan (insani yardımlar veya insani diplomasi gibi) üzerinden değerlendirildiği görülmektedir. Fakat dünya genelinde etkili olan STK'ların, savunuculuk alanında öne çıkan kuruluşlar olduğu somut biçimde görülmektedir. Bu çalışmada İHH, insani yardımlar, insani diplomasi ve insan hakları alanındaki faaliyetleri ile analiz edilmiştir. Diplomatik üçgen olarak kavramsallaştırabileceğimiz bu alan, STK'ların devletlere ve devlet dışı aktörlere karşı etkililiğini arttırabilmektedir. Dolayısıyla mevcut çalışmanın en önemli unsuru, bu üçgeni, bir bütün olarak analiz etmiş olmasıdır. Bu sayede mevcut çalışmanın, literatürdeki bu boşluğu doldurmasına katkı sağlaması düşünülmektedir.

Varsayımlar

Bu çalışmanın en temel varsayımı, STK'ların dünya siyasetinde etkili bir aktör oldukları ve devletlerin politikalarını etkileyebildikleridir. Bununla bağlantılı olarak bir diğer varsayım ise STK'ların, iddia edilen bu etkiyi, kendilerine has geliştirdikleri meşru yöntemlerle ve sert güçten yoksun bir şekilde gerçekleştirebildikleridir.

Bir diğer varsayım ise Türkiye merkezli bağımsız insani yardım STK'larının, Türkiye'nin dış politikasındaki yumuşak gücüne, kamu diplomasisine ve ülke imajına katkı sunduğudur.

Sınırlılıklar

STK'ların çalışma alanları ve odaklandıkları meseleler, oldukça geniştir. Ayrıca kimi STK'lar, sadece ulusal seviyede faaliyet gösterirken, kimi STK'lar da uluslararası seviyede faaliyet göstermektedirler. Bu çalışmada, uluslararası düzeyde faaliyet gösteren, uluslararası ilişkilere ve devletlerin dış politikalarına etki edebilme kapasitesine sahip olan STK'lara odaklanılmıştır. Türkiye özelinde ise insani yardım STK'ları arasında İHH İnsani Yardım Vakfı, ayrıntılı bir şekilde analiz edilmiştir.[4]

[4] Mevcut çalışma sadece uluslararası STK'lar ile sınırlı tutulmuştur. Dolayısıyla sonraki bölümlerde, özel bir ayrıntıya gerek duyulmadığı müddetçe uluslararası STK yerine kısaca STK kavramı kullanılacaktır. Bu nedenle STK kavramı çalışmanın genelinde uluslararası STK'lara atıf yapmaktadır.

Sorunsal

Bu çalışma, esasen iki ana soru üzerine inşa edilmiştir: Birincisi, STK'lar, devletlerin dış politikasını etkileyebilir mi? Şayet etkileyebiliyorsa bunu, nasıl ve hangi yöntemler ile yapabilmektedir? Çalışmanın ikinci ana sorusu İHH örneğinden hareketle, insani yardım STK'ları Türkiye'nin dış politikasına katkı sağlayabilir mi? Şayet bu mümkünse, bu katkıyı nasıl ve hangi şekilde sağlayabilirler?

Bu çalışmada "STK'lar, uluslararası ilişkilerde etkili bir aktör müdür? STK'lar, neden küresel vicdanı temsil ettiklerini iddia eder? STK'lar, nasıl güven duyulan kuruluşlar hâline geldi? STK'lar, norm oluşturabilir ya da var olan bir normu, değiştirebilir mi? Teknolojik gelişmeler, STK'ları, nasıl etkiledi? STK'lar, devletlerin politikalarını neden etkilemek ister? STK'lar, sert güçten yoksun olmalarına rağmen devlet davranışlarını nasıl etkileyebilmektedir? Devletler, neden STK'ları açıkça karşılarına almak istemezler? İHH örneğinden hareketle insani yardım STK'ları, Türkiye'nin dış politikasına katkı sağlayabilir mi? STK'ların amacı, Türkiye'ye politik destek sağlamak mıdır? İnsani yardım kuruluşları, yumuşak güç aracı mıdır? İnsani yardım STK'larının faaliyetleri, Türkiye'nin kamu diplomasisine etki etmekte midir? Türkiye, dış politikasında STK'ları hangi motivasyonlarla aktifleştirmiştir? İnsani yardımların, Türkiye'nin dış politikasına nasıl bir etkisi vardır? Sadece insani yardımlar, dış politikada etkin bir unsur mudur? Devletler, neden STK'ları dış politikada kullanmaktadır? STK'lar, neden yumuşak güç aktörü olarak görülebilir?" gibi yardımcı sorulara da cevap aranacaktır.

Yöntem

Bu tez çalışmasında, öncelikle yerli ve yabancı çalışmalar incelenmiştir. STK'ların dış politikaya etkisinde, akademisyenlerin, devlet adamlarının, STK çalışanlarının kaleme aldığı eserlerden ve internet kaynaklarının değerlendirmelerinden faydalanılmıştır. Tezin birinci ve ikinci bölümü, yöntemsel bağlamda kütüphane veri tabanları, kütüphane kaynaklarının kullanılması ve internet kaynaklarının taranması ile hazırlanmıştır. Bunların yanı sıra tezin konusu ile

bağlantılı olarak videolar, filmler, konferanslar ve çeşitli TV programları da izlenmiştir.

Çalışmanın son bölümünde ise öncelikle İHH İnsani Yardım Vakfı'nın internet kaynakları, kitapları, dergileri ve faaliyet raporları incelenmiştir. Toplanan verileri güçlendirmek amacıyla en başta İHH İnsani Yardım Vakfı yetkilileri ile görüşülmüştür. Bu çerçevede İHH İnsani Diplomasi Koordinatörü ve İHH İnsani ve Sosyal Araştırmalar Merkezi (İNSAMER) Başkanı ile yüz yüze bir görüşme gerçekleştirilmiştir. Ayrıca İHH İnsani Yardım Vakfı Mütevelli Heyeti başkan vekili ile e-mail yoluyla bir görüşme gerçekleştirilmiştir. Ayrıca çeşitli akademisyen, bürokrat, aktivist ve STK çalışanları ile de çeşitli görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Bunlarla birlikte STK-Dış Politika ilişkisi ve İHH İnsani Yardım Vakfı örneği üzerine yapılan akademik çalışmaların içeriğindeki mülakatlar da incelenmiştir.

Toplanan veriler, belirli parametrelere göre analojik olarak tasniflenmiş; sahada gerçekleşen örnek olaylar ve teoriler, birbirleri ile karşılaştırılarak derinlemesine analiz yapılmıştır.

Tezin Akışı

Çalışmanın ilk bölümünde, öncelikle sivil toplumun ne olduğu ve tarihsel gelişimine odaklanılmış, sivil toplum ve STK arasındaki temel farkın ne olduğu kısaca özetlenmiştir. Sonraki kısımlarda ise STK'ların uluslararası ilişkilerdeki yükselişinin temel gerekçeleri, tarihsel sürece uygun bir biçimde incelenmiştir. Küreselleşmenin, STK'ları nasıl etkilediği, STK'lara ne gibi fırsatlar sunduğu, STK'ların, sert güçleri olmamasına rağmen nasıl ayakta kalabildiği analiz edilmiştir. Bölümün sonunda ise uluslararası ilişkileri etkileyen STK'lar ve bu STK'ların uygulamaları kısaca incelenmiştir.

Çalışmanın ikinci bölümü, teorik bir çerçeve oluşturmak amacıyla realizm, liberalizm ve inşâcılık gibi teorilerin, uluslararası ilişkilere ve dış politikaya bakışlarını incelemiştir. Ayrıca bu teorilerin, STK'lara bakışı da incelenmiştir. Sonrasında ise STK'ların, dış politika sürecine neden ve nasıl dâhil olduğu ve STK'ların, devletlerin

dış politikasını ve devlet dışı aktörlerin davranışlarını hangi metotlarda etkilemeye çalıştığı, çeşitli örnek olaylarla analiz edilmiştir.

Çalışmanın son bölümü ise İHH İnsani Yardım Vakfı örneğinden hareketle, insani yardım kuruluşlarının Türkiye'nin dış politikasına bir etkisinin olup olmadığı, olduysa nasıl olduğu, olmadıysa neden olmadığı sorusuna cevap aramaktadır.

BİRİNCİ BÖLÜM

SİVİL TOPLUM KURULUŞLARI VE ULUSLARARASI İLİŞKİLERDEKİ GELİŞİMİ

Özgür ve bağımsız bir sivil toplum yerel, ulusal ve küresel düzeyde sağlıklı ve duyarlı bir yönetişimin temelidir.

(BM Eski Genel Sekreteri Ban Ki-moon)

Sivil toplum kavramı, son yıllarda oldukça sık kullanılır hâle gelmiştir. Bu durum, sivil toplum alanına yönelik beklentilerden kaynaklanmaktadır. Bu beklentilerin birinci boyutu, sivil toplum alanının temel insan hakları ve değerleri temelinde güçlenmesiyle ve genişlemesiyle alakalıdır. Diğer boyut ise sivil toplumun örgütlü hali olan sivil toplum kuruluşları (STK) ile ilgilidir. STK'lar, söz konusu alanın (sivil toplum) güçlenmesinde önemli aktörler olarak kabul edilmektedir. STK'ların bu beklentileri karşılayıp karşılamadığı ya da ne ölçüde karşılayabildiği konusu hâlâ tartışmalıdır. Fakat STK'ların tarihsel gelişimi ve başarıları göz önüne alındığında, STK'lara yönelik beklentilerin artarak devam ettiği görülmektedir. Bu durumun temel nedeni ise toplumların, kendi çıkarlarını temsilen küresel vicdan olarak hareket edebilecek birilerine şiddetle ihtiyaç duymasından kaynaklanmaktadır.

Bu bölümde, öncelikle sivil toplum ve STK kavramlarına yönelik terminolojik bir çerçeve çizilecektir. Ardından çalışmanın temelini oluşturan STK'ların, uluslararası ilişkilerdeki tarihsel gelişiminin ve yükselişinin temel gerekçeleri incelenecektir. Son olarak dünya siyasetinde etkili bir aktör hâline gelen STK'ların, devletlere ve devlet dışı aktörlere karşı başarılı olduğu faaliyetler, kısaca anlatılacaktır. Bu bölümün amacı, sonraki bölümler için kavramsal, kurumsal ve tarihsel bir alt yapı hazırlamaktır.

1.1. Sivil Toplum Düşüncesi

Sivil toplum kavramı, son yıllarda gerek gündelik dilde gerek de aktif siyasette, sıkça kullanılan kavramlardan biridir. Teorik tartışmalarda bu kavram, "sivil toplumun yeniden doğuşu, yeniden canlanması, yeniden yapılanması" ya da "sivil toplumun Rönesans'ı" gibi ifadelerle tartışılır hâle gelmiştir (Cohen ve Arato, 1994: 29).

Günümüzde oldukça popüler hâle gelen sivil toplum kavramı, gelişimini Batı siyasi düşünce tarihinde yaşanan tartışmalara borçludur. Batılı toplumların yaşamsal deneyimleri sonrasında ortaya çıkan sivil toplum kavramı, bu nedenle Batılı bir kavramdır. Dolayısıyla içeriğinde de Batı'nın düşünsel temellerini barındırır (Tosun, 2001: 27; Ryfman, 2006: 11). Sivil toplumun tarihsel serüveni, her ne kadar Batı orijinli olsa da etkinlik alanı sürekli genişlemiş, dünyanın hemen her coğrafyasında benimsenmiş, uygulama imkânı bulmuş ve özellikle de uluslararası yaşama girmiştir (Ryfman, 2006: 10). Elbette bu tarihsel süreç, uzun bir zamana yayılmakta ve içerisinde çok çeşitli tartışmaları barındırmaktadır. Bu tartışmaların en başında, sivil toplum ve devlet ayrımı gelmektedir.

Sivil toplum-devlet ilişkilerine yönelik tartışmaların başlangıcı, Antik Yunan'a kadar götürülmektedir. Fakat sivil toplum kavramının modern anlamdaki kullanımı, sanayi toplumu dönemine denk gelmektedir. Bu döneme kadar sivil toplum, devletin bizzat kendisi ya da devletin içerisindeki bir alan olarak kabul edilmekteydi. Dolayısıyla modern anlamda sivil toplum tartışmaları, XVII. yüzyılın sonları ile XVIII. yüzyılın başlarında yaşanmaya başlamıştır (Çaha, 2007: 17). Bu tarihe gelene kadar sivil toplum kavramı, Rousseau'dan Hegel'e, Marx'tan Gramsci'ye kadar birçok düşünür tarafından farklı perspektiflerle incelenmiş ve günümüzdeki modern anlamına ulaşmıştır.[5]

Sivil toplum kavramının birçok farklı tanımı vardır. Kavramın çekirdek bileşenleri arasında örtüşen ortak noktalar olmasına rağmen kesin tanımı konusunda

[5] Çalışmanın sınırlılıkları kapsamında bu tartışmalara girilmeyecektir. Sivil toplum-devlet tartışmalarına yönelik ayrıntılı bilgi için bkz. Çaha, 2007; Tosun, 2001; Odabaşı, 2005; Sunar, 2005a; Sunar, 2005b; Sunar, 2005c, Şentürk ve Erdoğan, 2008.

uzlaşı çok azdır. Bu nedenle sivil toplum kavramına yönelik tanımlar arasında bazı vurgular değişebilmektedir. Kimileri için sivil toplum "devlet gücüne, politik ve bireysel özgürlüklere" kimileri içinse "ekonomik işlevlere ve sosyal sermayeye" odaklanır (Anheier ve List, 2005: 54). Bu noktada kavrama dair çeşitli tanımlamalar yapmak, sivil toplumun ne olup olmadığına dair fikir edinmemize katkı sağlayacaktır.

1.2. Sivil Toplum Nedir?

Sivil toplum genel olarak; devlet yapısının ve kurumlarının dışında kalan bir alan olarak kabul edilir. Bu alan devletten küçük, birey ve aileden büyük bir yapılanmadır. Kısacası "Kamu kurumlarının, devlet dairelerinin ve askeri bürokrasinin dâhil edilmediği alanlardır" (Özden, 2008: 11). Sivil toplum, birey ile devlet arasında bir ara kademe olarak da tanımlanmaktadır. Bu durum bireyin çıkarlarını, devlete karşı koruma vazifesi gören sivil toplumu, birey ile devlet arasında iletişim sağlayıcı bir araç olarak ortaya çıkarmaktadır (Çaha, 2011a: 1). "Birey ve devlet arasında yer alan baskı grupları, iş dünyası, spor ve müzik grupları, yardım dernekleri gibi gönüllü olarak kurulan bu gruplar, sivil toplum olarak tanımlanmaktadır" (Ashford, 2009: 11). Edmund Burke'un (1729-1797) "Küçük müfrezeler (little platoons)" olarak tanımladığı bu alanlar, sivil toplumu oluşturmaktadır. Burke'a göre devletler, bu küçük müfrezeleri korumalı ve hiçbir şekilde tehlikeye atmamak için çaba harcamalıdır (Heywood, 2016: 268; Todd, 2009: 5-6). Bu koruma, elbette sivil toplumun doğasına aykırı olmamalıdır. Çünkü sivil toplumun olmazsa olmazı (*sine qua non)* bağımsızlıktır. Dolayısıyla devlet, bu alanı korurken sivil toplumun bağımsızlığına müdahale etmemeli, özgürlüğüne katkı sağlamalıdır. Aksi bir durumda sivil toplumun varlığından bahsetmek mümkün değildir.

Sivil toplum "bir uygarlık aşaması" olarak da ifade edilmektedir (Arslan, 2001: 9). Mardin, tam da bu anlamda sivil toplumun etimolojik kökenine vurgu yaparak kavramın esas anlamının "şehir adabı, medenilik" olduğunu belirtir. Dolayısıyla Mardin'e göre sivil toplumun karşıtı, bilinenin aksine askeri toplum değil, gayri medenilik (Mardin, 2011: 9) olarak görülmelidir. Dolayısıyla sivil toplumu bir medeniyet aşaması olarak da görmemiz mümkündür. Bu durum, sivil toplumun -

özellikle ülkemizde- devlete karşı olması gerektiğine dair yanlış anlaşılmaları da beraberinde getirmektedir. Sivil toplum, devlet karşıtı değil, toplum yanlısı olmak zorundadır. Çünkü sivil toplum, bireylerin ortak çıkarları çerçevesinde gönüllü birliktelikler üzerine inşa edilen bir alandır. Bu birlikteliklerin temel hedefi, devlet karşıtlığı değil toplum yararıdır.

Başlangıcı Aristoteles'e kadar dayanan sivil toplum düşüncesi, günümüze gelene kadar birçok düşünür tarafından ele alınmış ve tartışılmıştır. Bu düşünsel süreç içerisinde sivil toplum kavramı, kimi zaman devlet karşısında veya devletle eş anlamlı, kimi zaman da olumlu ya da olumsuz anlamda kullanılmıştır (Tosun, 2001: 49). Zamanın şartlarına göre dönüşerek günümüzdeki modern tanımına ulaşan sivil toplum kavramı, bu açıdan modern bir içeriğe ve özelliğe sahiptir. Tıpkı çoğulcu toplum, insan hakları ve demokrasi gibi sivil toplum da modern kültürün bir kavramıdır (Aydın, 2013: 386).

Sivil toplum düşüncesinin gelişimi ve tanımı kısaca özetlenmiştir. Bundan sonraki kısımda, STK'lar incelenecektir. Fakat öncesinde sivil toplum ve STK'lara yönelik vurgulanması gereken önemli bir noktanın açığa kavuşturulması gerekmektedir. Sivil toplum ve onun örgütlü hâli olan STK'lar, çoğu zaman birbirlerinin yerine hatta birbirleri ile eş anlamda kullanılmaktadır**.** Fakat sivil toplum, çalışmanın başında da ifade edildiği üzere kendine has bir tarihi olan ve birçok düşünür tarafından gerek siyasi alanın dışında ve gerek de siyasi alanın içerisinde tartışılan bir kavramdır. Bu bağlamda STK'lar, sivil toplumun kurumsal hâle gelmiş yani örgütlenmiş halidir. Dolayısıyla sivil toplum alanı/düşüncesi olmadan STK'lardan bahsedilmesi mümkün değildir. Kısacası sivil toplum, soyut bir alana yönelirken, STK'lar somut bir alana yönelirler. Zira sivil toplum alanının varlığı, STK'ları ortaya çıkarır. Çalışmada, öncelikle sivil toplumun incelenmesinin temel nedeni de budur.

1.3. Sivil Toplum Kuruluşları

STK'lar, sivil toplum düşüncesinin güçlenmesinde temel rol oynayan aktörlerdir. STK'ların varlığı, aynı zamanda demokratikleşmenin bir göstergesi olarak kabul edilmektedir. Fakat STK'ların katkıları, bu kadarla sınırlı değildir. STK'lar,

dünyanın hemen her bölgesinde çeşitli faaliyetler icra etmektedirler. Bazı STK'lar, faaliyetlerini uluslararası seviyede yürütürlerken, bazıları da ulusal ya da yerel düzeyde faaliyet göstermektedirler. Bazıları yardım kuruluşu olarak çalışırken bazıları da ticaret odaları gibi sınırlı çıkarlar amacıyla çalışmaktadır. Kimi mahalli dernekler ise çevrenin güzelleşmesi, toplumun gelişimi için hizmet etmektedir. Fakat bunların yanı sıra birçok STK genel olarak, büyük idealler için seferber olmaktadır. Tıpkı insan hakları, kadın ve çocuk hakları, çevre ve sosyal adalet için çalışan STK'lar gibi (Paul, 2000).

STK'lar, devletten özerk alanlarda faaliyet gösteren ve yönetimin bir parçası olmayan örgütlenmelerdir. Bu durumda özel sektör girişimleri, birlikler, odalar, sendikalar, kooperatifler, dernekler ve vakıflar, STK kapsamında ele alınabilirler (Yıldırım, 2004: 51-52). Tıpkı sivil toplumun tanımında olduğu gibi STK'ların tanımında da ortak bir görüş yoktur. Basitçe "siyasal otoritenin baskısında kurtulma" olarak tanımlanabilir (Bolay, 2009: 314). Teorik tanım doğru olsa bile yetersiz kalmaktadır. Çünkü günümüzde iç ve dış siyasete etki edebilen STK'lar için bu tanım, oldukça yüzeysel kalmaktadır. Pekiyi STK nedir? Hangi örgütler, STK olarak tanımlanabilirler?

STK'nın tanımının ne olduğuna dair literatürde hem bir çeşitlilik hem de bir karmaşa vardır. Türk Dil Kurumu (TDK) sözlüğüne göre STK, "Toplumdaki çeşitli sorunları, bağımsız olarak ele alıp kamuoyunu bilgilendirme ve aydınlatma görevi yapan, öneriler sunan her türlü birliklerdir" (TDK). The Global Development Research Center (GDRC[6])'ye göre ise STK "Hükûmetten bağımsız olan ve başta ticari amaçlı olmaktan ziyade acıyı hafifletmek, yoksulların çıkarlarını korumak, çevrenin korunmasını sağlamak ve temel sosyal hizmetleri sağlamak ya da toplumsal gelişmeleri üstlenmek için faaliyet gösteren özel kuruluşlardır" (GDRC, 2016).

Kuçuradi, STK'ları "Belirli bir mekân ve zamanda bilgiye dayanılarak teşhis edilen bir ihtiyacı ya da bir ihtiyaçlar demetini karşılamayı amaç edinen, kâr amacı

[6] Global Development Research Center (GDRC); çevre, kent, toplum, ekonomi ve bilgi gibi çeşitli alanlarda faaliyet gösteren Japonya merkezli kâr amacı gütmeyen bağımsız bir düşünce kuruluşudur.

gütmeden hizmet veren; bu sebeple kamunun yönetimine katılan kuruluşlar" (Kuçuradi, 1998: 30) olarak tanımlamaktadır. Yine STK'lar, "Savundukları ve/veya operasyonel çabaları eşitlik, eğitim, sağlık, çevre koruma ve insan hakları gibi sosyal, politik ve ekonomik amaçlar üzerine odaklanarak belirli toplumsal çıkarlara hizmet etmeyi amaçlayan kâr amacı gütmeyen özel kuruluşlar" (Teegen vd., 2004: 466) olarak da tanımlanmaktadır. Tanımlardan da anlaşılacağı üzere STK'ların temel hedefi, toplumsal faydadır. Toplumsal fayda, sadece belirli amaçlar için değil, sağlıktan siyasal katılıma kadar hemen her alan için geçerlidir.

STK'lar, kâr amacı gütmeyen ve kendi üyelerinin ya da diğer insanların çıkarlarını ve değerlerini kamusal alanda ifade edebilme noktasında etnik, kültürel, bilimsel, dinsel ya da hayırseverlik gibi geniş bir alanı temsil etmektedir. Bu alan, hükûmet dışı örgütler, işçi sendikaları, inanç temelli örgütler, meslek örgütleri ve vakıflar gibi yapılanmalardan oluşmaktadır (Ceballos-Delgado vd., 2012: 256). Dolayısıyla STK'ların faaliyetleri ve odaklandıkları konular, çeşitlilik arz etmektedir. Bağımsız nitelikte olan, toplumsal çıkarları gözeten, gönüllülük prensibiyle hareket eden birçok kuruluş, bu alana dâhil olabilmektedir.

STK kavramına yönelik terminolojik bir karmaşa da yaşanabilmektedir. Terminolojide, STK yerine "Özel Gönüllü Kuruluşlar", "Kâr Amacı Gütmeyen Kuruluşlar" ifadeleri de kullanılmaktadır (McGann ve Johnstone, 2006: 66).

İngilizce'de *Non-Governmental Organizations* (NGO) olarak ifade edilen STK kavramı, Türkçede hükûmet dışı kuruluşlar, devlet dışı kuruluşlar, gönüllü kuruluşlar olarak da ifade edilmektedir. Bu kuruluşlar ile ilgili ülkemizde çeşitli adlandırmalar önerilmiştir. Fakat hiçbiri, *Sivil Toplum Kuruluşları* kadar benimsenmemiştir. Bu çalışmada da STK ifadesi benimsenmiştir. Ryfman'ın çok anlamlı bir şekilde belirttiği üzere bu üç sözcük (Sivil Toplum Kuruluşu) günümüzde hemen her alanda kullanılan hem bir "anahtar" sözcük hem de bir "sembol" hâline gelmiştir (Ryfman, 2006: 10).

Her ne kadar farklı tanımları olsa da "STK" diye bir olgu vardır ve herkes tarafından kabul edilmektedir. Ne var ki bu olguyu oluşturan/ortaya koyan varlıklar/özler çok açık değildir. STK kavramının birçok kullanımı ve çağrışımı vardır.

STK kavramıyla ilgili bu çeşitlilik farklı ölçüler, süreçler, kapsam ve faaliyetler, ideolojik, kültürel geçmiş, organizasyon kültürü ve hukuki statüden kaynaklanmaktadır (Finger ve Princen, 1994: 6). Bunun neticesinde de tıpkı sivil toplum kavramında olduğu gibi STK'lar için de ortak bir tanımın varlığından söz edilememektedir. Bu karmaşıklık, STK'ların tanımı ya da ne ifade ettiği ile ilgili farklı bakış açılarından kaynaklanmaktadır. Fakat bu karmaşayı aşan, genel kabul görmüş bir tanım da elbette söz konusudur.

Bir STK'nın toplumsal anlamda fayda üretmek için bağımsız olması, zorunluluktur. Bu bağımsızlık, iki boyutludur: Birincisi, tercih ettiği gönüllü hizmeti özgürce seçebilmesidir. İkincisi ve daha önemlisi ise şeffaf mali kaynak teminidir. Bu iki boyut, günümüzde STK'ların teorideki bağımsızlığının pratikteki karşılığını göstermesi açısından önemli parametrelerdir. Sadece bu iki özellik üzerinden bile bir STK tanımlaması yapmak mümkündür. Şu hâlde yukarıda yapılan tanımlamaların ışığı altında STK'ları şu şekilde tanımlayabiliriz: STK'lar, toplumsal fayda için çalışan ve bu amaçla kamuoyu oluşturabilen, kâr amacı gütmeyen, kendi kendini yönetebilen ve sorunların (ulusal/uluslararası) çözümüne alternatif çözümler üretebilen, demokratik bir işleyişe sahip, gönüllü olarak bir araya gelen ve bağımsızlık (zihnî ve maddi) prensibini ilke edinmiş kuruluşlardır.

Pekiyi STK'ları diğer kuruluşlardan ayıran özellikler var mıdır? Örneğin bağımsızlık, STK'ları ayırt edici kılmaya yetecek bir ölçüt müdür? STK'lar, hangi fonksiyonları (işlevleri) icra etmektedirler? Görevleri, sadece toplum yararı mıdır?

1.3.1. STK'ların Özellikleri

STK'lar, üyelerinin gönüllü birlikteliği üzerine inşa edilir. Gönüllülük, bu kuruluşlar için en temel/birincil özelliktir. STK'ların bir diğer adının *gönüllü kuruluşlar* olduğu göz önüne alındığında, bu özelliğin ne kadar önemli olduğu anlaşılmaktadır. Gönüllülük, aynı düşünceyi paylaşan bireylerin bir araya gelmesi ile gerçekleşir. Bu durum STK'ları, kurumsal hâle getirir. STK'ların bir diğer özelliği de *kâr amaçlı* olmamasıdır. Amaç, ekonomik bir yarar elde etmek değil, halkın yararını gözetmektir. Kamu yararı, tek bir düşünce ve yaşam biçimine değil, parçalı, renkli ve

çeşitli bir oluşuma işaret eder. STK'lar, gelir getirici faaliyetlerde bulunabilirler. Fakat bu gelirin dağıtımı, amaç doğrultusunda yapılan çalışmalara yönelik olmalıdır (Çaha, 2011b: 90; Yıldırım, 2004: 64).

STK'ların, siyasi iktidardan şüphesiz beklentileri olacaktır. İktidarı yönlendirmek için çeşitli eylemler (gösteri, protesto, lobi, basın açıklaması, dilekçe gibi) gerçekleştirebilirler. Ancak STK'lar, güçlerini kullanarak iktidara gelmeyi ya da mevcut iktidarı devirmeyi amaçlayan kuruluşlar değildir. İktidar hedefi ancak siyasi partiler için geçerlidir. Bu anlamda STK'lar, toplumun tamamını değil, sadece kendi üyelerini temsille sınırlıdırlar. Bu açıdan bakıldığında STK'ların sınırlı bir temsil yetkisine sahip olduğu ifade edilebilir. STK'ların bir diğer önemli özelliği de *hükûmet dışı olma* mecburiyetleridir. STK'ların, hükûmetin bir parçası olarak çalıştıkları model, totaliter sistemlere aittir. Otoriter yönetimlerdeyse STK'lar, çoğunlukla resmî bir kimliğe sahiptir. Bu nedenle bu STK'lar, hükûmetin sivil toplum kuruluşları gibi hareket ederler. STK'lar için bir diğer önemli özellik de *demokratikliktir*. STK'ların içyapıları ve işleyişleri, demokratik özelliklere sahip olmalıdır. İçyapıları açısından STK yöneticilerinin demokratik yollarla seçilmeleri, katılıma açık olmaları, şeffaf ve hesap verebilir nitelikte olmaları gerekmektedir. İşleyiş açısından ise STK'lar, şiddet içermeyen bir yapıda olmak zorundadırlar. STK'lar, herhangi bir alanı, tekellerine alamazlar. Bir alanı kendi tekeline alarak o alanı başka kuruluşlara kapatmak, sivil toplumun doğasına aykırıdır. Devlet alanı gibi ortak değerlere, standart normlara, belli başlı kurallara sahip olmayan STK'lar, farklı ve alternatif arayışların, normların, değerlerin ve taleplerin alanıdırlar. Aksi bir durum, sivil toplum alanını sivil olmaktan çıkaracaktır (Çaha, 2011b: 90-92; Yıldırım, 2004: 63-65; Özden, 2008: 19-21). Tüm bu özellikler aslında STK'ların tanımını da ortaya çıkarmaktadır. Bu özellikler STK'ları, diğer örgütlenmelerden ayırırken, STK'ların fonksiyonları da STK'ların toplumsal faydayı nasıl sağlayabileceğine dair bir yol sunmaktadır.

1.3.2. STK'ların İşlevleri

STK'lar, toplum ve devlet adına çeşitli fonksiyonlar icra etmektedirler**.** Örneğin STK'lar; katılımcı bir demokrasi için çalışmalar yapmak, toplumun ekonomik

kalkınması için projeler üretmek, toplumun sosyal refahını arttırmak, kamu hizmetlerine katkı sunmak, sosyal yardımlarda ve kimi zaman toplumsal çatışmalarda aracı rolü oynamak gibi çeşitli işlevler üstlenmiştir (Akatay ve Yelkikalan, 2007: 29-41). STK'ların bu kadar çeşitli fonksiyonları üstlenmelerinin temel nedeni, kamunun ve özel sektörün yetersiz kaldığı alanlarda devreye girmelerinden kaynaklanmaktadır. Yıldırım, STK'ların bu işlevlerini "siyasal, kültürel ve bireysel" olarak üçe ayırmaktadır (Yıldırım, 2004: 74).

Siyasal işlevin amacı, iktidara nüfuz edebilmek ve katı merkezi yönetim anlayışı yerine âdem-i merkeziyetçi bir yönetim anlayışı sağlamaktır. Böylece bireylerin, siyasi otoritenin baskısı altında kalmasına engel olunmakta ve toplum, despotizme karşı güvence altına alınmaktadır. Bireyleri, yalnızlıktan kurtaran STK'lar, aynı zamanda siyasal duyarlılığı artırma amacıyla farklı düşünceleri bir araya getirmekte ve farklı grupların sisteme yabancılaşmasına da engel olmaktadır. STK'lar ayrıca kamuoyunu harekete geçirerek siyasal otoriteyi etkileyebilme kapasitesine de sahiptirler. STK'lar, toplumun karşı olduğu bir yasanın geçirilmesini engelleyebilmek için siyasi partilere baskı yapabilmektedirler. STK'lar, kamuoyunu etkilemek için medya ve iletişim kanallarını kullanabilmektedirler. Ayrıca seminerler, konferanslar düzenlemekte ve özellikle günümüzde sosyal medya üzerinden siyasal otoriteye karşı güçlü bir baskı oluşturabilmektedir (Barry, 1999: 3; Yıldırım, 2004: 75-85).

STK'ların kültürel işlevleri de en az siyasal işlevleri kadar önem arz etmektedir. STK'lar, bireyleri, gruplar içinde toplayarak hem bireylerin asosyal varlıklar olarak yalnızlaşmasına ve topluma yabancılaşmasına engel olmakta hem de bireylerin toplumsal ve bireysel yaşamlarına anlam kazandırmaktadırlar. Bu şekilde STK'lar, bir nevi çoğulculuk kültürünün gelişimine katkı sağlamaktadırlar (Yıldırım, 2004: 87). Kültürel işlevlerle bağlantılı olarak bireysel işlevler, bireylerin, topluma ve kendisine yabancılaşma, topluma karşı güvensizleşme, iş birliğinden yoksun olma gibi sosyo-psikolojik sorunların ortaya çıkmasına engel olmakta ya da çözümüne katkı sağlamaktadırlar. STK'lar aracılığı ile sosyalleşen bireyler, sivil sorumluluk bilinci ile hareket etmekte ve toplumda, sivil erdemin gelişimine katkı sağlamaktadırlar. Böylece bireysel çıkarlardan ziyade toplumsal çıkarlar, ön planda tutulmaktadır (Yıldırım,

2004: 90). STK'lar, tüm bu işlevleri yerine getirirken sivil toplum bilinci ile hareket etmek zorundadırlar. Bunun için de öncelikle zihnen bağımsız olmaları gerekmektedir. Toplumsal duyarlılığın yerini kurum ya da devlet duyarlılığı aldığı zaman STK'lar, bağımsız olma özelliğini yitirirler. Böyle bir durumda STK'lar, devlet destekli bir kuruluş hâline gelir. GONGO'laşma olarak nitelendirilen bu durum, çalışmanın ilerleyen kısımlarında ayrıntılı olarak ele alınacaktır.

1.4. Küreselleşme ve Soğuk Savaş Sonrası Uluslararası İlişkiler

Evrensel olarak küreselleşmenin kabul edilen tek bir tanımı yoktur (Held ve McGrew, 2003: 3). Küreselleşme tartışmaları dikkate alındığında, bu durumun pek şaşırtıcı olmadığı ortaya çıkmaktadır. Var olan ve devam eden tartışmalara rağmen küreselleşme olgusuna dair kabul edilen bazı temel özellikler de vardır. Birincisi, küreselleşmenin bir süreç olduğuna yöneliktir. İkincisi ise küreselleşmenin tek boyuttan ziyade birkaç boyuta sahip olduğudur. Son olarak küreselleşme, dönüşümler (transformational) olarak da kabul edilmektedir (Modelski vd., 2008: 2).

Anthony Giddens, küreselleşmeyi "Uzak yerellikleri birbirine bağlayan, yerel olayların kilometrelerce uzaklıktaki olaylarla biçimlendirildiği ya da tersine uzak yerellikleri birbirine bağlayan dünya çapındaki sosyal ilişkilerin yoğunlaşması" (Giddens, 1991: 64) olarak görmektedir. Giddens'a göre bu, diyalektik bir süreçtir. Çünkü yerel olaylar, kendilerini şekillendiren uzaktaki olayların tam tersi yönünde ilerleyebilirler. Bu noktada küreselleşme, coğrafi mesafeleri azaltırken, aynı zamanda ulus-devletler arasındaki teritoryal sınırların önemini de azaltmaktadır. Bunun yanında küreselleşme, karmaşık karşılıklı bağımlık ağını (network) ortaya çıkarmaktadır. Keohane ve Nye'e göre, 1970'lerde karşılıklı bağımlılığa yüklenen tüm özellikler artık küreselleşme süreci içinde geçerlidir. Onlara göre küreselleşme bağlantı ağları, çoğul ilişkileri içermektedir. Dolayısıyla bu ilişki ağları yalnızca bölgesel ağlardan değil, kıtalararası (uluslararası) ağlardan oluşmaktadır. (Keohane ve Nye, 2003: 75-76).

Bu noktadan hareketle küreselleşme, yerel, ulusal ve uluslararası olayların sürekli bir biçimde etkileşim hâlinde olduğu bir süreç olarak ifade edilebilir. Sürekli olarak etkileşim içinde olunması, bu sürecin (küreselleşmenin) genişlemesi kadar

derinleşmesini sağlamaktadır. Bu bağlamda küreselleşme "ekonomik, kültürel ve siyasal" olarak üç farklı biçimde yorumlanmaktadır. Ekonomik küreselleşme, ulusal ekonomilerin az ya da çok tekil bir küresel ekonomi içinde eklemlenme sürecidir. Yani küresel ekonomik değişim, dünya pazarlarının yanı sıra ulus-ötesi işletmelerin faaliyetlerini de içerir. Kültürel küreselleşme ise dünyada üretilen bilgi, mal ve görüntülerin, küresel akışa dâhil olarak uluslar, bölgeler ve bireyler arasındaki kültürel farklılıkları ortadan kaldırmaya eğilimi olan süreçtir. Bu dönemde öğrenme, bilgi ve ağların artan önemi, dünya toplumlarında bilinçli bir dünya görüşünün temellerini atmaktadır. Böylece dünyanın farklı noktalarındaki toplumsal hareketler, küresel topluluğun oluşumu (küresel sivil toplum) olarak ortaya çıkmaktadır. Siyasal küreselleşme ise politika yapım sorumluluklarının ve süreçlerinin ulusal merkezi yönetimlerden uluslararası ve ulus-ötesi örgütlere geçişidir. Paralel biçimde ulus-ötesi örgütlerin rolünün ve etkisinin yükselişidir (Heywood, 2016: 184-185; Modelski vd., 2008: 2-3).

Küreselleşmeye dair farklı tanımlar yapmak mümkündür. Bunun temel nedeni, küreselleşmenin tek bir boyuttan ziyade çok boyutlu olmasından kaynaklanmaktadır. Ekonomiden ekolojiye, spordan sanata, askeri stratejilerden kadın çalışmalarına kadar pek çok konu, küreselleşmeyi ilgilendirir hâle gelmiştir. Bu nedenle küreselleşme gerçeğini tek bir boyutlu değil, çok boyutlu bir yaklaşımla ele alarak küreselleşmeler olarak açıklamak daha anlamlı olabilir (Bülbül, 2009: 14). Küreselleşmeye yönelik farklı bakış açıları olsa da küreselleşme sürecinin varlığı, bir gerçektir. Dünya toplumları arasındaki etkileşimler, insanoğlunun varoluşundan itibaren ticaret, savaş ya da farklı yollarla devam etmiştir. Bu yüzden küreselleşme olgusunu değerlendirirken keskin tanımlamalardan kaçmak daha uygun olacaktır. Fakat altı çizilmesi gereken önemli husus, küreselleşme ile birlikte toplumların yaşam anlayışı, karşılıklı olarak etkilenmekte; sergilenen davranışlar, küre üzerindeki diğer toplumlar için de etki doğurmaktadır (Kaymakçı, 2007: 9).

Küreselleşmenin beraberinde getirdiği bu büyük değişimler sonrasında devletler, güç kaybına uğrarken devlet dışı aktörler, güçlenmeye başlamıştır. Küresel siyasetin başat aktörü olmaktan çıkan ulus-devlet, hem ulusal hem de uluslararası seviyede

siyasalın tek hedefi ve tek aktörü olmaktan çıkmıştır. Küresel düzeyde artan iletişim, ulaşım ve medya imkânları, kültürlerin ve kimliklerin ulus-aşırı yoğunluğunu oldukça artırmıştır. Böylece ulusal seviyelerden küresel ölçeklere kadar yaşanan çeşitli sosyalleşme, gruplaşma ve faaliyetler için yeni alanlar açılmıştır. Özellikle internetin küresel çapta kullanımı, halklar arasında çok güçlü ağların ve toplumlararası iş birliklerinin ortaya çıkmasına uygun bir zemin hazırlamıştır (Aktay, 2009: 1274).

Soğuk Savaş'ın sona ermesi, devletlerarası ilişkilere düzen getirmekten ziyade gücün devletler, piyasa ve sivil toplum arasında yeniden dağılmasına zemin hazırlamıştır. Devletler, küresel hâle gelen ekonomide, sadece otonomilerini kaybetmediler. Devletler, egemenliğin temelindeki politik, sosyal ve güvenlikle ilgili rollerini de kapsayacak şekilde iktidarlarını, iş çevreleri, uluslararası örgütler ve STK olarak bilinen pek çok vatandaş grubundan oluşan kuruluşlarla paylaşmak zorunda kaldılar (Mathews, 1997: 50).

Webber ve Smith'e göre Soğuk Savaş'ın sona ermesi, iki önemli sonucu ortaya çıkarmıştır. Birincisi, aktör temelinde yaşanan çeşitliliktir. Soğuk Savaş sürecinde, dış politika konularında tek yetkili aktör, devlet olarak kabul edilirken; Soğuk Savaş sonrasında ise devlet dışı aktörler de devreye girmeye başlamıştır. Bu durum, uluslararası arenada aktör çeşitliliğinin yaşanmasına neden olmuştur. İkinci önemli gelişme de uluslararası arenada konu çeşitliliğinde yaşanan artıştır (Webber ve Smith, 2002: 1-7). Soğuk Savaş döneminde, devletlerin iç egemenlik alanı olarak gördüğü ekonomi politikaları, iç çatışmalar, terör olayları, kadın hakları, insan hakları ihlalleri ve çevre kirliliği gibi konular, dış politika konuları alanına dâhil olmaya başlamıştır. Bu ve benzeri konularda yaşanan gelişmeler, devletlerin dış politikalarını da ilgilendirmeye başlamıştır. Böylece Soğuk Savaş döneminde düşük politika (low politics) olarak tanımlanan konular, devletlerin dış politikalarında gündem olmaya başlamıştır.

Bunun temel nedeni, devletlerin, bu konuları (low politics) geri plana itmesi ya da bu konuların üstünü örtmesidir. Soğuk Savaş'ın sona ermesi ile gün yüzüne çıkan bu konular, uluslararası seviyede gündeme gelmeye başlamıştır. Başta insan hakları, etnik kimlikli çatışmalar olmak üzere iklim sorunu, ekolojik problemler, küreselleşen

terör, küresel salgın hastalıklar gibi meseleler, sadece bir bölgeyi ya da ülkeyi değil, tüm dünyayı ilgilendiren sorunlar olarak uluslararası ilişkilerde üst sıralara yükselmiştir. Hiçbir devletin tek başına üstesinden gelemeyeceği söz konusu sorunlar, devletleri, uluslararası alanda çatışma yerine iş birliğine ve dolayısıyla da karşılıklı bağımlılık temelinde hareket etmeye zorlamaktadır (Doğan ve Mazlum, 2006: 12). Karşılıklı bağımlılığın artması neticesinde devletlerin iç yapıları, diğer devletlerle olan münasebetleri ve uluslararası sistem, aynı anda etkilenebilmektedir. Karşılıklı bağımlılık, bir sistemin değişik yerlerindeki aktörlerin ya da olayların, birbirlerini etkilediği duruma gönderme yapar. Karşılıklı bağımlılık, aktörlerin birbirlerine bağımlı olmasıdır. Dolayısıyla artık ülkeler için "dünyanın geri kalanından boşanmak kolay değildir" (Gürkaynak ve Yalçıner, 2009: 75; Nye ve Welch, 2010: 351).

Soğuk Savaş'ın sona ermesi ve küreselleşme süreci uluslararası sistemin hiyerarşik ve tamamen devletlere odaklanan geleneksel görüşünü, hiyerarşik olmayan bir sisteme dönüştürmüştür. Devlet dışındaki etkili güçler, hiyerarşik olmayan bir şekilde örgütlenmektedir. Orduları olan, vergi toplayabilen yetkili aktör hâlâ devlet iken artık bu işlevler, çevrenin korunması, insan hakları ve sürdürülebilir kalkınma gibi yeni konulara göre önemlerini kaybetmektedir. Devletlere ek olarak şu anda birçok önemli aktör vardır: Uluslararası kuruluşlar, STK'lar, çok uluslu şirketler, diğer ulus-ötesi aktörler ve bireyler (Jacobson ve Weiss, 2000: 3).

James Rosenau, beş gücün devletin varlığını "bir örgütsel varlık" olarak tehdit etmek üzere birleştiğini iddia etmektedir. Bunlar:

- Devlet toprakları arasındaki iletişim ve etkileşimi arttıran/güçlendiren teknolojik gelişmeler.
- Devletleri, savunmasız hâle getiren küresel sorunlar (AIDS, küresel ısınma ve terörizm). Çünkü devletler, bu sorunların sınırlarından içeri girmesini engelleyemezler.
- Vatandaşların bilgi, liderlik ve etik rehberlik için devletten ziyade devlet dışındaki varlıklara yönelme eğilimleri.

- Vatandaşların, devlet otoritesini analiz etmek ve devlet otoritesine direnmek için artan bilgi birikimi.
- Devlet sınırlarını aşan ulus-ötesi ağların, bilgi kaynaklarının güçlenmesi ve devletlerin, bu ağların bilgi kaynaklarına ulaşımını engelleyememesi (Rosenau, 1990: 3-21).

Rosenau'nun gözlemleri doğruysa devletler, kendi topraklarında neredeyse birçok alanda egemen olamayacak durumdadır. Günlük olarak 5 ila 10 milyar telefon görüşmesi yapılan ve 600 milyon televizyonun ve 1,5 milyondan fazla radyonun açıldığı bir dünyada sınırlar, nasıl tamamen geçirilemeyecek hâle gelebilir ki? (Rosenau, 1992a: 262). Twitter, e-posta, Facebook veya cep telefonu yoluyla iletişim, günümüzde daha hızlı ve kolay gerçekleşmektedir. YouTube veya anlık görüntü imkânı sağlayan sosyal medya aracılığıyla dünyanın herhangi bir yerini izleyebilirsiniz. Yaşanan olaylardan anında haber alabilir ve hatta olayları, canlı izleyebilirsiniz. Bu durum, algıların ve kanaat değişimlerinin çok hızlı bir şekilde değişmesine neden olabilir. Günümüz nesli, kanaat oluşumu ve karar verme noktasında, önceki neslin herhangi bir üyesine kıyasla daha büyük bir dayanağa sahiptir (Grigsby, 2011: 67).

1.4.1. Transnasyonalizm ve Transnasyonal Aktörler

Uluslararası sistemin temel yapısı, devletlerin, hükûmet yetki ve sınırlarının tartışılmaya başlandığı ve bilhassa uluslararası mali piyasalarda gündeme gelen krizler nedeniyle 1960'ların sonu ve 1970'lerin başından itibaren yeniden sorgulanmaya başlamıştır. Yeni konuların (sınır aşan sorunlar) ve yeni aktörlerin (STK'lar) ortaya çıkması ve artan karşılıklı bağımlılık, uluslararası sistemin analizinde klasik devlet merkezli yaklaşım ve varsayımların yetersiz kalmasına neden olmuştur (Arı, 2008: 390).

1960'ların sonlarında ve 1970'lerin başlarında, transnasyonal (ulus-ötesi) ilişkiler üzerine yapılan çalışmalar, çoğulcu teorinin, uluslararası ilişkileri analiz etme aracı olarak görülmesine neden olmuştur. Ancak bu çalışmalar, test edilebilir önermeler anlamında uluslararası bir siyaset teorisi üretmeyi başaramamıştır. Çünkü

bu çalışmalar, daha çok uluslararası ekonomiye, özellikle de II. Dünya Savaşı sonrası dönemde çok uluslu şirketlerin yükselmesine odaklanmıştır. Dolayısıyla bu analizler, daha çok uluslararası kuruluşlara odaklanmıştır. Bu dönemde uluslararası kuruluşlar üzerine çalışanlar için devletler, tek karar verici merciler olarak kabul edilmiştir. Bu nedenle söz konusu araştırmalar, genelde uluslararası kuruluşlar çerçevesinde ama devlet merkezli yürütülmüştür. Bu bakış açısı nedeniyle başta STK'lar olmak üzere ulus-ötesi aktörler, ihmal edilmiştir.

1960'lı ve 1970'li yıllarda, genel olarak ulus-ötesi ekonomik ilişkilerin incelenmesinin temel nedeni, uluslararası ekonominin canlanması ve özellikle çok uluslu şirketlerin, Kuzey-Güney ilişkileri açısından ele alınmalarıdır. Bağımlılık teorisi, liberal serbest ticaret ekonomistlerine karşı az gelişmişliğin, yapısal bağımlılıktan ve gelişmekte olan ülkelerin, dünya ekonomisine entegrasyonundan kaynaklandığını iddia etmiştir. Özellikle çok uluslu şirketler, Güney ülkelerinde büyüyen bir endüstrinin gelişmesini önleyen kazançlarını, Güney'den Kuzey'e aktaran ve gelişmekte olan ülkelerdeki ucuz emeği sömüren ajanlar olarak görülmüştür. Bağımlılık teorisi, Latin Amerika, Afrika ve Asya çalışanları tarafından ulus-ötesi ilişkiler konusuna ilk büyük katkıyı yapmıştır. Fakat transnasyonal ilişkilerle ilgili liberal tartışmalar, realizmin devlet odaklı dünya politikası görüşünü sona erdirmede başarılı olamamıştır (Risse, 2002: 429-430).

1970'lerden sonra Uluslararası İlişkiler çalışmaları, devlet ve devlet dışı aktör ilişkisine daha fazla dikkat çekmeye başlamıştır. STK'lar başta olmak üzere devlet dışı aktörler, ulus-ötesi ağlar ve koalisyonlar, uzmanlar ve epistemik topluluklar, vakıflar, çok uluslu şirketler ve sosyal hareketler, analiz konusu olmaya başlamıştır. Uluslararası ilişkiler çalışanları, bu devlet dışı aktörlerin dünya politikasına nasıl etki ettiklerini araştırmaya başlamışlardır (Karns ve Mingst, 2010: 221-230). Böylece devlet dışı aktörlere odaklanan ulus-ötesi ilişkiler çalışmaları, genişlemeye başlamıştır.

Devlet merkezli teorilere göre uluslararası ekonomik örgütlenmeler, çok uluslu ekonomik ve ticari anlaşmalar, devletlerin dış politikasını etkilese de tam anlamıyla devletlerin dış politikalarını belirleyen konular değildir. Bu nedenle uluslararası

ilişkilerde devlet, uluslararası ilişkilerin ve uluslararası politikanın tek aktörü olarak kabul edilmektedir. Fakat transnasyonal çalışmalara göre ulus-ötesi ilişkiler ve kurumlar, dikkate alınmalıdır. Çünkü devlet dışı aktörler de uluslararası ilişkileri etkilemektedirler. Transnasyonalizme göre aktörlerin sayısı artmış ve nitelikleri çeşitlenmiştir. Dolayısıyla uluslararası politikada bağımsız hareket edebilen ve böylece devletleri zorlayabilen devlet dışı aktörlerin varlığı hesaba katılarak, uluslararası ilişkiler analiz edilmelidir (Arı, 2008: 389). Pekiyi ulus-ötesi ilişkiler nedir? Bu ilişkilerin uluslararası etkileşimi nasıl gerçekleşmektedir?

Ulus-ötesi ilişkiler, zor bir kavram olarak nitelendirilmektedir. Nye ve Keohane, ulus-ötesi ilişkileri, bilginin, paranın, fiziksel objelerin, inançların ya da diğer maddi veya manevi itemlerin, devlet sınırlarını aşması olarak tanımlar. Bu sınır aşımında en az bir aktör, bir devlet ya da hükûmetler arası bir örgüt olmalıdır (Nye ve Keohane, 1971: 332). Ulus-ötesi aktörler, devlet merkezli siyasal teoriler içi yeni bir meydan okumadır. Ulus-ötesi ilişkiler, uluslararası düzeyde yönetişim sağlayan ve bağımsız devletlerin üstünde ya da altında ortaya çıkan ve hak arama sistemlerini göz önüne alarak dar devlet merkezli bir yaklaşımın ötesine geçmektedir (Bauböck, 2003: 701-704).

Nye ve Keohane, ulus-ötesi küresel etkileşimi, dört temel ilke üzerinden açıklamaktadır. Bu ilkelerden ilki, iletişimdir. İletişim, bilginin hareketi, inançların aktarımı, fikirler ve doktrinler çerçevesinde tanımlanmaktadır. İkinci ilke, ulaşımdır. Ulaşım da fiziksel objelerin hareketini, savaş materyallerini ve kişisel mülkiyetleri içermektedir. Küresel etkileşimi etkileyen üçüncü ilke ise paranın ve kredi araçlarının hareketini sağlayan finanstır. Son ilke ise seyahattir. Seyahat, kişilerin hareketini içermektedir. Bu dört ilke üzerinden birçok uluslararası faaliyet, eş zamanlı olarak etkileşim halindedir (Nye ve Keohane, 1971: 332).

Pekiyi ulus-ötesi aktörler, ne kadar güçlüdür? Ulus-ötesi aktörleri bir arada tutan ve onlara güç sağlayan eğilimler, devam edecek midir? Örneğin uluslararası seviyede örgütlenen STK'ların başarıları ve yükselişleri, Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle ortaya çıkan küresel karışıklığın bir sonucu mudur yoksa uluslararası ilişkilerin, gerçekten değişen doğasından mıdır?

Ulus-ötesi aktörler, uluslararası meselelerde önemli bir rol oynarlar ve devlet davranışlarını değiştirebilen güçlerden biri olabilirler. Nye ve Keohane, ulus-ötesi aktörlerin ana etkilerini, beş farklı kategoride incelemektedir. Bu etkiler şunlardır: Tutum değişikliği, uluslararası çoğulculuk, bağımlılık ve karşılıklı bağımlılık yoluyla devletler üzerindeki kısıtlamaların artması, hükûmetlerin diğer aktörleri etkilemesi için belli yeteneklerinin artması, özel dış politikaları olan ve böylece devlet politikalarına kasten karşı çıkan ya da etkileri olabilecek özerk aktörlerin ortaya çıkması.

Ulus-ötesi iletişim yoluyla gerçekleşen bir ülkedeki davranış değişikliği, diğer ülkelerin tutumunu etkileyebilmektedir. Farklı devlet vatandaşları arasındaki yüz yüze etkileşimler ve ulusal toplumlar içindeki elitler, toplumların görüş ve algılarını değiştirebilir. Ulus-ötesi iletişim, elektronik iletilerle ya da yazılı mesajlar aracılığıyla gerçekleşir. Bu durum, toplumların tutum değişikliklerini teşvik edebilir. Benzer sonuçlar, muhtemelen daha az doğrudan bir iletişim olmasına rağmen ulus-ötesi ulaşım, seyahat ve finans aracılığı ile de gerçekleşebilir. Dünya barışı, dünya ticareti ile gerçekleşmeyebilir. Fakat bir Toyota ya da Fiat satın almak, bir kişinin Japonlara ya da İtalyanlara karşı tutumunu etkileyebilir (Nye ve Keohane, 1971: 337-338). Özellikle günümüzde sosyal medya üzerinden kurulan iletişim ağları, algıların ve tutumların değişmesinde önemli bir araçtır. STK'ların, ulusal ya da uluslararası gündem oluşturabilmesinde, kitle iletişim araçlarının etkisi, unutulmaması gereken bir durumdur.

Ulus-ötesi ilişkilerin ikinci bir etkisi, uluslararası çoğulculuğun (international pluralism) teşvik edilmesidir. Uluslararası çoğulculuk, ulusal çıkar gruplarının uluslar-üstü yapılarda birbirine bağlanması anlamına gelmektedir. Bunun amacı, ulus-üstü örgütlerin koordinasyonu içindir. Ortak menfaatleri olan ulusal örgütler, birbirine bağlanabilmekte ve böylece ulus-ötesi kuruluşlar oluşarak, yeni ulusal üyelerin yaratılmasını teşvik edebilirler. Nihai olarak bu çoğulculuk sayesinde, iç siyasetin uluslararasılaşmasına katkıda bulunabilirler (Nye ve Keohane, 1971: 338-339). Bu çoğulculuğun sağlanmasında, uluslararası savunuculuk STK'ları örnek olarak verilebilir. Özellikle STK'lar, küresel ağlar sayesinde iç siyasetin

uluslararasılaşmasına neden olabilmektedirler. Bu durum, bumerang etkisi (Boomerang Pattern) olarak ifade edilmektedir.

Ulus-ötesi ilişkilerin üçüncü bir sonucu ise bağımlılık ve karşılıklı bağımlılığın ortaya çıkmasıdır. Bağımlılığın ortaya çıkması ile devletler üzerindeki kısıtlamaların artması, genel olarak uluslararası ulaşım ve finans ile ilişkilendirilir. Uluslararası bir iletişim ağı veya uluslararası bir seyahat üzerinden bağımlı hâle gelebiliriz. Totaliter devletler bile bilimsel gelişmelere ayak uydurmak istiyorlarsa bilim adamlarının yabancı dergileri okumasına ve uluslararası konferanslara katılmalarına izin vermek zorunda kalabilirler. Devletler, uluslar üstü örgütlere, özellikle bu örgütlerin mal, hizmet, bilgi, yönetsel beceri, din meşruiyeti gibi ihtiyaç duydukları şeyleri sağlaması noktasında dahi bağımlı hâle gelebilirler (Nye ve Keohane, 1971: 339-340).

Ulus-ötesi ilişkilerin dördüncü etkisi, bazı devletlerin, bu tür ilişkiler üzerinden diğer aktörleri etkileyebilmesidir. Bu, ABD merkezli çokuluslu ticari işletmelerin Amerikan hükûmeti tarafından kullanılmasında belirgindir. Örneğin 1960'lı yılların ortalarında ABD, Fransa'nın nükleer kapasitesini geliştirmesine olan tepkisini, Fransa'ya bir ültimatom göndererek ya da savaş ilan ederek değil, Fransa'da faaliyet gösteren IBM şirketini kullanarak göstermiştir. IBM, Fransa'ya bilgisayar parçaları satmayarak, Fransız hükûmetini, olumsuz etkilemeye çalışmıştır (Nye ve Keohane, 1971: 340-341)

Ulus-ötesi ilişkilerin son etkisi, özerk ya da yarı özerk aktör olarak faaliyet gösteren aktörlerin varlığı ile ilişkilidir. Roma Katolik kilisesi ve çok uluslu şirketler, büyük mali kaynakları kontrol etmekte ve kendi politikalarını uygulamak istemektedirler. Böylelikle bu aktörler, devletler ya da hükûmetler üzerinde baskı kurabilmektedir. Örneğin 1951-1953 döneminde İngiliz-İran ilişkilerini veya 1959-1961 yılları arasındaki Amerikan-Küba ilişkilerini, belirli uluslararası petrol şirketlerinin her iki tarafa oynadıkları rolleri incelemeden anlamak zordur (Nye ve Keohane, 1971: 341-342). Bu ve benzeri ulus-ötesi etkileşimler, devlet dışı aktörlerin uluslararası ilişkilerde gündeme gelmesine neden olmuştur. Devlet dışı aktörlerin bu yükselişi, devlet merkezli teorilerin ve görüşlerin eleştirilmesine neden olurken, devlet dışı aktörleri analiz eden teorilerin popülerleşmesini sağlamıştır.

1980'lerde yaşanan iki önemli gelişme, devlet dışı aktörlerin uluslararası faaliyetlerini kuramsallaştırmak adına yeni bir entelektüel alan açmıştır. Birincisi, 1980'lerin sonunda Uluslararası İlişkiler'de konstrüktivist (inşacı) kuramların disipline dâhil edilmesidir. İnşacı kuram, uluslararası ilişkilerin sadece maddi yapısına değil, sosyal ve ideolojik yapısına da dikkat çekmiştir. İkincisi, Soğuk Savaş'ın sona ermesi geleneksel Uluslararası İlişkiler teorilerinin başarısızlığını ortaya çıkarmıştır. İnşacı teori, realist ve devlet merkezli teorilerin görmezden geldiği ulus-ötesi ilişkilerin ve iç siyasetin etkilerinin yeniden değerlendirilmesinin gerekliliğini ortaya koymuştur. Böylece devlet merkezli teorilere yönelik eleştiriler artarken, devlet dışı aktörler analizlere daha fazla dâhil edilmeye başlamıştır (Risse, 2002: 430).

Bu iki gelişmenin sonucu olarak 1990'larda ulus-ötesi aktörlerle ilgili teoriler, yeniden canlanmıştır. Bu canlanmaya, küreselleşme konusundaki tartışmalar da eklenince, ulus-ötesi ilişkilere ve aktörlere yönelik tartışmalar, daha da popüler hâle gelmiştir. Rosenau, *Turbulence in World Politics: A Theory of Change and Continuity (1990)* adlı çalışmasında, uluslararası politika-ötesi (post-internatinal politics) alana farklı bir açıklama getirdi. Mevcut devlet merkezli sistemin, aynı derece güçlü fakat daha âdem-i merkeziyetçi, çok sistemle birlikte var olduğu bir çatallanma ile karakterize hâle geldiğini iddia ederek ulus-ötesi egemen/bağımsız özgür aktörlerin varlığından bahsetti (Rosenau, 1990: 6-11). Haas, 1992 yılında *epistemik cemaat/topluluk* kavramını ortaya atmıştır. Haas'a göre epistemik cemaat, belirli bir alanda tanınmış uzmanlık ve yetkinliğe sahip, politikayla ilgili bilgiye hak talep eden profesyoneller ağıdır. Haas, ağlar üzerinden ulus-ötesi aktörlere yönelik bilgi ve güç arasındaki ilişkiyi kurumsallaştırmak adına sosyalleşme, bilişsel evrim ve öğrenme gibi süreçler üzerinden inşacı bir çalışma yapmıştır. (Haas, 1992: 3).

Risse-Kappen, 1995 yılında yayımladığı *Bringing Transnational Relations Back In: Introduction* adlı çalışmasında, ulus-ötesi ilişkileri "Ulusal sınırlar arasında en az bir oyuncunun devlet dışı aktör olduğu veya ulusal bir hükûmet ya da hükûmetler arası örgütler adına çalışmayan aktörlerin faaliyet hâlinde olduğu düzenli etkileşimler" olarak tanımlamıştır. Ayrıca ulus-ötesi aktörlerin etkisinin ise devletlerin iç yapılarına (domestic structures) ve devletlerin uluslararası kurumsallaşma (international

institutionalization) derecelerine bağlı olduğunu ifade etmiştir. (Risse-Kappen, 1995: 3-13). Farklı bir çalışmada, Keck ve Sikkink *ulus-ötesi savunuculuk ağları* kavramını geliştirdiler ve bu ağların etkilerini, insan hakları ve çevre alanlarında araştırma konusu yaptılar (Keck ve Sikkink, 1998: 1). Son olarak Reinicke'nin *Global Public Policy: Governing Without Government?* kitabı, kamu aktörlerinin ve özel aktörlerin uluslararası düzeyde yönetişim ağlarını sistematik bir şekilde analiz etmeye yönelik çalışmalardan biridir (Reinicke, 1998).

1970'lerin ulus-ötesi ilişkileri üzerine yazılan ampirik literatür, büyük oranda çok uluslu şirketlere yoğunlaşmıştır. Günümüzde politik ekonomi üzerine yapılan çalışmalar, daha çok küreselleşme kavramı ile yapılmaktadır. 1990'lı yılların ulus-ötesi özelliği, epistemik toplumlar, savunuculuk ağları, STK'lar ve sınır ötesi toplumsal hareketler gibi uluslar üstü kâr amacı gütmeyen sektör üzerine daha kapsamlı bir şekilde yoğunlaştı. Günümüzde, devletler ve ulus-ötesi aktörler arasındaki etkileşim üzerine daha fazla çalışmalar yapılmaktadır. Özellikle konstrüktivist çalışmalar, ulus-ötesi ilişkiler üzerine olan yakın tarihli çalışmaları etkilemiştir. Bunun sonucunda bilgiye dayalı topluluklar (epistemik cemaatler) ve norm savunucuları (savunuculuk ağı çalışmaları) destekleyen ve yayan ulus-ötesi aktörlere odaklanan çalışmalarda da artış yaşanmıştır (Risse, 2002: 430).

Çok uluslu şirketlerden uluslararası STK'lara kadar ulus-ötesi aktörlerin uluslararası sisteme damgasını vurduğu bir zamanda, ulus-ötesi aktörlerin etkilerini hesaba katmadan çağdaş dünya sistemi konusunda yapılacak analizler, eksik kalacaktır. Dolayısıyla ulus-ötesi ve devletler arası ilişkileri sıfır toplamlı terimlerle analiz etmek yerine karşılıklı etkileşimlerini ve birbirlerine etkilerini incelemek daha yararlı olacaktır. Küresel hâle gelen ve devletleri etkileyebilme kapasitesine sahip STK'lar da bu aktörler arasında yer almaktadır.

1.4.2. Transnasyonal Aktör Olarak STK'ların Yükselişi

Günümüzde, dünya genelinde yaklaşık olarak 10 milyon STK'nın var olduğu ifade edilmektedir. Dünya çapında STK'lara bağış yapan insanların sayısı, 2011'de 1,2 milyon iken 2014'te 1,4 milyara yükseldi. Bu oranların 2030'da 2,5 milyar dolara

kadar çıkacağı tahmin edilmektedir. Dünya çapında vatandaşların yüzde 88'i, STK'ların toplumsal değişimi olumlu yönde etkilediğine inanmaktadır. Bu durum, STK'lara olan güveni ortaya koymaktadır (Global NGO Report, 2017). Benzer şekilde Edelman Trust Barometer'in 2019 yıllık raporuna göre de dünya genelinde kurumlara duyulan güven oranlarında STK'lar, birinci sıradadır[7]. Bu raporda STK'ları, sırasıyla iş dünyası, hükûmet ve medya takip etmektedir. Türkiye özelinde ise STK'lar, güven duyulan kurumlar arasında birinci sırada yer almaktadır. STK'ları hükûmet, iş dünyası ve medya takip etmektedir (Edelman Trust Barometer, 2019: 5-9).

Sayısı, kapasitesi ve etkisi son yıllarda hızlı bir şekilde artan STK'lara yönelik akademik çalışmalar da aynı paralellikle artmaktadır. STK'lara yönelik çalışmalarda yaşanan bu artış, Uluslararası İlişkiler disiplininde de devam etmektedir. Gözden kaçan nokta ise bu kuruluşların, yeni bir aktör olarak görülmesidir. Fakat STK'ların varlığı, yeni bir olgu değildir. STK'lar için yeni olan şey devasa şekilde büyümeleridir. Soğuk Savaş'ın sona ermesi ve küreselleşme, STK'ların büyümesindeki ve göz önüne çıkmasındaki en önemli etkenlerdir. Bunların yanında STK'ların saha ve etki kapasitelerini arttırması, teknolojik yenilikler ve demokrasinin tüm dünyada yükselmesi de bu eğilime katkı sağlayan diğer faktörlerdir. STK'ların artan bu varlığı, bu kuruluşların uluslararası ilişkilerde ve dış politikada ciddiye alınmalarını sağlamıştır.

Sayıları gittikçe artan STK'ların uluslararası siyasetteki etkisi de aynı oranda artmıştır. Böylece STK'lar, uluslararası siyaset sürecinde önemli oyuncular hâline gelmiştir. STK'lar, ulus-ötesi örgütlenerek dünya genelinde temsilcileri vasıtasıyla bilgi toplarlar ve destekçileri ile küresel ağları harekete geçirerek, dünyadaki acil meselelerle ilgili gündem oluştururlar. STK'lar, raporlar hazırlayarak siyasilerin politika tercihlerini genişletir, anlaşmaları kolaylaştırır ve halka, siyasetçilere, bürokratlara ve hatta kendi destekçilerine eğitim vererek devletler arası iş birliğini kolaylaştırır. Yoğun küreselleşme sürecinin bir yan ürünü olarak ulus-ötesi faaliyet gösteren STK'lar, devletlerin dış politikalarını belirleyici aktör konumuna gelmiştir.

[7] STK'lara yönelik bu güven sadece 2019 yılına özel değildir. Son 5 yıllık raporlar incelediğinde STK'lara duyulan güven hep birinci sıradadır.

Kendi ülkelerinde yerel düzeyde lobi faaliyeti gösterdikleri gibi uluslararası ve ulus-üstü seviyede de lobicilik yaparak politika süreçlerine katılım amacı taşırlar (Ataman, 2003: 46-47).

STK'lar, ulusal sınırları aşarak çok sayıda bağlantı/ağ oluşturabilmektedir. Bu kuruluşlar, uluslararası güvenlikten çevrecilik ve insan haklarına kadar geniş bir yelpazede karar verme süreçlerine etki etmeye çalışmaktadır. Bilgi devrimi, ulusal ekonomilerin artan entegrasyonu ve dünyada hızla artan insan trafiği sayesinde insani faaliyetler, ulusal sınırlar tarafından her zamankinden daha az kısıtlanmaktadır. İnsanlar, gittikçe daha çok seyahat ve göç etmekte, iletişim kurmakta ve ticaret yapmaktadır. Dünya, devletlerin alanına girmeyen veya devletlerin, kendilerini görmezden gelemeyeceğini kanıtlamış, geniş kamu çıkarlarını temsilen küresel vicdan olarak hareket eden birine şiddetle ihtiyaç duymaktadır. Bu noktada ulus-ötesi sivil toplum ağları, neyin kamu yararına daha faydalı olduğu konusunda oldukça geniş bir kesime hitap edebilmektedir. Bu ağlar, ortak çıkarlar tarafından paylaşılan değerlerle toplumları birbirine daha fazla bağlayabilmektedir. Ağların desteklediği değerler, elbette değişiklik gösterebilir. İnsan haklarından çevre bilincine ve hatta hayvan haklarına kadar bu ağlar, farklılık gösterebilir. Bu değerlerden bazıları, diğerlerine göre daha fazla destek görebilmektedir (Florini ve Simmons, 2000: 2-7; Laouisset, 2011: 404).

STK'ların sayısındaki artış, 1960'larda başlamıştır. Bu kuruluşların hızlı bir şekilde artmasında ideolojik, ekonomik, sosyal ve teknolojik koşullar, oldukça etkili olmuştur. Refah seviyesinin yükselişi, artan boş zaman ve yükselen eğitim seviyesi gerek iç gerekse uluslararası siyasette daha büyük, daha bağımsız sivil eylemlerin ortaya çıkmasında etkili olmuş bir diğer önemli etkendir. Ortaya çıkan bu STK'lar, kendi uzmanlıkları ve analizleri ile geleneksel bilgi yöntemine meydan okumuş ve devletin kısmen geri çekilmesi ile boşta kalan alanlarda, uluslararası gündeme yeni konular getirerek politika yapıcıların bir tarafa bıraktığı ya da görmezden geldiği konulara dikkat çekmişlerdir.

İletişim devrimi sayesinde gelişen STK'lar, müreffeh liberal devletler içinde uluslararası bağlantılara ve uluslararası hareketlere dönüşmüştür. Bu hareketler,

hükûmetlerden bağımsız olarak diğer ülkelerdeki destekçileri ile ulusal politikalara karşı çıkmış ya da bu politikaları yeniden şekillendirmeye çalışmıştır. Bazı durumlarda da hükûmetlerin alternatif küresel düzen inşa etmesi için kendi devletlerine baskı yapmaya çalışmışlardır. Soğuk Savaş'ın sona ermesinden sonra gerçekleşen uluslararası rekabetin yayılması, ulusal dayanışma ve ulusal güvenlik arasındaki bağlantıyı daha da zayıflatmıştır. Bu durum, ulus-dışı (etnik gruplar) ve ulus-ötesi (eylemci gruplar, diasporalar) düzeylerde "ulusal olmayan kimliklerin" ortaya çıkmasını veya güçlenmesini sağlamıştır (Josselin ve Wallace, 2001: 7-10).

Salamon'a göre küresel seviyede yaşanan iletişim devrimi, STK'ların etkileyici bir şekilde büyümesinde rol alan önemli gelişmelerden bir tanesidir. İletişim devrimi sayesinde uluslararası seyahatin kolaylaşması, bilgisayar, fiber optik kablo, faks, televizyon ve uyduların icadı ya da kullanımın yaygınlaştırılması, dünyanın en uzak bölgelerini bile kitlesel örgütlenme ve uyumlu eylem için gerekli olan genişletilmiş iletişim bağlantılarını açtı. Bu gelişme, eğitim ve okur-yazar oranının artışını da etkilemiştir (Salamon, 1994: 17). Örneğin; Kara Mayınlarını Önleme Amaçlı Uluslararası Kampanya, bu teknolojilerle birçok ülkedeki yüzlerce örgütün faaliyetlerini koordine etmeyi başarmıştır. Binlerce STK gönüllüsünün Rio de Janiero (1992) ve Pekin'deki (1995) uluslararası zirvelere gitme ve orada birbirleriyle ve resmî heyetlerle yakın temasta bulunma kabiliyeti, iletişiminin yeni gücünün ifadesi olmuştur (Tarrow, 2011: 256-259).

Okur-yazarlık ve iletişimin birlikte genişlemesi sayesinde, insanların örgütlenmesi ve harekete geçmesi çok kolaylaştı. Bu teknolojik gelişmeler sayesinde, eskiden iletişim ve ulaşımın zaman aldığı başkentler ve coğrafyalar arasındaki iletişim, artık dakikalar almaya başladı. İletişim ağlarını, kolay ve başarılı bir şekilde kontrol eden devletler, yeni teknolojiler sayesinde bilgi akışını durdurma noktasında etkisiz kaldı. Böylece STK'lar ve binlerce aktivist, kararlarını hızlıca alabilme yeteneğine sahip olurken aynı zamanda gerek yurt içinde gerek de yurt dışındaki sempatizanları ile bağlantı kurabilir hâle geldi (Salamon, 1994: 18). Bilgi ve iletişim teknolojisi, devletlerin tekelinde olan bilgiyi, tek merkezde toplama ve idare etme tekelini kırmıştır. Böylece bilgiye anında erişebilme ve bilgiyi anında kullanıma sokabilme,

hesaba katılması gereken oyuncuların sayısını arttırmıştır. Ancak büyük otorite sahibi olanların sayısını ise azaltmıştır. Bu durum, sesi en gür çıkanları (devletleri) en fazla etkilemiştir (Mathews, 1997: 50).

STK'ların büyümesindeki ikinci faktör ise devletlerin, dünya genelinde geri çekilmesidir. Jessica Mathews, hükûmetlerin, toplumdaki diğer aktörlere, giderek daha fazla sorumluluk bıraktığı bir güç kaymasının (power shift) ortaya çıktığını iddia etmektedir. Bu durum, Batı Avrupa, Kuzey Amerika ve Japonya'da, refah devleti anlayışının gerilemesinde belirgin olmuştur. Bu değişiklik, Doğu Avrupa ve Rusya'nın, eski komünist ülkelerinde daha geniş kapsamlı olmuştur. Vatandaşlar, siyasiler ve sosyal liderler, yirminci yüzyılın ilk yarısında uygulanan hükûmet programlarının çalışmalarından memnun olmadılar. Birçok durumda bu memnuniyetsizlik, hükûmetin başarısızlığı olarak nitelendirilen politikacılar ve akademisyenlerle bağlantılı olmuştur. Devletin bu geri çekilişi, hükûmetlerin özel piyasaları ve refah işlevlerini kâr amacı gütmeyen örgütlere (STK) devretmeleri sürecini ortaya çıkarmıştır (Mathews, 1997: 50-66).

Gelişmekte olan ülkelerdeki ekonomik başarısızlık, sosyal kalkınma için yeni yolların aranmasına neden oldu. Gelişmekte olan devletlerin ekonomi programları, ekonomik gelişmeyi sağlayamadı. Dolayısıyla birçok gelişmekte olan ülkede, ekonomik gelişme ya durdu ya da yavaşladı. Kuzey hükûmetlerinden Güney hükûmetlerine aktarılan ekonomik kaynaklara dayanan geleneksel dış yardım programları, bu durgunluğun giderilmesine yardımcı olmadığı için eleştirilere maruz kaldı. Bu nedenle STK'lar yoluyla yardım yapılması önerildi. Eski Yugoslavya'dan Ruanda ve Irak'a kadar çeşitli bölgelerde meydana gelen savaş ve diğer felaketlerde, devletlerarası resmî faaliyetlerin yanında özel yardım çabaları (STK) ortaya çıktı (Ahmed ve Potter, 2006: 24). Komünist sistemlere sahip ülkelerde de benzer gerilemeler yaşandı. Ekonomik gerilemeler, komünist sistemin sahip olduğu sınırlı meşruluğu da ortan kaldırdı. Bu başarısızlık, karşılanamayan sosyal ve ekonomik ihtiyaçları karşılamak için toplumları yeni yollar aramaya itti. Böylece giderek itibar kaybetmiş olan devletlerin dışında sosyal ve ekonomik ihtiyaçları karşılama

noktasında farklı seçenekler sunan STK'lar, yükselişe geçti (Salamon, 1994: 117). Bunların başında da insani yardım STK'ları gelmektedir.

Çevre konularında yaşanan krizler de STK'ların büyümesinde etkili olan faktörler arasındadır. Küresel çevre krizleri, özel teşebbüsü daha fazla canlandırdı. Gelişmekte olan ülkelerin devam eden yoksulluğu nedeniyle çevre tahribatı daha da arttı. Gelişmekte olan ülkelerin çevre konusundaki ihmalleri ciddi çevresel bozulmalara neden oldu. 1950-1983 yılları arasında, Orta Amerika'nın yüzde 38'i ve Afrika ormanlarının yüzde 24'ü, ortadan kayboldu ve 1980'lerin başında bu düşüş, hız kazandı. Aşırı tahribat, bazı bölgelerde asit yağmurlarına neden oldu ve buna bağlı olarak hava ve su kirliliğini arttırdı. Çevresel krizin, bu ve diğer yönleri belirginleştikçe, vatandaşlar, devletlerin bu politikalarına karşı hayal kırıklığı yaşarken tepkilerini kendi inisiyatifleri (STK) üzerinden göstermeye başladılar. Batı Avrupa'daki Yeşil partilerin çarpıcı yükselişi, bu yanıtın bir işaretidir (Salamon, 1994: 116-117). Örneğin temel amacı çevresel yıkımın önüne geçmek olan ve bu noktada başarılı faaliyetlerde bulunan Greenpeace, bu amaçla 1971 yılında kurulmuştur.

STK'ların küresel gelişiminde etkili olan bir diğer faktör, dünya genelinde 1960 ve 1970'lerde yaşanan ekonomik büyümedir. Bu büyüme, sadece ekonomik istikrarı getirmekle kalmadı, aynı zamanda yaşam kalitesi artan yeni bir orta sınıf ortaya çıkardı. Böylece maddi değerlerin yanında insan hakları ve çevrenin korunması gibi yeni talepler ortaya çıktı. STK'lar, tam da bu noktada devreye girerek bu endişeleri, yüksek sesle ifade etmeye başladı (Salamon, 1994: 118).

Tüm bu gelişmeler neticesinde, giderek güçlenen ve küresel hâle gelen STK'lar, bir taraftan devletlerin bıraktığı boşluğu doldururken, diğer taraftan Vestfalyan paradigmasına göre kurulan uluslararası sistemi zorlamaya başlamıştır. Böylece uluslararası sistemin devlet merkezli yapısı aşınmış güç ve otorite, ulus-ötesi aktörlerin zorlaması ile çok aktörlü bir yapıyla karşı karşıya kalmıştır (Başlar, 2005: 1). Bu zorlama, bir yandan devletlerin egemenliklerini aşındırırken, bir diğer yandan da devletleri, âdem-i merkeziyeti kabul eden parçalı siyasal yapılar hâline getirmiştir (Kılınç, 2002: 36). Bu noktada küresel toplumdan aldığı destek ile STK'lar, yerel ve küresel seviyede devletlerin yetersiz kaldığı meselelerde çözüm üreten kurumlar

hâline gelmiştir. STK'ların bu duruma gelmesinde toplumsal beklentilerin etkisi, göz ardı edilmemesi gereken bir gerçekliktir.

Davutoğlu, ulus-devletlerin daraldığını ifade etmenin fazla iddialı olacağını söylemektedir. Çünkü ulus-devletler, küresel arenada hâlâ güç dağılımını belirlemeye devam etmektedir. Ulus-devletlerin, ulus-üstü ve ulus-altı yapılara meşruiyet kazandırma etkileri hâlâ devam etmektedir. Ayrıca ulus-devletler, bir bağlantı mekanizması rolü icra etmektedir. Çünkü STK'ların uluslararası yapılarla bağlantı mekanizması hâline gelebilmesi, yine ulus-devletin izin verdiği ölçüde geçerlidir (Davutoğlu, 2008). Ulus-devlet, hâlâ siyasetin merkezinde yer almaya devam etse de ulus-devleti de ilgilendiren bazı kararlar, uluslararası forumlarda alınabilmektedir. Günümüzde, STK'lar da kendilerine has yöntemlerle güç merkezi hâline gelmiştir. Hatta uluslararası düzeyde örgütlenmiş bazı STK'lar, sınır aşan sorunlar karşısında küresel kamuoyu desteği ile devletlerin davranışlarına etki edebilmektedirler. Çünkü STK'ların gündem oluşturma gücü, birçok devletin gücünden daha fazla olabilmektedir. Ateş ve Uysal'a göre STK'lar, ulus-devletler ve çok uluslu şirketlerden sonra en etkili uluslararası kuruluşlar arasında yer almaya başlamıştır (Ateş ve Uysal, 2006: 64). STK'ların devasa yükselişi, küresel sivil toplum tartışmalarını ortaya çıkarmıştır. Şimdi kısaca küresel sivil toplum kavramına değinilecektir.

1.4.3. Küresel Sivil Toplum

Kapitalizm, sınır aşan sorunlar, uluslararası adaletsizlik, küreselleşme, iletişim devrimi, internet gibi birçok faktör, STK'ların uluslararası arenada etkili ve güçlü olmasına olanak sağlamıştır. STK'ların tarihsel gelişim süreci göz önüne alındığında söz konusu faktörler, STK'ların etkisinin daha önce hiç olmadığı bir seviyeye yükselmesine neden olmuştur. Sadece STK'ların kapsamına değil, bu kapsamın dışında kalan diğer toplumsal hareketlere de içre olan bir kavram da *Küresel Sivil Toplum* kavramıdır. Keane, küresel sivil toplumu "İçerisinde bireylerin, grupların ve sosyal hareketlerin mevcut güç ilişkilerini çözmek ve değiştirmek adına küresel ölçekte etkin bir şekilde organize olduğu ve çalışma yaptığı bağımsız sosyal alan" şeklinde tanımlamaktadır (Keane, 2003: 62).

Küresel sivil toplum kavramı, adını XX. yüzyılın ikinci yarısından itibaren tüm dünyada meydana gelen barış, kadın, insan hakları ve çevre gibi sorunların, *yeni toplumsal hareketler* olarak ifade edilen protesto biçimlerinden sonra almıştır (Kaldor, 2003: 588). Tarihsel olarak sivil toplum, ulus-devlet merkezlidir; yani devletler bünyesindeki gruplarla ve eylemlerle bağlantılıdır. Fakat son yıllarda, *toplumsal hareketler, hükûmet dışı örgütlenmeler, ulus-aşırı ağlar, dinsel örgütlenmeler ve cemaat grupları* gibi daha küresel eylemler ve farklı örgütlenmelerle birlikte ele alınmaktadır. Yani sivil toplum, hâli hazırda devlet ve toplumların bünyesinde bir güç olma özelliğini korusa bile giderek daha fazla ölçüde küresel bir sivil toplum kavramına ulaşılmaktadır (Ritzer, 2001: 180).

Bu tanımdan hareketle STK'lar ve diğer sivil aktörler, sınırlara bakmaksızın devletlerin içlerine kadar nüfuz edebilmektedir. Medyanın ve hükûmetlerin dikkatini, tercih ettikleri meselelere çekmektedirler. Böylece hükûmetleri etkileyebilmektedirler. Bu aktörler, devletler ve ulus-ötesi hareketler arasındaki temasların sadece sayısını değil, türünü de değiştirmektedir (Nye ve Welch, 2010: 406). Bu değişim, sivil toplumun sınır aşan bir olgu olduğunu, net bir biçimde ortaya çıkarır. Çünkü ulus-devlet mantığı, bireylere belirli bir kimlik biçer. Ulus-ötesi alanda ise bireyler, bu rollerin dışına çıkarak farklı bir kimliğe bürünürler. Bu, ulus-ötesi bir katmanı teşkil eder. Bu noktada küresel STK'ların yerellikten küreselliğe geçişinde yaşanan en belirgin temel kırılma, eski tarz ulus-devlet vatandaşlığından yeni tarz ulus-ötesi ya da dünya vatandaşlığına geçiş şeklinde yaşanmıştır. Küresel düzeyde sosyal hareketlerin, sosyal ağların ve örgütlerin ortaya çıkması sonucunda insanlar arası ilişkiler, ulus-ötesi alanda tekrar şekillenmiştir. Bunun bir neticesi olarak da bireyler, belirli bir devletin vatandaşı olarak kendilerine verilen rollerin dışında yeni kimlikler geliştirmiştir. Böylece ulus-devlet vatandaşlığı, sistemin kendisiyle ilişkili alanı aşar ve ulus-ötesi kamusal çıkarlara hizmet ederek uluslararası bir boyuta evrilir (Wapner, 2000: 261). Bu durum, küresel arenada aktif olan bilgi, para ve kültürün yanında insani hareketliliğin yaşanmasına neden olmaktadır. Dolayısıyla bireylerin yeni aidiyet arayışları ortaya çıkmaktadır. Ulus-devletin, ortaya çıkan bu yeni duruma uyum gösterememesi, vatandaşlık tanımının, ulus-devletle özdeşleşen tanımın dışına çıkmasına neden olmuştur. Vatandaşlık tanımı, bir nevi uluslararasılaşmıştır.

Esendemir, bu yeni süreci "vatandaşlığın sınırlarının aşılarak vatanlararasılaşması" olarak tanımlamıştır (Esendemir, 2008: 30; Aktaş, 2012: 129).

Bu açıdan küresel sivil toplum, ideal şekliyle devletsiz örgütler sistemini ve birbirine bağlı bulunan sosyo-ekonomik kurumları da ifade etmektedir. Bu örgütlenmeler, tüm dünyada bağımsız ve karmaşık bir etkiye sahiptir. Bağımsız ve karmaşık olması nedeniyle küresel sivil toplum ne durağan bir objedir ne de bir oldubittidir. Aksine küresel sivil toplum bitmemiş bir projedir. Bazen muğlâk hâle gelir, bazen anlamsızlaşır. Bunları yaparken de bilinçli bir amaçla hareket eder. Dünyayı yönlendiren yeni yolları resmeder. Bu devletsiz örgütlenmelerin (kurumların) ve aktörlerin amacı, gücü çoğullaştırmak ve şiddeti problematikleştirmektir. Bu yapılar, sivil düzeyde ortaya çıkan barışçıl etki alanını, küresel alanın her yerinde hissettirme amacındadırlar (Keane, 2003: 8). Bu küresel sivil hareketler, güç konusunda ulus-devletlerin tekel olmadığının kanıtıdır. En önemli silahları da modern iletişim olanakları olmaktadır (Viotti ve Kauppi, 2014: 514).

1.5. STK'ların Uluslararası Sisteme Dâhil Olması

STK'ların varlıklarına ilişkin tartışmalar, en az XIX. yüzyılın ortalarına kadar gider. Bu kuruluşların birçoğu, sömürge dönemlerinde kamu dernekleri, gönüllü dernekler, sosyal refah örgütleri, yardım kuruluşları ve misyonerlik örgütleri olarak bilinmekteydi. Fakat resmî anlamda STK kavramı, ilk olarak 1950 yılında Birleşmiş Milletler (BM) tarafından kullanılmıştır. Daha sonra bu kuruluşları tanımlamak için kullanılan terimler, çoğalmıştır (Fernando ve Heston, 1997: 10). Bu durumun temel nedeni, STK'ların oldukça geniş spektrumlu bir çalışma alanına sahip olmalarından kaynaklanmaktadır. Kâr amacı gütmeyen kuruluşlar, özel gönüllü kuruluşlar, gönüllü organizasyonlar, uluslararası hükûmet dışı örgütler, sivil toplum geliştirme örgütü, yeni sosyal hareketler organizasyonu, üyelik örgütleri, üyelik destek örgütleri gibi genellikle benzer kuruluşları tanımlamak için de STK kavramı kullanılabilmektedir. Bu terimler ideoloji, örgüt ve işleyiş açısından çeşitli kuruluşlarca geniş bir yelpazede benimsenmektedir (Fernando ve Heston, 1997: 10; Clarke, 2006: 10).

Farklı adlandırmalara rağmen birçok kuruluş, kendisini, STK (NGO) olarak tanımlamaktadır. Fakat kimi STK'lar, kendilerini farklı şekilde tanımlamaktadır. Örneğin Uluslararası Kızılhaç Komitesi (International Committee of Red Cross; ICRC) kendisini, hükûmet dışı insani ajans (Non-governmental Humanitarian Agency) olarak tanımlamaktadır. Ajans (agency) kelimesi, burada STK (Non-Governmental Organization; NGO) ve hükûmetler arası örgüt (Intergovernmental Organization; IGO) arasında bir ara durumu göstermektedir. Özel gönüllü kuruluşlar kavramı (Private Voluntary Organization; PVO) daha çok ABD'de kullanılmaktadır. Eş anlamlısı olan STK'lar da (NGO) dünyanın diğer ülkelerinde tercih edilmektedir (Ahmed ve Potter, 2006: 8).

Modern anlamda STK'lar, özellikle 1945 sonrası Batı'da, Batılı toplumların seslerini duyurabilmek için keşfettiği yeni bir güç olarak ortaya çıkmıştır. Bugün bu güç, sivil toplum kuruluşlarınca "üçüncü güç" ya da "üçüncü sektör" olarak ifade edilmektedir. BM organı olan Ekonomik ve Sosyal Konsey (Economic and Social Council; ECOSOC) 27 Şubat 1950 tarihli 288 (X) no'lu yasa tasarısında, STK'ları "Devletlerarası anlaşma yolu ile oluşturulmayan tüm örgütler, sivil toplum örgütü olarak tanımlanabilir" (Alkan, 2007: 97; Dichter, 1999: 38) şeklinde tanımlamıştır. Böylece STK'lar, BM üzerinden resmî olarak meşruiyetlerini sağlamıştır. Bu meşruiyetin sağlanması, STK'lar için oldukça önemli bir adım olmuştur.

Örgütlü ve etkili bir sivil toplumun varlığı, XXI. yüzyıl dünyasında sosyal bir olgudur. Bu kuruluşlar, yoksul, sessiz ve güçsüz birçok insanın sesi olması noktasında bir enstrüman hâline gelmiştir. Bu noktada STK'lar, demokratik bir sistemin işleyişi açısından da elzem hâle gelmiştir. Hatta STK'ların varlığı ve gelişmişliği, demokrasi ile ölçülür noktaya gelmiştir. STK'lar, bir nevi demokrasinin olmazsa olmazı (*sine qua non*u) olmuştur. 1980 ve 1990'lı yıllarda demokratik yönetimlerin artmasında STK'lar, itici bir güç olarak ortaya çıkmıştır. Günümüzde de bu kuruluşlar, demokratik yönetimlerin meşruiyet kaynaklarından biri olarak kabul edilmektedir (Chand, 1997: 545; Sfeir-Younis, 2004: 29-30).

1990'ların başına kadar sayıları ve faaliyet alanları sınırlı olan bu kuruluşlar, başarılı çalışmalarıyla uluslararası gündeme daha fazla gelmeye başladı. Çünkü az

sayıdaki STK, ulus-aşan sorunların çözümü için çaba harcamaya çalışırken, Soğuk Savaş şartları, onları dizginlemekteydi. 1990'lar ve sonrası, STK'ların küresel düzeye çıktığı dönemdir. STK'ların yükselmesinde, BM'nin katkıları görmezden gelinemez. Çünkü BM'nin 1990'larda gerçekleştirmiş olduğu konferanslar, STK'lara, birçok alanda hukuksal zemin hazırlamıştır. Çevre sorunlarından nüfusa, insan haklarından ekonomik kalkınmaya kadar STK'ların yerel ya da küresel alanda politika üretebilmeleri, bu şekilde resmîleşmiştir. Özellikle 1992'de Rio de Janerio yapılan Çevre ve Kalkınma Konferansı, STK'ların uluslararası arenada atağa kalkmasına katkı sağlamıştır. Çevre konularında çalışan STK'lar[8] sadece gündeme etki etmekle kalmamış, aktif olarak bu konferansları yönlendirmiştir. Bu zirve ile STK'ların, BM sisteminde etkili olmalarının yolu açılmıştır. 1993 yılında yapılan Viyana İnsan Hakları Konferansında ve 1994 yılında yapılan Kahire Nüfus ve Kalkınma Konferanslarında yayınlanan bildirilerde STK'lar, *yenilikçi ve sorunların çözümünde potansiyel sahibi* yapılar olarak tanımlanmıştır. 1995 yılında yapılan Pekin Dördüncü Dünya Kadın Konferansında ise kadınların örgütlenmesin ve güçlendirilmesinde STK'ların önemi vurgulanmıştır. Bu konferansları, 1995 yılında yapılan Kopenhag Sosyal Gelişme Konferansı, 1996 yılında yapılan İstanbul BM İkinci İnsan Yerleşimleri (Habitat) Kent Zirvesi ve 2002 yılında yapılan Johannesburg Dünya Sürdürülebilir Kalkınma Zirvesi takip etmiştir. Yapılan bu konferanslar, STK'lara, uluslararası destek ve kaynakları keşfetme fırsatı vermiştir (Atıcı, 2012: 235; Hasgüler ve Uludağ, 2004: 299; Viotti ve Kauppi, 2014: 514). Bu konferanslar STK'ların dünya genelinde popülerliğinin artmasında ve uluslararası arenada meşruiyet sağlanması noktasında oldukça önemli olmuştur.

1994 yılında BM, STK tanımını genişletmiştir: "Bir veya birden fazla ülkenin vatandaşı ya da vatandaşlar derneği tarafından oluşturulan, bir veya daha fazla topluluk üyelerinin ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla müşterek faaliyetlerde bulunan tüzel kişilere STK" denir. Bu tanımlama, özel işletmeciler, devrimci ya da terörist gruplar ve siyasi partiler hariç her çeşit grubu formüle etmektedir (Simmons, 1998: 83). Bu

[8] World Wildlife Fund, Greenpeace, Conservation International, Friends of the Earth, World Business Council for Sustainable Development, Earth Council ve International Council for Local Environment Initiatives gibi kuruluşlar söz konusu zirvelerde etkili olmuşlardır.

açıdan STK'ların önemli meselelerinden birisi, kendilerini devletle özdeşleştirmekten uzak tutabilmeleridir. Burada kastedilen şey, STK'ların her durumda devletin karşısında yer almaları değildir. STK'lar güç gösterisine giriştiği anda sivilliğini yitirmektedir. Mutlak anlamda devlete olan karşıtlık, STK'lar için sorunludur. Dolayısıyla STK'ların önceliği, devlet karşıtı olmaları değil, devlet dışı, toplum yanlısı olmalarıdır (Aydın, 2013: 389). BM bünyesinde STK'nın tanımının yapılmasıyla bu kuruluşlar, uluslararası sisteme dâhil olmuştur. Böylece STK'ların içeriği, genişletilmiş ve kullanım alanları, yaygın hale gelmiştir (Martens, 2002: 282).

BM'nin STK'lara sağladığı önemli rollerden biri de onlara vermiş olduğu danışmanlık statüsüdür. STK'ların BM'de danışmanlık statüsü elde etmeleri, uluslararası akreditasyon açısından gereklidir. Fakat bunun için BM, STK'lara bazı temel şartlar sunmaktadır. Bu şartlar, şunlardır:

- Mevcut STK'nın uzmanlık alanlarının, ECOSOC'un çalışma alanları/konuları arasında yer alması
- İlgili STK'nın uluslararası alanda faaliyet göstermesi
- Hiyerarşik bir yapıya sahip olması
- Merkezi/kurulu/sabit bir yönetim ofisinin olması

Bu şartların yanı sıra özellikle şeffaflık ve hesap verilebilirlik gibi temel şartlar da STK'larda olmak zorundadır. Pekiyi bu danışmanlık statüsü, ne işe yaramaktadır? Danışmanlık statüsünün bir ayrıcalığı var mıdır? ECOSOC'a göre bu danışmanlık statüsüne sahip olanlar, şu görevleri icra edebilmektedir:

- Uluslararası konferanslara ve faaliyetlere katılmak
- Resmî toplantılara katılmak
- Bu faaliyetlerde yazılı ve sözlü beyanat hakkına sahip olmak
- Resmî hükûmet delegasyonları ve diğer STK temsilcileri ile tanışmak
- Oturumlar sırasında gerçekleşecek paralel etkinlikleri organize etmek ve bu etkinliklere katılmak
- Panel tartışmalarına ve gayriresmiî toplantılara katılabilmek
- BM merkezlerinde bulunmak (Prasad, 1975: 441; Bloodgood, 2011: 22).

Danışmanlık statüsünün STK'lara getirdiği en önemli avantaj, lobicilik faaliyetleridir. Konferanslarda ve farklı etkinliklerde çeşitli devlet görevlileri ve STK temsilcileri arasında yüz yüze görüşmelerin yapılması, alternatif çözümlerin ve doğrudan saha bilgilerinin paylaşılması da gündem belirlemede etkili olabilmektedir. BM birimleriyle bilgi paylaşımı, ihtiyaç analizi, saha raporları sunumu ve diğer STK temsilcileri ile koordinasyon sağlanması da yine danışmanlık statüsünün hem STK'lara hem de BM'ye faydaları olarak görülmektedir. Dolayısıyla ECOSOC üyeliği, uluslararası seviyede çalışan ya da çalışmak isteyen bir STK için oldukça avantajlı görünmektedir.

1.6. STK'ların Sorunları ve Avantajları

Sorunları

Uluslararası sistemin küreselleşmesi, aktör çeşitliliğinin artması, devletlerin iç ve dış politikadaki karar verme süreçlerinde dış etkenlere maruz kalmasına neden olmuştur. Uluslararası hale gelen STK'lar, karar vericilere doğrudan etki eder konuma gelmiştir. Bu kuruluşlar, hükûmetleri ve uluslararası örgütleri, kendi çıkarları doğrultusunda etkileme çabasındadır. İnsan hakları alanında, kriz bölgelerine yönelik insani yardımlarda ve çevre sorunları gibi sınır aşan sorunlarda bu kuruluşlar gerek ulusal gerek de uluslararası düzeyde uluslararası güçler nezdinde baskı grubu olarak hareket edebilmektedir. Bunun yanında bu kuruluşlar, kültür, sanat, tarihi yapıların korunması, hatta kriz/çatışma anlarında barışın tesisi ve demokrasinin konsolidasyonu gibi çeşitli sorunların çözümü alanlarında faaliyet hâlindedirler (Arabacı, 2003: 30). Fakat STK'lar, tüm bu faaliyetleri yaparken kimi sorunlarla da aynı anda mücadele etmek zorunda kalmaktadırlar.

Bu sorunların en başında, bütçe ve kurumsallaşma yer almaktadır. STK'lar, sınırlı bütçelere sahiptirler. Bu nedenle çözmek için uğraştıkları kimi sorunlarda bütçe problemi yaşanmaktadır. Bütçe sorununun yanında kurumsallaşma konusu da STK'ların işlevselliklerini etkilemektedirler. Kurumsallaşma ile paralel olarak personel sıkıntısı ortaya çıkmaktadır. Personel eksikliği ve teçhizat eksikliği, STK'ların handikapları olarak görülmektedir. Sahadaki ve merkezdeki personelin

profesyonelleştirilmesi bağlamında tam gün çalışacak ve teknik, örgütsel ve yönetimsel becerileri hayata geçirecek zor durumların ve beklenmedik olayların üstesinden gelebilecek yetenekli ve bilgili personele ihtiyaç vardır (Ryfman, 2006: 56; Çalış vd., 2006: 739). Çünkü gönüllü organizasyonlarda profesyonel çalışan olmasına rağmen genelde ücret düşüktür. Çalışma koşulları zordur. İş güvenliği konusunda eksiklikler olabilir. Bu gibi nedenler, çalışanların motivasyonunu kırabilir. STK çalışanları için fedakârlık, en başta gelen bir nitelik olmalıdır. Bu koşullar, STK'lardaki gönüllülük ilkesinin ne kadar önemli olduğunu ortaya koymaktadır.

STK'lar, görevlerini yerine getirirken karşılaştıkları mali kaynak ihtiyacını, kimi zaman çok uluslu şirketler aracılığı ile karşılamaktadır. Bu durum, çok uluslu şirketler ile STK'lar arasında bir çıkar ilişkisini ortaya çıkarabilmektedir. Dolayısıyla mali olarak şirketlere bağlı olan STK'ların hem söylemleri hem de faaliyetleri, kaynağı sağlayan kuruluştan bağımsız olamamaktadır (Ateş, 2006: 25-38). Bu noktada STK'ların dış yardım sürecinde çok boyutlu bir aktöre dönüşmüş olması, kimi STK'ların sorgulanmalarına neden olmaktadır. STK'lar, yardım yapan/alan konumunda oldukları için yardım kanalı olarak taşıyıcı fonksiyonunu üstlenmektedirler. Bu durum, STK'ların en önemli özelliği olan bağımsız hareket edebilme rolünün sorgulanmasına neden olmaktadır (Akçay, 2012: 16). Çalışmanın başında da ifade edildiği üzere maddi kaynağın şeffaf ve bağımsız olması, STK'lar için olmazsa olmazdır. Aksi durumda STK'lar, toplumsal fayda yerine bir kişi, grup ya da bir zümre adına faaliyet gösterir hâle gelecektir.

STK'lar için bir diğer sorun, devletlerin/hükûmetlerin acil müdahale gerektiren durumlarda doğrudan kendi inisiyatifleriyle müdahalede bulunmak istememeleri yüzünden STK'ları, kendi çıkarları doğrultusunda kullanmak istemeleri sonucu ortaya çıkmaktadır. Böyle bir yaklaşım, STK'ların kimi zaman bağlı olduğu devletin ajanı olarak nitelendirilmelerine neden olmaktadır. Böyle bir bakış, STK'ların toplum nezdinde itibar kaybetmesi sonucunu doğurmaktadır (Çalış vd., 2006: 740). Az çok sınır tanımama kavramına dayanan bu tür acil durumlarda STK'lara yöneltilen eleştirilerden bir diğeri de STK'ların ortaya çıkan krize, sağlıklı bir şekilde müdahale

edebilmesinden ziyade daha çok bir karışıklığa neden olmalarıdır[9] (Ryfman, 2006: 53).

STK'lar, genelde gelişmiş ülkelerde etkilidir. Bunun, iki nedeni vardır: Birincisi, mevcut ülkenin siyasal sistemi ile alakalıdır. Demokrasinin olmazsa olmazı olarak nitelendirilen STK'lar, siyasal sistemin önemini göstermektedirler. İkincisi de birinci durum ile bağlantılıdır. Demokratik bir sistemde sivil toplum mantığı ile STK'ların gelişmesi, paraleldir. Bu nedenle küresel STK'ların mantığının odağında yer alan ulus-ötesi grupların, genelde demokratik ülkelerde gelişmiş olması hususu önemlidir (Brown ve Ainley, 2007: 168). Bu durum, çoğu zaman bir handikap olarak da görülmektedir. Çünkü STK'ların genelde Batı kökenli olması, üçüncü dünyada faaliyet hâlindeki STK'lara şüphe ile bakılmasına neden olmaktadır. Böylece STK'ların faaliyetleri, Batı kültürünün diğer toplumlara empoze edilmesinde bir araç olarak görülmelerine neden olmaktadır (Çalış vd., 2006: 741).

STK'ların, genelde birbirleri ile iş birliği hâlinde hareket ettikleri kabul edilmektedir. Gerçekte STK'lar, çoğu zaman birbirleri ile rekabet hâlindedir. Bu, STK'ların kendi özel organizasyonlarının en etkili olduğunu iddia etmesinden kaynaklanmaktadır. Çünkü STK'lar, bağışlara bağımlı kuruluşlardır. Bu iddiaları desteklemek için her STK, bağışçısına, yenilikçi projeleri başarıyla nasıl tasarladığını ve uyguladığını kanıtlamaya çalışmaktadır. STK'lar arasındaki iş birliği eksikliği ve bireysel hareket etme eğilimi, STK'ların faaliyetlerinin etkisini sınırlamaktadır. Bundan dolayı STK'lar, en iyi ihtimali değerlendirmek için büyük çaplı projeler ile çalışmak yerine küçük, yalıtılmış projeler ile çalışmaktadır. Bu tür durumlar, STK'ların uzun vadeli planlamalar yapmasına engel olmaktadır (Beigbeder, 1991: 94). STK'lar, küçük çapta proje yönetebilmekteyken faaliyet ölçeklerini genişletemiyor ise çözmek istedikleri sorunlar üzerinde önemli bir etki yapamaz duruma gelirler. Birçok STK, bu ikilemi çözmeye çalışmaktadır. Bu konudaki çözümleri de ortaya farklı bir paradoks çıkarmaktadır. Genelde birçok STK, öncelikle kendi faaliyetlerini

[9] Bu STK'lar için oldukça önemli bir handikaptır. STK'ların temel hedefi insani acıları azaltmak iken çoğu zaman var olan krizleri tetiklediklerine ve derinleştirdiklerine dair iddialarda vardır. Ayrıntılı bilgi için bkz. Hancock, 1989; Moyo, 2009; Polman, 2014.

genişletme gayretinde olduğu için diğer STK'lar ile iş birliğinden kaçınmaktadır. Bu kez de STK'lar arasında bir yarış başlamaktadır. Sonuç olarak başlangıç noktasına geri dönülmekte ve STK'lar arasındaki iş birliği, daha da zorlaşmaktadır. Böylece devletten bağımsız, birleşik ve geniş tabanlı bir STK yapısının oluşma kapasitesi, ortadan kalkmaktadır. Yaşanan bu kısır döngü, STK'ların faaliyetlerini, büyük ölçüde sınırlandırmaktadır (Sanyal, 1997: 30).

Avantajları

STK'ların sınırlılıkları ve sorunlarının yanı sıra avantajları da vardır. Örneğin STK'lar, gönüllü kuruluşlardır ve doğrudan hükûmetlerin veya hükûmetlerarası kuruluşların politikalarına ve düzenlemelerine tabi değildir. Bürokratik açıdan devletlere oranla daha küçük kuruluşlardır. Bu durum, STK'lara bir esneklik ve özgürlük sağlamaktadır. Dolayısıyla değişen koşullara, hükûmet ya da hükûmetlerarası bürokrasilerden daha kolay adapte olabilirler. Bu sayede de acil durumlara, zamanında ve aktif bir şekilde müdahale edebilirler.

STK'lar için bir diğer avantaj ise dar bir konuya odaklanma özgürlüğüne sahip olmalarıdır. Bu esneklik ve özgürlük, STK'ların aynı konu üzerinde yoğun bir şekilde çalışmasını sağlamaktadır. STK'lar, ilgili konu üzerinde yüksek düzeyde bilgiye sahip olurken aynı konu üzerinde uzmanlaşarak devletlere göre kaynaklar üzerinde daha çok bilgiye sahip olmaktadır (Clark, 1995: 510). Çünkü devlet, birçok konuyu ele almak ve birçok işlevi yerine getirmek zorunda kalırken STK'lar için mesele, o kadar da kompleks değildir. Bu avantaj, STK'ların sahada uzmanlaşmalarına katkı sağlamaktadır. Uzmanlaşan STK'lar, olası bir afet ya da kriz anında, devletlere nazaran sahada daha çabuk vücut gösterirler. Kriz ya da afet döneminde bu profesyonellik, STK'ların problemi daha iyi anlamasına ve raporlamasına; aynı zamanda probleme yönelik çözüm üretimine katkıda bulunur. Nihai olarak STK'lar, gerekli bilgilerin tedariki ve problemlere çözüm önerileri ile devletlerin ya da diğer uluslararası kuruluşların kriz ya da afet anında harekete geçmesini teşvik eder.

STK'ların bağımsız karakterleri, devletlerin politik gerekçelerle problemlere müdahale edemediği zamanlarda, devletlerin harekete geçmelerine olanak sağlar.

Sorunların çözümüne yönelik ihtiyaçların belirlenmesinde, kendi inisiyatifleri ile hareket ederler. Gönüllülük ilkesi temelinde çalışan personele, ekstra harcama yapmak zorunda kalmazlar. Dolayısıyla gelirleri, doğrudan faaliyetleri için harcarlar. Bu özellik, STK'ları, devletlere ya da uluslararası kuruluşlara kıyasla daha az maliyetli yapar.

Son olarak STK'ların en önemli avantajı, çalışmanın muhtelif yerlerinde de ifade edilen kamuoyu desteğidir. Bu destek, STK'ların en büyük gücüdür. Zaten STK'lar, bu destek sayesinde devletleri etkileyebilmektedir.

1.7. STK'ların Sınıflandırılması ve Çeşitleri

STK'ların etkinlik alanları, oldukça fazladır. STK'ları bir oyuncu (ulusal/uluslararası) olarak görürsek, STK'ların oyun sahaları, çeşitli ve geniştir. Eğitim, sağlık, sosyal yardımlaşma, insani yardımlar, çevre, kadın hakları, savunuculuk ve insan hakları, STK'ların özellikle ilgi gösterdiği alanlardır. Bu çeşitlilik, STK'ların sınıflandırılması sorununu da ortaya çıkarmaktadır. Çünkü STK'ların amaçları, hedef kitleleri, örgütlenme tipleri ya da devletle ilişkileri, birbirinden farklılık göstermektedir. Bu farklılıklar, çeşitli sınıflandırmaları ortaya çıkarmaktadır.

Örneğin Sarıbay, STK'ları, devlet karşısında konumlarına/ilişkilerine göre üçe ayırmaktadır: Birinci türdeki STK'lar, bizzat devletle birlikte hareket etmektedir yani devletle bütünleşiktir. Bu tür STK'lar, devlet destekli kuruluşlar olarak görüldüğü için teoride -her ne kadar pratikte STK olarak kabul edilseler de- STK olmaktan uzaktır. İkinci tür ise devlete karşı hareket eden ve devletle çatışan STK'lardır. Çalışmanın başında da vurgulandığı üzere STK'lar, toplumsal fayda için çaba harcarlar. STK'lar, devlet dışı, özerk olmalıdır; ama bu durum, devlet karşıtı olma ya da devletle çatışma zorunluluğunu ortaya çıkarmaz. Sarıbay'ın son ayrımı, devletten bağımsız, özerk fakat aynı zamanda devletle temas hâlinde olan STK'lardır. Sarıbay, bu ayrımdan hareket ederek en sağlıklı sivil toplum örgütlenmesini, bu üçüncü tanıma göre kendisini konumlandıran kuruluşlar olarak kabul etmektedir (Sarıbay, 1995: 140-141).

STK'larla ilgili farklı bir sınıflandırma da Kuzey (Yarımküre) ve Güney (Yarımküre) ayrımı üzerinden yapılmaktadır. Dünyanın hemen her bölgesinde STK'lar faaliyet içerisindedir. Sayıları da günden güne artmaktadır. Fakat etkileri ve kapasiteleri, farklılık gösterebilmektedir. Bu ayrımın temel nedeni, STK'lar arasındaki etkinlik ve güç kapasitesidir. Kuzey STK'lar kavramı, Kuzeydeki gelişmiş ülkelerde mevcut olan STK'ları tanımlamak için kullanılmaktadır. Bu ülkeler, genel olarak OECD ülkeleridir. Kuzey STK'lar, Güney STK'lara kıyasla maddi açıdan ve uluslararası alandaki etkililik açısından oldukça güçlüdür. Demokratik değerlere önem verirler ve demokratik bir yönelime sahiptir. Kuzey STK'larının örgütlü olduğu ülkeler, genelde demokratik rejime sahiptir. Ayrıca Kuzey STK'lar, politikalara etki bağlamında en aktif STK'lardır. Güney STK'lar ise Güneydeki düşük gelirli ve orta gelirli ülkelere atıf yapmaktadır. Bu STK'lar, mali açıdan uluslararası kuruluşların ve Kuzey STK'ların desteğine ihtiyaç duymaktadır. Çünkü Güney STK'lar, oldukça kırılgan bir yapıya sahiptir. Siyasi, ekonomik ve kültürel nedenlerle bu tür STK'lar, Çin, Orta Doğu, Kuzey Afrika, Kuzeydoğu Hindistan ve Sahra Altı Afrika'sının bir bölümünde ve dünyanın bazı bölgelerinde faaliyet göstermektedir (Hulme ve Edwards, 1997: 21; Buturo, 2001: 157-158; Livernash, 1992: 14).

STK'lar, toplumsal meselelerde faaliyet gösteren, kâr amacı gütmeyen kuruluşlardır. Bu gerçeğin yanı sıra farklı STK türlerinden de bahsetmek gerekmektedir. Örneğin teoride STK olarak kabul edilen ama bizzat devlet destekli kuruluşlar da vardır. Bu tür kuruluşlara "GONGO" (Goverment Organised Non-Governmental Organisation) denir. Bu kuruluşlar, genel olarak Soğuk Savaş dönemi boyunca her iki kamp tarafından da kullanılmıştır. Günümüzde GONGO olarak tanımlanan bu kuruluşlar, daha çok Üçüncü Dünya devletleri ya da otoriter hükûmetler tarafından desteklenip finanse edilmektedir. Fakat ABD dâhil olmak üzere Batılı ülkelerde, bu tür kuruluşlar yönetim/yönlendirme faaliyetleri için bir ön cephe olarak faaliyet göstermektedirler.

Bir diğer STK türü ise "QUANGO" (Quasi-autonomous Non-governmental Organisation)'dur. QUANGO'lar, yarı-özerk hükûmet dışı kuruluşlar olarak kabul edilirler. Bu tip kuruluşlara, İskandinav ülkeleri ve Kanada'da daha çok

rastlanmaktadır. Kaynaklarının çoğunu, kamu temsilcilerinden almaktadırlar. QUANGO'ların fonları, kamuya açık olmasına rağmen STK olarak kabul edilmektedirler. Çünkü QUANGO'ların hizmetleri, uluslararası alanda kabul gören amaçları hedeflemektedir ve faaliyetleri, hükûmetlerin faaliyetlerinden farklıdır. Örnek olarak Uluslararası Standartlar Teşkilâtı (International Organization for Standardization; ISO) bir QUANGO'dur.

Bir diğer tür "DONGO" (Donor Organized Non-governmental Organisation)'dur. Bu kuruluşlar, bağış yapan STK'lar olarak kabul edilmektedirler. Hem hükûmetler hem de BM, belirli faaliyetler ve amaçlar için kendi STK'larına sahiptir. DONGO'lar, tıpkı QUANGO'lar gibi uluslararası kabul gören amaçlar için çalışırlar. Bu tür STK'ların fonları, halka açık olmasına rağmen özel bir statüye sahiptir ve faaliyetleri, normal STK'lar gibidir.

Douglas, XXI. yüzyılda STK'ların gücünün arttığını; özellikle insani yardımlar, çevre sorunları, yoksulluk ve sivil özgürlük konularında güçlü etkilere sahip olduklarını ifade etmektedir. Fakat Douglas, STK'ları, XXI. yüzyılın misyonerleri olarak görmektedir. Özellikle ABD'nin dış politikada askeri güç yerine STK'ları kullandığını; dünyadaki en etkili kuruluşlar olan Af Örgütü, Freedom House ve Ulusal Demokrasi Vakfı (National Endowment for Democracy; NED)'nın bu duruma öncülük ettiğini iddia etmektedir. Douglas'a göre, toplum üzerinde geniş bir etkiye sahip olan STK'ların fonlarını nereden sağladığı sorgusu mutlaka yapılmalıdır. Çünkü GONGO gibi STK'lar, toplumsal faydadan ziyade, ait oldukları devletin amaçlarına uygun her türlü faaliyeti gerçekleştirebilmektedirler (Douglas-Bowers, 2012).

Bu noktada GONGO'ların ayrı bir başlıkta incelenmesi önemli hâle gelmektedir. Çünkü STK'lar, toplumsal fayda amacıyla çalışırlar. Siyasete etki etmeleri, baskı aracı olmaları, STK'ların kabul edilen ve desteklenen özellikleri arasındadır. Fakat bir devletin desteği ile başka bir devletin yönetimine müdahale edilmesi ya da toplumun bu amaçla kışkırtılması, STK'ları, bilinen tanımından ya da amacından farklı noktalara götürmektedir.

1.7.1. Devlet Destekli Sivil Toplum Kuruluşları (GONGO)

GONGO'lar, doğrudan bir devlet tarafından desteklenen kuruluşlardır. Devletlerin finansman sağladığı ve dolayısıyla STK'ları kontrol ettiği bu çelişkili durum, özünde STK'ların doğasına tamamen aykırıdır.

GONGO'lar, genellikle "tehlikeli" STK'lar olarak kabul edilmektedir. Bu tür STK'lar, bağlı oldukları ülkeler lehine, diğer ülkeler üzerinde baskı unsuru olarak hareket etmektedirler. GONGO'lar, yabancı hükûmetlerin iç siyasetini yönetmek/yönlendirmek için tercih edilen bir araç olarak çalışmaktadır. Fakat demokratik devletler de kendi GONGO'larına sahiptir. Örneğin National Endowment for Democracy (NED), 1983 yılında dünyada demokratik kurumları güçlendirmek adına özel, kâr amacı gütmeyen bir STK olarak kurulmuştur. Fakat NED, ABD tarafından finanse edilen bir GONGO'dur (Naím, 2007: 95-97). William Blum, NED'i bir "Truva Atı" olarak tanımlamaktadır. Hatta NED'in, STK kategorisinde olmadığını, aksine bir GONGO olduğunu ifade etmektedir. NED'in ilk yöneticisi olan Carl Gershman, 1986 yılında açıkça NED'in CIA için ön kol faaliyetleri yapan bir kuruluş olduğunu ifade etmiştir. NED'in kuruluş yasasının yazılmasına yardımcı olan Allen Weinstein, 1991 yılında NED'in CIA tarafından gizlice desteklediğini kabul etmiştir. CIA'ın ayrıca NED üzerinden para akladığı da iddia edilmektedir (Blum, 2002: 179-180).

1.7.2. Düşünce Kuruluşları (Think-Tank)

Düşünce kuruluşları ya da literatürdeki meşhur kullanımı ile *think-tank*lar, araştıran, bilgi sağlayan ve bünyesindeki uzmanlarla raporlar hazırlayan, analizler yapan ve ayrıca hükûmetlere danışmanlık hizmetleri sağlayan STK'lar olarak kabul edilmektedir (Karabulut, 2010: 92).

Araştırma, tartışma ve öğrenme merkezi olan bu kuruluşlar, üniversitelerin aksine, ders vermezler. Öğrencileri de (stajyerler hariç) yoktur. Think-tank'lar, şirket değildir, kâr amacı gütmezler. Sadece ürettikleri ürünleri (araştırmalar, fikirler, çalışmalar, analizler, raporlar) satmaya çalışırlar. Kâr amacı gütmedikleri için politik

etki sağlamaya çalışırlar. Lobicilik faaliyetleri yoktur. Bu nedenle yalnızca politika tartışmalarını şekillendirme çabasındadırlar. Analizler yaparak, yazılar yazıp yayımlayarak, televizyonlarda konuşarak, konferanslar düzenleyerek bilgilerini satmaya çalışırlar (Wiarda, 2010: 30-31). Düşünce kuruluşları, STK olarak sınıflandırılabilmektedir. Düşünce kuruluşları arasında en etkili olanlardan biri, Dış İlişkiler Konseyi (Council on Foreign Relations-CFR) ve diğeri de Chatham House'tur. Bu kuruluşlar, uluslararası ilişkilerde araştırmalar yaparak faaliyet göstermektedirler. Böylece yeni eğilimlerin, farklı politikaların ortaya çıkmasına katkıda bulunmaktadırlar (Evans ve Newnham, 2007: 186-187; Parmar, 2004: 3).

Düşünce kuruluşları ya da politika enstitüleri, iki dünya savaşı arasında gelişmiştir. İlk kurulan düşünce kuruluşları, askeri stratejiler geliştirmeye, uluslararası ilişkiler araştırmalarına ve analizlerine odaklanmıştır. Savunma ve Güvenlik Araştırmaları Enstitüsü, 1831 yılında İngiltere'de; Brookings Enstitüsü, 1916 yılında; Carnegie Vakfı da 1910 yılında ABD'de kurulmuştur. Bu enstitüler, İkinci Dünya Savaşı sırasında gayriresmî diplomasi ve kamu desteği sağlama konularında önemli roller üstlenmiştir. Think-tank adı, savaş sonrası dönemde ulusal güvenlik ve savunma alanlarında, bağımsız araştırma kurumları ile eş anlamlı olarak kullanılmaya başlanmıştır (Bojović, 2009: 68-69). Soğuk Savaş sonrasında düşünce kuruluşlarının çalışma alanları da genişlemiştir. İnsan hakları, çevresel sorunlar, özellikle uluslararası ilişkiler alanlarına yönelik ekonomi, politik, küreselleşme gibi yeni alanlar konu çeşitliliğini arttırmıştır (Evans ve Newnham, 2007: 187).

Düşünce kuruluşları, siyasi alanın yanı sıra yerel ve uluslararası alanda da önemli bir rol oynamaktadır. Bu tür STK'ların birincil amacı, hükûmetlerin iç ve dış politikaları hakkında bilinçli seçimler yapabilmelerine yardımcı olmaktır. Bu kuruluşların kritik rolleri şunlardır:

- Hükûmet ve halk arasında aracılık fonksiyonu inşa ederler. Kamu görevlilerine yönelik güven arttırıcı işlevleri vardır.
- Politika tartışmalarında bilinçli ve bağımsız bir ses olarak hizmet verirler.

- Güncel politik meselelerin tanımlanması, açıkça belirtilmesi ve değerlendirilmesi noktasında teklif ve program yaparlar.
- Acil problemleri ve fikirleri politik mesele hâline dönüştürebilirler.
- Ortaya çıkan sorunları, elektronik ve basılı medya aracılığı ile halka duyurarak mevcut problemlerin anlaşılmasını kolaylaştırırlar.
- Politika oluşturulması sürecinde kilit rol oynayan aktörler arasında fikir ve bilgi alışverişi için yapıcı çözümler üretirler.
- Hükûmetlerin yasama ve yürütme organlarına personel tedarik edebilirler.
- Bürokratlara ve uzman memurlara, görevlerinin gerektirdiği özel alanlarda bilgi sağlarlar.
- Sorun ağlarının anlaşılmasını kolaylaştırırlar (Parmar, 2004: 3-24; McGann, 2005: 5).

Düşünce kuruluşları, demokratik toplumlarda ana politik aktörlerden biridir. Bu kuruluşlar, siyasi analiz sürecinde açık ve hesap verilebilir değerlendirmeler yaparlar. Ayrıca karar verme süreçlerinde ve araştırma alanlarında entelektüel alt yapılar olarak kabul edilmektedirler (Madoka, 2002).

Düşünce kuruluşları, genelde hükûmetlerin ve bürokrasilerin yapamadığını yaparlar. Bu kuruluşlar, şu özelliklere sahiptir (McGann, 2005: 6):

- Geleceğe dair araştırmalarda bulunma ve politika belirlemede, hükûmet görevlilerinden daha etkilidirler.
- Standart çalışma sürecinde, bürokratlara göre siyasi gündem konularında daha üretken olurlar.
- Ortak bir amaç için ayrı gruplar arasında iş birliği daha kolaydır. Çünkü düşünce kuruluşu uzmanlarının kazanılmış kalıcı çıkarları yoktur.

Daha önceki kısımlarda da ifade edildiği üzere STK'ların sınıflandırılmasına yönelik çeşitli problemler yaşanmaktadır. Bunun temel nedenlerinden biri, sayılarının ve faaliyet alanlarının çeşitliliğidir.

1.8. Uluslararası STK'lara Örnekler

Uluslararası ilişkilerde ve dış politikada, farklı aktörlerin varlığı artık kabul edilen bir gerçekliktir. Uluslararası gündemi, sadece politikacılar ve/veya bürokratlar belirlememektedir. Medyanın gücünü fark etmiş olan STK'lar da gündem belirleyebilmektedir. Oyun artık sadece toplantı odalarında ya da konferans salonlarında değil, caddelerde de oynanmaktadır (Moore, 2003: 193). Rosenau, tam da bu noktada "vatandaşların artık çıkarlarını sürdürmeleri için daha fazla caddeye sahip olduklarını" (Rosenau, 1992b: 285) ifade etmektedir. "Medyanın, özellikle de bir televizyon ya da telefon kamerasının zumunun gücü, giderek artmaktadır" (Moore, 2003: 193). Bu durum, dünya siyasetinde ortaya çıkan bir güç değişimini ifade etmektedir. Bu güç değişimi, ulusal politik seviyeden küresel yönetişim seviyesine doğru genişlemektedir. Gelişen bu güç değişimi, beraberinde güçlü STK'ları ortaya çıkarmıştır. Bu STK'ların birçoğu, kendisini, ulus-ötesi seviyede örgütlemiştir. Ulus-ötesi ölçekte örgütlenen bu gruplar, Uluslararası STK'lar olarak adlandırılmaktadır (Atıcı, 2012: 234).

Bir STK'nın uluslararası sayılabilmesi için bazı temel şartlara sahip olması gerekmektedir. 1907 yılında kurulan Uluslararası Dernekler Birliği'ne (Union of International Associations; UIA) göre bir STK'nın uluslararası standartlarda sayılabilmesi için şu göstergelere sahip olması gerekmektedir (UIA, 2017: XXIX):

- En az üç ülkede aktif bir şekilde faaliyet göstermesi gerekmektedir.
- En az üç ülkeden oy hakkına sahip, bireysel ya da kolektif katılım olmak zorundadır. Üyelik işlemleri, örgütün ilgi alanında herhangi bir uygun niteliğe sahip gerçek ya da tüzel kişilere açık olmalıdır.
- STK'ların tüzüğü, periyodik seçimler, kalıcı bir merkez ve memurlar ile yönetim şemasına izin veren resmî bir yapı ile sağlanmalıdır.
- Sağlam bir bütçe için yardımlar/katkılar/bağışlar en az üç ülkeden gelmelidir. STK'lar, bu kaynakların STK personeline dağıtılması gibi kâr amacı güden herhangi bir girişimde bulunmamalıdır.

- Farklı örgütlerle bağlantılarını dışarıda tutması, zorunlu değildir; fakat STK çalışanlarının, mevcut STK'yı kendi rızasıyla seçtiklerini kanıtlaması gereklidir.
- STK'ların, mevcut faaliyetlerini aktif olarak sürdürdüklerine dair kanıt sağlaması gerekmektedir. Bir organizasyon, dört yıl süreyle aktif değilse feshedilir ya da atıl olarak tanımlanır.

Bu şartları sağlayan bir sivil toplum örgütü, uluslararası sivil toplum kuruluşu olarak kabul görmektedir. UIA, dünyanın en büyük uluslararası organizasyonlarının verilerini ortaya koyan ve bunu Uluslararası Organizasyonlar Yıllığı adıyla dağıtan bir kuruluştur (UIA, 2017: XXIX). Bundan sonraki kısımda, örnek uluslararası STK'lardan bazıları, kısaca incelenecektir.

Uluslararası Af Örgütü (Amnesty International; AI)

Uluslararası Af Örgütü, 1961 yılında İngiliz Avukat Peter Benenson tarafından kurulmuştur. Peter Benenson 1961 yılında *The Forgotten Prisoners* adlı bir makale yazmış ve bu makalede, tüm insanları, dünyanın her tarafında dinî ya da siyasi inançları nedeniyle tutuklu bulunan insanların salıverilmesi için barışçıl şekilde çalışmaya davet etmiştir. Birçok ülkede yayınlanan makaleye, dünyanın dört bir yanından cevaplar gelmiştir. Af Örgütü, 150'den fazla ülkede, 7 milyondan fazla üyesi bulunan uluslararası bir insan hakları kuruluşu olarak faaliyet göstermektedir (Sunar, 2003: 118-120).

Çalışmalarını gönüllülük esasıyla gerçekleştiren Af Örgütü'nün temel prensibi, devletlerin kendi aralarında imzaladıkları antlaşmalara uymalarını sağlamaktır. Bu amaçla üç hedefi vardır: Birincisi, etnik köken, cinsiyet, dil, din veya siyasi görüş nedeniyle tutuklanmış olan herkesin salıverilmesi. İkincisi, işkencenin her türüne ve kötü muameleye son verilmesi. Son olarak ise tüm siyasi suçlular için adil ve hızlı bir yargılanma sürecinin sağlanması (Evans ve Newnham, 2007: 619). Af Örgütü, 1977 yılında onur kırıcı muamele, şiddet ve işkenceye karşı insan değerini korumak için yaptığı çalışmaları nedeniyle Nobel Barış Ödülünü kazanmıştır. Bir sonraki yılda da BM İnsan Hakları Ödülünü almıştır.

Sınır Tanımayan Doktorlar (Medecins Sans Frontieres; MSF)

Sınır Tanımayan Doktorlar, 1971 yılında Biafra'da yaşanan kıtlık ve savaşın ardından bir grup doktor ve gazeteci tarafından kurulmuştur. Dil, din, ırk, cinsiyet ve siyasi görüş ve sınır gözetmeksizin her bireyin sağlık hizmetlerine ulaşması amacıyla kurulan uluslararası bir STK'dır. Kurulduğu 1971'den günümüze kadar geçen sürede 24 farklı ülkede merkez ofise sahip olan MSF'nin bünyesinde, 35.000'den fazla personel çalışmaktadır bugün. Kuruluşundan bu yana 100 milyondan fazla insan, MSF tarafından tedavi edilmiştir. MSF, hükûmetlerden ve diğer kuruluşlardan bağımsız şekilde çalışmaktadır. Dünyanın acil tıbbi yardım sağlayan en büyük sivil toplum kuruluşlarından biridir. Özellikle etnik çatışmaların yoğun olduğu bölgeler başta olmak üzere salgın hastalıklarla mücadeleye ve sağlık sorunlarının yaşandığı bölgelerde faaliyetlerine devam etmektedir. 1999 yılında, çalışmalarından dolayı Nobel Ödülü almıştır (MSF, 2016).

MSF, kesin bir tarafsızlık statüsüne sahiptir ve bunu, açıkça da dile getirmektedir. Çalışanları, kozmopolit bir insani yardım düşüncesine sahiptir. Ayrıca çalışanlar, Vestfalyan anlamda *devletlerin egemenliğine müdahale etmeme* ilkesini reddetmekle birlikte gerektiğinde insani yardıma ihtiyaç duyanlara yardım edebilmek için yer altından çalışabilmektedir. MSF'nin en büyük yardım çalışması, 1997 yılında dünyanın her yerinden 360 gönüllünün ve Burundi, Tanzanya ve Zaire'den de 1.500'ün üzerinde personel desteğinin geldiği Ruanda'da gerçekleştirilmiştir (Evans ve Newnham, 2007: 547-548).

İnsan Hakları İzleme Örgütü (Human Rights Watch, HRW)

İnsan Hakları İzleme Örgütü, dünya çapında yaklaşık 400 personelden oluşan, kâr amacı gütmeyen, insan hakları temelinde çalışan bir STK'dır. Çalışanları, ülke uzmanları, avukatlar, gazeteciler ve farklı etnik ve milliyetten akademisyenler de dâhil olmak üzere insan hakları uzmanlarından oluşmaktadır. 1978'de kurulan İnsan Hakları İzleme Örgütü'nün temel amacı, insan hakları ihlallerinin raporlanması, medyanın etkin bir şekilde kullanılması ve yerel insan hakları grupları ile ortaklaşa çalışarak küresel çapta insan hakları savunuculuğu yapmaktır. İnsan Hakları İzleme Örgütü, her

yıl 90 ülkede insan hakları koşullarıyla ilgili 100'den fazla rapor ve brifing yayımlamakta; yerel ve uluslararası medyada geniş kapsama alanı oluşturmaktadır. İnsan Hakları İzleme Örgütü, insan hakları ve adaleti gözetmeleri için hükûmetlere, BM'ye, Afrika Birliği ve Avrupa Birliği'ne, finansal kurumlar ve şirketlere, diplomatik baskı yapan bir kuruluştur. Kara Mayınlarının Yasaklanması kampanyasıyla bağlantılı çalışmaları nedeniyle 1997 yılında Nobel Barış Ödülü'nü almıştır (HRW, 2016).

Greenpeace

Greenpeace, 1971 yılında küçük çevreci bir grubun kiraladıkları balıkçı teknesi ile ABD'nin Alaska eyaletinde gerçekleştirdiği nükleer denemeleri protesto etmeleri sonucu ortaya çıkmıştır. Fakat kısa bir süre sonra balina avcılığı ve atık su kirliliği gibi alanlarda da faaliyet göstermeye başlamıştır. Daha sofistike bir hale gelen Greenpeace, BM'den gözlemci statüsünü elde etmiştir (Evans ve Newnham, 2007: 694).

1971 yılından bu yana dünyanın dört bir tarafında çevre sorunlarına karşı mücadele veren Greenpeace, hiçbir şirket, kuruluş, parti ya da devletten bağış ya da sponsorluk almamaktadır. Ayrıca BM ya da AB gibi kuruluşlardan da yardım almamaktadır. Yalnızca bireylerden aldığı maddi destekle ayakta durmaya çalışmaktadır. Dünya genelinde 41 ofisi bulunan ve 3 milyonu aşkın destekçisi olan Greenpeace, bugün denizleri arşınlayan gemileriyle dünyada nükleer atık ticareti, nükleer tehlike, akıntı ağları, tehlikeli atık ticareti, okyanuslar, iklim değişikliği gibi konularda aktif çalışmalar yürütmektedir. Exeter Üniversitesi'nde bulunan laboratuvarı ile de kampanyalarına bilimsel destek sunmaktadırlar. *Tanıklık etme* ve *şiddetsiz eylem* geleneği ve *gemileri* Greenpeace kampanyalarının vazgeçilmezidir. Temel amaçları çevre olduğu için çevresel yıkımın önüne geçmek amacıyla çalışmalar yapmakta ve çözümler aramaktadır. Uluslararası bir STK olan Greenpeace, okyanusların ve ormanların korunması; iklim değişikliğini durdurabilmesi için yenilenebilir enerjilerin teşvik edilmesi; nükleer silahlanmaya ve nükleer kirliliğe son verilmesi; zehirli içeriğe sahip kimyasal maddelerin ortadan kaldırılması ve son olarak da genleri ile oynanmış organizmaların doğaya bırakılmasının önlenmesi gibi

alanlarda çalışmaktadır. Greenpeace, uluslararası anlaşmalara lobi etkinlikleriyle ağırlığını koyan, taslaklar öneren ve kabul ettirebilen az sayıda STK'lardan bir tanesidir (Greenpeace, 2016).

Uluslararası Kriz Grubu (International Crisis Group; ICG)

Uluslararası Kriz Grubu'nun kuruluş tarihi, 1995'tir. Merkezi, Brüksel'dedir. Şiddetli çatışmaların çıkması, tırmanması ya da tekrar başlama riskinin bulunduğu ülkeleri incelemektedir. Bu konuda hükûmet yetkililerine, gerginliklerin son bulması ve çatışmaların önlenmesi amacıyla önerilerde bulunur. Kriz Grubu Yönetim Kurulu'nda, politikaların belirlenmesinde yardımcı olan lobi faaliyetlerinin sürdürülmesi için politika, iş dünyası ve medya patronlarının etkili isimleri yer almaktadır (Nye ve Welch, 2010: 404).

Savaşların önlenmesi ve daha barışçıl bir dünya amacıyla kurulan ICG, savaşların insan yapımı olduğunu, dolayısıyla kaçınılmaz olmadığını kabul etmektedir. Kriz Grubu, uluslararası diplomasi yoluyla krizlerin ya da çatışmaların önlenebileceğine inanmaktadır. 70'den fazla ülkede faaliyet göstermektedir. Bünyesinde 50'den fazla ülkeden personel barındırmaktadır. ICG'nin verilen göre 65 milyondan fazla insan, günümüzde çatışma ve zulüm dolayısıyla yerinden edilmiştir. Bu sayı, şimdiye kadar görülen en büyük sayıdır (Crisisgroup, 2016).

Action Against Hunger (Action Contre La Faim-ACF)

ACF, 1979 yılında bir grup Fransız doktor, bilim adamı ve yazar tarafından kurulmuştur. Nobel ödüllü fizikçi Alfred Kastler, kuruluşun ilk başkanı olmuştur. ACF, kuruluş amacı itibarıyla dünyadaki açlığı sona erdirmeyi amaçlayan küresel bir insani yardım kuruluşudur. ACF, başlangıçta Pakistan'daki Afgan mültecilere, kıtlıkla boğuşan Ugandalılara ve Taylan'daki Kamboçyalı mültecilere yardım sağlamıştır. Sonrasında ise -özellikle 1980'ler ve 1990'larda- Afrika, Orta Doğu, Güneydoğu Asya, Balkanlar ve diğer bölgelerdeki faaliyetleri ile insani yardım ağlarını genişletmiştir. ACF'nin günümüzde beş ülkede merkezi bulunmaktadır. Bu ülkeler, Fransa, İspanya, ABD, Kanada ve İngiltere'dir. Bugün ACF, dünyada açlığa karşı

mücadelede önemli bir oyuncu hâline gelmiştir. Uluslararası bir ağ üzerinden yapılandırılmış olan ACF, yaklaşık olarak 50 ülkede faaliyet göstermektedir. 6.000'den fazla çalışana sahip olan ACF, binlerce gönüllü ile çalışmalarına devam etmektedir. ACF'nin misyonu, özellikle felaketler ve çatışmalar sırasında ve sonrasında yetersiz beslenmenin önlenmesi, tespiti ve tedavisi yoluyla hayat kurtarmaktır.

ACF'yi diğer insani yardım kuruluşlarından ayıran temel özelliği, kendilerini, açlığı sona erdirmeye adamış ve bu alanda uzmanlaşmış olmalarıdır. Açlığa karşı mücadele, normalde insani faaliyetlerin genel bir unsuru olmasına rağmen (yoksullukla mücadele, daha iyi bir sağlık sağlama) ACF'nin kurucuları, bu organizasyonu, özellikle açlığı sona erdirmeye karşı adamıştırlar. Açlığa karşı mücadelenin yanında beslenme ve sağlık; su ve suyun sağlıklı hâle getirilmesi; gıda güvenliği, acil müdahale, savunuculuk ve farkındalığı yükseltme eğitimi de ACF'nin diğer faaliyet alanları arasında yer almaktadır. ACF, bu çalışmaları neticesinde dünya çapında açlığa karşı mücadelede önde gelen organizasyonlardan biri olarak kabul edilmektedir (ACF, 2019).

Association for Aid and Relief (AAR) JAPAN

AAR Japan, 1979 yılında kurulmuştur. 1970'lerde Japonya'ya gelen İndoçin (Hindiçini) mültecilerine yardım etmek amacıyla Bayan Yukika Soma tarafından temeli atılan kuruluş, dayanışma inancı ile işlemekte olup, belirli bir siyasi görüş, felsefe ve dinî akımlara bağlı olmayan uluslararası bir STK'dır. Kurulduğu tarihten bu yana Asya, Afrika ve Balkanlar'da 55'i aşkın ülkede yardım faaliyetlerinde bulunmuştur. AAR'ın temel hedefi "herkesin doğa ile uyum içinde ve insanlık onurunu koruyarak bir arada yaşayabileceği bir toplum" yaratmaktır. Zayıfların geride bırakılmadığı ve azınlıkların toplumsal olarak reddedilemeyeceği bir dünya tasavvuru olan AAR'ın öncelik verdiği faaliyetler; acil insani yardımlar, engelli bireylere yardım, Anti-personel mayınlarına karşı mayın riski eğitimi ve mayın kazası mağdurlarının desteklenmesi, bulaşıcı hastalıklara karşı faaliyet ve halkın bilinçlendirmesidir. AAR Japan, BM Ekonomik ve Sosyal Konsey danışmanlık

statüsüne sahip bir kuruluştur. AAR, 1997 yılında Kara Mayınlarının Yasaklanması için Uluslararası Kampanya'nın bir üyesi olarak yaptığı çalışmalar neticesinde Nobel Barış Ödülü'nü kazanmıştır. Ayrıca 2008 yılında Asya-Pasifik bölgesinde barış için katkıda bulunan şahıs ve kuruluşlara verilen Okinawa Barış ödülünü de kazanmıştır (AAR, 2019).

CARE International (Cooperative for Assistance and Relief Everywhere; CARE)

CARE, acil insani yardım ve uzun vadeli kalkınma projeleri sunan uluslararası insani yardım kuruluşudur. 1945 yılında kurulan CARE, mezhep dışı, tarafsız ve hükûmet dışı bir organizasyondur. Küresel yoksullukla mücadeleye odaklanan en büyük ve en eski insani yardım kuruluşlarından biridir. CARE, acil müdahale, gıda güvenliği, temiz su ve temiz suya ulaşım, ekonomik gelişme, iklim değişikliği, tarım, eğitim ve sağlık gibi konulara odaklanmıştır. Ayrıca yerel, ulusal ve uluslararası seviyede insan hakları savunuculuğu da yapmaktadır. CARE International, CARE Uluslararası Sekreterya'sı tarafından koordine edilen 14 CARE Ulusal Üyeden oluşan bir konfederasyondur. Sekreteryası Cenevre'de olan CARE'in, BM ve Avrupa kurumlarıyla bağlantı kurmak için New York ve Brüksel'de de ofisleri vardır. Her bir CARE Ulusal Üyesi, ofisleri bulunan ülkelerde kayıtlı özerk bir sivil toplum kuruluşudur. Her üye hem kendi ülkesinde hem de CARE'in faaliyet gösterdiği gelişmekte olan ülkelerde projeler, programlar, fon sağlama ve iletişim faaliyetleri yürütmektedir. CARE, misyonunu "dünyanın her yerinde hayatları kurtarmak, yoksulluğu engellemek ve sosyal adaleti sağlamak" şeklinde ifade etmektedir. Vizyonunu ise "yoksulluğun üstesinden gelindiği ve tüm insanların onur ve güvenlik içinde yaşadığı bir umut, hoşgörü ve sosyal adalet dünyası" olarak belirtmektedir. CARE, siyasi, ticari, askerî, etnik veya dinî amaçlardan bağımsız olarak insancıl alanın korunması için çalışmaktadır. (CARE, 2019).

Oxfam International

Oxfam International, 1995 yılında bir grup bağımsız STK'nın bir araya gelmesiyle kurulan uluslararası bir konfederasyondur. Oxfam International'ın temel hedefi, küresel yoksulluğa ve buna bağlı gelişen adaletsizliğe çözüm bulmaktır. Oxfam

ismi, 1942 yılında İngiltere'de kurulmuş olan Oxford Famine Relief Komitesi'nden gelmektedir. Komite, II. Dünya Savaşı sırasında Almanya ve İtalya'nın Yunanistan'ı işgalinde, işgal altındaki kadınlara ve çocuklara yönelik düzenlenen yardım kampanyası ile ortaya çıkmıştır. Oxfam International konfederasyonunun 19 üye kuruluşu vardır. Bu kuruluşlar, Avustralya, Belçika, Brezilya, Kanada, Danimarka, Fransa, Almanya, İngiltere, Hong Kong, İrlanda, Hindistan, İtalya, Meksika, Hollanda, Yeni Zelanda, Quebec, Güney Afrika, İspanya ve Amerika Birleşik Devletleri'nde yer almaktadır. 90'dan fazla ülkede ortakları ve yerel toplulukları ile faaliyette bulunan Oxfam International, insanların kendilerini yoksulluktan kurtarmaları ve geliştirebilmeleri için pratik, yenilikçi yöntemler bulmaya çalışmaktadır. Özellikle kriz anlarında, geçim kaynaklarının yeniden inşasına yardım etmektedir. Acil insani yardımların yanı sıra kalkınma yardımları da sağlayan Oxfam, haksız ticaret kurallarına son vermek, herkes için daha iyi sağlık ve eğitim hizmetleri talep etmek ve iklim değişikliği ile mücadele de dâhil olmak üzere çeşitli kampanyalar yürüten küresel bir sivil toplum hareketidir. Bu faaliyetlerin yanı sıra aktif vatandaşlık, tarım, eğitim, sağlık, barış, güvenlik, savunuculuk, politika araştırma ve geliştirme projeleri de Oxfam'ın odaklandığı diğer konulardır. 2019 yılı başında Oxfam tarafından yayınlanan bir rapor, dünya genelinde büyük yankı uyandırmıştır. Açıklanan rapora göre dünyanın en zengin 85 kişisinin serveti, dünya nüfusunun yarısının servetinden daha fazladır (OXFAM, 2019).

Uluslararası Kızılhaç Komitesi (International Committee of the Red Cross; ICRC)

Uluslararası Kızılhaç Komitesi, her şeyden önce bir insani yardım hareketi organizasyonudur (Katıman, 2016: 391). Bağımsız ve tarafsız bir insani kuruluş olan ICRC, 1863 yılında İsviçre'de kurulmuştur. ICRC, uluslararası insancıl hukuk alanında oldukça önemli bir rol oynamaktadır. Kızılhaç hareketinin fikir babası, Henri Dunant'tır. Dunant'ın 1859'da Fransızlarla Avusturyalıları karşı karşıya getiren Solferino savaşı sırasında yaşanmış savaş mağduriyetleri ve acılarına olan tanıklığı üzerine kurmuş olduğu "Yaralılara Yardım Uluslararası Komitesi" (17 Şubat 1863) ve Komite'nin çağrısı ile toplanan Uluslararası Konferans (26-29 Ekim 1863), ICRC'nin

ilk oluşum adımlarıdır. Dunant'ın insani yardım konusundaki çabaları, 1901 yılında Nobel ödülünün ilk kez ona verilmesi ile onurlandırıldı (Katıman, 2016: 390).

ICRC, İsviçre merkezli bir girişim olmasına rağmen çalışmaları ve kapsamı, uluslararasıdır. Örgüt, dünyanın dört bir yanında faaliyetler yürütmekte ve –çoğu, çalıştığı ülkelerin vatandaşları olan- 11.000'den fazla insanı, istihdam etmektedir. ICRC'nin Cenevre kentindeki merkez bürosunda yaklaşık, 800 kişi çalışmaktadır. 1949 yılındaki Cenevre Sözleşmeleri, 1977 tarihli Ek Protokoller (I. Protokol, II. Protokol) ve 2005 yılındaki III. Protokol ile ICRC, uluslararası ve iç çatışmalarda kurbanları korumak için yetki almıştır. Kurbanlar; savaş yaralıları, esirler, mülteciler, siviller ve diğer muharebe dışı zarar görenler olarak sayılabilir. Kurum, üç kez (1917, 1944, 1963) Nobel Barış Ödülü kazanmıştır. ICRC'nin temel hedef kitlesini, silahlı çatışma kurbanları (siviller, savaş esirleri, yaralı ve hastalar) oluşturmaktadır. Dolayısıyla ICRC, özellikle ülke içinde yerlerinden olmuş kişiler, kadın ve çocuklar ile kayıp şahıslar gibi konularla ilgilenmektedir. ICRC'nin diğer hedef kitlesi ise doğrudan silahlı çatışma kurbanı olmayan, fakat rol ve görevleri gereği ilgili konumda bulunan birey ve kurumlardan oluşmaktadır. ICRC'nin koruma faaliyetleri, siviller, tutuklular, birbirinden ayrı düşen aile üyelerinin birleştirilmesi ve kayıp şahıslar üzerinde yoğunlaşmaktadır. Yardım faaliyetleri ise gıda ve gıda harici insani yardım ve sağlık hizmetlerini kapsamaktadır (ICRC, 2019).

Uluslararası Kızılhaç Komitesi'nin misyonu, insan yaşamı ve onurunu korumak ve tüm dünyada savaş ile iç çatışma kurbanlarına yardım etmektir. Uluslararası Kızılhaç Komitesi, tarafsızlık, bağımsızlık, yansız olma, insaniyet, gönüllülük, birlik ve evrensellik gibi prensipler üzerinden hareket eder (Katıman, 2016: 390).

1.9. STK'ların Uluslararası İlişkileri Etkileyen Uygulamalarına Örnekler

STK'lar, küresel seviyede organize olabilen ve bu şekilde de devletleri baskı altına alma kapasitesine sahip kuruluşlardır. Devletlerden farklı olarak tek bir meseleye odaklanan STK'lar, kamu yararına odaklandıkları için devletlerin görmezden geldiği kimi konuları gündemlerine alarak yerel ya da küresel seviyede organize olarak bu konuları hem devlet düzeyine çıkarmakta hem de uluslararası

gündeme taşıyabilmektedirler. STK'lar, devletlere oranla daha esnek kapasiteye sahiptir. Bu esneklikleri de seçimlere girip herhangi bir iktidar beklentisi ya da kaygısının olmamasından kaynaklanmaktadır. Böylece siyasi baskılardan uzak kalmakta, bağımsız ve özgürce hareket etmektedir. Böylece devletlere ve devlet dışı aktörlere daha fazla baskı yapabilmektedirler.

Çalışmanın ikinci bölümünde, STK'ların bahse konu olan baskı mekanizmaları, daha ayrıntılı bir şekilde ele alınacaktır. Fakat öncesinde, STK'ların başarılı faaliyetleri, bir giriş niteliğinde kısaca özetlenecektir.

Antarktika'nın Dünya Parkı Olması

Antarktika üzerinde egemenlik iddia eden birçok ülke, 1961 yılında Antarktika Antlaşması'nı imzaladı. Bu duruma tepki, devletler ya da uluslararası kuruluşlardan değil, çevre konusunda hassasiyeti ile bilinen STK'lardan geldi. Özellikle Greenpeace, kıtayı *dünya parkı* statüsüne kavuşturmak için yoğun çaba sarf etmiştir. 1991 yılındaki Madrid protokolü ile bölge, 50 yıl süreyle de olsa maden arama ve işletilmesine yasak hâle getirilmiştir. Bu protokol ile Antarktika kıtası, *barış ve bilime vakfedilmiş bir doğa kaynağı* olarak dünya parkı hâline gelmiştir (Başlar, 2005: 89-90).

Brent Spar Petrol Platformunun Parçalanması

Greenpeace öncülüğünde 1995 yılında yürütülen ve sonuç alınan farklı bir kampanyadır. Brent Spar, Shell şirketine bağlı olarak Kuzey Denizi'ne demirlemiş bir petrol platformuydu. 1990'lı yıllarda platformun eskimesi nedeniyle petrol üretimi, yavaşladı. Shell, bu platformu batırmak istedi. Platformun batırılmasına karşı çıkan Greenpeace, Shell petrol şirketini, Kuzey Denizine petrol saçmaması konusunda uyarmış, sonrasında ise Greenpeace taraftarları eski petrol platformunun üzerine çıkarak konuyu, tüm dünyaya duyurmayı ve ilgi çekmeyi başarmıştır. Greenpeace'in medyaya sağladığı içerik nedeniyle yara alan Shell'in itibarı, sarsılmıştır. Sonuç itibariyle STK'lar tarafından yapılan eylemler sonuç vermiş ve Shell, platformun batırılması, en iyi çözüm yolu olmasına rağmen platformu, yüksek maliyetine rağmen parçalamak zorunda kalmıştır (Ataman ve Yamak, 2009: 141-143).

Kara Mayınlarının Yasaklanması

STK'ların baskıları sonucunda başarılı oldukları bir başka faaliyet de kara mayınlarının yasaklanmasına dair yapılan kampanyadır. Kara Mayınların Yasaklanması için Uluslararası Kampanya, altı STK (İnsan Hakları İzleme Örgütü, Medico International, Handicap International, Physicians for Human Rights, Vietnam Veterans of America Foundation ve Mines Advisory Group'tan) tarafından 1992'de başlamıştır. Kampanyanın başlatılmasında, silahlı çatışma bölgelerinde sivil-asker ayrılmaksızın kara mayınlarının yarattığı yıkım, etkili olmuştur. Böylece STK'lar tarafından Uluslararası Kara Mayınlarının Yasaklanması Hareketi (International Campaign to Ban Landmines; ICBL) adlı bir ağ kurulmuştur. 1993'den itibaren STK'lar, bu konuda sürekli konferanslar yapmıştır. 1996 yılında ICBL hareketi, 40 ülkeden 600 STK'yı içeren bir yapıya dönüşmüştür. Kampanyaların işe yaraması üzerine 1997 tarihinde 156 devlet ve birçok STK temsilcisinin katılımıyla Ottawa'da bir sözleşme imzalanmıştır. Bu başarılı sonuç üzerine misket bombalarının yasaklanması için de girişimler başlatılmıştır. 2008 tarihinde, Dublin Diplomatik Konferansında Misket Bombaları Sözleşmesi kabul edilmiştir. Kara mayınlarının yasaklanmasında, Prenses Diana gibi ünlüler ve bazı bireysel siyasetçilerin yanı sıra internet tabanlı karma örgütlerin de etkisi olmuştur (Nye ve Welch, 2010: 407). Mayın Yasaklama Anlaşması, dünyanın en çok kabul gören anlaşmalarından biridir. Dünya ülkelerinin %80'inden fazlası, anlaşmaya taraftır. Şu anda 162 devlet, anlaşmaya taraftır. ABD, Çin, Rusya ve İsrail'in de aralarında olduğu 35 devlet, anlaşmaya taraf değildir. ICBL'ye göre taraf olmayan devletlerin çoğu, anti-personel mayın kullanmamakta veya üretmemektedir.

Uluslararası Ceza Mahkemesinin Kurulması

Kara Mayınlarının Yasaklanması Sözleşmesi'nde olduğu gibi Uluslararası Ceza Mahkemesi'nin (International Criminal Court; ICC) kurulması aşamasında da STK'ların katkısı, oldukça fazla olmuştur. STK'lar, 1993 yılında Viyana'da yayınladıkları deklarasyon ile mahkemenin kurulması noktasında faaliyetlerini

hızlandırdılar. 1996 yılında BM Genel Kurulu'nda görüşülmeye başlanan UCM'nin kurulması yönünde çaba sarf ederek bu konuda öncülük ettiler (Çalış vd., 2006: 738-739). UCM'nin kurulması aşamasında 1000'den fazla gözlemci, çalışmalara katılmış; bilgi aktarımı, raporlar ve konferanslarla da aktif bir şekilde sürece dâhil olmuşlardır. Hatta günlük bir gazete ve online bir bülten de çıkarılmıştır. ICC'nin BM Güvenlik Konseyi tarafından kurulmasında, STK'ların etkisi, bir kez daha ortaya çıkmıştır (Başlar, 2005: 97-98).

1.10. Değerlendirme: Dünya Siyasetinde STK'lar

Yukarıdaki örneklerde de görüldüğü üzere STK'lar, uluslararası antlaşmaların şeffaflaşması; katılımın, salt devletler düzeyinden toplumsal düzeylere indirilmesi noktasında etkili olmuş ve devletlerin, tek başına uluslararası toplumu ilgilendiren konularda karar vermesinin önüne geçmiştir. Hatta kimi zaman bu konuda, devletlere öncülük etmiştir.

Devletler, uluslararası müzakerelerde hâlâ son sözü söyleme yetkisine sahiptir. Fakat STK'ların dinamikliği ve uzmanlığı, uluslararası müzakerelerde büyük bir etki oluşturabilmektedir. Örneğin Uluslararası Af Örgütü, Londra'da bir hukuk departmanına sahiptir. İnsan Hakları İzleme Örgütü, bir hukuk firması gibi çalışmaktadır. Bu ve benzeri uzmanlıkların yanında STK'lar, müzakereler öncesinde yaptığı lobi faaliyetleri ile uluslararası anlaşmalarda gücün ve son sözü söyleme yetkisinin kristalleşmesine neden olmaktadır. Günümüzde sosyal iletişim ağlarının varlığı ve kamuoyunun etkisi, STK'ların, uluslararası ilişkilerde oynadığı rolün göz ardı edilememesine neden olmaktadır (Törnquist-Chesnier, 2004: 255). STK'ların artan rolünün ve öneminin en önemli göstergesi, sadece güç kapasitesi sınırlı devletler üzerinde değil, büyük devletlerin davranışlarına da etki edebilmesidir. Gerçek anlamda bağımsız olabilen STK'lar, uluslararası arenada, devletlerin de üzerinde etki edebilecek bir güce sahiptir. Fakat bunun gerçekleşebilmesi için STK'ların, birlikte hareket etmeleri gerekmektedir (Rutherford, 2000: 74-79).

Son olarak çalışmanın birinci bölümü, birbiriyle bağlantılı olarak üç temel noktaya değinmektedir. Birincisi, uluslararası STK'lar, dünya siyasetinde etkili

aktörlerdir. STK'lar, politikaları ya da davranışları etkilemeye çalışırken hem uluslararası hem yerel topluluklardaki aktörlerle etkileşime girerler. Bu etkiyi sağlamak için gerekli araçlara (başta internet ve sosyal medya olmak üzere diğer tüm kitle iletişim araçları) ve güce (ulusal/uluslararası kamuoyu) sahiptirler. Bu araçlar ve kamuoyu desteği sayesinde STK'lar, dünya siyasetinde gündem oluşturabilirler. Böylece devletlere ve devlet dışı aktörlere karşı baskı kurabilirler. Sınırları aşarak çok sayıda bağlantı oluşturabildikleri için uluslararası bir baskı kurabilirler. Hatta bir devletin ya da kuruluşun, uluslararası toplum nezdinde meşruiyetinin sarsılmasına ve tartışılmasına dahi neden olabilirler. Daha da ötesi güvenilir bir aktör olarak STK'lar, algıları ters yüz edebilirler. Kısacası uluslararası ölçekte örgütlenmiş STK'lar, dünya siyasetinin büyüyen bir parçası ve aktörüdür.

İkinci nokta, STK'ların temel motivasyonları ile alakalıdır. STK'lar, transnasyonal aktörlerden farklı motivasyonlara sahiptir. STK'ların temel amacı, kamu yararıdır. Kaldı ki kamu yararı, STK'ların özelliklerinden sadece bir tanesidir. STK'ların gündeme getirmeye çalıştığı konuların tamamının ekolojik ve insani sorunlarla (kamu yararı) alakası olması da bu durumu, doğrular niteliktedir. Bu sorunlara yönelik gerçekleştirilen protesto ve eylemlerin tek hedefi, sadece devletler de değildir. Devlet dışı aktörler de STK'ların eleştirilerinden nasibini almaktadır. STK'lar, faaliyetleri ile çoğu zaman daha adil ve daha yardımsever bir dünya istediklerini iddia etmektedirler. STK'ların özellikle normatif söylem ve talepleri, bu iddiaları doğrular nitelikte görünmektedir. Dolayısıyla tüm bunlar, STK'ların uluslararası ilişkilerde oynadığı rolün göz ardı edilememesine neden olmaktadır.

Üçüncü nokta ise BM'nin sivil topluma, dolayısıyla da STK'lara verdiği önem ve destek ile alakalıdır. Soğuk Savaş'ın hemen sonrasında başlayan ulus-altı çatışmalara (Ruanda, Somali ve Bosna) karşı uluslararası kuruluşlar ve devletler, ortaya çıkan krizleri ya görmezden gelmiş ya da müdahalede bulunmakta oldukça geç kalmıştır. Fakat STK'lar, kriz bölgelerine ilk giden kuruluşlar olmakla kalmamış, kriz bölgelerinden en son ayrılan kuruluşlar olmuşlardır. Ayrıca STK'ların kriz bölgelerinde insancıl roller üstlenmesi, STK'lara duyulan güvenin artmasını sağlamış; STK'lar uluslararası sistemin adaletsizliklerini ortaya çıkaran kuruluşlar olarak

görülmüştür. Zira STK'lar, bir yandan sorunları, uluslararası gündemde tutarken, diğer yandan da devletlerin ikiyüzlülüklerini ve kendilerinden çok şey beklenen uluslararası kuruluşların işlevsizliklerini ortaya çıkarmaktadır. STK'ların bu çabaları, onları, bir anlamda küresel vicdanın temsilcisi konumuna yükseltmiştir. BM'nin STK'ları tanımlaması, onlara danışmanlık statüsü vermesi ve özellikle BM bünyesinde yapılan uluslararası konferanslarda STK'ların bazı konferansları yönlendirmesi, söz konusu kuruluşların uluslararası ilişkilerde meşruiyet kazanmasını sağlamıştır.

Bir sonraki bölümde, söz konusu temel noktalar, STK'ların uluslararası ilişkilerdeki davranışlarının ve etkilerinin teorik bir çerçevesini geliştirmek için kullanılacaktır.

İKİNCİ BÖLÜM

SİVİL TOPLUM KURULUŞLARI VE DIŞ POLİTİKA

> *İnsan hakları için çalışan sivil toplum aktörlerinin kararlılığı ve bütünlüğü bana, belki de size, tevazu duygusu, büyük ve güçlü bir borç hissi ile her insanın eşit ve vazgeçilmez onuru ve hakları için çalışma isteği doğurmaktadır.*
>
> *(Zeyd Bin Raad-BM Eski İnsan Hakları Yüksek Komiseri, 2014)*

Küresel karşılıklı bağımlılık, devletlerin dış politika davranışlarını sınırlandırabilmektedir. Ulusal sınırlar içerisinde yaşanan olaylar, eskiden egemenliğe addedilirdi. Egemenliğin ulusal sınırlar içerisinde kullanımı, bu yüzden dünyanın geri kalanından bağımsız kabul edilirdi. Küreselleşme, olası tüm fiziksel ve politik sınırları ortadan kaldırırken, ulus-devletin geleneksel kavramlarını, tartışmaya açmıştır (Sfeir-Younis, 2014: 209). Dolayısıyla dış politika artık sadece bir ülkeyi ya da toplumu ilgilendiren bir süreç olmaktan çıkmıştır. Devletler, dış politika davranışlarında artık küresel arenadaki tüm devletleri ve toplumları düşünerek hareket etmek zorundadır. Zira iç politika ve dış politika ayrımı, bir yandan belirsiz hâle gelirken diğer yandan da birbirini etkiler hâle gelmiştir. İletişim araçlarını, dünyanın en büyük başkentlerinde kurdukları ağlar sayesinde etkili biçimde kullanabilen STK'lar, bu ayrımın müphem hâle gelmesinden büyük ölçüde sorumludur. Bu bağlamda STK'lar, normatif söylemleri ve kendilerine has yöntemleri ile devletlerin dış politika davranışlarını etkileyebilmektedir.

Bu bölümde, şu sorulara cevap aranacaktır: STK'lar, dış politika sürecine neden ve nasıl dâhil olur? STK'lar, devletlerin dış politika davranışlarını etkileyebilir mi? Devletlerin dış politika davranışlarını etkileyebilmeleri için STK'ların ne gibi şartlara sahip olmaları gerekir? Bir askerî güce sahip olmamaları; ekonomik güçten de kısmen yoksun olmalarına rağmen STK'lar, devletleri, nasıl etkileyebilir?

Yukarıdaki sorulara cevap aramadan önce, uluslararası ilişkilerin değişen yapısında STK'ların ne gibi etkileri olduğu; realizm, liberalizm ve inşacı teorilerin, STK'ları hangi ontolojik çerçevede gördüğü incelenecektir.

2.1. Uluslararası İlişkiler ve STK'lar

Uluslararası İlişkiler konuları, disiplinin ilk yıllarında sadece devletlerarası ilişkileri kapsamaktaydı. Ekonomik kurumlara (bankalar, çok uluslu şirketler) ve sosyal gruplara (çevreciler, kadın örgütleri, küresel STK'lar) pek önem verilmiyordu (Willetts, 2014: 320). Küreselleşme, sadece devletler arasında icra edilen uluslararası ilişkilerin bu dar katmanını, çok boyutlu bir iletişim ağına çevirdi. Artık sadece devletler değil, STK'lar başta olmak üzere devlet dışı aktörler de diplomasi dâhil olmak üzere küresel ilişki ağına katılmaya başladı. STK'ların uluslararası ağlara dâhil olması, STK'ların etkisini arttırmıştır. Ekşi, bu yeni durumu, şu şekilde açıklamaktadır:

> "Soğuk Savaş sonrası dönemde küresel sistem, yeni küreselleşme güçleri ve iletişim teknolojilerinin etkisiyle sivil toplum temelli şekillenmeye başlamıştır. Bunun anlamı, Soğuk Savaş sonrası küreselleşme ve bilgi çağında siyasetin, toplum temelinde yapılacağıdır. Böylece toplumların siyasal özne haline gelmesi ile devletlerin, toplumların taleplerine daha fazla önem vermelerini gerektiren bir durum ortaya çıkmıştır. Bu da siyasette, kamuoyunun önemini arttırmıştır. Siyasetin toplum düzeyinde yapılması, beraberinde diplomasinin de sivil toplum, sivil aktörler ve kamuoyu temelinde dönüşümünü getirmiştir" (Ekşi, 2018: 13).

XXI. yüzyıl dünya siyaseti, devletlerin yanında devletlerle ve uluslararası örgütlerle etkileşime giren birçok sivil aktörü de içine almaktadır. Bu etkileşimler, ulusal ya da uluslararası ağlar (STK'lar) aracılığıyla uluslararası siyasette giderek daha fazla görünür hâle gelmiştir. STK'lar, devletler ya da devlet dışı aktörler arasında yeni bağlar kurarak uluslararası sisteme erişim kanallarını çoğaltabilmektedir. Bu durum, bir devletin, kendi vatandaşları ile olan ilişkilerini ve bunun yanı sıra vatandaşlar ile devletin, uluslararası sistemle arasındaki sınırları bulanıklaştırmaktadır (Keck ve Sikkink, 1998: 10). Bu sınırların bulanıklaştırılmasında, STK'ların şeffaflığı ve hesap verilebilirliği arttırma çabaları, önemli bir etkendir. Bilgi tekelinin kırılması ile vatandaşlar, dünya siyaseti hakkında daha bilinçli davranabilmektedir. Siyaset artık sadece ulusal sınırlarla örülmüş duvarlar arasından çıkmış durumdadır. Siyaset artık ulus-ötesi alanlarda yapılmaktadır. STK'lar, bir yandan ulus-ötesi alanlara dâhil ettiği

dünyanın farklı ülkelerindeki insanlarla bir anlamda "küresel duyarlılık" (Esendemir, 2008: 44) oluştururken bir yandan da ulusal/uluslararası siyasetin, sivil toplum ve kamuoyundan kaçarak yapılamayacağını ortaya çıkarmaktadır. Dahası STK'lar, sadece sınırları bulanık hâle getirmekle de kalmamakta, karar verme aşamasındaki katılımcı sayısını da çoğaltmaktadırlar. STK'lar, bu şekilde gücü, kristalize ederken; aynı zamanda sistemin dikey ilişki ağına, yatay ilişkileri dâhil ederek yeni bir yönetişim biçimi ortaya çıkarmaya çalışmaktadır.

Devletler, yeni yeni gelişmekte olan bu yönetişim biçimlerinin büyümesi ile bir taraftan ulus-üstü aktörler tarafından yukarıdan sıkıştırılmakta diğer yandan hem ulusal hem de uluslararası düzeyde faaliyet gösteren sayısız devlet dışı aktör ve özellikle STK'lar tarafından aşağıdan sıkıştırılmaktadır. Sesleri, uluslararası seviyede gittikçe artan STK'lara yönelik tartışmalar da aynı paralelde giderek artmaktadır. Çizgileri ve sınırları belirsiz olan bu aktörler, siyasi emansipasyon, bireylerin güçlendirilmesi, demokrasinin gelişimi, kalkınma yardımları, krizler ve insani yardımlar gibi konularla yakından ilgilidir (Chandler, 2004: 1). STK'ların bu ilgisinin en temel nedeni, devletlerin, var olan ya da yeni yeni ortaya çıkan sorunların çözümünde yetersiz kalmasıdır. Hatta bizatihi devletlerin, bu çözümsüzlüklerin aktörü olması, STK'ların ortaya çıkışının temel nedenidir. Florini'nin de belirttiği gibi: "Dünyayı, yüzyıllar boyunca yöneten devlet sistemi ne tanrısal olarak onaylanmakta ne de kolayca yeryüzünden silinebilmektedir. Bununla birlikte devlet sistemi, değişmektedir ve en dramatik değişimlerden biri, ulus-ötesi sivil toplumun artan rolü ile ilgilidir" (Florini, 2001: 30). Mathews'e göre bu değişim, aslında 1648'de Vestfalya Barışı'yla başlayan; devlet elindeki istikrarlı iktidar yoğunluğunun tarihsel olarak tersine çevrildiği bir aşamadır. Öyle ki STK'lar, en büyük devletleri dahi zorlamaktadır (Mathews, 1997: 53).

STK'ların, uluslararası sorunlara ilişkin politikalar geliştirmesinde, örneğin XIX. yüzyılda köleliğin kaldırılmasında; kadın ve işçi haklarının uluslararası arenada gündeme gelmesinde; uluslararası normların ve rejimlerin benimsenmesi ve yaygınlaştırılmasında, önemli aktörler olduğu kabul edilmektedir (Korey, 1999: 152). İnsan hakları standartlarının tanınması ve teşvik edilmesi, ırk ayrımcılığının kaldırılması (Korey, 2001) ve Uluslararası Ceza Mahkemesi'nin kurulması (Glasius,

2006) gibi birçok uluslararası konuda STK'lar, devletlere rağmen önemli rol oynamıştır. Hatta Willets, "STK'lar olmasaydı, uluslararası insan hakları yasası da olmazdı" der (Willetts, 2011: 69). Clark, STK'ların devletlere yaptığı baskıların, vatandaş ağları tarafından desteklenen "etik küreselleşme zamanını" ortaya çıkardığını ifade etmektedir (J. Clark, 2001: 18). Kaldor ise sivil toplumun, "insanlığın kurtuluşu (emancipation) için topluma genişletilmiş imkânlar sunduğunu" iddia etmektedir (Kaldor, 2013: 143).

Devlet dışı aktörlerin güçlenmesi, ulus-devletin, uluslararası karar alma süreçlerinde sahip olduğu siyasi tekeli tehdit etmektedir. STK'lar da vatandaşların seslerinin daha güçlü çıkmasında ve uluslararası sistemin dönüştürülmesinde "muktedir bir üçüncü kuvveti" temsil etmektedir (Chandler, 2004: 5). Moore ise STK'ları, ortaya çıkan "ikinci bir süper güç"[10] olarak tanımlamaktadır. Hatta bu ikinci süper güç, halkın idaresi tarafından oluşturulan yeni bir uluslararası oyuncudur (Moore, 2003: 37-44). Kaldor, bu durumu, şu şekilde tanımlamaktadır: "Politikanın resmî ulusal kurumları, yeni yerel ve sınır ötesi alanlara kaydı. Bu durum, büyük oranda küresel sivil toplumun faaliyetlerinin bir sonucudur" (Kaldor, 2013: 148).

STK'lar, özellikle BM konferanslarında, sınır aşan sorunlar konusunda onlarca STK'nın katıldığı paralel zirveler başlatmış; Dünya Bankası ve uluslararası finansal kurumlardaki karar alma süreçlerine daha fazla katılım sağlamıştır. 1999'daki Seattle protestoları ise sivil toplumun, uluslararası siyasi gündemi şekillendirme potansiyelini açıkça ortaya koymuştur.[11] Gaventa, uluslararası nitelikteki STK'ların, uluslararası mali kurumların ve çok uluslu şirketlerin eylemlerini ve uluslararası sözleşmelerini etkileyebildiklerini ifade ederek bu durumu, güç ilişkilerine birden fazla düzeyde meydan okuma olarak tanımlamakta ve sivil aktörlerin, bu konuda oldukça başarılı olduğunu iddia etmektedir (Gaventa, 2001: 278-279).

[10] Moore, birinci süper güç olarak ABD'yi görmektedir. Moore'a göre ikinci süper güç, birinci süper gücü şu anda mümkün olmasa bile gelecekte sınırlandırabilecektir. Çünkü ABD hükûmeti, dünyadaki gücünü kullanma konusunda daha savaşçı/sert hâle geldikçe, birçok kişi ABD'yi kontrol altında tutabilecek "ikinci bir süper güç" isteyecektir.

[11] 1999 Seattle gösterilerinin etkileri noktasında karşılaştırmalı bir bakış için bkz. Moore, 2003; Klein, 2004.

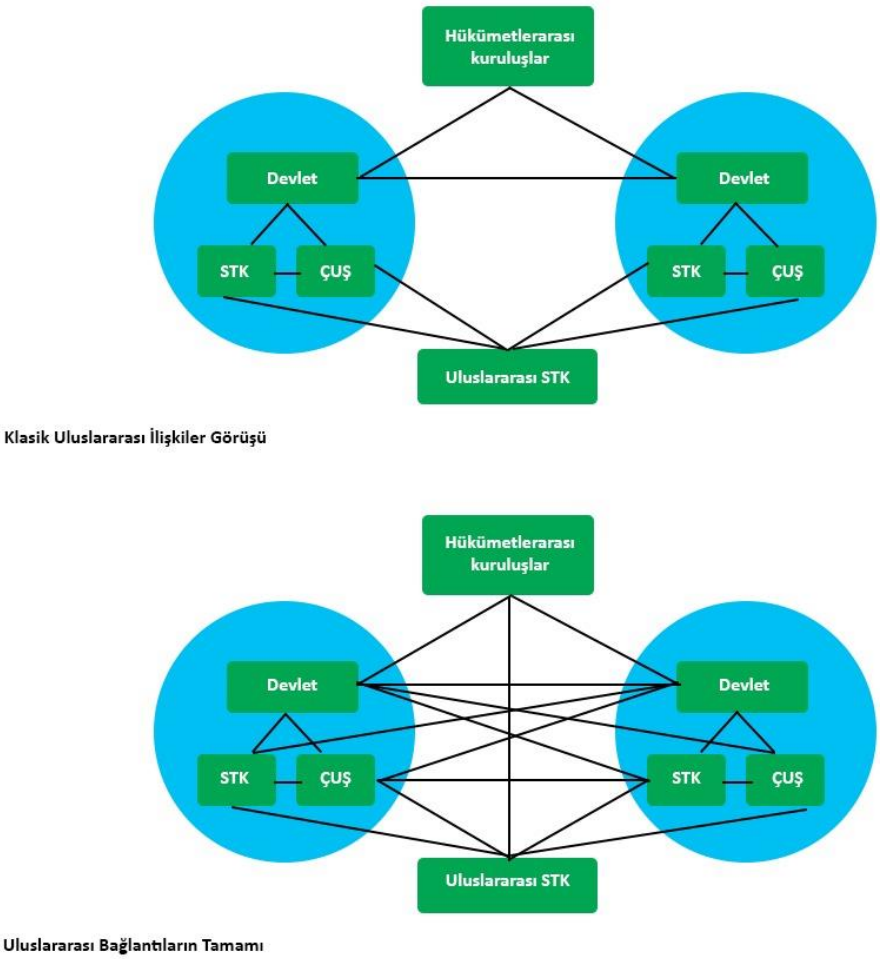
STK'lar son yıllarda uluslararası seviyede üç önemli boyuta ulaşmıştır. Birincisi: Siyasi toplumun (sivil toplum) genişlemesi, uluslararası siyaseti artık devletlerin dar ulusal çıkarları ile sınırlı bir siyasi alan olmaktan çıkarmıştır. İkincisi: STK'lar piyasaların ekonomik çıkarları ve "tarihin sonu" anlayışı yerine insana, normatif vurgu yapar (Chandler, 2004: 6-7). Clark'ın ifadesiyle STK'lar, "küresel pazara değerler ve ahlâki baskılar enjekte eden bir araçtır" (J. Clark, 2001: 19). Son olarak küresel sivil toplumun demokrasiyi genişletme rolü, karar alma süreçlerinin, ulusal sınırların ötesinde yeniden düzenlenmesini sağlamaktadır (Chandler, 2004: 7). Rosenau'nun ifadesiyle "vatandaşlar artık çıkarlarını sürdürebilmeleri için daha fazla caddeye sahiptir" (Rosenau, 1992b: 285).

İnsan hakları savunucuları, çevreci gruplar, insani yardım kuruluşları gibi çok sayıdaki STK'nın üye sayıları, milyonlarla ölçülürken; BM'deki 195 ülkenin 39'unun, bir milyondan az; 12'sinin de 100.000'den az nüfusu vardır. Ekonomik anlamda da birçok STK, çoğu devletten daha fazla maddi imkâna sahiptir. Dünyanın dört bir yanındaki ülkeler ve hükûmetler, yasal olarak eşit olabilir ancak aralarında siyasal benzerlikler azdır. Birçok hükûmet, birçok ulus-ötesi aktörden daha az kaynağı kontrol etmektedir (Willetts, 2014: 322-323). Dolayısıyla uluslararası siyasette etkin olabilmek için sadece BM'ye kayıtlı olmak yetmeyebilmektedir. Ayrıca devletler artık uluslararası toplumun meşruiyet duygusuna daha fazla sahip olma çabasındadır. Son yıllarda devletlerin, insanı temel alan politikalar sergilemesi ya da en azından insani değerlere vurgu yapması, uluslararası meşruiyete sahip olma duygusundan kaynaklanmaktadır. STK'lar, tam da bu noktada, uluslararası kamuoyunda, devletlerin meşruiyetinin sorgulanmasına dahi neden olabilen nadir aktörlerden bir tanesidir. STK'ların bu sorgulamayı nasıl gerçekleştirdiği, bu bölümün ilerleyen kısımlarında ayrıntılı olarak ele alınacaktır.

Sonuç olarak tüm bu gelişmeler üst üste koyulduğunda, STK'lar başta olmak üzere ulus-ötesi aktörlerin etkileşimleri/iletişimleri, klasik uluslararası sistemin ötesine geçmiş durumdadır. Devlet merkezli teorisyenler, uluslararası ilişkiler konularını, yüksek politika ve düşük politika olarak ikiye ayırmaktadırlar. Bu sebeple devlet dışı ve diğer ulus-ötesi aktörleri de düşük politika ile ilgilenen birimler olarak görmektedirler. Hatta devlet merkezli yaklaşımlara göre bu aktörler, uluslararası

ilişkilerde herhangi bir etkiye bile sahip değildir. Neticede düşük politikalar ile ilgilenen aktörler, analiz dışı bırakılmaktadır. Fakat uygulamada bu etkileşimler, yazıldığı kadar basit değildir. Küreselleşme ve iletişim alanının gelişimi sayesinde bireyler, dinî gruplar, STK'lar, çok uluslu şirketler, gevşek ağ grupları gibi çeşitli aktörler artık uluslararası ilişkilerin etkileşimine dâhil olmaktadır. Küresel siyaseti, içinde barındırdığı politik alanlarla (ekonomik, siyasi, çevre, terör) ve aktörlerle, çeşitli boyutlarda değerlendirerek, analiz etmek gerekmektedir. Çünkü politikaları, yüksek veya düşük olarak adlandırmak artık anlamsız hâle gelmiştir. Şekilde görüldüğü üzere uluslararası ilişkilerin geçirdiği değişim, net olarak ortadadır.

Şekil – 1: Uluslararası İlişkilerin Değişimi

Kaynak: Willetts, 2014: 333.

Devlet merkezli modelden çoğulcu bir modele geçiş, statik tek boyutlu bir güç kavramını reddetmeye bağlıdır. Realist görüşün aksine kapasiteler (yetenekler) tek başına nüfuz etmeye yetmemektedir. Dolayısıyla XXI. yüzyılın uluslararası ilişkileri, karmaşık ve farklı aktörlerin, sistemde yatay ve dikey hareket ettiği çoğulcu bir yapıya sahiptir (Willetts, 2014: 333-334). Tüm bu aktörler, küresel siyasette düzenli bir rol oynamaktadır. Bu gelişmeler, ulus-devletleri, klasik dış politika anlayışlarını değiştirmeye zorlamaktadır. Dış politika başlığı altında, bu değişimin temel uygulama alanları daha ayrıntılı olarak incelenecektir.

2.2. Uluslararası İlişkiler Teorileri ve STK'lar

Uluslararası İlişkiler akademisyenlerinin çoğu, ya STK'ların dünya siyasetindeki rolünü göz ardı etmekte ya da STK'ların kendi anlayışlarını (self-understanding) teorik olarak yinelemektedir. Uluslararası İlişkiler teorileri her ne kadar STK'ları incelemeye çalışsa da bu ilişki türü hâlâ derinden sorunlu olmaya devam etmektedir (Demars ve Dijkzeul, 2015: 4). Uluslararası İlişkiler alanında, STK'lara yönelik teorik bir bölünme vardır. Burada temel soru, STK'ların ne kadar önemli olup olmadığından ziyade, bu kuruluşların (eğer varlarsa) uluslararası sistemde ne gibi etkilerinin olabileceği konusuna yöneliktir. Bu teorik bölünmenin çoğu "realizm ve inşacılık" arasındadır (Murdie, 2014: 6).

STK'ların ana akım Uluslararası İlişkiler teorilerine nasıl uyum sağladığı sorusu, henüz yeterince cevaplanmamıştır. Bu durumun temel olarak birkaç nedeni vardır. Birincisi, STK çalışmaları, disiplini ve teorik sınırları aşmaktadır. Çünkü disiplinde, ana akım teorilere kolayca uyum sağlayabilecek STK'lara ait bir literatür birliği yoktur. STK'lar, yerel, kâr amacı gütmeyen sektörün bir alt kümesidir ve bu durum, onları, kamu yönetimi alanına da dâhil edebilmektedir (Ahmed ve Potter, 2006: 9). STK'lar ayrıca sosyal hareketlerin teorik çerçevesine de (Tarrow, 2011) uyum sağlayabilmektedirler. STK'lar, çıkar grubu (Rix, 2011) ya da baskı grubu (Aksoy, 2008) gibi alanlarda da çalışılabilir. Bu yaklaşımlar, STK'ların Uluslararası İlişkiler yerine Kamu Yönetimi ya da karşılaştırmalı politikalar gibi alanlarda incelenmesini de mümkün kılmaktadır. Ayrıca STK'ların kalkınma yardımları olarak yaptığı birçok faaliyet, sosyal bilimler dışındaki disiplinlere özgü (tarım, sağlık ve mühendislik)

çalışmaları da içerebilmektedir (Ahmed ve Potter, 2006: 9). İkincisi, ana akım Uluslararası İlişkiler teorileri, uluslararası politikayla doğrudan ilgili alanlarda STK'ların etkisini göz ardı etme eğilimindedir. STK'lar, Dış Politika ve Uluslararası İlişkiler kuramlarına yönelik yapılan çalışmalarda hâlâ alana dâhil edilmekten uzaktadır (Ahmed ve Potter, 2006: 10). STK'lar daha çok devlet dışı aktörler ya da transnasyonal aktörler adı altında analizlere dâhil edilmektedir. Öte yandan teorilerin birçoğu için ulus-devletler hâlâ temel karar vericidir. Hocking ve Smith'in realizmle tutarlı olarak belirttiği gibi devletler, uluslararası ilişkilerde kritik aktörlerdir. Çünkü devletler; toprakları ve nüfusu üzerinde egemenlik, tanınma ve kontrol sahibidirler (Aktaran: Murdie, 2014: 7). Bu durum, STK'ların Uluslararası İlişkiler disiplininde incelenmesindeki bir diğer problemi ortaya çıkarmaktadır.

STK'lar, geleneksel siyasi terminoloji ile kolayca ifade edilebilecek şekilde örgütlenmemektedir. Zira STK'lar, uluslararası ilişkiler için gerekli olan temel kaynakları elinde bulundurmamaktadır. Bu kuruluşlar, egemenlik, teritoryal alan ve yaptırım gücü gibi devletlerin sahip olduğu temel kaynaklara sahip değildir (Ahmed ve Potter, 2006: 11-12). Diğer yandan çalışmanın ilk bölümünde de ifade edildiği üzere STK'lar, çok uluslu şirketlerin maddi gücüne de sahip değildir. Hatta çoğu zaman çok uluslu şirketler ile karşılaştırılabilir bir ekonomik ölçeğe bile sahip değildirler. Uluslararası STK'lardan bazılarının maddi kaynakları, birçok devletin ekonomik gelirinden fazla olabilir. Fakat bu kuruluşların gelirleri, destekçilerinden gelen kaynaklara/bağışlara bağlıdır. Bu bağışlar kesildiğinde, STK'ların maddi gücü de aynı oranda düşecektir. Söz konusu handikaplara rağmen STK'lar, uluslararası arenada etkili aktörler olmayı başarabilmiştir. Hatta dünya siyasetinde, diğer herhangi bir aktör kategorisiyle karşılaştırıldığında STK'lar, birkaç ülkede hem siyasi hem de toplumsal aktörlerle bağlantı kurma noktasında eşsiz bir kapasite sergilemektedirler. STK'lar, sahip olduğu bu kapasite sayesinde, görmezden gelinecek kuruluşlar olmaktan çıkmıştır. Öyle ki Clarke, STK'ların gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerdeki yaygınlaşmasını "örgütsel bir devrim" (Clarke, 1998: 36) olarak tanımlarken; Salamon, STK'ların yükselişini ve artışını "küresel örgütsel bir devrim" (Salamon, 1994: 109) olarak ifade etmektedir.

Clarke'e göre STK'lar "gelişmekte olan dünyada, önemli ve yeni siyasi aktörler" hâine gelmiştir. Fakat Siyaset Bilimi akademisyenleri, STK'lar hakkında literatüre çok az katkı yapmıştır. Hatta çoğu zaman STK'ların yükselişi, göz ardı edilmiştir (Clarke, 1998: 37-38). Benzer bir durum, Uluslararası İlişkiler çalışmaları için de geçerlidir.

> "Bu, kesinlikle uluslararası ilişkiler için de söylenebilir. Bu ihmal, bir talihsizliktir. Birincisi, STK'lar, iç politikada etkili olduğu kadar uluslararası politikada da etkilidir. İkincisi, siyaset biliminin kamusal alanda güç kullanımı ve örgütlenmeyle ilgili endişeleri ve ilgisi (concern) kaçınılmaz olarak STK'lar gibi gönüllü örgütlenmeleri de içerir. Üçüncüsü, siyaset biliminin araçları, kamu çıkar gruplarının ve sivil toplumun örgütlenmesi ve faaliyetleri dâhil olmak üzere STK'ları incelemek için yararlı araçlar sağlar. Bununla birlikte kritik sorunlar hâlâ devam etmektedir. Birincisi, STK'ların ne olduğuna ilişkin kafa karışıklığı, onların uluslararası politikalara olan katkılarını ve rollerini açıkça anlamayı zorlaştırıyor. İkincisi, onların faaliyetleri her zaman politik olarak tanımlanmaz" (Ahmed ve Potter, 2006: 15-16).

Yukarıda alıntılanan paragraf bize şunu göstermektedir: Uluslararası İlişkiler teorileri ve Uluslararası İlişkiler disiplinindeki birçok akademisyen, STK'ların dünya siyasetindeki rolünü, göz ardı etmiştir. STK'ların önemi ve etkisi hâlâ gizemini korumaktadır. Her şeye rağmen STK'ların, dünya siyasetindeki rolü, göz ardı edilmemelidir (Davies, 2019: 4; Demars ve Dijkzeul, 2015: 3).

STK'ları tanımlamanın çeşitli parametreleri olduğu gibi, bu aktörler ve Uluslararası İlişkiler arasındaki ilişkileri kavramanın da birçok farklı yolu vardır. STK'ların çoğu, uluslararası seviyede örgütlenmiştir. STK'lar, ister uluslararası ölçekte örgütlenmiş olsunlar isterse de yerel veya ulusal ölçekte örgütlenmiş olsunlar, uluslararası gelişmeler üzerindeki etkileri nedeniyle Uluslararası İlişkilerde de önemli olabilirler (Davies, 2019: 3). Bu etkilerin bir kısmı, yine devlet merkezli terimlerle incelenmiştir. Örneğin STK'ların, devlet davranışları üzerindeki etkisi (bumerang etkisi) (Keck ve Sikkink, 1998) ya da norm girişimcileri (norm entrepreneurs) olarak uluslararası sözleşmelere lobicilik yapması (Finnemore and Sikkink, 1998) STK'ların söz konusu etkilerini, devlet merkezli ele alan çalışmalardır. Bunların yanı sıra STK'ların Uluslararası İlişkilerdeki etkileri, çok uluslu şirketlerin davranışlarını etkileyebilmesi (Newell, 2013: 189-191) ya da uluslararası hizmet sunumu sağlaması (Sperling, 2009: 311-312) gibi farklı faaliyetleri, ulus-ötesi terimlerle incelenmiştir.

STK'lar, devletler, hükûmetlerarası kuruluşlar, şirketler ve çok paydaşlı girişimler de (multi-stakeholder) dâhil olmak üzere kurumsal aktörlerle birlikte çalışan küresel yönetişimin ayrılmaz bir parçası olarak görülmektedir (Ruhlman, 2015). Çünkü STK'ların kurduğu ağlar, onları, uluslararası ilişkilerde benzersiz bir aktör konumuna getirmektedir. STK'lar, birçok ülkedeki ağları sayesinde siyasal ve toplumsal aktörlerle bağlantı kurabilmektedir. Bu kapasite, STK'ların küresel siyasette daha fazla etkili olmalarına olanak sağlamaktadır. Çünkü küresel ve yerel kamuoyu desteği, STK'ları, ulus-ötesi bir alana taşımaktadır. STK'ların söylemleri de evrensel ve normatif bir şekilde ortaya çıkmaktadır. STK'ların görevleri, toplumları ilgilendiren sorunları ortadan kaldırmaktır. Örneğin "Aşırı Yoksullukla Mücadeleye Katılın" kampanyasının imza talebine cevap verirken, hem STK'lar ile ortak hareket etme çağrısına uymuş olursunuz hem de kampanyaya destek vermiş olursunuz (Demars ve Dijkzeul, 2015: 4).

Demars ve Dijkzeu'a göre STK'lar, dünya politikalarında ve kendi içinde, yedi kritik bölünmüş alan arasında köprü vazifesi görmektedir. Bu alanlar, şunlardır:

- Devlet ile toplum arasında; kamu sektörü ile özel sektör arasındaki değişken sınırda.
- Toplum içerisinde, aile ve piyasa arasında.
- Normatif ve maddesel arasında.
- Din ve seküler arasında.
- Aktör ve yapı arasında.
- Çatışma ve iş birliği arasında.
- Ulusal ve uluslararası alan arasında.

Bu bölünmüş alanlar arasında STK'lar, köprü vazifesi görerek uluslararası seviyede kurumsallaşmanın gevşek ve alacalı bir ağı hâline gelirler. Bu ağlar sayesinde STK'lar, üçüncü güç olarak ortaya çıkmakta; devletlere ve hükûmetlere karşı meydan okuyabilmektedir. Böylece ulus-ötesi seviyede örgütlenen STK'lar, dünya siyasetinin karmaşık iktidar ilişkilerinde gittikçe büyüyen bir aktör hâline gelmektedir (Demars ve Dijkzeul, 2015: 4-5).

Günümüz uluslararası ilişkiler sistemi, realizm ve idealizm ile yumuşak ve sert gücün rekabet hâlinde olduğu fakat her ikisinin de ötesinde, insan merkezli politikaların giderek yükseldiği bir dönemdir (Davutoğlu, 2013: 866). Toplumu ve insanı merkeze alan söylem ve eylemler ile hareket eden ve toplumsal vicdanın temsilcisi olarak kabul edilen STK'ların çoğu, özellikle, fikirlerinin ikna ediciliğinin gücüne güvenmektedir. Dolayısıyla Davies'in açıkça ifade ettiği gibi STK'ların rolüne atıfta bulunmadan tam olarak anlaşılabilecek tek bir Uluslararası İlişkiler alanı bulunmamaktadır (Davies, 2019: 7).

2.2.1. Realizm ve STK'lar

Realizm, esas olarak I. Dünya Savaşı sonrasında idealizmin temel düşüncesi olan uluslararası barış ve güvenliğin sağlanmasına yönelik temel varsayımların yetersizliği üzerine ortaya çıkmıştır. Realizm, her dönemde kendisine karşı bir meydan okuma ile karşılaşsa da birçok akademisyene ve dış politika çalışanına, dünya siyasetinin analizi için temel varsayımlar sağlamıştır (Smith, 1989: 5). Siyasal realizm geleneği (reel politik, güç siyaseti) M.Ö. beşinci yüzyılda, Yunan tarihçi Thucydides'e kadar uzanan bir geçmişe sahiptir. Thucydides'in Peloponez Savaşları çalışması, devletlerarası ilişkilerin ve çatışmaların temel dinamiklerini, güç-siyaset denklemi içinde açıklamaya çalışan ilk yapıt olarak kabul edilmektedir (Jackson, 2005: 17).

Uluslararası ilişkiler teorileri arasında en eski ve en fazla benimsenen teori olan Realizm, kompleks ve zengin bir düşünce geleneğine sahiptir (Steans vd., 2010: 53; Donnelly, 2000: 1). Realizmin bu zengin ve kompleks yapısı onun, Uluslararası İlişkiler disiplininin akademik başlangıcından beri dünya siyasetinin açıklayıcılığı konusunda en etkili paradigma olmasını sağlamıştır. Realizm, özellikle Soğuk Savaş boyunca hâkim teorik gelenek olmuştur (Dunne ve Schmidt, 2001: 144-145; Donnelly, 2012: 49). Çünkü savaşlar, ittifaklar, emperyalizm, iş birliğinin önündeki engeller ve diğer uluslararası olaylar için basit ama güçlü açıklamalar yapmıştır (Walt, 1998: 31).

Realizmin uluslararası ilişkilerde ayırıcı bir teori olarak gelişmesinde, Edward H. Carr'ın *Yirmi Yılın Krizi: 1919-1939 (The Twenty Years' Crisis-1919-1939, 1939) (The Twenty Years' Crisis-1919-1939)* ve Hans J. Morgenthau'nun *Uluslar Arasında*

Siyaset (Politics Among Nations, 1948) adlı eserleri oldukça etkili olmuştur. Bu eserler ile realizm, bir teori olarak belirgin hâle gelmiştir. Carr, çalışmasında, II. Dünya Savaşı'nın esas nedenini, I. Dünya Savaşı sonrası yaşanan uluslararası pratik siyasete ve teorik siyasi düşünceye hâkim olan güç siyasetinin şartlarını ve gerekliliklerini görmezden gelen ütopyacı anlayışa bağlamıştır. Carr'ın ütopyacı olarak adlandırdığı idealist-liberal teorinin uluslararası siyasette barışı tesis ve muhafaza etme konusunda büyük oranda başarısız olması nedeniyle teoriye sert eleştiriler getirmiştir. Bu nedenle Carr, Uluslararası İlişkiler disiplininde ilk büyük tartışma olarak kabul edilen realist-idealist tartışmasının en önemli realist taraflarından birisi olarak kabul edilmektedir (Ersoy, 2014: 170).

Realizmin gelişmesinde en önemli rol, Hans J. Morgenthau'ya aittir. Morgenthau'nun bu rolü, kitabının uzun müddet uluslararası ilişkiler derslerinde temel kitap olarak okutulmasından da anlaşılmaktadır (Eralp, 2003: 72). Morgenthau meşhur çalışmasında, öncelikle insan doğasına inmektedir. Morgenthau, insanı, özünde bencil, güç hırsıyla hareket eden ve çıkar peşinde koşan bir varlık olarak görür. Morgenthau, ulusların da tıpkı insanlar gibi çıkar peşinde koştuklarını iddia eder. Morgenthau, çıkar kavramını, politikanın özü olarak görür ve bu kavramın, zamana ya da mekâna bağlı olmadığını ifade eder. Bu sebeple devletlerin dış politika analizinde kullandıkları temel kavram "ulusal çıkar" olmaktadır. Devletlerin ulusal çıkarları peşinde koşmaları için gerekli olan en önemli unsur da güçtür. Devlet olarak güçlü iseniz diğer devletlerden üstün duruma geçer ve diğer devletlere sözünüzü geçirirsiniz. Bu nedenle uluslararası ilişkiler, devletler arasında sürekli bir güç mücadelesidir. Devletlerarası ilişkilerde moral değerlerin uygulanamayacağını ifade eden Morgenthau, moral yasaların ölçüt olarak alınması gerektiğine dair görüşü reddeder. Morgenthau'ya göre evrensel ahlâk ilkeleri, devletlerin eylemlerine uygulanamaz. Siyasal realizm, belirli bir ulusun ahlâk özlemlerini, evreni yöneten ahlaki yasalarla tanımlamayı reddetmektedir (Morgenthau, 1978: 4-15).

Erken ya da klasik olarak adlandırılacak olan realizmin temel varsayımları, şu şekilde özetlenebilir: Devletler, anarşinin var olduğu dünyada en temel aktördür. Devlet, uluslararası ilişkilerdeki tek önemli aktör olduğu için uluslararası ilişkiler, en iyi devletlerarası ilişkiler üzerinden analiz edilebilir. Devlet, hükûmeti aracılığıyla

hareket ederek her şeyden önce ulusal çıkarları takip eden ve bu konuda anarşi ile karakterize edilmiş bir ortamda, diğer ulus devletlerle rekabet eden üniter ve rasyonel bir aktör olarak görülür. Devletler, çıkarlarını maksimize edebilmek için tüm alternatif politikaların maliyetlerini ve faydalarını hesaplarlar. Anarşik yapıdaki sistemde, devletlerin temel kaygısı, hayatta kalabilmektir. Hayatta kalabilmek amacıyla devletler, pragmatik bir şekilde hareket eder. Bu hareketlerin kapasitesini belirleyen ana etmen ise güçtür. Bu durumda anarşik yapıya göre uluslararası politika, güç oyunundan başka bir şey değildir. Devletler, bu güç oyununda hayatta kalma, güvenliklerini sağlama ve güçlerini arttırma çabasına girerler. Tüm bu çabaları gerçekleştirmenin yolu ya tek başına mücadele etmekten ya da diğer devletlerle ittifak yapmaktan geçer (Balcı ve Kardaş, 2014: 120; Mearsheimer, 2013: 77; Bacık, 2007: 252).

Sistem kavramını kullanan realistler, genellikle uluslararası bir devlet sistemine atıfta bulunurlar. Peki ya devlet dışı aktörler? BM gibi uluslararası örgütler, bağımsız aktör statüsünde hareket etmek isterler. Fakat realist perspektiften bakıldığında bu talep, aslında hiçbir şekilde başarılamamıştır. Realistlere göre uluslararası örgütler, bünyelerindeki üye devletlerin yönlendirmelerinden daha fazlasını yapamamışlardır. Çok uluslu şirketler, terörist gruplar, uluslararası STK'lar ve uluslararası örgütlerin konumu, her zaman daha az önem taşımaktadır. Dolayısıyla devletler, uluslararası ilişkilerde hâkim aktörler olarak rollerine devam etmektedir (Viotti ve Kauppi, 2012: 39).

İkinci varsayıma göre devlet, uluslararası ilişkilerde üniter (bütüncül) bir aktör olarak kabul edilmektedir. Realistler, devleti, mecazi olarak kara kutu olarak görmektedirler. Realistlere göre bu kara kutunun içine, çok fazla bakmamıza gerek yoktur. Çünkü devlet, dış dünya ile bütüncül bir birim olarak karşı karşıya kalmaktadır. Devlet, içindeki siyasi farklılıkları çözülebilir ve böylece hükûmet, devlet adına konuşabilir. Realistlere göre devlet, herhangi bir zamanda, herhangi bir konuda tek bir politikaya sahip üniter bir aktördür. Ancak bu konuda çeşitli istisnalar vardır ve bu istisnalar, devletin bütüncül bir aktör olduğunu kanıtlar. Realistlere göre devlet makamlarının bürokrasi, STK'lar, yerel ve ulus-ötesi aktörler tarafından yönlendirilmesi de mümkündür. Fakat bu yönlendirilme durumu, yalnızca devlet

makamlarındaki risklerin az olduğu konularda mümkündür. Meseleler önemliyse, daha üst düzey yetkililer, merkezi yönetime dayalı politikaya aykırı olan STK'ların eylemlerini engelleyecektir (Viotti ve Kauppi, 2012: 39-40).

Üçüncü varsayıma göre devletler, rasyonel aktörlerdir. Dış politikalarında rasyonel davranan devletler, dış politika yapım sürecinde maksimum fayda sağlayacak alternatif politikalara odaklanırlar. Rasyonel dış politikada karar alma süreci, hedeflerin belirlenmesi, devletin mevcut yetenekleri açısından uygulanabilir tüm alternatiflerin göz önüne alınması, bu hedeflerin dikkate alınan çeşitli alternatifler tarafından amaçlara ulaşmanın göreceli olasılığı ve her bir alternatif politika ile ilgili maliyetleri ve faydaları içerir. Bu rasyonel sürecin ardından karar alıcılar, faydayı en üst düzeye çıkaran ya da en azından kabul edilebilir bir sonuca ulaşan alternatifi seçerler. Sonuç, uygulanabilir alternatifler arasından politika tercihlerinin sıralanmasıdır (Viotti ve Kauppi, 2012: 40).

Dördüncü varsayıma göre uluslararası politikada konular, yüksek (high) ve düşük (low) politikalar olarak ikiye ayrılmaktadır. Realist teori, uluslararası ilişkilerin en büyük probleminin, uluslararası sistemin anarşik yapısından kaynaklandığını ifade eder. Uluslararası sistemde anarşi hâkimdir, çünkü hukukun üstünlüğünü uygulayacak ve zalimlerin cezalandırılmasını sağlayacak egemen bir otorite bulunmamaktadır (Steans vd., 2010: 53-54). Bu durumda iç politika ve dış politika, birbirlerinden ayrılmak zorundadır. Çünkü iç politikada devlet, karar mekanizması olarak gerekli kurallara ve yetkilere sahiptir. Uluslararası sistem, anarşik yapıda olduğu için devletler, kendi çıkarlarını korumak adına her yolu deneyebilir. Devletler, sürekli kapasitelerini arttırma eğilimindedirler. Bu yüzden uluslararası arenada devletler arasında bir güvensizlik ve güç mücadelesi vardır. Devletler arasındaki bu güvensizlik ve güç mücadelesi, uluslararası alanda çatışma ve rekabeti ortaya çıkarır (Kaarbo vd., 2002: 7-9).

Devletler arasındaki bu güç mücadelesinde, bir dünya hükûmeti kurmak imkânsız olacaktır. Çünkü devletler, egemenliğini, uluslararası bir organa bırakmayacaktır. Dolayısıyla realistlere göre savaşlar, tamamen önlenemez. Bu nedenle yaşanabilecek muhtemel savaşın kaçınılmaz olduğunu kabul etmek ve çatışma

için gerekli hazırlıkları yapmak zorunludur. Ancak bu şekilde savaş önlenebilir ya da en azından yönetilebilir (Walt, 1998: 31). Dolayısıyla askeri-stratejik konular ve bu konularla ilgili politikalar, uluslararası ilişkilere hâkimdir. Temel kavram olan güç çerçevesinde realist paradigma, devletin çıkar ve bekası olarak gördükleri askerî güvenlik ve stratejik konuları, yüksek politika nezdinde değerlendirir; daha az önem verdikleri ve ikincil değer atfettikleri ekonomi, sosyal ve sağlık gibi meseleleri de düşük politika nezdinde değerlendirirler (Aydın, 2004: 41; Steans vd., 2010: 53-57).

Keohane'in ifade ettiği gibi bahsettiğimiz bu varsayımlar, devletlerin güvenliğine yönelik potansiyel tehditleri anlamaya ve bu tehditlerle başa çıkmaya çalışanların izleyeceği, kolay anlaşılır bir adımlar dizisidir (Keohane, 1986: 7). Siyasal realizmin varsayımlarını anlamadaki anahtar kavram, güçtür. Morgenthau'ya göre uluslararası siyaset, tüm siyasetler gibi bir güç mücadelesidir. Bu nedenle tüm siyasi politikalar, iktidarı tutmak, iktidarın itibarını arttırmak veya iktidarın gücünü kanıtlamak amacıyla yapılmaktadır. Devletler, tek başına iktidarın yürütülebilmesi için gerekli güce sahip olmaları nedeniyle en önemli aktörlerdir. Bir devletin sahip olduğu gücün en temel ölçütü askeri güçtür. Böyle bir güç, güvenlik endişelerinin hâkim olduğu anarşik uluslararası sistemde devlet aktörünün temel belirleyicisidir (Morgenthau, 1978: 7-15).

Realistlere göre dünya siyasetindeki aktörler, üç ana kritere göre tanımlanır: Egemenlik, devletin tanınması, bölge ve nüfusun kontrolü. Uluslararası sahnedeki diğer varlıklar, bu üç unsuru, birleştiremediklerinden dolayı ayrı ve özerk varlık (aktör) olarak görülemezler. BM gibi uluslararası örgütler, STK'lar ve diğer ulus-ötesi gruplar, ulus-devlet etkileşimleri üzerinde çok az etkisi olan, devletlerin araçları ya da uzantıları olarak nitelendirilmektedir. Çok uluslu şirketler ya da ulus-ötesi örgütlü gruplar da realistler için ciddiye alınmamaktadır (Geeraerts ve Mellentin, 1995).

Neo-Realizm ve Uluslararası Politikada Aktörler

1970'lerin başında yaşanan uluslararası olaylar, birçok teorisyenin klasik realizmi sorgulamasına neden oldu. Vietnam Savaşı'na karşı başlayan yaygın muhalefet ve détente (yumuşama, yatışma), nükleer rekabetin önemini azalttı. Yine bu dönemde uluslararası ticaretin hızla büyümesi, ekonomik bağımlılığın artmasına

neden oldu. Ulus-aşırı şirketler, yalnızca uluslararası üretim faaliyetlerini geliştirmekle kalmadılar, aynı zamanda uluslararası siyasete de müdahalede bulundular (Nye, 1988: 236).

Realizm, özellikle devlet dışı aktörlerin uluslararası ilişkilerde artan önemini, devletin iç ve dış politikası arasındaki ayrımın giderek azalmasını, askerî-stratejik konuların yanında özellikle ekonominin uluslararası ilişkilerde belirleyici faktör olmasını ve Vietnam Savaşı'nda görüldüğü gibi askerî gücün, her zaman belirleyici olmadığını görememesi nedeniyle eleştirildi (Aydın, 2004: 47). Bu ve benzeri gelişmelerin yanı sıra klasik realist düşüncenin, bilimsel olarak yeterince titiz olmaması ve temel varsayımlarına sürekli olarak yapılan eleştiriler, realist paradigmanın çöktüğüne dair yorumların yapılmasına neden oldu (Smith, 1989: 12-13).

Bu eleştirilere rağmen 1970'lerin sonlarında ve 1980'lerin başlarında meydana gelen olaylar, güç kullanımının, dünya siyasetinin yaygın bir özelliği olmaya devam ettiğini tekrar ortaya koydu. Doğu-Batı geriliminin yükselişi ve Sovyet-Amerikan silah rekabetinin devam etmesi; Afrika, Orta Amerika ve Güneybatı Asya'ya yönelik süper güçlerin doğrudan ya da dolaylı askerî müdahaleleri ya da karşı müdahaleleri ve Yom Kippur ve İran-Irak savaşlarında görüldüğü gibi. Uluslararası kurumlar, bu olaylara karşı devletlerin politikalarını yeniden şekillendirmede başarısız oldular. Aksine bu kurumlar, Doğu-Batı ve Kuzey-Güney anlaşmazlıkları yüzünden hiçbir olaya müdahale edemez hâle geldiler (Grieco, 1988: 490-491). Yaşanan bu olaylar, güç kullanımının, dünya siyasetinde hâlâ önemli bir etken olduğunu ortaya çıkardı. Dolayısıyla (Neo) realizmin temel ilkelerinin, uluslararası ilişkiler analizinde hâlâ geçerli olabileceğine olan inanç arttı.

Neo-realizmin temel kavramları, en açık bir şekilde 1970'lerin sonlarına doğru basılan iki çalışmada ortaya kondu. Birincisi Hedley Bull'un *The Anarchical Society (1977)* adlı çalışması ve diğeri de Kenneth Waltz'un *Theory of International Politics (1979)* adlı çalışmasıdır. Özellikle Waltz'un çalışması, 1980'lerdeki Uluslararası İlişkiler çalışmalarının temel okuması hâline geldi. Çalışmaların her ikisi de bir yandan önceki yıllarda yapılan eleştirilerin haklılığını kabul ederken, diğer yandan bu

eleştirileri çürütmeye çalıştı. İki isim de uluslararası sistemde devletin merkezliliğini, devlet dışı aktörlerin gücü ve rollerinin de ikincilliğini vurguladılar. Aynı şekilde diğer ulus-ötesi faaliyetler gibi ekonomik sürecin de güvenlik ve devamlılığını sağlayacak düzenlemeler getirmek için devletlere ihtiyaç duyulduğunu ifade ettiler. Karşılıklı bağımlılık sürecine şüpheyle yaklaşarak, uluslararası ilişkilerin yönetilmesinde, büyük güçlerin devam eden önemini vurguladılar (Aydın, 2004: 48).

Waltz'un adı ile eşleşen neo-realizm, klasik realizmi daha bilimsel ve pozitivist bir yöne sevketmek amacıyla realizme yeni bir sayfa açtı. Neo-realizm ya da diğer adıyla yapısal realizm, uluslararası ilişkileri belirleyen en temel etkenin, uluslararası sistemin yapısı olduğu düşüncesinden hareketle analiz yapmaya çalışmaktadır (Hollis ve Smith, 1990: 36-37).

Yapısal realizm, klasik realizmin insan doğasına yaptığı vurguyu yapmamış, bunun yerine uluslararası sistemin etkilerine odaklanmıştır. Yapısal realizmde sistemin yapısı ve sistem içerisindeki güç dağılımı, temel odak noktası olmuştur. Waltz için uluslararası sistem, her biri hayatta kalmak isteyen çok sayıda büyük güçlerden oluşmaktadır. Sistem anarşik olduğu için her devlet, kendi başına hayatta kalmak zorundadır. Çünkü uluslararası sistemin anarşik yapısı, tüm dış politika tercihlerini şekillendirir. Anarşik bir sistemde, daha çok güç sahibi olan devletler, uluslararası sistemde daha fazla nüfuz sahibi olma eğilimindedir (Lamy, 2014: 128; Walt, 1998: 31).

Waltz, indirgemeci olarak tarif ettiği klasik realizm ve klasik liberalizme alternatif olarak sistemik teoriyi benimser. Çünkü Waltz'a göre uluslararası ilişkiler teorisinin, sistemik olması gerekmektedir. Waltz, uluslararası ilişkileri, devletlerin içsel özellikleri üzerinden açıklayan teorileri indirgemeci (reductionist) olarak betimlemekte ve bu tür teorilerin, devletlerin iç yapılarındaki farklılıklara rağmen neden uluslararası sistemde benzer davranışlarda bulunduklarını açıklayamadıklarını belirtir. Waltz'a göre ulusal düzeydeki değişkenler, uluslararası sistemde gözlemlenen sonuçları açıklamada yetersiz kalmaktadır (Bozdağlıoğlu, 2007a: 144).

Waltz'a göre sistemik teori -indirgemeci teorilerin aksine- uluslararası ilişkileri açıklamaya çalışırken, uluslararası düzeydeki faktörleri temel almaktadır. Waltz, sistemik teoriyi şu şekilde açıklamaktadır:

> "Sistemik bir teorinin önermeleri sistemin belirli yönleri ile aktör davranışları arasındaki ilişkileri belirtir. Sistem teorileri, siyasi ya da ekonomik olsun, organizasyonların eylem bölgelerine kendi iç birimleri üzerinden nasıl zorlayıcı ve kısıtlayıcı bir baskı kurduğunu açıklamaktadır. Bu nedenle uluslararası sistemin yapısal kısıtlamaları, birimlerin davranışlarını açıklayacaktır. Uluslararası politikayı temel aktörler açısından açıklamaya çalışan davranışsal ve indirgemeci yaklaşımlarım aksine yapısal realizm, sistemin karakteri ya da içindeki değişiklikler açısından birimlerin davranışlarını ve uluslararası çıktıları açıklar" (Waltz, 1979: 69-72).

Waltz'a göre sistem, bir yapı (structure) ve etkileşim hâlindeki birimlerden (devletler) oluşur (Waltz, 1979: 79). Ulusal sistemler, merkezî ve hiyerarşiktir. Bu nedenle sistemin parçaları alt-üst ilişkisi içindedir. Fakat uluslararası sistem, anarşiktir. Birimler, birbirine eşittir. Dolayısıyla uluslararası sistemin yapısı hem anarşi hem de benzer birimler arasındaki etkileşim vasıtasıyla karakterize edilir (Waltz, 1979: 93). Devletler, boyut, zenginlik, güç ve biçim bakımından farklı olsalar da işlevsel olarak birbirlerine benzerdir (Waltz, 1979: 96-97). Yani anarşi tarafından sunulan aynı kısıtlamaları deneyimlemekte ve sistemdeki yerlerini korumaya çalışmaktadırlar. Uluslararası politik sistemin parçaları, koordinasyon hâlindedir. Resmî olarak her biri, bir diğerine eşittir. Hiç kimse, emir verme hakkına sahip değildir; hiçbirinin itaat etmesi de gerekmez. Kısacası uluslararası sistem, dağınık ve anarşiktir (Waltz, 1979: 88).

Waltz, ikinci olarak, birimlerin fonksiyonunu tartışır. Neo-realizm, devletleri benzer işlevlere sahip olarak algılar ve bu nedenle sistemin yapısını incelerken, devletin işlevlerini değiştirmeyi hesaba katmaz. Çünkü uluslararası sistem, devletler açısından tanımlanmalıdır. Waltz, devlet seçimini, sistemin birimleri olarak savunurken, uluslararası yapının içinde yer alan tüm aktörler tarafından değil, yalnızca büyük olan aktörler tarafından tanımlanması gerektiğini iddia etmektedir (Waltz, 1979: 93). Waltz'a göre birimlerin en büyük kapasiteleri, başkaları için olduğu kadar, kendileri için de eylem sahasını belirleyecek yeteneğe sahip olmalarıdır (Waltz, 1979: 72). Bu durum, en güçlü aktörlerin, uluslararası sistemin yapısını tanımlamasına yol açmaktadır. Uluslararası politika, bir piyasa yapısının içinde rekabet eden firma

sayısıyla tanımlanan ekonomi gibidir (Waltz, 1979: 93). Waltz'a göre devletler, ya devlet dışı aktörlerle birlikte dramaların olduğu sahneyi belirler ya da monoton işlerine devam eder. Devletler, devlet dışı aktörlerin çalışmalarına müdahale etmeyebilir veya gayriresmî kuralların gelişmesine pasif kalarak izin verebilir. Bunun yanı sıra istediklerinde kendilerine uygun olmayan kuralları değiştirebilirler. Devlet ve devlet dışı aktörler arasındaki ilişkiler, devletlerin müdahale edebileceği koşullarda yürümektedir. Dolayısıyla devletler, zor durumda kaldıklarında, diğer aktörlerin kurallarını yeniden oluşturabilir (Waltz, 1979: 94). Dolayısıyla sistemde olabilecek bir değişim ya düzenleyici prensiplerle ya da devletlerin sahip olduğu kapasitelere bağlı olarak gerçekleşebilecektir.

Üçüncü ilke, yeteneklerin (kapasitelerin) birimler arasındaki dağılımıdır. Kapasite terimi ile Waltz, bir devletin nüfus, ekonomik kalkınma ve askeri güç dâhil olmak üzere kapsamlı ve birleşik maddi gücüne atıfta bulunur. Neo-realizm, kapasitelerin dağılımına dayanarak olası üç sistemin mevcut olabileceğini savunmaktadır: tek kutuplu sistem, iki kutuplu sistem ve sırasıyla bir, iki veya ikiden fazla büyük güç içeren çok kutuplu bir sistem. Neo-realizme göre iki kutuplu sistem, daha istikrarlıdır. Çünkü iki kutuplu sistem, daha az savaş riski içerir. Sistemik değişimde, çok kutuplu sistemlerdeki gibi ittifaklar kurmak kolay değildir (Ben-Itzhak, 2011: 313). Uluslararası yapının değişen tek unsuru, yeteneklerin sistem birimleri arasındaki dağılımıdır. Dolayısıyla uluslararası sistemin yapısı, yalnızca güç dağılımında yapılacak olan değişikliklerle değişecektir. Waltz'ın dediği gibi: "Uluslararası politik yapıları tanımlarken devletleri, gelenekleri, alışkanlıkları, amaçları, arzuları ve sahip oldukları hükûmet biçimiyle gündeme alıyoruz. Devletlerin devrimci ya da meşru; otoriter ya da demokratik; ideolojik ya da pragmatik olup olmadığını sormuyoruz. Yetenekleri dışında devletin her özelliğinden soyutuz" (Waltz, 1979: 99).

Anarşik sistem, devletler arası iş birliği olasılığını azaltmaktadır. Anarşik sistemde devletler, sadece kendilerine güvenmek zorundadır (self-help). Bu durumun en temel nedeni, devletlerin iş birliği durumunda mutlak kazançları (absolute gains) değil, göreceli kazançları (relative gains) ön plana çıkarmalarıdır. Çünkü devletler, iş birliğine girmeden önce kendilerinin ne kazanacağını değil, karşı tarafın ne kadar

kazanç sağlayacağını düşünmektedirler. Devletlerin sistemdeki en önemli amacı, hayatta kalmaktır. Devletler, bu amaca ulaşmak için ya askerî ve ekonomik kapasitelerini kullanacaklar ya da sistemdeki diğer aktörler ile birleşerek güçlerini artıracaklardır (balance of power) (Bozdağlıoğlu, 2007a: 147-148).

Son olarak devletin baskın olduğu varsayımlara meydan okunması ve 70'li yılların eleştiri dalgasına yanıt olarak Waltz, devlet dışı aktörlerin öneminin ve ulus-ötesi faaliyetlerin kapsamının açık olduğunun altını çizerek yanıt vermiştir. Fakat bu durumun, devlet odaklı uluslararası ilişkiler anlayışının eskidiği anlamına gelmediğini ifade etmiştir (Waltz, 1979: 95). Waltz, bu durumu şöyle ifade etmektedir:

> "Devletler, uluslararası politik yapının etkileşim hâlinde olduğu birimlerdir. Devletlerin bu durumu, uzun süre devam edecektir. Devletler arasındaki ölüm oranı, oldukça düşüktür. Az sayıda devlet, ölebilmektedir fakat çok fazla sayıda firma ölmektedir. Bundan yaklaşık 100 yıl sonra Birleşik Devletler, Sovyetler Birliği, Fransa, Mısır, Tayland ve Uganda'da kim olacak? Veya Ford, IBM, Shell, Unilever ve Massey-Fergusson? Ben devletlere bahse girerim, hatta Uganda'ya bile bahse girerim" (Waltz, 1979: 95).

Bununla birlikte Waltz, ulus-ötesi veya çoğulcu teori arayışlarına yaptığı eleştiride, devlet merkezli paradigmalara meydan okunmasına şu şekilde yanıt vermiştir: "ulus-aşırı teori öğrencileri, kendi konularında ya da genel olarak uluslararası politikada farklı bir teori geliştirememiştir" (Waltz, 1979: 95).

(Neo) Realizm'in STK'lara Bakışı

Realizm ve türevleri, son yarım yüzyılda baskın bir paradigma olmalarına rağmen devlet dışı aktörlere karşı kayıtsız kalmıştır. Realistlerin devlete olan bu ilgisi, uluslararası politikanın temellerini kavrayışlarından kaynaklanmaktadır. Realist teoriler için devlet hâlâ biricik aktördür. Kendi kendine yardım ilkesi ile birlikte anarşik yapı içerisinde, devletlerden başka aktörlere yer yoktur (Ahmed ve Potter, 2006: 10). Dolayısıyla devletler, dünya politikasındaki en temel aktörlerdir. Her ne kadar devlet dışı aktörlerin varlığı bir nebze kabul edilmiş olsa da hâlâ uluslararası örgütler, çok uluslu şirketler ve ulus-ötesi aktörler ve STK'lar gibi devlet dışı aktörler ancak ikinci derecede önemli olabilmiştir. Bu nedenle devlet dışı aktörler, görmezden gelinmiştir (Keohane, 1986: 163).

Realistlerin bu başlangıç noktaları, her çeşit uluslararası örgütlenmeyi, realist dünyanın sınırları dışına çıkarmaktadır. En çok marjinalleştirilenler ise STK'lardır. Çünkü STK'lar, çok az kaynağa sahip olmalarının yanı sıra uluslararası iş birliğine en çok ihtiyaç duyan aktörler olarak görülmektedir (Demars ve Dijkzeul, 2015: 7). Realistler, STK'ları, ulusal dayanışmayı ve devlet istikrarını zayıflatmayı amaç edinen; aynı zamanda belirli devletlerin ve potansiyel devrimcilerin hassasiyetlerini gizleyen örgütler olarak görmektedir (Josselin ve Wallace, 2001: 1). Dolayısıyla ne STK'lar ne de diğer uluslararası örgüt ya da kuruluşlar, uluslararası siyaset üzerinde herhangi bir etki sahibi olamazlar. Bu bakış açısı nedeniyle realist teorisyenler, STK'lar üzerine çok az araştırma yapmaktadır (Demars ve Dijkzeul, 2015: 8).

Waltz, STK'lara ve diğer ulus-ötesi aktörlere karşı kayıtsızlığını, şu şekilde ifade etmektedir:

> "Devlet merkezli görüşü sorgulayanların iki temel nedeni vardır: Birincisi, devletler, uluslararası arenada önem taşıyan tek aktörler değillerdir ve asla olmamışlardır. İkincisi, devletlerin önemi azalmakta ve devlet dışı aktörlerin önemi artmaktadır. Ancak yapılar, içinde gelişen tüm aktörler tarafından değil, büyük olanlar (devletler) tarafından tanımlanır" (Waltz, 1986: 87-88).

Bu bağlamda STK'lara yönelik eleştirilerden biri de anarşik bir yapıdan oluşan uluslararası sistemin baskısını görmezden geldikleri yönündedir. Çünkü uluslararası politika, yerel düzeyde başarılı olunabilecek yöntemlerden daha farklı çalışma yöntemleri gerektirmektedir (Quayle, 2013: 112). Bu nedenle çoğu realist akademisyen, STK'ları görmezden gelmektedir. Çünkü realizm, uluslararası ilişkileri, kendi çıkarları dâhilinde devletler arasındaki iktidar mücadelesi olarak tasvir etmektedir. Çatışma ve savaşı ortadan kaldırma konusunda ise genelde kötümserdirler. Birçok realist teori olmasına rağmen günümüzde dünya siyasetinde geçerli olan görüş, devletler arasında yaygın bir çatışma olduğu ve devletlerin, uluslararası arenada tek aktör olduğudur (Walt, 1998: 31; Demars ve Dijkzeul, 2015: 7). Bu nedenle STK'lar, STK'nın bağlı olduğu devletin stratejik ortağı olan bir ülkede, kalkınma yardımı ve temel hizmet sunumu konusunda etkili olabilirler. Ancak STK'lar, devletleri, iktidardaki rejimin arzularına aykırı olan meselelerdeki davranışlarını değiştirmeye zorlayamayacaktır. Bir ülke, vatandaşlarına işkence yapmaktan vazgeçmek istemiyorsa, bunu yapmak için hiçbir STK baskısı yeterli olamaz (Murdie, 2014: 7).

Realist düşüncenin STK'lara ya da devlet dışı aktörlere bakış açısı, onların simge sözcüğü ile daha net anlaşılabilir: "uluslararası kurumların sahte sözleri" (Mearsheimer, 1994: 47-49) ya da "küresel sivil toplumun yanlış şafağı" (Rieff, 1999).

Sonuç olarak realizm ya da türevleri için devletler, temel aktördür. Bu bakış açısı nedeniyle realistler, devletlerin içyapısına veya devlet dışındaki kurumların uluslararası ilişkilere etkisine önem vermemektedir. Her şeye rağmen ulus-devletler hâlâ başat aktör olarak kabul edilse de uluslararası örgütler, küresel şirketler, sınır-ötesi siyasi/ekonomik çıkar grupları ve STK'lar, dünya siyasetini biçimlendiren aktörler olarak göze çarpmaktadır. Güç ilişkileri artık asimetrik hale gelmektedir. Bu aktörlerin etkisiyle uluslararası ilişkiler ve dış politikadaki güç alanı, kristalleşmektedir (Lakhany, 2006: 37).

2.2.2. Liberalizm ve STK'lar

Liberalizm, bireylerin ve bireylerin benimsediği ideallerin (insan hakları, demokrasi, serbest ticaret) sosyal güçlerin ve siyasi kurumların, uluslararası ilişkiler üzerinde nasıl doğrudan etki oluşturduğunu ortaya koyarak, uluslararası ilişkileri analiz etmeye çalışır. Liberalizm, sistemin yapısının belirleyiciliğini ya da devletin homojen bir yapıya sahip olduğuna (rasyonel, maddi ve bütünlüğü olan aktörler) dair realistlerin ortaya attıkları iddiaları reddeder. Devletin kara kutusunu açarak, farklı fikirlerin, çıkarların ve kurumların etkilerini dikkate alır (Doyle, 2016: 54). Liberaller için insanlık tarihinde ilerlemenin ve küresel çatışmanın sona ermesinin temeli, iç siyasette meşruiyeti sağlayan ilkelerin, uluslararası alana taşınmasıyla gerçekleşebilir. Bu bakış açısı, uluslararası ilişkilere yönelik devletlerin davranışlarının iç düzenlemeleri üzerinden açıklanabileceğine inanan içeriden dışarıya doğru aktarılan bir yaklaşımı yansıtmaktadır (Burchill, 2012: 81-83).

Liberalizmin felsefi kökeni, oldukça eski bir tarihe dayanmaktadır. John Locke, Hugo Grotius, Adam Smith, Charles Montesquieu, Jean Jacques Rousseau, David Hume ve Immanuel Kant gibi düşünürler, liberal düşüncenin etkilediği isimleridir (Bozdağlıoğlu, 2007b: 155). Klasik liberal düşünce, eşitlik, akılcılık, özgürlük ve mülkiyet kavramlarına dayanan felsefi bir teoridir. Liberal teoriye göre tüm insanlar,

eşit yaratılmışlardır. İnsanlar, yaşama hakkı, özgür olma hakkı ve mutluluğunu sürdürme hakkı gibi dokunulmaz haklara sahiptir. Realistlerin aksine liberaller, insanın doğuştan bencil veya çıkarcı değil, aksine barışçıl ve iş birliğine yatkın bir içgüdüye sahip olduğunu varsaymaktadır.

Klasik liberal teorisyenler için birey, analizin en önemli birimidir. Bu nedenle birey, hakların ve özgürlüklerin takipçisidir. Liberaller için bireye ve sınırlı devlete yapılan vurgu, oldukça önemlidir. Klasik liberal bir toplumda devlet, genelde bireyler arasındaki uyuşmazlıklarda hakemlik yapma ve bireylerin hakkını kullanabilmeleri için gerekli koşulların sürdürülmesini sağlar. Devletin görevi, bireylerin kendi seçtikleri amaca ulaşabilecekleri ve birbirleri ile rahat etkileşim kurabilecekleri politik, sosyal ve ekonomik ortamı hazırlamakla ve sürdürmekle sınırlıdır (Viotti ve Kauppi, 2012: 132-133).

Liberalizme göre realist politikalar, devletleri savaşa götürür. Yine liberalizme göre ülkelerin tabiatında, birbirlerine düşmanlık yoktur. Çoğu ülkenin doğal eğilimi, diğerleri ile iyi geçinmektir. Bu nedenle realistlerin güce dair yaptıkları aşırı vurguyu, yanlış bulurlar. Hatta liberal görüşe göre güç dengeleri, hayalden ibarettir. Tıpkı 1914'te olduğu gibi güç dengesi bozulduğunda dünya, savaşa girebilir. Dolayısıyla güç dengesi, barıştan ziyade savaş getirir (Roskin ve Berry, 2014: 53-55).

Realistlerin güç siyasetinin kanunlarını bir dereceye kadar değişmez ve ebedî olarak görmesine karşı liberaller, uluslararası ilişkiler kurallarının genellikle yavaş ve aşamalı olarak evrildiğini ve gittikçe de daha barışçıl hâle geleceğini düşünmektedir. Bu evrilme, en başta uluslararası örgütlerin karşılıklı iş birliğinin, aşamalı birikiminden kaynaklanmaktadır. Daha sonrasında ise normlardaki ve kamuoyundaki kimlik değişimleriyle devam etmektedir (Goldstein ve Pevehouse, 2015: 135).

Liberalizmin uluslararası ilişkiler ve dış politikayı açıklamaya ve anlamaya yönelik bir teori hâline gelmesi, I. Dünya Savaşı sonrasına denk gelmektedir. Özellikle uluslararası barışın ve güvenliğin egemen kılınması ve devletlerarası çatışmaların önlenmesine yönelik çabaların sonucunda gündeme gelmiştir. Uluslararası liberal teori olarak ifade edilen XX. yüzyıl liberalizminin temel özelliği, klasik liberalizmin bireye yaklaşımının esas alınarak uluslararası siyasette barış ve iş birliğinin analiz

edilmesidir. Fakat klasik liberal teoride birey, temel analiz birimi olarak ele alınırken, liberal uluslararası ilişkiler teorisinde birey, tek başına analiz birimi değildir. Birey, çoğulcu bir yaklaşım benimsenerek, uluslararası ilişkilerde ve dış politikada baskı grupları, devlet, ulus-aşırı aktörler, uluslararası örgütler düzeyinde analiz edilmektedir (Arı, 2008: 356). Neo-liberalizm, uluslararası ilişkileri, neo-realizm gibi yapı düzeyinde değil birim düzeyinde analiz etmektedir. Böylece birim düzeyindeki sebeplerden yola çıkarak, sistem düzeyinde sonuçlara ulaşmaya çalışmaktadır. Liberal teori, uluslararası çatışmaları analiz ederken, bu durumun ülke içindeki ulusal sosyal gruplar arasındaki çatışmalardan da kaynaklanabileceğine işaret etmektedir (Sweet, 1994: 460).

Moravcsik'e göre liberal teorinin üç temel varsayımı vardır. Birincisi, uluslararası politikanın temel aktörleri, sadece devletler değildir. Devletlerin yanında bireyler, özel gruplar ve ulus-aşırı gruplar da aktör olarak kabul edilir. Bu aktörler, tıpkı devletler gibi uluslararası arenada aktör olarak hareket etmektedir. Bu noktada liberal teori, uluslararası ilişkileri, bireylerin ve toplumsal grupların taleplerini esas alarak aşağıdan yukarı (bottom-up) bir siyaset görüşü ile açıklamaktadır. Böylece siyasi eylemler, evrimleşerek ulus-ötesi sivil topluma eklenmektedir. Sosyal açıdan farklılaşmış bireyler maddi ve ideolojik çıkarlarını, siyasetten bağımsız olarak görürler. Mevcut çıkarlarını da siyasal değişim ve kolektif eylemler ile iletirler. Bireylerin ve özel grupların beklediği faydalar ne kadar büyük olursa, siyasete katılma oranları da o kadar güçlü olacaktır. Bu hedefleri gerçekleştirirken de riskten kaçınırlar (Moravcsik, 1997: 516). Dolayısıyla devletler kadar devlet dışı ve ulus-ötesi aktörler de dünya siyasetinin önemli varlıklarındandır. Örneğin uluslararası örgütler, bazı konularda kendi başlarına bağımsız aktör olabilirler. Benzer şekilde çok uluslu şirketler, insan hakları savunucuları ve çevre sorunları üzerine kurulan STK'lar gibi ulus-aşırı örgütler de dünya siyasetinde önemli bir rol oynamaktadır. Bazen bireyler bile dünya siyasetinde önemli bir etkiye sahip olabilirler. Bu yüzden liberal teori, devlet ve devlet dışı birimlerden oluşan birden fazla aktörün, dünya siyasetinde önemli bir rol oynadığını kabul etmektedir. Liberaller için analitik zorluk, bu aktörlerin, dünya siyasetini nasıl, hangi seviyede ve hangi koşullar altında etkilediğini açıklamaktır (Viotti ve Kauppi, 2012: 129-130; Dunne, 2001: 170-171).

Liberal teorinin ikinci varsayımına göre devletler (ya da diğer siyasi kurumlar) toplumun belli bir kesiminin temsilcisidir. Dolayısıyla hangi kesimin çıkarlarının yansıtıldığı ya da temsil edildiği önemlidir. Bu varsayıma göre devlet, salt/yekpare aktör değildir. Devlet, toplumsal aktörlerin koalisyonları tarafından sürekli ele geçirildiği, inşa edildiği ve yeniden yapılanmaya maruz bırakıldığı temsilci bir kurumdur. Temsilci kurumlar ve uygulamalar, bireylerin ve grupların tercih ve sosyal gücünün devlet politikasına dönüştürülmesinde kritik iletim kemeri (transmission belt) görevi görmektedir. Dolayısıyla hükûmet politikası, merkezî karar alıcılara, kendi tercihlerine uygun politikalar izlemeleri için sürekli baskı yapan bireylerin ve grupların temele alınmış kimlikleri, menfaatleri ve gücü tarafından sınırlandırılmıştır (Moravcsik, 1997: 517). Liberal teori, kamuoyunun oynadığı rolü de dikkate almaktadır. Kamuoyu, dış politikada devlet görevlilerine, daha iyi kamu politikası üretme noktasında rehberlik edebilmektedir. Bu nedenle devlet, kendi çizgisini, halktan bağımsız olarak takip eden üniter, tek kişilik bir aktör değildir. Aksine, çok sayıda çıkarları temsil eden çok sayıda kişiden oluşmaktadır. Fikirlerin ve çıkarların çatışması sonucunda siyasi uzlaşı ortaya çıkacaktır. Bu konsensüsün sağlanması, bu nedenle en büyük faydanın ortaya çıkmasını sağlayacaktır (Viotti ve Kauppi, 2012: 133-134).

Son varsayım ise karşılıklı bağımlılık ve uluslararası sistem ile alakalıdır. Devlet davranışları, değişen devlet tercihlerini yansıtmaktadır. Devletler, çatışmayı kışkırtmak, iş birliği önermek ya da farklı bir dış politika faaliyetini gerçekleştirmek için bir amaca ya da altta yatan bir algıya gereksinim duyar. Bu durum, her devletin, diğer devlet politikaları göz ardı ederek, basitçe kendi ideal politikasını takip ettiği anlamına gelmemektedir. Aksine her devlet, diğer devletlerin tercihleri tarafından dayatılan çeşitli kısıtlamalar altında ayırıcı tercihlerini gerçekleştirmeye çalışmaktadır. Dolayısıyla liberal teori, sadece devlet tercihlerine doğal olarak çelişikmiş gibi muamele edilmesi gerektiği yönündeki realist varsayımı değil, aynı zamanda kolektif bir eylem sorununun sanki kasıtlı bir şekilde birbirlerine yakınlarmış gibi muamele görmeleri gerektiği yönündeki kurumsalcı varsayımı da reddeder (Moravcsik, 1997: 518-520).

Liberaller, devlet içi ve devlet dışı aktörler arasında ekonomik bağımlılık ya da bağlantılılık olduğunu ve bağlantının, devletlerin davranışlarına etki ettiğini kabul ederler. Dünya, yalnızca ekonomik anlamda değil, aynı zamanda sosyal, kültürel ve siyasi anlamda da ulus-ötesi ilişkilerin zorunlu olarak birbirlerine örümcek ağı gibi bir yapıyla bağlandığı küresel bir hâle gelmiştir. Küreselleşmenin gittikçe arttığı bir dünyada liberaller, devletleri, STK'ları, çok uluslu şirketleri ve ulus-ötesi-grupları, karmaşık ağlardan oluşan bir dünya olarak görür. Ortak stratejiler ve hedefler etrafında odaklanan ulus ötesi-ağların büyümesi, egemen-özgür aktörlerin hızla büyümesi, küresel sivil toplum teriminin icat edilmesinin somut bir örneği olarak görülmektedir. Öte yandan liberallere göre terör ve suç örgütleri, küreselleşmenin karanlık aktörleri olarak görülebilir. Bu aktörler, devletler ve halklar için çeşitli derecelerde tehdit oluşturabilir (Viotti ve Kauppi, 2012: 130).

Bu varsayımların yanında liberaller için uluslararası siyasetin gündemi, realistlere göre daha kapsamlıdır. Liberaller, uluslararası siyasetin gündeminin yalnızca askerî-güvenlik konularından ibaret olmadığını kabul eder. Yüksek (high) ve düşük (low) siyaset arasındaki ayrım, liberallere göre hatalıdır. Küresel siyasette ekonomik, sosyal ve çevresel konular da önemlidir. Bu konular, kimi zaman güvenlik meselesi olarak anlaşılabilir, kimi zaman da askerî-güvenlik konularına göre daha belirgin hâle gelebilirler. Çünkü küreselleşme ile artan karşılıklı bağımlılık, uluslararası ilişkilerin konularını da çeşitlendirmiştir. Çevre kirliliği, ekonomik refah, etnik çatışmalar, insan hakları vb. konular, en az güvenlik konuları kadar önemi haizdir. Bu nedenle devletlerin dış politikalarını yönlendiren tek unsur, güvenlik faktörü değildir.

Bir diğer önemli husus, dünyada barış hâkim olmasa bile devletlerarası iş birliğinin hangi şartlar altında sağlanabileceği konusudur. Uluslararası örgütlerin rolü, bölgesel bütünleşme ve karşılıklı bağımlılık üzerine yapılan çalışmalarda temel odak noktasıdır. Bu amaçla örneğin neo-liberal kurumsalcılar (yapısal realistlerin yaptığı gibi) rasyonel aktör varsayımından yararlanarak uluslararası örgütleri, devletlerin menfaat hesaplarını nasıl etkiledikleri konusunda test edebilir hipotezler üretmeye yardımcı olurlar. Belirli bir uluslararası örgütün personeli, kurucu devletlerin aldığı kararlardan doğan uyuşmazlıkların izlenmesinde ve değerlendirilmesinde, önemli bir

rol oynayabilir. Ya da örgüt, devletlerin çıkarlarını nasıl tanımladığını etkileyebilecek bilgileri sağlamanın yanında, gündem belirleme açısından da gücün büyük bir bölümüne sahip olabilir. Uluslararası bir örgüt olmasa bile ilkeler, normlar ve aktörlerin beklentilerinin belirli bir konu alanında birleştiği yerde iş birliği, mümkün hale gelmektedir. Liberalizm, bu nedenle oyun teorisini pozitif toplamlı bir perspektifle ele alır. Realistlerin aksine göreceli kazanç değil, mutlak kazanç söz konusudur (Viotti ve Kauppi, 2012: 130-131).

Liberalizm'in STK'lara Bakışı

Liberal görüş, karmaşık bir dünyada birçok farklı türde aktörün, uluslararası ilişkilerle meşgul olduğundan ve toplumun da gittikçe küreselleştiğinden söz eder. Dolayısıyla liberallerin uluslararası siyaset görüşü, çok çeşitli aktörlerin hesaba katılmasıyla oluşmaktadır. Devletler, temel aktör olmakla birlikte tek aktör değildir. Hem devletler hem de devlet dışı aktörlerden oluşan bir dünyayı kabul ederler. Devlet dışı aktörler arasında bireyler, uluslararası örgütler ve uluslararası STK'lar da yer almaktadır (Viotti ve Kauppi, 2014: 33). Bu yönüyle liberal teori, realist teori ile sürekli bir çatışma içerisine girmiştir. Liberal düşünürler, ekonomik ve siyasi bağımlılığın barışı tesis edeceği iddiasındadırlar. Özellikle ekonomik ve siyasi bağımlılığın ve askerî olmayan her türlü güç kaynağının (ekonomik güç- yumuşak güç) yanı sıra azınlık hakları ve serbest ticaret konuları gibi konuların da devletlerin dış politikalarını etkileyebileceğini varsaymaktadırlar (Moravcsik, 1997: 517). Çünkü liberaller, devleti, üniter ve rasyonel güç merkezli bir aktör olarak görmekten ziyade hem iç hem de ulus aşırı çıkar gruplarının baskılarına tabi olan bir yapı olarak görmektedirler (Viotti ve Kauppi, 2014: 33).

Liberaller, STK'ları, devlet politikalarını etkilemeye çalışan özel çıkar gruplarından farklı görmektedir. STK'lar, çevre dostlarının, insan hakları savunucularının ve silahsızlanma karşıtlarının yaygınlaşması gibi konularda, küresel toplumda farkındalık yaratma hususunda pay sahibidir. Böylece liberal bir sivil kimliğin gelişiminden bahsedilebilmektedir. Liberallere göre küresel gündemi meşgul eden konular, devletlerin tek başlarına çözebilecekleri bir halden çıkmıştır. Dolayısıyla liberaller, küresel yönetişimin şekilleri ve bu süreçte küresel kuruluşların rolleri ile

ilgilenirler. Bu bağlamda küresel yönetişim, dünyanın tek bir merkezden yönetimi anlamına gelmez. Aksine küresel yönetişim, devlet ve devlet dışı aktörlerin hem küresel hem de bölgesel olarak gündemi meşgul eden konularla ilgilenmesidir. Devletler ve diğer aktörler arasında uluslararası iş birliği ve barışçıl ilişkiler, mümkündür. Fakat bunun için başta STK'lar olmak üzere devlet ve devlet dışı aktörlerin, bireylerin ve her türden grupların kararlı olmaları gerekmektedir (Viotti ve Kauppi, 2014: 34-35). Bu nedenle liberal teorisyenlerin STK'lara bakışı olumludur. Liberallere göre STK'lar, gelişmekte olan küresel sivil toplumun bir öncüsü olarak kabul edilirler. STK'lar, bu yüzden devlet otoriterciliğine ve uluslararası sermayenin gücüne meydan okuyan aktörler olarak karşımıza çıkmaktadırlar (Josselin ve Wallace, 2001: 1).

Liberal teorisyenler, devletlerin iç siyasi yapılarının, diğer devletlere karşı olan davranışlarını etkilediğini söylerler. Bu yüzden daimî barışa ancak sivil toplum yoluyla ulaşılabilir. Böylece realistlerin aksine liberaller, iç politika ve dış politika ayrımını ortadan kaldırırlar. Liberaller, savaşın, insanın çıkarına olmadığını vurgularlar. Onlara göre savaşlar, saldırgan liderlerin veya belli amacı gerçekleştirmek isteyen devletlerin davranışlarının sonucudur. Savaşı engellemek için başvurulacak en iyi yol, barıştır. Bu da dünya çapında demokratik kurumların yayılması yoluyla mümkün olmaktadır. Savaşa neden olanlar insanlar değil, hükûmetler/devletlerdir (Evans ve Newnham, 2007: 388).

Son yıllarda dünya pazarlarının küreselleşmesi, ulus-ötesi ağların ve STK'ların yükselişi, küresel iletişim teknolojisinin hızla yaygınlaşması gibi olaylar, devletin gücünü zayıflatmıştır. Devletler arasında artan karşılıklı bağımlılık nedeniyle gücün askeri boyutundan ziyade ekonomik boyutuna önem verilmeye başlanmıştır. Dünyadaki toplumlar, ekonomik ve sosyal bağlantılar ağı içine girdiğinden dolayı bu bağların bozulmasının maliyeti, tek taraflı devlet eylemlerini ve özellikle de güç kullanımını etkili biçimde engelleyecektir (Walt, 1998: 40; Bozdağlıoğlu ve Özen, 2004: 59-79).

Artan karşılıklı bağımlılık, dış politikayı nasıl etkilemektedir? Liberalizm, devletlerin çatışmadan çok kendi çıkarları doğrultusunda iş birliğine yöneldiğinden

bahseder. Silahsızlanma anlaşmaları, ticaret anlaşmaları, kültürel değişimler, devletlerin faydalarına dair iş birliklerine örneklerdir. Diğer devletlerle anlaşmalar yapmak, devletlere, ekonomik hedeflerinden birisi olan mali zenginliklerini arttırmaları hususunda fayda sağlar. Karşılıklı bağımlılık ayrıca, devletlerin dış politika uygulamalarında kısıtlanmaları anlamına gelir. Çünkü bir devletin kaderi, diğer devleti pekâlâ etkileyebilir. Bir devlet, başka bir devlete zarar verdiğinde, kendisine de zarar verebilir. Güç kazanmak adına savaşa girmek, belki askeri olarak mantıklı olabilir. Fakat savaş sonunda, karşışıklı bağımlılığın giderek arttığı global dünyada devletler, potansiyel ticaret ortaklarını ve mallarını satmak için ihtiyaç duydukları pazarları yok ederler (Kaarbo vd., 2002: 11).

Liberal teori (ve onun neo-liberal türevleri) uluslararası toplumu birbirine bağımlı hale getirdiği için STK'ların, devlet egemenliğini zayıflattığını ileri sürmektedir. Çünkü devletlerin karmaşık bağımlılık konularıyla etkili bir şekilde başa çıkamaması, STK'ları doğurmuştur. STK'lar, hükûmetlere ve hükûmetlerin politikalarına meydan okumakla kalmayıp, aynı zamanda devlet politikalarına karşı doğrudan müdahale ederek devlet egemenliğini de zayıflatmaktadır. Yüksek politika ve düşük politika alanlarının bulanıklaşmasına tepki olarak ortaya çıkan STK'lar, vatandaşların taleplerini ve endişelerini dile getirme noktasında devletlere ya da diğer aktörlere baskı aracı olarak varlıklarını arttırmıştır. Arttırmaya da devam etmektedirler. STK'lar, devletlerin görmezden geldiği alanlara müdahale ederek devlet otoritesine meydan okumaktadırlar. Sonuç olarak liberal kuram, sivil topluma ve onun aktörlerine, uluslararası politikada ve dış politikada alan açmaktadır. Dolayısıyla liberalizme göre STK'lar, uluslararası ilişkilerin aktörlerinden biridir.

2.2.3. İnşacılık ve STK'lar

İnşacılık, disiplinler arası bir yaklaşım olup, sosyal bilimler felsefesinde ve alanında farklı yaklaşımları kapsayan genel bir teoridir. Genel olarak sosyal gerçekliğin ve bilginin inşa edildiğini iddia eder. Uluslararası İlişkiler disiplini içerisinde ise yakın zamanda popüler olmuştur. Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle kimlikler, kültürler ve normlar gibi düşünsel ve toplumsal öğelerin uluslararası ilişkilerde canlanmasıyla inşacı yaklaşım, Uluslararası İlişkiler çalışmaları alanında

önem kazanmıştır (Küçük, 2009: 772-773). İnşacılık, bize hangi aktörlerin önemli olduğunu belirten bir teoriden ziyade aktörlerin, sosyal olarak nasıl inşa edildiğine odaklanan uluslararası ilişkiler yaklaşımıdır. Wendt'in de dediği gibi inşacılık, uluslararası politika teorisi değildir (Wendt: 1999: 7). İnşacılık, normların, kuralların ve kimliklerin, kişisel görüşlerimizi nasıl etkiledikleri, aynı zamanda bizim dünya ile nasıl bir ilişki içinde olduğumuzla ilgilenen bir yaklaşımdır. Bundan dolayı inşacılığın, Uluslararası İlişkiler'in küresel ve dünya çapındaki vizyonunu sunma iddiası yoktur. İnşacılık, kuramlaştırma bağlamında etki ettiği Uluslararası İlişkiler alanına yorumlayıcı bir perspektif sunmaktadır (Viotti ve Kauppi, 2012: 277-278).

1980'li ve 1990'lı yıllarda gelişen inşacı kuramlar, ana akım Uluslararası İlişkiler teorilerine yönelik eleştiriler üzerine kurulmuştur. Bu ana akım teoriler, güç dengesini ve devletlerin güç ve zenginlik arayışlarının değişmezliğini vurgulamakta ve fikirlerin etkisini görmezden gelmekteydi. İnşacılık, en başta bu anlayışa karşı çıktı. İnşacı yaklaşım, fikirlerin, dünya siyasetinin örgütlenmesini nasıl tanımladığını ve dönüştürebileceğini; devletlerin, kimliklerini ve çıkarlarını nasıl şekillendirdiğini ve neyin meşru eylem sayılabileceğini belirleyerek bu teorileri eleştirmiştir. Başlangıçta pek ilgi görmeyen inşacılık, Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle birlikte gerek sosyolojik gerek eleştirel teorilerin kavrayışları ve dünya siyasetinin açıklayıcılığı konusundaki kabiliyeti ile hızlı bir şekilde güvenilirlik ve popülerlik kazanmıştır (Barnett, 2011: 155-158). Bu çerçevede inşacılık, realist yaklaşımlarda tamamen maddi içerikle tanımlanan ulusal çıkar, sistem, güç ve anarşi gibi kavramlara, insan bilincini ve fikirlerini merkezine alan toplumsal bir içerik kazandırdı. Böylece inşacılık, aktörler ile yapı arasındaki ilişkilerde yapının, aktörlerin kimlik ve çıkarlarını nasıl inşa ettiğini anlamaya çalışırken, aynı zamanda aktörlerin, kimlik ve çıkarları arasındaki etkileşimin, yapı tarafından nasıl sınırlanıp örgütlendiğini kavramaya çalıştı (Sönmezoğlu, 2014: 218). Örneğin; (neo) realizm ve (neo) liberalizm tarafından sabit ve verili kabul edilen anarşi kavramı, inşacılar için zorunlu ve değişmez değildir. Verili olduğu iddia edilen anarşi kavramı, inşacı yaklaşım tarafından sorgulanır. İnşacılara göre anarşi, farklı dönemlerde farklı olabilir.

Wendt, 1992 yılında yazmış olduğu ünlü makalesinde (Anarchy is what states make of it) anarşinin aslında devletlerin yarattıkları bir olgu olduğunu ifade eder.

Kendi kendine yardım (self-help) ve güç politikasının (power politics) hem mantıksal hem de nedensel anarşinin sonucu olmadığını vurgular. Eğer bugün kendimizi, kendine yardım dünyasında bulduysak, bu durum, sürecin değil, yapının bir sonucudur. Süreç, uygulamaları ve karşılıklı etkileşimi gerekli kılmaktadır. Kendi kendine yardım ve güç politikası, anarşik bir yapı için gerekli şart değildir. Sadece anarşik yapının birer kurumlarıdır. Bu yüzden uluslararası sistemde anarşi, devletlerin yaratmış olduğu bir durumdur. (Wendt, 1992: 392-395).

Sosyal İnşa ve Sosyal Gerçekler

İnşacılık, toplumsal gerçekliğin, sosyal olarak inşa edildiğini iddia etmektedir. Dolayısıyla bir toplumsal gerçeklik olarak uluslararası ilişkiler de sosyal bir inşa sürecidir. İnşacı anlayışa göre küresel dünya, maddi unsurlardan ziyade düşünsel, sosyal, kültürel ve normatif unsurlar üzerine kurulmuştur. Uluslararası düzeyde kurumsallaşan egemen kurallar, normlar, kimlikler ve söylemler, uluslararası ilişkilerin en belirleyici unsurlarıdır (Küçük, 2014: 325). Sosyal gerçeklik ve bilgi, inşa edildiği için özellikle sosyal bilimlerdeki gerçekler, değişkendir. Gerçekler, zamanla yorumlara göre değişkenlik gösterebilir. Dolayısıyla gerçeğin ne olduğunu düşünüyorsanız, gerçek odur. Bu nedenle ulusal çıkarlar belirlenirken hatalar yapılabilir. Dış politikada anlamlar her zaman açık değildir. Ulusal çıkarlar, dönemler arasında birbirlerine 180 derece farklılık gösterebilir. Dolayısıyla uluslararası ilişkiler ve dış politikada olaylara, farklı açılardan bakmak gerekmektedir (Roskin ve Berry, 2014: 57-59).

Uluslararası ilişkilerdeki çoğu önemli kavram ve anlayış -hatta devlet bile- kaba gerçekler olmaktan çok sosyal gerçeklerdir. Sosyal gerçekler, yalnızca insanların fikir birliği oluşturmasıyla ve teamülle güçlendirilen ortak bilgi yoluyla oluşur. Uluslararası ilişkiler de anlamları ve o anlamlarla bağlantılı teamüller dışında varlığı olmayan sosyal gerçekleri içermektedir. Zamanla sosyal gerçekler; sosyal ilişkiler, kurallar ve rutin uygulamalar yoluyla somutlaşmış ve böylece başlangıçta sosyal gerçekliği inşa edenlerden bağımsız bir şekilde objektif bir gerçek hâline gelmiştir (Flockhart, 2016: 83).

Aktörler ve Yapı

İnşacılara göre yapı, sadece doğal kaynaklar ve askeri güç gibi maddi güçlere atıfta bulunarak anlaşılamaz. Yapı, maddi ve düşünsel faktörlerden oluşmaktadır. Bu noktada inşacılık, maddi güçlerin dağılımını, toplumun en temel özelliği olarak gören neo-realizmin ve neo-liberalizmin maddeciliğine doğrudan karşı çıkar (Flockhart, 2016: 84).

İnşacı yaklaşım, realizm ve liberalizmin yaptığı gibi güç ya da ticaret gibi maddi faktörlere odaklanmaktan ziyade fikirlerin etkisine odaklanır. Devleti, kabul edilmiş haliyle alıp, sadece hayatta kalmayı hedeflediğini varsaymak yerine, belirli tarihsel süreçlerin oldukça şekillenebilir bir ürünü olarak görmektedir. Örneğin inşacı yaklaşım için Soğuk Savaş sonrasında dünyadaki en temel mesele, farklı grupların, kimliklerini ve çıkarlarını nasıl tasarladıklarıdır. Her ne kadar güç önemli olmasa da inşacılık, fikirlerin ve kimliklerin nasıl oluşturulduğunu, nasıl geliştirildiklerini ve devletlerin durumlarını anlama ve bu durumlara yanıt verme biçimlerini nasıl şekillendirdiklerini vurgular (Walt, 1998: 40-41). Bundan dolayı yapılar ve aktörler, karşılıklı olarak oluşturulmaktadır. İnşacıların devlet etkileşimi, sabit ulusal çıkarlar üzerinden değil, zamanla kimlikleri şekillendiren ve değiştiren bir eylem modeli olarak anlaşılmalıdır. Diğer teorik yaklaşımların aksine sosyal inşacılık, temel kurumsal yapıların normatif etkisini ve normatif değişiklikler ile devlet kimliği ve çıkarları arasındaki bağlantıyı araştıran bir uluslararası etkileşim modeli sunmaktadır. Bununla birlikte kurumların kendileri de sık sık yeniden üretilir ve potansiyel olarak devletlerin ve diğer aktörlerin faaliyetleri ile değişirler. Kurumlar ve aktörler, karşılıklı koşullu varlıklardır. Uluslararası kurumların düzenleyici ve kurucu işlevleri vardır. Düzenleyici normlar, bazı davranışları kurallandırarak standartlara ilişkin temel kuralları belirler. Kurucu normlar, bir davranışı tanımlar ve bu davranışa anlamlar katar. Kurucu normlar olmaksızın eylemler anlaşılmaz olur. İnşacıların kurucu normları açıklamada kullandıkları benzetme, satranç oyunundaki kurallar gibidir. Kurucu normlar, aktörlerin oyun oynamalarına ve oyunculara, anlamlı bir şekilde birbirlerinin hareketlerine cevap vermek için gerekli bilgiyi vermelerine olanak tanır (Griffiths vd., 2008: 51). Bu bağlamda aktörler, iletişim/etkileşim halinde oldukları için yapıyı oluşturmakta, yapı da aktörleri etkilemektedir.

İnşacılar, uluslararası sistemi de devletlerin sosyal etkileşimlerin yaşandığı ve küresel bir toplumla ortak anlayışların paylaşıldığı bir alan olarak görmektedir. Uluslararası sistem, güç kullanımı ve hedeflenen çıkarlardan daha fazlasını içerir. İnşacılar için anarşi ve çıkarlar, objektif olarak belirlenmiş değildir. Bunun yerine devlet gibi aktörlerin eylemleri, diğer aktörlerin onlara yükledikleri anlamlar veya verdikleri fikirlerden oluşur (Kaarbo vd., 2002: 12).

Normlar, Kimlik ve Ulusal Çıkar

Toplumsal bir teori olarak inşacılık, rasyonalist teorilerin, aktörlerin dış etkenlere göre belirlenen tercihlerini, sonuçsallık mantığına (logic of consequentiality) göre sürdürdükleri iddiasını reddeder. Bunun yerine inşacılık, dış politika davranışlarının açıklanmasında uygun davranış mantığının (logic of appropriateness) çalıştığını varsayar. Normlar, yani değer temelli uygun davranış hakkında paylaşılan beklentiler, inşacı dış politika teorisinin bağımsız değişkenidir. Normlar, aktörlerin kimlik ve tercihlerini şekillendirir, ortak hedeflerini tanımlar ve davranışlarını ya kurallandırır ya da yasaklar (Boekle vd., 1999: 3). Özetle rasyonalistler, rasyonel ve çıkarcı bir şekilde hareket ederken inşacılar, sosyal ve normatif düşünürler (Küçük, 2014: 345).

Normları, sosyal ve siyasal ilişkiler kuran kurallar olarak tanımlayabiliriz. İnşacılar, uygun davranış normlarını, devletlerin dış politikalarını sınırlayan sosyal yapılı uluslararası kurallar olarak değerlendirir. Normlar, inanç bileşimlerinden, davranış standartlarından, uluslararası kurallardan, hüküm koyma prosedürlerinden türeyen uygun davranışlar konusunda yaşanan ortak beklentileri temsil eder. İnşacılar, normların köklerinin uluslararası toplumların sübjektif ilkelerinden gelmekte olduğunu da iddia etmişlerdir. Öyle ki bu normlar, devlet dışı aktörler veya STK'lar sayesinde etkinlik kazanmaktadırlar. Devletler, kendi güçlerini arttırmak yerine, normatif değerlere uyum sağlama amacıyla hareket etmelidir. Bunun nedeni, diğer devletlerin karşısında çağdaş, medeni ve evrensel ilkelere uygun davranıldığını göstermektir (Bozdağlıoğlu, 2007c: 156; Kaarbo vd., 2002: 12; Efegil, 2012: 45).

Dış politikada normlar, toplumsal kimlikleri oluşturur ve ulusal çıkarlara içerik ve anlam üretir. Yani normlar, inşa edicidir. Böylece normlar, hem hedeflerin

meşrulaştırılmasına katkı sağlar hem de aktörlerin çıkarlarını inşa eder. Devletler, güvenlik tercihleri ile karşı karşıya kaldıklarında, sadece fiziksel yetenekleri bağlamında değil, aynı zamanda normatif anlayışlar çerçevesinde de hareket etmektedir (Adler, 2002: 141). Böylece normlar, inşacı anlayışta dış politikanın belirlenmesinde önemli hale gelmektedir.

İnşacı yaklaşım, normların önemine vurgu yaparken, aynı zamanda kimliğin ve kültürün de dünya politikasında önemli bir rolü olduğunu ifade etmektedir. Çünkü kimlikler, çıkarları; çıkarlar da eylemleri belirler. Ayrıca maddi dünyanın insan faaliyetlerini şekillendirdiği iddiasını da reddederek, insan doğası ve insan faaliyetlerine ilişkin rasyonalist bakış açısına da itiraz etmektedirler. Bir yandan aktörlerin kimliklerinin sosyal bir şekilde inşa edildiğini iddia ederken, diğer yandan da çıkarların ve faaliyetlerin oluşumunda kimliğin oynadığı rolü vurgulamışlardır (Kaya, 2008: 91; Reus-Smit, 2012: 290-291). İnşacı yaklaşımda kimlik, hem ulusal hem de ulus-ötesi çıkarların temelinde yatmaktadır. Kimlik, uluslararası davranışın, pratiklerin, kurumların ve değişimin anlaşılması için çok önemlidir. Ayrıca kimlik kavramı, uluslararası çatışmanın, savaşın ve iş birliğinin anlaşılmasında da önemlidir (Adler, 2002: 143). En önemlisi de inşacılar, devlet kimliklerinin, bir devletin belirli çıkarlarını tanımlayan normlar yoluyla oluşturulduğunu savunurlar. Normlar, kimlikleri yeniden inşa eder. Böylece çıkarlar değişir. Bu durum devlet politikasında da değişikliklere yol açar. Böylece çıkarlar ve kimlikler normlar tarafından tanımlanır, bu normlar aktörlere (devletler) sosyal olarak tavsiye edilen uygun davranış kanalları boyunca rehberlik eder (Hobson, 2000: 146).

Realizm ve liberalizm, aktörlerin kimliklerini ve çıkarlarını dışa dönük (dış etkenlerden gelen) ve verili olarak ele alır. Neo-realist bakış açısında normların etkisi, normların arkasındaki güçten kaynaklanmaktadır. Neo-liberal anlayışta da normların etkisi, aktörün çıkarları ile doğrudan alakalıdır. Dolayısıyla normlara uyum, aktörlerin çıkarları ile uygun olduğu sürece devam edecektir (Ruggie, 1998: 862-870). İnşacı görüşte aktörler, sübjektif faktörlerin, tarihsel-kültürel tecrübenin ve kurumsal katılımın (ilginin) arka planı (geçmiş deneyimi) üzerine normlar ve kurallar temelinde karar alır (Boekle vd., 1999: 4). İnşacı anlayışta, normların kurucu bir etkisi vardır.

Yani normlar, hedefleri meşrulaştırır ve böylece aktörlerin çıkarlarını tanımlar. Normlar "güdü/dürtü (motives)" olarak hareket eder (Boekle vd., 1999) 8).

İnşacı dış politika teorisinde normların etkisi, toplumsallaşma süreçlerine atfedilir. Bununla birlikte toplumsallaşma süreci, toplumsallaştırılan kişinin kendi önyargılarına katkıda bulunduğu tek yönlü bir süreç olarak düşünülmemelidir. Toplumsallaşan kişi, toplumsallaşma süreci sırasında içselleştirdiği konuları, iyi bir şekilde yansıtabilir ve hatta bu konuların içeriğini değiştirebilir. Bireyler, her zaman yeni kararlar alma durumlarıyla karşı karşıya kalabilirler ve bu nedenle yeni beklentileri öğrenmek ya da zaten içselleştirdikleri normları yeniden yorumlamak durumunda oldukları için toplumsallaşma asla tamamlanmaz. Dolayısıyla toplumsallaşma, sürekli devam eden bir süreçtir. Bir kişinin sosyal çevre ile toplumsallaşma süreci karşılaştırıldığında, dış politika karar vericilerinin sosyalleşme sürecinin kendisine özgü özelliği, analitik olarak farklı iki toplumsallaşma sürecinin aynı anda yürütülmesi sonucunu ortaya çıkarır. Çünkü dış politika karar vericileri, iki toplumsal sistemin ara yüzündedir. Yani bir taraftan uluslararası sistem, diğer taraftan da ulusal sistem baskı kurmaktadır. Dolayısıyla süreç, iki farklı kolda gerçekleşen toplumsallaştırma yolunda ilerlemektedir. Uluslar üstü toplumsallaşma, resmî karar vericilerin uluslararası normları, yani devletler tarafından sergilenen uygun davranışların değer temelli beklentilerini içselleştirdiği bir süreci açıklamaktadır. Ulusal düzeyde toplumsallaşma ise resmî karar vericilerin toplumsal normları, yani kendi vatandaşları tarafından sergilenen uygun davranışların değer temelli beklentilerini içselleştirdiği bir süreci ifade eder. Bu yönüyle inşacı perspektif, dış politikayı, iç toplumsal aktörlerin de sürece etki edebildiği ve tercihleri şekillendirdiği bir yaklaşım olarak görmektedir (Boekle vd., 1999: 8-9).

Devletler, toplumların kurucu birimleridir. Bu nedenle devletler, en önemli toplumsallaşma aktörleridir. Devletler tarafından paylaşılan uluslararası normlar, yine devletler tarafından kabul edilen uygun davranış şekli olarak görülmektedir. Devletler, diğer devletler tarafından belirtildiği şekilde tanınmaları durumunda egemen olurlar. Dahası uluslararası toplumun diğer kurucu birimleri tarafından sürekli bir şekilde tanınması, dünya barışının güvence altına alınması gibi kolektif hedefler konusundaki toplumun inançlarına da bağlıdır. Bunlar gibi ortak hedefleri tanımlayan ve bunları

takip etmek için uygun davranış tarzlarını belirleyen uluslararası normlar, devletler üzerinde toplumsallaştırıcı bir etkiye sahiptir.

Uluslararası örgütler de sosyal kurumlar olarak devlet yapılanmasını temsil etmesi nedeniyle önemlidirler. Devletlere ve uluslararası kurumlara ek olarak ulus-ötesi (başta STK'lar) aktörler de uluslararası toplumsallaşma sürecinde önemli bir rol oynamaktadır. Toplumsal aktörlerin bu sınır ötesi faaliyetleri, kendileri uluslararası toplumun kurucu üyeleri olmasa bile yeni normların oluşturulmasına, yaygınlaştırılmasına ve iletilmesine katkıda bulunmaktadır.

İnşacılık'ın STK'lara Bakışı

İnşacı yaklaşım, ulus-aşırı hareketlerin, uluslararası örgütlerin ve ayrıca bürokrasilerin, devletlerin ulusal ve uluslararası karar alma süreçlerine etkisini de araştırmaktadır. Bu araştırma sürecinde, uluslararası etkileşim ve iletişim süreçleri bağlamında ortaya çıkan yeni normların ve ortak çıkarların öğrenilmesi ya da aktörlerin ikna edilmesi ve sosyalleşmesi analiz konusudur. İnşacı yaklaşımın en önemli vurgusu, devletlerin sosyal bir varlık olduğu, dolayısıyla uluslararası ilişkilerin sosyal bir alan olduğudur. Bu nedenle uluslararası kurallar, normlar ve maddi olmayan unsurların siyasi rolüne, inşacılar dikkat çekmektedir (Küçük, 2009: 775-776).

İnşacılık, uluslararası siyasetteki STK tartışmalarında kritik bir konuyu ele alır: Bu tür kuruluşlar gücünü nereden alır? Çünkü STK'lar, devletlerin sahip olduğu güç kaynaklarına sahip değildir. Egemen de değillerdir. Bu nedenle STK'lar, yasal olarak devletlerin eşiti değildir. Kanun koyma ya da devletlerle antlaşma yapma yetkileri yoktur. STK'lar, resmî olarak uluslararası örgütlerin tam üyesi olmaktan ziyade, bu örgütlerin gözlemcisi olmayı tercih ederler. İtaat etmeye ya da uyum göstermeye zorlamak için orduları ya da polis kuvvetleri olmadığı için zorlayıcı güçleri yoktur (Ahmed ve Potter, 2006: 14). Fakat tüm bunlara rağmen uluslararası ilişkilerde aktif olarak hareket ederler ve devletleri ya da diğer aktörleri, kendilerine has kullandıkları yöntemler ile baskı altına alabilirler. Çünkü inşacılık, iktidarın/gücün iletişim vesilesiyle uygulanacağı/çalışacağı ile ilgilenmektedir. İnsanlar, hükûmetler veya devlet dışı aktörler, zaman zaman birbirleriyle iletişim kurduklarında, bu iletişim, ortak anlayışın gelişmesini sağlayabilir. Zamanla bu anlayışlar, davranışları ve daha

ileri derecede iletişimi yöneten kurallar hâline gelir (Onuf, 1989: 66-75; Zehfuss, 2001: 54-74).

Checkel'e göre yapılan ampirik çalışmalar sayesinde normların önemi, neo-realistler hariç herkes tarafından artık kabul edilmektedir. Burada önemli olan mesele, normların, yerel arenada nasıl işlediğidir. Liberaller, uluslararası normların, toplumsal aktörleri ve politikacıları karşılıklı olarak harekete geçirdiğini iddia etmektedir. İnşacılar ise normların etkilerinin daha derinlere indiğini öne sürer. İnşacılar için aktörlerin kimlikleri ve çıkarları, inşa edilmektedir. Çünkü normlar kimlikleri ve çıkarları bazen sınırlamakta bazen de inşa edebilmektedir. Checkel'e göre uluslararası normlar ile iç politik kurumlar (aktörler) arasında bir ilişki vardır. İç politika kurumları, bu süreci yapılandırmakta ve normların, ne zaman devletlerin davranışlarını sınırlayacağını ya da inşa edeceğini belirlemektedir. Bürokratlar, kongre temsilcileri, baskı ve çıkar grupları, STK'lar ve ulusal karar vericiler gibi tüm aktörler, küresel normlardan etkilenmektedir. Aktörlerin bu denli çeşitli olması, şaşırtıcı değildir. Çünkü bu normların etkileri de aynı şekilde çeşitli olabilmektedir. Bazı durumlarda bu normlar "baskı kurucu" bazı durumlarda ise "öğretici" ya da "içselleştirici" olabilmektedir (Checkel, 1997: 470-474).

Normların aktörler üzerindeki etkisini anlama noktasında genellikle iki farklı bilişsel model kullanılmaktadır. Bazı araştırmacılar, aktör davranışının rasyonel araç-amaç mantığı tarafından yönetildiğini düşünmektedir. Fakat normlar, bu hesaplamaları değiştirmektedir. Böylece aktörler, var olan çıkarlarını en iyi nasıl gerçekleştirebileceklerini tekrar hesaplarlar. Diğer araştırmacılar ise aktör davranışlarının kurallara bağlı olduğunu; stratejik ve araçsal hesaplamaların, sosyal normlardan türetilen uygun davranış mantığı denilen şeyle yer değiştirdiğini ifade ederler. Bir başka deyişle normlar, sadece davranışları kısıtlamakla kalmaz aynı zamanda aktör kimliğini ve çıkarlarını da inşa eder. Checkel'e göre bu iki bilişsel modelin altında yatan farklı ontolojiler vardır. "Aktör merkezliliğe (agent-centered)" karşı "karşılıklı inşa (mutual construction)" süreci, farklı ontolojilerdir (Checkel, 1997: 475).

STK'lar ya da devlet dışı aktörler, uluslararası normları içselleştirdikleri zaman, bu normlara uymaları için devletleri de zorlamaya başlar. Paralel biçimde bu aktörler, kendi toplumları üzerinde de baskı unsuru olarak harekete geçebilirler. Seçkinler tarafından içselleştirilmeyen normlar, uluslararası STK'lar gibi kuruluşlar (savunuculuk ağları vs.) tarafından stratejileri yeniden belirlenerek kabul ettirilmeye çalışılır. İçselleştirilen normlar, devlet karar alıcılarının davranışlarını sınırlar. Checkel'e göre bu durum "elitler üzerinde toplumsal baskıdır" (Checkel, 1997: 476-477).

Finnemore ve Sikkink de yaptıkları çalışmada, normların, devlet ve devlet dışı aktörlerin davranışlarını etkileme sürecini "normların yaşam döngüsü" (life cycle of norms) adını verdikleri üç aşamalı bir model üzerinden analiz etmeye çalışmaktadır. Birinci aşama, normun ortaya çıkışıdır. Bu aşamada norm oluşturucular, problemlere dikkat çeker, problemleri isimlendirir ve dramatik bir dil kullanarak normları yaratırlar. Normlar, bu nedenle güçlü aktörler tarafından inşa edilir. Ortaya çıkan bu normlar, kamuoyunda yankı oluşturur ve kamuoyu tarafından tartışılır. Normların daha da etkileyici olması için uluslararası kuruluşlarla birlikte hareket edilir. Bu kuruluşlar, bazen STK'lardan bazen de ulus-ötesi sivil ağlardan oluşabilir. Bazı STK'lar, normların geliştirilmesi amacıyla özel olarak hareket eder (Finnemore ve Sikkink, 1998: 894-896). Örneğin 1864 Cenevre Konvansiyonu ile Kızılhaç Teşkilatı'nın kurulmasında önemli bir yeri olan ve çabaları nedeniyle de 1901 yılında Nobel Barış Ödülü'ne layık görülen Henry Dunant, bu konudaki önemli aktörlerden birisidir. Çatışmalar ya da savaş esnasında görev alan tıbbi personelin, yaralananların ve tarafsız kalanların sivil olarak muamele görmesine yönelik kurallar, İsviçreli bir bankacı olan Henry Dunant'ın çabaları sonucunda ortaya çıkmıştır. Bunun yanı sıra çevrenin korunması, Kara Mayınlarının Yasaklanması gibi konular da normların oluşturulması sürecinde ulus-ötesi sivil ağların ve STK'ların kurdukları koalisyonlar önemli başarılar elde etmişlerdir.

İkinci aşama, normların yayılmasıdır. Bu aşamada, sosyalleştirme süreci başlar. Birçok ülke, baskı kurulmasına gerek kalmadan normları benimsemeye başlar. Uyum baskısı, uluslararası meşruiyeti arttırma çabası ve liderlerin kendilerine dair olan saygılarını artırma motivasyonları, normların yaygınlaşmasını kolaylaştırır. Çünkü

uyum baskısı, ulusal ve uluslararası meşruiyeti arttırma ve devletlerin ya da hükûmetlerin saygınlık kazanma isteği, normların yayılmasını kolaylaştırmaktadır (Finnemore ve Sikkink, 1998: 902-904). Son aşama, normların içselleştirilmesidir. İçselleştirme ile normlar, yaygınlık kazanır ve aktörler tarafından otomatik olarak kabul edilmiş hale gelir. Bu nedenle içselleştirilmiş normlar, son derece güçlü hale gelir ve sorgulanmazlar. Köleliğin kaldırılması, bu duruma örnek olarak gösterilebilir (Finnemore ve Sikkink, 1998: 904-905).

Uluslararası siyasette, egemenlik ve müdahale edilemezlik gibi temel kurallar olmasına rağmen temel normlar vardır. Devletlerin, fiziksel güvenlik, istikrar, başkaları tarafından tanınma ve ekonomik kalkınma gibi temel hedefler üreten kurumsal bir kimliği vardır. Devletlerin hedeflerini nasıl yerine getirdikleri, sahip olduğu kimliğin diğer devletler tarafından nasıl görüldüğüne de bağlıdır. Bu kimlikler temelinde devletler, kendi ulusal çıkarlarını oluştururlar.

İnşacılar, anarşinin uluslararası sistemin karakteristik şartı olduğunu kabul eder. Ancak tek başına anarşi kavramının hiçbir şey ifade etmediğini iddia ederler. Sonuçta uluslararası sistemin, maddi imkânların yanı sıra sosyal ilişkilerden oluştuğunu kabul ederler. Nitekim sosyal ilişkiler, maddi imkânlara anlam kazandırmaktadırlar.

İnşacı anlayışa göre devletlerin davranışını şekillendiren unsurlar, güçten ziyade norm ve değerlerdir. İnşacılara göre güç kısıtlanır ve devlet çıkarları, var olan küresel sivil toplumda devlet ve devlet dışı aktörlerin çoklu etkileşimi yoluyla yaratılan uluslararası normatif yapılar yoluyla yeniden şekillendirilir (Chandler, 2004: 25). Zira STK'lar, sadece yeni normlara öncülük etmekle kalmayabilir (Price, 1998) ayrıca hükûmetleri, şirketleri ve diğer STK'ları ve/veya özel şahısları, söz konusu normları benimsemeleri noktasında ikna etmeye ve bu aktörlerin normlara uygunluğunu izlemeye ve yürütmeye yardımcı olur (Abbot ve Snidal, 2009).

Sonuç olarak inşacı teori, uluslararası STK'ların, devletler üzerindeki etkisinin arttığını ifade etmektedir. STK'ların etkisinin artmasındaki temel saikler de normlar, değerler gibi moral prensiplerdir. Çünkü STK'lar, maddi kaygılar taşımadığı için moral değerleri yayma çabası içerisinde hareket ederler. Böylece STK'lar, normların uluslararası seviyeye gelmesi halinde, kendilerine has yöntemler ile devletler üzerinde

baskı oluşturabilir. Fakat bu noktada üzerinde durulması ve ifade edilmesi gereken önemli bir husus vardır. STK'ların, uluslararası ilişkileri ve devlet davranışlarını etkilediği söylenen teorik çalışmaların (özellikle inşacıların) neredeyse tamamı savunuculuk yapan STK'lara odaklanmaktadır. Realitede de bu böyledir. Çünkü STK'ların başarılı öykülerinin tamamında savunuculuk yapan STK'lar ön plandadır.

İnşacı yaklaşıma göre savunuculuk yapan STK'lar, diğer aktörlerin aksine "maddi kaygılar yerine değerler" tarafından motive edilmektedir (Keck ve Sikkink, 1998: 2). Fakat savunuculuk STK'larının mevcut teorik anlayışları ve çoğu durumda bu kuruluşların kendi misyon açıklamalarını temel alan "paylaşılan değerler" ile uyumlu davranıp davranmadıkları ile ilgili bir sorun da ortaya çıkmaktadır. Örneğin bazı STK'lar, adına çalıştıkları yerel nüfusun en azından küçük bir kısmının istekleri doğrultusunda politika ve uygulamalar için savunuculuk yapmaktadır. Bazıları, ortak değerler ve ilkeler hakkında çalışmak yerine yalnızca uluslararası bağışçılarının veya yabancı paydaşlarının istediği politikaları savunmaktadırlar (Murdie, 2014: 9). Örneğin, Amii Omara-Otunnu'ya göre, "Avrupalı-Amerikalılar, Afrikalılara karşı ırkçı davranışları bırakmadığı sürece Afrikalılar, bu tür insancıl çalışmalar karşısında olumlu bir etkiye sahip olamayacaktır. Bu tür STK'lar, şüpheli ve her zaman gizli amaç taşıyan Truva atı olabilir" (Omara-Otunnu, 2007). Benzer şekilde Joseph Mudingu, şöyle ifade etmektedir: "STK kavramı, yanıltıcıdır. STK'lar, çeşitli emperyalist aktörler, emperyalist devletler ve komprador rejimler tarafından finanse edilmekte ve yönetilmektedir. Dolayısıyla sivil toplum (STK), sömürücülerin, kendi görüşlerini yaymaya çalıştıkları araçtır" (Mudingu, 2006).

Bu eleştiriler, STK'ların gerçekten önemli handikapları arasındadır. Fakat tüm savunuculuk STK'larını ya da insani yardım temelinde çalışan STK'ları aynı kategoride değerlendirmemiz mümkün değildir. Bu durum, daha çok çalışmanın birinci bölümünde anlatıldığı üzere GONGO'laşan STK'lar için değerlendirilebilir. Kamu yararının olmadığı ve belirli bir kişi, kurum ya da ideoloji için çalışan STK'lar zaten STK olarak nitelendirilemez.

Genel anlamda Uluslararası İlişkiler teorilerinde STK'lar, devlet dışı aktörler olarak görülmektedir. Böylesi bir tanımlamanın nedeni, teorilerin ontolojik

statüsünden kaynaklanmaktadır. Uluslararası politikanın, devleti, temel ve en güçlü aktörü olarak görme anlayışı yüzünden STK'lar, Uluslararası İlişkiler teorilerinde devlet dışı nitelendirilerek, ontolojik olarak devletten daha az etkili bir aktör olduğu varsayılmaktadır. Fakat yine de sivil toplum fikri, teorilerde devlet merkezli ve güvenlik odaklı yaklaşım yerine, birey ve toplum temelli normatif bir yaklaşım sunmaktadır (Ekşi, 2018: 116). Bu anlamda inşacı yaklaşım, uluslararası siyasette ve devletlerin dış politika davranışlarında normatif değerlere yapılan vurgunun artmasında, sivil toplumun rolüne, teorik bir çerçeve sunmaktadır.

2.3. Dış Politika ve STK'lar

Dış politika alanı, farklı disiplin anlayışı ve çeşitli çalışma alanlarının kesişiminde yer almaktadır. Bu nedenle dış politikayı, salt bir kuramı, yaklaşımı ya da kavramı ele alarak açıklamak pek kolay değildir. Çünkü dış politikayı etkileyen unsurlar, mevcut küresel çağda oldukça fazladır. Dolayısıyla dış politikayı açıklayan kuram ya da yaklaşımlar, bir yandan analiz edilen konuya göre değişiklikler gösterebilirken diğer yandan araştırmacının incelediği dış politika konusunu kendisinin nasıl algıladığı ve açıklanacak konunun çerçevesini nasıl kurguladığı da önemli hale gelmektedir (Tayfur, 2014: 104-105). Mevcut çalışmada tam bu nedenle birden fazla yaklaşımı bir araya getirmeye çalışmaktadır. Dış politika sürecinde devletler, sayısız devlet dışı aktör tarafından hem alttan hem üstten sıkıştırılmaktadır. Dolayısıyla devletlerin dış politikasına etki etme çabasında olan birçok aktör vardır. Bu sürece STK'lar da dâhil olmaya çalışmaktadır. Bu noktada STK'ların sahip oldukları çeşitli yöntemler, onları, diğer aktörlerden ayırmaktadır. Bu kısımda, STK'ların bu yöntemleri, örnek olaylar çerçevesinde incelenecektir. Fakat öncesinde, dış politikanın ne olduğu ve devlet dışı aktörlerin bu sürece nasıl dâhil olduğu, kısaca ele alınacaktır.

Dış politika, Soğuk Savaş sonrasına kadar realist perspektiften tanımlanmıştır. Zira iç ve dış politika arasında keskin bir ayrımın var olduğu görüşü ile devlet, tek ve yegâne karar verici olarak kabul edilmiştir. Bu anlayışla dış politika "Devletlerin egemenlik yetkilerinin dışındaki alana ilişkin planladıkları ve uyguladıkları stratejiler" (Efegil, 2012: 13) olarak tanımlanmıştır. Yani dış politika, iç politikanın dâhil

ol(a)madığı ve ülke sınırları dışında uygulanmak için tasarlanan politikadır. Pekiyi bu ayrım hâlâ devam etmekte midir? Gerçekten iç politika ve dış politika, birbirinden hâlâ bağımsız mıdır?

Arı'ya göre dış politika "Uluslararası siyasal sorunlara bir devletin veya genel anlamda devletlerin amaçları, hedefleri ve davranışları açısından bakar, ayrıca bir devletin uluslararası sisteme ya da diğer devletlere karşı tutumunu inceler" (Arı, 2001: 21). Dağ'a göre ise dış politika "Bir devletin, ulusal çıkarlarının şekillendirdiği amaçlara ulaşmak için diğer devletlerle ve uluslararası kurumlarla girdiği diplomatik, siyasal, ekonomik ve hukuki işleri kapsayan politikadır" (Dağ, 2004: 206). Bu tanımlara göre dış politika, devlet ile anılmakta ve devlet faaliyeti olarak kabul edilmektedir. Dış politikanın odak noktasında, devlet vardır. Pekiyi günümüzde dış politika, sadece devletlerarası bir süreç midir? Örneğin devlet dışı aktörler, ulus-ötesi aktörler ya da küresel terör örgütleri gibi aktörler, dış politikanın neresinde durmaktadır?

Hill, dış politikayı "Uluslararası ilişkilerde bağımsız bir aktör (genelde devlet) tarafından yapılan resmî dış ilişkilerin toplamı" (Hill, 2003: 3) şeklinde tanımlamaktadır. Carlsnaes, dış politikayı daha kapsamlı tanımlamıştır. Carlsnaes'e göre dış politika "Açıkça belirtilmiş hedefler, taahhütler ve/veya yönergeler şeklinde ifade edilen ve egemen toplulukları adına hareket eden hükûmet temsilcileri tarafından takip edilen, etkilemek istedikleri ve teritoryal meşruluğun ötesinde olan hedeflere, koşullara ve aktörlere, devlet ve devlet dışı, yöneltilen eylemlerden oluşur" (Carlsnaes, 2002: 437).

Bu noktadan hareketle dış politikanın, sadece devletler arası bir ilişki ya da uygulama alanı olmadığı ifade edilebilir. Çünkü küreselleşme, teknoloji ve iletişim olanaklarının devasa gelişimi, dış politikaya, devlet dışı aktörlerin de dâhil olmasına neden olmuştur. Dolayısıyla mevcut küresel sistem, sadece devletlerin düzenlediği, sınırladığı ya da içeriden bağımsız denetim altına alabildiği oyun alanı olmaktan çıkmıştır (Dağı, 2002). Son yıllarda ulus-aşırı şirketler, ulus-aşırı gruplar, kumarhane kapitalistleri, Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ) gibi uluslararası örgütler, Uluslararası Af Örgütü gibi uluslararası STK'lar, yeni toplumsal hareketlerin öncüsü olarak kabul

edilen çevreci gruplar, kadın hakları hareketleri ve uluslararası terörist yapılanmalar da aktörler listesine dâhil edilmiştir (Burchill ve Linklater, 2012: 27). Bu durum, uluslararası alanda meydana gelen değişimin, dış politika üzerindeki en somut göstergelerinden biridir. Tüm bu aktörler, gücün kristalize olmasına neden olurken, devletlerin dış politika kararlarına etki etmek isteyen katılımcı sayısını arttırmaktadır.

Çalışmanın birinci bölümünde de ifade edildiği üzere Soğuk Savaş sonrası hız kazanan küreselleşme ve karşılıklı bağımlılık süreçleri, tabiri caizse devletlerin altını oymuştur. Böylece uluslararası ilişkileri açıklama noktasında devletlerin dış politikasına odaklanmanın önemi, II. Dünya Savaşı sonrası yaşanan dönemde, önceki dönemlere göre azalmıştır. Bu görüşe karşıt olanlara göre ise küreselleşme ve karşılıklı bağımlılık süreçleri, devletleri ortadan kaldırmamıştır. Devletleri, sınırlandırmıştır fakat aynı zamanda devletlerin önemini de arttırmıştır. Küreselleşme, bir taraftan devletlerin kendi geleceğini kontrol etme kapasitesini azaltan karşılıklı bağımlılık ağı yaratırken, diğer taraftan da bu durum, halkların, küreselleşmenin etkileri karşısında devletten bu etkileri azaltması noktasında beklenti içine girmelerine neden olmuştur. Bu açıdan küreselleşme ve karşılıklı bağımlılık, devletin önemini azaltmamış fakat onu karmaşıklaştırmıştır (Smith vd., 2016: 3). Her iki görüşün de ortak noktası, küreselleşmenin, devletleri kısıtladığı, sınırladığı ve devletin artık uluslararası arenada tek aktör olmadığı gerçeğidir. Günümüz dünyasında devletlerin iç ve dış politikasının ayrı ayrı alanlar olduğu düşüncesi, tartışılır hale gelmiştir. Hatta iç politika ve dış politikanın, bir bütün olduğu ifade edilmektedir.

Gözen'e göre uluslararası ilişkilerde, iç politika ve dış politika arasında ciddi bir bağlantı olduğu ve aralarında sıkı bir ilişki bulunduğu göz ardı edilemeyecek bir gerçektir (Gözen, 2004: 3-8). Bu ikisi arasında bir sınır problemi bulunmaktadır. Dolayısıyla ortada net bir ayrım yoktur (Aydın, 1996: 73). Fakat bu sınır/lar belirgin bir şekilde birbirinden ayrılamamaktadır. 1990'lardan günümüze kadar yaşanan dönemde, dış alan ve iç egemenlik alanı arasındaki ayrılık azalmıştır. Dış politika, nasıl ki iç politikayı etkileyebiliyorsa iç politika da artık dış politikayı etkiler hale gelmiştir (Efegil, 2012: 14). Devletler, bu konunun önemini kavramış ve yumuşak güç ve kamu diplomasisi gibi stratejilerle hedef toplumları kazanma yolunda kimi çalışmalar yapmak zorunda kalmışlardır. Diplomatik yollarla sadece devletler

üzerinden diplomasi ya da politika geliştirme süreci, günümüzde artık ilgili devletlerin kamuoylarını yönlendirme ve bilgilendirme sürecine evrilmiştir. Politika, artık sadece devlet düzeyinde kapalı kapılar ardında oynanan bir oyun olmaktan çıkmış ve toplumların algılarını etkilemeye, yönlendirmeye yönelik bir sürece varmıştır.

Ekonomik, toplumsal ve siyasal alanlardaki liberalleşme politikaları ve demokratikleşmenin artışı, dış politikayı, belirli bir zümrenin yaptığı alandan çıkarmış ve toplumların, politika yapım sürecine katılmalarını sağlamıştır (Doğan ve Mazlum, 2006: 13). Toplumların, devletlerin dış politika yapım sürecine dâhil edilmesi, bireysel şekilde değil, örgütlenmeler halinde olmaktadır. Tam da bu noktada STK'lar, dış politikayı, sadece elitlerin alanı olmaktan çıkarma konusunda etkili aktörlerden biri konumundadır. STK'lar, toplumsal baskıyı devlet ölçeğinde arttırarak, politikaların şekillendirilmesi sürecinde kamuoyunu harekete geçirebilmektedirler. Bu bağlamda kamuoyunun önemi, artmıştır. Uluslararası kamuoyunun etki altına alınabilmesi için de onların ikna edilmesi ve kazanılması oldukça önemlidir.

Pek çok STK, devletlerin faaliyet alanının dışında kalan ya da bizatihi devletlerin göz ardı ettiği geniş kamusal çıkarları temsil etmeye çalışmakta, bu şekilde küresel vicdan olma iddiasındadır. Bu kuruluşlar, demokratik yollarla seçilmemelerine rağmen devletlerin politikalarını değiştirmek ya da etkilemek için hükûmetlere doğrudan veya dolaylı olarak baskı yapmaktadır. Bunun için de kendilerine has iletişim olanaklarını kullanarak toplumların yerleşik algısını değiştirmeye çalışmakta ve böylece mevcut konuya yönelik yeni normların gelişmesine neden olmaktadırlar (Nye ve Welch, 2010: 405).

STK'lardaki bu evrilmenin en önemli yanı, hiç kuşkusuz bu kuruluşların, dış politikaya gösterdikleri ilgi ve bu alanda geliştirmiş oldukları kapasitelerdir. STK'ların bu gelişen mantığının sonucu, yakın bir dönemde neredeyse tamamen devletin tekelinde olan ve devlet aygıtları tarafından belirlenen ve yürütülen dış politika konularının, günümüzde sivil toplum tarafından da ilgilenilen ve kimi zaman aktör misali devreye girilen bir biçime dönmüş olmasıdır (Doğan ve Mazlum, 2006: 11).

Modern küresel siyasetin ayırıcı özelliklerinden birisi, uluslararası toplumun güçleniyor olmasıdır. Günümüzde, devletleri ve toplumları birbirine bağlayarak ahlakı

uluslararasılaştıran kurallar, normlar ve ilkeler mevcuttur. Sonuç itibariyle devletlerin, sadece kendi bencil çıkarlarını değil, aynı zamanda devletlerin ve halkların çıkarlarını temsil eden uluslararası toplumun çıkarlarını da gözetecekleri yönündeki samimi beklentileri ortaya çıkmaktadır. Devletler, bazen gerçekten doğru görünen yolu takip etmektedirler fakat aynı zamanda uluslararası toplumun beklentileriyle ve evrensel taleplerle uyumlu davranmanın, kendilerine statü, meşruiyet ve etkinlik getireceği inancının etkisi altında kalmaktadırlar (Barnett, 2016: 237). Bu noktada STK'lar, uluslararası toplumdan aldıkları destek ile devletlere bir yandan evrensel normları dayatırken, diğer yandan da bu normlara uymayan devletlerin meşruiyetinin sorgulanmasına neden olabilmektedir. Bunun için sahip oldukları çeşitli yöntemler vardır.

2.4. STK'lar Devlet Politikalarını Etkileyebilir mi?

STK'lar, askeri ve ekonomik güç dengesinin yokluğunda devletlerin dış politikalarını nasıl etkileyebilmektedir? Ya da devletleri politika değişikliğinde nasıl ikna edebilmektedir? STK'lar, bu konuda çok çeşitli stratejilere sahiptir. Örneğin bilgi, STK'ların devletlerin politikalarını etkileme noktasında kullandıkları önemli araçlardan bir tanesidir. STK'lar sahip olduğu bilgi sayesinde karar vericilere, alternatif politikaların maliyetlerini veya faydalarını sunarak dış politikayı etkilemeye çalışır. Düşünce kuruluşları, bu noktada önemli aktörlerden biri olarak kabul edilmektedir.

STK'lar, küresel iletişim olanakları üzerinden toplumları çok kısa bir sürede mobilize ederek sokak eylemlerini ya da protestoları bir baskı unsuru olarak kullanabilir. Konferanslar, toplantılar, basın açıklamaları gibi stratejiler, STK'ların en etkili araçlarıdır. STK'ları gündem belirleyen aktörler olarak karşımızda görebilirken, kimi zaman müzakereci, danışman/uzman ya da arabulucu olarak görebiliriz. Bu durum, STK'ların uluslararası siyasette çeşitli roller üstlenmesinden kaynaklanmaktadır.

STK'ların bu gücü, sivil toplum, devlet ve uluslararası sistem arasında olan ilişkileri ve yerel siyaseti uluslararası ilişkilere bağlayan benzersiz konumlarından

kaynaklanmaktadır. Ulusal STK'lar ve uluslararası STK'lar arasında oluşan uluslararası ağlar, onların yerel topluluklara olduğu kadar devletlere ve uluslararası kuruluşlara ulaşmalarını da sağlamaktadır (Finger ve Princen, 1994: 11). STK'lar ayrıca, karar vericilerinin kendi "çıkar" tanımlarını değiştirmek adına normları ve söylemleri, iyi bir şekilde kullanmaktadır. Böylece devletlerin karar vericileri "uyum baskısı, uluslararası meşruiyeti geliştirme isteği ve devlet liderlerinin kişisel saygınlıklarını arttırma arzusunun bir sonucu olarak davranışlarını ve politikalarını değiştirmektedir" (Finnemore ve Sikkink, 1998: 895).

STK'ların devlet politikalarına etki edebilmeleri için ülkelerin mevcut siyasi yapısı, oldukça önem arz etmektedir. Örneğin Tandon'a göre STK'ların, hükûmetleri etkileme derecesi, ülkenin sosyal ve siyasal yapısına büyük ölçüde bağlıdır. Tandon, bu dereceyi üç rejim üzerinden değerlendirmektedir:

- Askeri ve diğer diktatörlükler: Otoriter rejimler tarafından yönetilen ülkelerde, özellikle geçmişte demokratik bir rejime sahip olan ülkelerde, STK'lar siyasi muhalefetle yan yana olabilirler. Fakat genel olarak dikta rejimlerinde muhalefet partileri ve sendikalar, siyasetten men edildikleri için artık mevcut siyasette söz sahibi değillerdir. Bu tür rejimlerde STK'lar, sağlıklı çalışamadıkları için herhangi bir etkiye de sahip değillerdir.
- Tek Parti Devletleri: Tek partili devlet, Marksist odaklı olabilir. Hükûmet, geleneği çok fazla olmayan özerk yapılara karşı güvensizdir. Dolayısıyla bu tür rejimlerde hükûmet, STK'lara ancak kendi isteği doğrultusunda hareket ettiği sürece izin vermektedir. Bu tür ülkelerde yerli STK'lar ya yoktur ya da STK'ların gelişimi çok yavaştır. Tek partili devletler, toplumun kalkınması konusunda genel bir yaklaşıma sahiptir. Fakat bu ülkelerde *kör noktalar* vardır. Örneğin demokratik ilkelere, insan haklarına ve çevre problemlerine çok az vurgu yapılır. STK'lar, bu gibi durumlarda önemli roller oynayabilir. Fakat bu tür devletlerde STK'lar, gerçek anlamda var olmadığı için STK'ların varlığı çok önem arz etmez.
- Liberal Demokrasiler : Bu tür rejimlerde durum daha komplekstir. STK'lar, hükûmetlerle belirli programlar üzerinden iş birliği yapabilirken, farklı alanlarda hükûmetleri zorlamak gibi karışık roller oynayabilirler. Bu tür rejimlerde hükûmet, yek pare değildir. Bir STK, merkezi hükûmete sempati duyabilirken,

bazı hükûmet görevlilerine karşı olabilir ya da antipati besleyebilir. Liberal demokrasilerin var olduğu devlet yönetimlerinde STK'lar daha özgürdür. Bu nedenle STK'ların devletleri etkileme yolları hem daha kolay hem de daha etkilidir (Aktaran: Clark, 1992: 153-154). Bu noktada şunun altını da çizmek gerekmektedir: STK'ların, devletleri baskı altına alabilmesi için demokratik bir rejime ihtiyaç olduğu açıkça görülmektedir.

STK'ların gündemi etkileme kanalları, tarihsel olarak devletler arası kurumlara bağlı olmuştur. Bu durum, STK'ların, devletler tarafından kontrol edilen uluslararası arenadaki hareket kabiliyetlerini sınırlamıştır. Bu bağımlılıktan kurtulmak için STK'lar, kendilerine daha fazla hareket alanı ve özgürlük sağlayarak yeni eylem kanalları bulmak zorunda kalmıştır. Böylece STK'lar, kendileri için doğrudan ve bağımsız bir sivil toplum diplomasisi alanı bulmuştur.

Clark, STK'ların gündemi etkileme noktasında iki eylem kanalına sahip olduklarını ifade etmektedir. Birincisi, hükûmetler arası bölgedir. STK'lar, Avrupa Konseyi, BM gibi kuruluşlarda; uluslararası normların ve kuralların oluşturulduğu bu alanlarda nüfuz elde edebilmek için bu tür kanallar üzerinden hareket etmektedir. STK'lar, uzmanlıkları ve uluslararası konularda bilgi sahibi olmaları sebebiyle devletlerden özerklik elde etmişlerdir. Örneğin insan haklarında uzman STK'lar, çoğu zaman BM'de insan haklarına ya da uluslararası hukukta uzman olmayan diplomatlara yönelik lobi faaliyetinde bulunmaktadır. Böylece STK'lar, hükûmetlerin konumlarını şekillendirme noktasında önemli bir etki aracı olabilmektedir (Clark, 1995: 513). STK'ların danışma statüsü, onlara rapor hazırlama, şikayetlerin dosyalanması, uluslararası mevzuatın geliştirilmesi, ulusal ve uluslararası organlar önünde lobicilik gibi araçlar sağlar. STK'lar, BM dâhilinde insan hakları, ticaret politikaları ve silah kontrol politikaları da dâhil olmak üzere yapıcı uluslararası politikaların desteklenmesi için sürekli lobi faaliyetinde bulunabilirler. Bu tür çalışmalar, dünya kamu menfaatleri bağlamında değerlendirilmektedir. Ayrıca yeni politikalar için yeni modeller geliştirmektedirler (Boulding, 1988: 38).

İkinci faaliyet kanalı, doğrudan hükûmetler arası alana bağlı değildir. XX. yüzyılda gittikçe yoğunlaşan iletişim ve bilgi alışverişi ağıyla uluslararası STK'lar,

artık kendi oluşturdukları uluslararası alanlarda diğer STK'lar ile birlikte özgürce hareket edebilmektedir. Dolayısıyla bu alan, STK'lar tarafından kontrol edildiğinden STK'ların eylemleri ve söylemleri, daha özgürdür (Clark, 1995: 514). Hükûmetler arası eylem kanalının dışında bilgi paylaşımı, STK'ların nüfuzunun büyümesinde önemli bir faktör olmuştur. Çünkü söz konusu kuruluşlar arasında paylaşılan değerler ve yoğun bilgi alışverişi, hizmet anlayışı ile bir araya gelince, uluslararası alanda ortak sorunlar üzerinde çalışan STK'lar büyük bir ağ hâline dönüşmektedir (Sikkink, 1993: 145).

STK'lar, kendi yöntemleri ile uluslararası meselelere daha kolay ve özgürce dâhil olmaktadır. STK'ları, birçok faaliyet içerisinde görmek mümkündür. Onları, kimi zaman çatışma çözümüne dâhil olmuş bir arabulucu rolünde görebilirken, kimi zaman da çatışma bölgelerinde insani yardım çalışmaları yaparken görebiliriz. Bu tür çalışmalar, diplomasinin yeni bir çeşidi olarak tanımlanmaktadır. Davenport, STK'ların dâhil olduğu bu yeni diplomasi türünü, güce dayanan politikalar karşısında kendileriyle aynı görüşteki devletlerle iş birliği yapan hükûmetsiz örgütler (STK) olarak ifade etmektedir. Literatürde yeni diplomasi kavramı katılım, güçlendirme, insan merkezli ve uzlaşı gibi çeşitli çalışma terimleri ile karakterize edilmektedir (Davenport, 2002). Bu diplomasi türünün en güçlü aktörleri, STK'lardır. Örneğin yeni diplomasi, Ottawa Süreci'nin[12] ve Roma Statüsü'nün[13] tamamlanmasında ve devletler tarafından kabul edilmesinde çok büyük çaba sarf etmiştir. Kara Mayınlarının Yasaklanması ve Uluslararası Ceza Mahkemesinin kurulmasında STK'ların oynadıkları rol, bu kuruluşların önemini ve olaylara etkisini benzersiz bir noktaya taşımıştır. İnsan haklarına yönelik bakış açısının uluslararası seviyede önemli bir noktaya gelmesinde, STK'ların oldukça büyük bir katkısı olmuştur. Bu katkılar, STK'ların uluslararası ilişkilerde önemli bir aktör olarak kabul edilmesini de kolaylaştırmıştır (Clark, 1995: 507; Willetts, 2009: 238-239.

[12] Anti-Personel mayınların kullanımının, depolanmasının, üretiminin ve devredilmesinin yasaklanması ve bunların İmhası ile ilgili sözleşme.
[13] Roma Statüsü 15 Haziran 1998- 17 Temmuz 1998 tarih aralığında toplanan Birleşmiş Milletler Konferansı'nın İtalya'nın başkenti Roma'da karara bağladığı Uluslararası Ceza Mahkemesi'nin Kuruluş Statüsü'dür.

XXI. yüzyılda artık devletlerin kapalı kapılar arkasında politika belirlemeleri ve aralarında gizli anlaşmalar yapmaları pek kolay değildir (Rutherford, 2001). Nitekim, etkileri açıkça artan STK'lar, bilgi teknolojisini, ağları, uluslararası toplumu, meşruiyeti ve normatif söylemleri fazlasıyla kullanarak, devletlerin politikalarına doğrudan etki edebilmektedir. Dünya siyasetinde, STK'ların, gücü nasıl kullandıklarına dair çeşitli soru işaretleri olsa da literatür, bu noktada büyümeye devam etmektedir. Örneğin Olesen, STK'ların gücünü, "iletişimsel -veya çerçeveleme- güç" (Olesen, 2011: 3) ile açıklarken Risse, STK'ların bu iletişimsel gücünün "ahlaki otorite (moral … authority) (Risse, 2000: 22) ile yakından bağlantılı olduğunu vurgulamaktadır. Clark, STK'ların gücünü, uzmanlıklarıyla doğrudan bağlantılı olduğu "ikna gücü" (Clark, 2008: 20) ile açıklarken, Ryan ise görüntü ve eser kullanımı üzerinden "estetik güç" (Ryan, 2019: 128) ile bağlantı kurmaktadır.

Nihai olarak STK'lar ve devletler arasında (Brass, 2016: 1-28), STK'lar ve hükûmetler arası kuruluşlar arasında (Johnson, 2016) ve STK'lar ile şirketler arasında (Yaziji ve Doh, 2009) ve diğer devlet dışı aktörler arasında oldukça geniş bir etkileşim olmaktadır. STK'lar, söz konusu aktörlere karşı lobi faaliyetleri (Busby, 2010), kampanyalar (Eilstrup-Sangiovanni ve Bondaroff, 2014) yapabilir ya da onlarla birlikte çalışabilir (Brass, 2016). Bir sonraki kısımda, STK'ların tüm bunları nasıl yapabildiği incelenecektir.

2.5. STK'ların Devletleri Etkileme Yöntemleri

STK'lar, devletlerin faaliyetlerinin dışında kalan ya da bizatihi devletler tarafından ihmâl edilen geniş kamusal çıkarları temsil etmeye çalışan küresel vicdan/ses olma çabasındadır. STK'lar, sert güce sahip olmamalarına rağmen bilgi devrimi ile yumuşak güçlerini devasa bir şekilde arttırmışlardır. Günümüzde devletler, yumuşak güçlerini daha fazla arttırmak için bilgiyi kullanabilen ve kendi destekçilerini harekete geçirerek devletlere ve devlet dışı aktörlere doğrudan ya da dolaylı baskı yapabilen bu aktörlerle sahayı paylaşmak zorundadır (Nye ve Welch, 2010: 404-405). STK'ların sahip olduğu iletişim ağı, devletlerin kapalı kutu olarak kalmasına da engel olmaktadır. Aksine bu iletişim ağı, devletlerin uluslararası meselelerde şeffaflaşmasına neden olmaktadır. Dolayısıyla uluslararası ilişkiler ve dış politika,

sadece kalelerdeki bir grup seçkin tarafından uygulanan bir alan olmaktan çıkmıştır (Moore, 2003: 201).

Küreselleşme ve enformasyon devrimi, insan faaliyetlerinin ulusal sınırlar dâhilinde daha az etkili olduğu, zaman ve mekân sıkışmasının yaşandığı dünyayı, küresel köye dönüştürmüştür. Ulaşımda yaşanan gelişmeler, insanlara seyahat yapabilme; internet ise küresel seviyede iletişim kurma ve sürekli artan biçimde toplumlar arası ticaret yapma imkânı sağlamıştır. Bununla birlikte küresel dünyada meydana gelen ve devletlerin tek başına çözemediği sorunlar, kademeli olarak uluslararası toplumun karşısına çıkmıştır. Sorunların uluslararasılaşması, STK'lara, uluslararası ilişkilerde kendi fonksiyonlarını göstermeleri açısından bir fırsat sunmuştur. Böylece STK'lar, dünya siyaset arenasında uluslararası hale gelen meselelerin küresel seviyede gündeme gelmesi, tartışılması ve devletlerin mevcut sorunlara yönelik adım atmasında zorlayıcı bir aktör olmuştur (Mathews, 1997: 53). STK'ların küresel sorunları çözme noktasında devletleri harekete geçirebilmesi için çeşitli yöntemleri vardır. Bu yöntemler sayesinde STK'lar, toplumları harekete geçirerek, kendi devletlerine baskı yapmalarını sağlamaktadır. Bu baskılar için de çok çeşitli araçlara ve uygulamalara sahiplerdir. Bu araçların hepsi de meşru (hukuka uygun) araçlardır ve hiçbiri şiddet içermemektedir.

2.5.1. Savunuculuk, Lobicilik ve Protesto Faaliyetleri

Savunuculuk

Savunuculuk, politikada karar vericileri etkileme sürecidir. Liderlerin, politikacıların, karar vericilerin ve diğer nüfuz sahibi kişilerin düşüncelerini, perspektiflerini ve eylemlerini etkilemek için uygulanan bir yöntemdir (Jenkins, 2006: 308). Savunuculuk, uluslararası ilişkilerde STK'ların kullandıkları en etkili yöntemlerden biridir. Keck ve Sikkink, küresel alanda, uluslararası seviyede savunuculuk ağı olarak yeni bir STK türünün ortaya çıktığını şu şekilde ifade etmektedir:

> "Ağlar, gönüllü, karşılıklı ve hiyerarşik olmayan bir iletişim modeli şeklinde organize olur. …Onlara savunuculuk ağları diyoruz, çünkü onlar başkalarının haklı gerekçelerini savunur ve insanlığın önüne birtakım öneriler getirir.

> Savunuculuk, ulus-ötesi ağlar sayesinde benzersiz olanları yakalar: amaçları, ilkeli fikirleri ve normları teşvik etmek için örgütlenmişlerdir. Bunlar genellikle politika değişikliklerini savunan bireyleri içerir. Bu bireyler 'çıkarlarını' rasyonalist bir anlayışla kolayca ilişkilendiremezler" (Keck ve Sikkink: 1998: 8-9).

Bu savunma ağları, STK'ların etkili bir şekilde kullandığı yöntemlerden sadece biridir. STK'lar, bu tür faaliyetler ile kamuoyunun bilinçlenmesini sağlarken aynı zamanda kamuoyunda bir farkındalık oluşturmaktadır.

Kara Mayınlarının Yasaklanması (ICBL) için oluşturulan uluslararası kampanya, bu tür savunuculuk ağlarının başarılı örneklerinden sadece bir tanesidir. 1991 yılında "Uluslararası Kara Mayınlarının Yasaklanması Hareketi" adında yüzlerce STK'dan oluşan uluslararası bir ağ kurularak, tüm dünyada farkındalık oluşturuldu. STK'ların yoğun baskılarının sonucunda, 1997 yılında birçok devlet, bu anlaşmaya imza atmıştır. Kara Mayınlarının Yasaklanması, STK'ların, dönem itibariyle en başarılı faaliyetlerinden biri olmuştur. Axworthy'e göre bu kampanya, STK'ların, konuların görünürlüğünü nasıl arttırabileceğini ortaya çıkararak küresel kamuoyu desteği ile insanların ve devletlerin normlarını nasıl değiştirebileceği açısından en somut örnektir (Axworthy, 2016: 290).

Küme Mühimmat Koalisyonu da (The Cluster Munition Coalition; CMC) tıpkı kara mayınlarının yasaklanması gibi uluslararası bir STK hareketidir. Bir küme bombası, çok sayıda alt-mühimmattan oluşan bir bomba türüdür. Küme bombası, misket bombası gibi bir çeşit silahtır. Bomba, havada açılır ve içindeki küçük bombalar, dağılarak patlar. Bu nedenle etki alanı, birkaç futbol sahası kadar geniştir. Küme bombası, tıpkı kara mayınları gibi ayrım gözetmez. Küme Mühimmat Koalisyonu, 2003 yılında kuruldu. Küme bombası, kara mayınlarının yerine kullanılıyordu. 2008 yılının aralık ayında bir sözleşme imzalandı ve 2010 yılında ise yürürlüğe girdi. CMC, içerisinde STK'ları, inanç temelli grupları ve meslek kuruluşları olmak üzere birçok kuruluştan oluşan uluslararası bir ağdır. Uluslararası Af Örgütü, İnsan Hakları İzleme Örgütü ve İnsanlık ve Katılım (Humanity & Inclusion) gibi dünya çapındaki büyük kuruluşların yanı sıra ulusal temelli organizasyonları ve ulusal kampanyaları içerir. 2011 yılında ICBL ve CMC, daha fazla etkili olabilmek ve

çalışmalarını güçlendirmek amacıyla ICBL-CMC olarak bilinen tek bir birleşik yapı hâline geldi. Günümüzde 106 ülke, bu anlaşmayı onaylamıştır (Willetts, 2014: 332).

Küresel sorunları ele almak için yüzlerce STK'yı bir araya getiren başarılı savunuculuk ağlarına bir örnek de Jübile 2000'dir. 1996 yılında ortaya çıkan Jübile 2000 kampanyasının amacı, üçüncü dünya ülkelerinin dış borçlarının iptal edilmesiydi. Gelişmiş ülkelerden ya da Uluslararası Para Fonu (International Monetary Fund; IMF) ve Dünya Bankası gibi kuruluşlardan borç alan bu ülkeler, borçlarını ödeyemeyecek hale gelmiş ve sadece borçların faizlerinin ödenmesi nedeniyle kendi ülkelerinde eğitim ve sağlık gibi harcamaları yapamaz hale gelmişti. Alınan borçlar, tekrar borç ödemesi olarak geri dönmekteydi. İngiltere'de Debt Crisis Network (Borç Krizi Eylem Ağı) ile başlayan mücadele, yüzlerce kalkınma örgütünü, sendikaları, kiliseleri, kadın örgütlerini ve STK'ları bir araya getirdi. Kampanya boyunca çeşitli faaliyetler yapıldı. Sağlanan geniş toplum desteğinin en başarılısı, 1998 yılında İngiltere'nin Birmingham şehrinde yapılan G8 toplantısında, 70.000 kişinin toplantı yeri etrafında bir araya gelmesiyle oluşan sokak eylemi oldu. Kampanyalar, başarılı oldu. İki yıllık süre zarfında Jübile 2000 hareketi, toplam 66 ülkede örgütlenmiş ve bu konuda düzenlenen gösteriler sonucunda toplam 166 ülkeden 24 milyon imza toplamayı başarmış bir hareket konumuna gelmişti. Jubile 2000 hareketinin sağladığı en önemli fayda, dış borçlar konusunda mücadele veren çok sayıda ağ hareketinin birbiri ile bağlar kurmasını sağlaması olmuştur. Hareketin başarısı ise dış borçlar meselesinde tüm dünyada farkındalık yaratılması olmuştur (Aguiton, 2005: 277-282).

Keck ve Sikkink, savunuculuk ağlarının ulusal/uluslararası politikaya dört şekilde dâhil olduğunu iddia etmektedir. Bunlar, bilgi politikası, sembol politikası, baskı politikası ve hesap verebilirlik politikasıdır.

- Bilgi Politikaları: Bilgi politikası yoluyla savunuculuk ağları, sorunlu konularda bilgi sağlamakta ve sonrasında bilgiyi, yeniden (halkın anlayabileceği şekilde) yorumlamakta ve kitle iletişim araçları ile yaymaktadırlar.
- Sembol Politikaları: Konuların farkındalığını arttırmak için farklı sembollerin kullanılması. Hayvanlar, kişiler ya da olaylar, sembol olarak seçilebilmektedir.

Burada amaç, ağların büyümesi ve destekleyicilerin genişlemesidir. Sembol politikası, ikna etme sürecinin bir parçasıdır.

- Kaldıraç (Leverage) Politikaları: Kaldıraç politikası ile savunuculuk STK'ları, devletlere ve uluslararası kuruluşlara iki türlü (maddi ve ahlaki/moral) kaldıraç uygulamaktadır. Maddi kaldıraç, genellikle konuyu paraya veya mallara bağlar. İnsan hakları sorunu olan ülkelere karşı maddi yardım yapılmasını engellemek için ağlar, güçlü aktörleri baskı altına almaya çalışır. Ahlaki kaldıraç ise "utanç seferberliği" (mobilization of shame) olarak adlandırılan moral değerleri içerir. Savunuculuk ağları, bu noktada ahlaki kaldıraç işlevi görürler. Söz konusu ağlar, bir devletin uluslararası yükümlülükleri ihlal ettiğini veya verilen sözleri yerine getirmediğini kanıtlayabildiği sürece, ilgili devletin davranışlarını değiştirmesi amacıyla sürekli baskı oluşturabilir.
- Hesap Verebilirlik Politikaları: STK'lar, devletleri resmî olarak kabul ettikleri normlara uymaya zorlarlar. Bu durum hem ulusal düzeyde hem de uluslararası düzeyde gerçekleşebilmektedir (Keck ve Sikkink, 1998: 19-25).

Son olarak çalışmanın muhtelif yerlerinde bahsedilen bumerang etkisi (Boomerang Pattern) kavramından bahsetmemiz gerekmektedir. Keck ve Sikkink tarafından geliştirilen kavram, savunuculuk STK'larının en etkili yöntemlerinden biridir. Bumerang etkisi, şu şekilde işlemektedir: Bir devlet, halkının haklarını ihlal ettiğinde ya da tanımayı reddettiğinde bireyler, savunuculuk ağları ya da yerel STK'lar, mevcut sorunlar karşısında kendi devletinden bir sonuç alamadıklarında meseleyi, uluslararasılaştırırlar. Öncelikle diğer uluslararası ağlar ya da küresel STK'lar ile iletişime geçerek ulusal bir sorunu, uluslararası seviyeye yükseltirler. Böylece uluslararası STK'lar, uluslararası örgütler ve diğer devletler, hak ihlali yapan devlete karşı küresel bir baskı oluştururlar (Keck ve Sikkink, 1998: 13).

Bumerang etkisinin bir örneği, 1973 yılında Salvador Allende'nin askeri bir cunta tarafından devrilmesinden sonra görülebilir. Şili'deki pek çok yerel grup hem askeri cuntanın hem de halefi Augusto Pinochet'in yaygın insan hakları ihlallerinin duyurulmasında etkili oldu. Keck ve Sikkink'e göre bu yerel grupların liderleri, ülkeyi terk edebildiler ve davalarını, Uluslararası Af Örgütü ve çeşitli dini STK'lar dâhil olmak üzere birçok STK'ya yönelttiler. Çeşitli uluslararası ve yerli aktörlerin

yoğunlaştırdığı bu baskı, aynı amaç için çalışan toplumun farklı kesimlerindeki tüm örgütlerden ve bireylerden oluşan ulus-ötesi bir savunuculuk ağını ortaya çıkardı. Keck ve Sikkink'in belirttiği gibi, bu oyuncuların hepsi, farklı nitelikte olmalarına rağmen "paylaşılan değerler" noktasında ortak kanaatlere sahiptir. Ayrıca "bilgi ve hizmet değiş tokuşunu" özgürce gerçekleştirebildikleri bir ağ oluştururlar. İnsan hakları STK'larının öncülüğünü yaptığı bu uluslararası kampanya nedeniyle birçok uluslararası aktör, ulus-ötesi ağa katıldı ve Pinochet rejiminin baskı politikalarını durdurması için kendi taleplerini dile getirdi. Sonunda bu uluslararası ve yerel baskı kombinasyonu, Şili'deki demokratik yönetime geçiş de dâhil olmak üzere insan hakları durumunu iyileştirmeye çalıştı (Keck ve Sikkink, 1998: 22).

Lobicilik

Lobicilik, STK'ların etkili olduğu bir diğer baskı yöntemidir. STK'lar, devletlere, kendi hükûmetlerine veya farklı güçteki uluslararası aktörlere, lobi faaliyetlerinde bulunabilir. Çevrenin korunması, demokratik konsolidasyon, kadın hakları, insani krizler gibi meselelerde STK'lar, lobicilik faaliyetleri ile yerel, bölgesel ya da uluslararası seviyede baskı uygulayabilirler.

STK'lar, karar vericilere doğrudan lobi faaliyetleri ile baskı yaparak karar mercilerini etkilemeye çalışırlar. Lobicilik, sadece bilgilerin aktarılması değil, aynı zamanda politika önerilerinin doğrudan iletilmesini de sağlar. Konferanslar, mektuplar ya da e-mail gönderimi yoluyla karar vericilere karşı kamuoyu baskısı oluşturulur. Kimi zaman diğer STK'lar ile ittifak yaparak kimi zaman da uluslararası kuruluşlar aracılığı ile devlete karşı bir baskı yaparlar (Wapner, 1996: 125-126) Lobicilik, hükûmet kurumlarının eylemlerini etkilemek üzere tasarlanmış herhangi bir eylem olarak da tanımlanmaktadır. Lobicilik, sadece ulusal bir eylem olarak görülmemelidir. Uluslararası arenadaki tüm kurumları da kapsamaktadır. Lobicilik, karar verme süreçlerini etkileme ya da bu süreçleri yönlendirme faaliyeti olarak da kabul edilmektedir (Thomson ve John, 2007: 3). Örneğin Greenpeace ve Uluslararası Doğayı Koruma Birliği (International Union for the Conservation of Nature; IUCN) gibi büyük STK'lar, uluslararası çevre politikalarında ulusal hükûmetlere ve uluslararası kuruluşlara lobi faaliyetinde bulunan etkili STK'lardır.

Uluslararası Doğayı Koruma Birliği adlı STK, 185 ülkeden 1300'ün üzerindeki STK'yı, aynı çatı altında toplayabilmiş bir kuruluştur. Çevre sözleşmelerinin yanı sıra doğal kaynakların yönetimi ve bu konulara yönelik strateji belgelerinin hazırlanmasında, farklı uluslararası kuruluşlara bilgi desteği sağlamaktadır. Ülkemizdeki Orman ve Su İşleri Bakanlığı'nın yanı sıra TEMA Vakfı, Türkiye Tabiatını Koruma Derneği (TTKD), Doğal Hayatı Koruma Vakfı (WWF Türkiye), Doğa Derneği (DD), Kuzey Doğa Derneği (Kuzey Doğa), Kaz Dağı ve Madra Dağı Belediyeler Birliği (KMBB) de anılan kuruluşa üyedir (MFA, 2018). Greenpeace, Avrupa, Amerika, Asya, Afrika ve Pasifik'te yer alan 40 ülkede, 28 bölgesel veya ulusal ofisle faaliyet göstermektedir. Tıpkı diğer çevre örgütleri gibi Greenpeace de çevreyi korumak ve barışı desteklemek için faaliyet gösteren bağımsız bir küresel STK'dır.

Savunuculuk ile lobicilik arasında, az da olsa bir fark vardır. Savunuculuk, aktif bir süreçtir. Karar verme kademesinde bulunanlardan bir şey istemektir. Savunuculuk lobiciliğe kıyasla daha geneldir. Savunuculuk, kamuoyunun ve medyanın da seferber edilmesini içermektedir. Kimi zaman da karar vericileri etkilemek için ekonomi sektörünü ya da aktörlerini seferber etmeyi içerir. Lobicilik, daha sınırlıdır. Kamu alanında görünmez, çünkü genellikle kapalı kapılar arkasında yapılan bir faaliyettir (Bovard, 2003: 3).

Protestolar

Protestolar, STK'lar için daha az maliyetli ve popüler bir stratejidir. Protestolar ile karar vericilerin dikkati daha kolay çekilebilir. Protestolar, genelde sembolik binaların önünde ya da sokaklarda yapılır. Bu şekilde karar vericilerin bu eylemleri görmesi daha kolay olur. Protesto gösterileri gibi eylemler, kamuoyunun ilgisini daha fazla çeker (Lamb, 1996: 6). Protestolar, lobi faaliyetlerine göre daha ucuz ve daha az kurumsal alt yapıya ihtiyaç duyar. Ekonomik olarak da daha az araştırma bütçesine ihtiyaç duyar. Protesto gösterilerinde eylemci gruplar, daha fazla özgür hareket edebilmektedirler. Çünkü gevşek bir organizasyon vardır. Protestolar, daha coşkulu ve sansasyonel eylemler oldukları için siyasilere daha fazla etki yapmakta ve medyada daha fazla görünürlük kazanmaktadır.

İnternet sayesinde artık protestolar, seyrek bürokrasi ve minimal düzeyde hiyerarşi ile gerçekleşmektedir. Protesto eylemleri için zorlama fikir birliğine ihtiyaç yoktur. Yanı sıra zorlukla ortaya çıkarılmış bildiriler de arka planda kalmakta ve yerini, sürekli, gevşek yapıya sahip kimi zaman zorunlu bilgi alışverişine bırakmaktadır. İnternetin bu durumu, 1999 yılında, Seattle ve Washington sokaklarında merkeziyetçilikten uzak bir eylemci modelini ortaya çıkmıştır. Yani internet, hayata geçmiştir (Klein, 2004: 25).

2.5.2. Toplumsal Eğitim ve Bilinçlendirme

STK'ların eğitim faaliyetleri, oldukça geniş bir yelpazeyi içermektedir. Toplumun eğitimi ve bilinçlendirilmesi de bu görevlerden arasında yer almaktadır. STK'lar, raporlar, projeler, bültenler hazırlayıp konferanslar düzenleyerek, kamuoyunu ilgili sorunlara karşı eğitir ve mevcut sorunlarla ilgili bir farkındalık oluşturur. Bilgi sunumu, STK'ların en güvendiği faaliyetlerden bir tanesidir.

STK'ların görevleri, oldukça geniş bir yelpazeyi içerir. Genellikle yerel, ulusal ya da uluslararası seviyelerde hükûmetleri ve kurumları aşan eğitim faaliyetleri yaparlar. STK'ların en önemli çalışması, siyasi toplumsallaşma alanındadır. Örneğin Greenpeace'in stratejilerinden birisi, çevreyi kötüye kullanım örneklerini, dünyadaki tüm insanların dikkatine sunmaktır. Bunu; televizyon, radyo, gazete, dergi ve sosyal medya üzerinden yaparlar. Anti-personel mayın sorunu, küresel ısınma, çevre sorunları gibi insanlığı etkileyebilecek olumsuzlukların etkileri hakkında toplumu bilinçlendirme amacıyla STK'lar önemli roller üstlenmektedir (Price, 1998: 613-614).

STK'lara, mevcut sorunları devletlerin gündemlerinde bir kriz meselesi olarak belirlemek ve konuyu siyasallaştırmak için devletlerden bile daha fazla kredi verilmektedir. Çünkü STK'lara, devletler ve diğer uluslararası aktörlerden daha çok güven duyulur. STK'lar, bu nedenle halkı bilinçlendirmekte ve eğitmektedir. Kamuoyu, STK'ların ulaşmak istedikleri en temel hedeftir. Çünkü STK'lar, kamuoyunu bir baskı unsuru olarak kullanmak suretiyle siyasi aktörlere baskı yapabilmektedir. STK'lar, sadece halkın eğitimi ile değil, bünyesindeki mevcut üyelerinin eğitimi ile de bizzat ilgilenmektedir. STK'ların hemen hepsi, kendi

üyelerini eğitmektedir. Çünkü iş gücünün neredeyse tamamı, gönüllü çalışanlardan oluşmaktadır. STK'lar, toplumsal bilinçlenmeyi, öncelikle kendi üyelerini eğiterek başlatmaktadır. Örneğin "Oxfam" bu konuda örnek STK'lardan bir tanesidir. Oxfam, STK'lar ile ilgili çok sayıda kitap yayımlamıştır. 1995 yılında yayınlanan ilk kitaplarında, STK'ların karşılaştıkları sorunlara yönelik pratik bilgiler verilmiş ve aynı zamanda insani krizlerde ve doğal afetlerde STK'ların izlemesi gereken davranış kuralları belirtilmiştir (Ahmed ve Potter, 2006: 46).

Eğitilmiş bir toplumun, insan haklarını savunan gönüllü kuruluşlar için önemli bir kaynak olduğu kanıtlanmıştır. İnsan hakları alanında en tanınmış sivil toplum örgütlerinden biri, Uluslararası Af Örgütü'dür. Kathryn Sikkink, Af Örgütü'nün 1970'lerde Arjantin'deki kaybolmalara ilişkin yayınladığı raporların bir yandan mevcut soruna dünya çapında dikkat çekilmesini sağlarken diğer yandan Arjantin'deki yönetimin, insan hakları uygulamalarını değiştirmeye zorladığını iddia etmektedir (Sikkink, 1993: 411-441). Af Örgütü, ilgilendiği davalara, uluslararası bir gözlemci gönderir. Bu şekilde davalıya tanınan adil muamele hakkının, uygulanıp uygulanmadığını denetler. Af Örgütü başta olmak üzere diğer insan hakları STK'ları da insan haklarını, uluslararası siyasi gündeme yerleştirmeyi başarmıştır. Clark'a göre, "bu çalışmalar başlamadan önce uluslararası alanda, bir insan hakları rejimi fikri mevcut olamamıştır" (A. Clark, 2001: 3-21).

Sonuç olarak STK'lar, sivillerin eğitimi için önemli bir mekanizmadır. Özellikle uluslararası STK'lar, çağdaş dünyadaki coğrafi, siyasi, ekonomik, ekolojik ve kültürel koşullarını değiştirmeye yönelmiş toplumları eğiterek, insanların küreselleşmenin çeşitli yönlerini anlayabilmelerini sağlamaktadır. STK'lar, el kitapları, bilgi setleri, görsel-işitsel sunular hazırlayabilir; bültenler dağıtabilir; çalıştaylar organize edebilir; kitlesel medyaya bilgi tedarik edebilir; internet ve sosyal medya üzerinden bilgi sunumu yapabilir, okullar ve üniversiteler için eğitim müfredat materyalleri geliştirebilir. Sayılan tüm bu faaliyetler aracılığıyla dünya kamuoyu, küresel meselelerden daha fazla haberdar olmaktadır (Scholte, 1999: 25).

2.5.3. Ulusal Gündemi Belirleme

Kamunun eğitilmesi, savunuculuk, lobicilik ve protesto faaliyetleri ile STK'lar, uluslararası ilişkilerde gündem belirleme sürecine aktif olarak katılmaktadır. Gündem belirleme ise konuyla ilgili aktörler topluluğu arasında, önemli olan konuları yükseltme sürecidir. Gündem belirlemenin siyasi önemi de yaygın bir şekilde bilinmektedir. Gündem belirleme hususunda bazı konular, siyasete dâhil edilirken, bazı konular da siyaset dışı bırakılmaktadır (Livingston, 1992: 313).

STK'lar gündem belirleme kapasiteleri sayesinde siyasetçilerin dikkatini istedikleri konuya çekebilirler. Böylece siyasilerin gündeminde yer almayan bir sorun, siyasilerin sürece dâhil olmasıyla gündem olabilmektedir. Bu sorunların çözüm önerileri, çoğu zaman STK'lar tarafından önerilmektedir. Böylece hükûmet yetkilileri, bu sorunları ve çözüm önerilerini ele alarak sorunlarla baş etmeye çalışır. Bu nedenle gündem belirleme, belirli konuları, politika yapıcılara karşı savunmak demektir. En azından farkındalık oluşturarak, siyasilerin sorunlara eğilmelerini sağlamaktadır. STK'ların gündem belirleme sürecinde ve sürecin sonrasındaki ana sorunlara yönelik çalışmaları nedeniyle, dikkate alındığı oldukça geniş kapsamlı politika alanları bulunmaktadır (Ahmed ve Potter, 2006: 48). Örneğin kadın hakları, bireysel haklar, insani krizler, çevre sorunları gibi temel sorunlar, STK'lar tarafından yönetilmektedir. Dünya siyasetinde bu tür konuların gündeme gelmesinde ya da gündemde kalmasında, bu alanlarda faaliyet gösteren STK'ların katkısı, göz ardı edilemeyecek bir boyuttadır.

Çerçeveleme (framin) de gündem belirleme çalışmalarında önemli bir rol oynamaktadır. Çerçeveleme ile mevcut konular, kamuoyunun dikkatini istenilen yöne daha fazla çekebilmek için konunun bazı yönlerinin seçilerek, belirli çağrışımlarla birlikte medyaya/kamuoyuna sunulmasıdır. Tıpkı bir resmi, duvardaki diğer nesnelerden ayıran resim çerçevesi gibi gündemde ele alınan konulara yönelik durum tanımları yapılabilir ve bu şekilde de o meselenin nasıl tartışılması gerektiği ön plana çıkar (Yüksel, 2007: 580-581). Çerçeveleme ile konunun, kamuoyu tarafından daha iyi bir şekilde anlaşılması sağlanır. Çevrenin korunmasından insan haklarına, belirli savaş ve silah türlerine yönelik yasaklara kadar, STK'lar; kamuoyunu ve hükûmetleri ikna etmek için çerçeveleme yöntemini kullanmaktadır. Böylece sorunların yeni bir

şekilde görüntülenmesi, sorunların çözümü için farkındalık yaratılmasında başarılı bir strateji olarak görülmektedir. Çerçeveleme, devletlerin ve sivil toplum aktörlerinin toplumları, bir sorunun var olduğuna ikna etme sürecini de içermektedir (Keck ve Sikkink, 1998: 3).

Greenpeace, çerçeveleme faaliyetinde bulunan bir STK olarak örnek teşkil etmektedir. Dünyanın neredeyse tüm alanları, çevreyle ilgili sorunlara karşı savunmasız durumdadır. Greenpeace, dünyadaki tahribatın önlenmesi konusunda hem farkındalık yaratmakta hem de bu konuda toplumları, eylemde bulunmaya ikna etmeye çalışmaktadır. Bugün milyonlarca insan, çevresel tehditlerin farkında olduğundan, çevresel tahribatı önlemek ve dünyayı korumak için çaba sarf etmektedir. Greenpeace, şiddet içermeyen eylemlerde bulunur ve bu eylemleri, medya aracılığıyla uluslararası topluma duyurur. Bu faaliyetlerin tümünde ulaşılmak istenen uzun vadeli hedef, devletlerin ve vatandaşların, çevresel tahribatın azaltılmasını ve çevreye karşı daha dikkatli davranılmasını isteyen ekolojik bir duyarlılık yaratmaya çalışmaktadır (Wapner, 1996: 59-71).

Greenpeace gibi aktivist STK'ların yanı sıra STK olarak kabul edilen düşünce kuruluşları da çevresel tahribat, küresel ısınma, kirlilik, yenilenebilir enerji gibi konularda araştırma yaparak, bir yandan halkın bilinçlenmesini sağlarken bir yandan da hak savunuculuğu yapmaktadırlar. Düşünce kuruluşları, küresel ısınma, kirlilik vb. ulus-ötesi sorunlar hakkında hem ulusal hem de uluslararası politika alanlarında çalışmalar yapmaktadır.

Düşünce kuruluşları, uluslararası konferanslarda bilgi aktarmakta, uluslararası anlaşmaları gözlemlemekte ve Dünya Bankası gibi uluslararası kuruluşlarla proje geliştirmektedir. BM ve Dünya Bankası gibi uluslararası kuruluşlar, uzman görüşlerinden faydalanmak için düşünce kuruluşları ile anlaşmalar yapabilmektedir. Ayrıca birçok düşünce kuruluşu, farklı STK'lara bilgi ve danışmanlık hizmetleri sunmaktadır (Ahmed ve Potter, 2006: 49).

2.5.4. Devletlerin ve Devlet Dışı Aktörlerin Gözlenmesi/İzlenmesi

STK'lar, devletlerin yaptıkları yasalara ve imzaladıkları uluslararası sözleşmelere uymalarını sağlamak için tasarlanmış çok çeşitli etkinliklerde bulunur. Örneğin Dünya Doğa ve Doğal Kaynakları Koruma Birliği (International Union for Conservation of Nature; IUCN) Dünya Mirası Sözleşmesi'nin uygulanmasını denetler. Yani STK'lar, çevre ve doğanın korunması ve sürdürülebilir çevre yönetiminin sağlanmasına yönelik uluslararası çabaları organize etmekte, doğanın korunmasına yönelik politikaların geliştirilmesine katkıda bulunmaktadır. Kadınların Çevre ve Kalkınma Örgütü (Women's Environment & Development Organization; WEDO) kadınların durumunu ve kadınlara karşı yapılan hak ihlallerini izlemektedir. Uluslararası Af Örgütü, tutsaklara yönelik davranışları izlemektedir (Ahmed ve Potter, 2006: 50). Ramesh Thakur'un ifade ettiği gibi: "Dünya, devletlere baskı yapmak için insan hakları ya da çevre alanında savunuculuk faaliyeti yapan STK'lara ihtiyaç duymaktadır. Son 30 yıldır, devletlerin göz ardı edemeyeceği STK'lar olmasaydı, dünya bugün yaşamak için hiç de hoş olmayan bir yer olurdu" (Thakur, 1994: 158).

STK'lar, ayrıca çok uluslu şirketleri ve uluslararası kuruluşları da gözlemlemektedir. On yıldan fazla bir süredir çevresel ve kalkınma odaklı çalışan STK'lar, hem daha fazla şeffaf olunması hem de hesap verilebilirliğin arttırılması amacıyla, çok uluslu bankalara baskı yapabilmek için dünyanın bir çok ülkesinde çeşitli ulus-ötesi savunuculuk ağları kurdu. STK'lar, uluslararası kuruluşlara, devletlerden daha hızlı ve aktif bir şekilde lobi faaliyetleri düzenleyebilmekte ya da baskı yapabilmektedir. Çünkü bu kuruluşların diğer aktörleri etkilemesi, daha kolaydır ve hiçbir tehlike arz etmez. Çünkü STK personelini hapse atmak ya da STK personeline işkence etmek, devletlerin ya da diğer aktörlerin zararına olabilecek bir davranış şeklidir. Banka örneğinde olduğu gibi STK'lar, hükûmet politikalarını değiştirmeye yönelik güçlü bir kapasitenin yanı sıra büyük mali ve entelektüel kaynaklara da sahiplerdir (Ahmed ve Potter, 2006: 51).

Bu tür küresel ağların oluşum süreci de ayrıca piyasa kurumlarıyla ilişkili olarak gerçekleşmektedir. Dünya Bankası ve IMF de dâhil olmak üzere çok taraflı kalkınma bankalarından şeffaflık ve hesap verebilirlik çağrısının yanı sıra, tüketici gruplarının

güçlü dernekleri de küresel düzeyde hareket etmektedir. Örneğin Uluslararası Tüketiciler Derneği (Consumers International) pazardaki işletmelerin kamuya daha fazla hesap verme sorumluluğunu sağlamak için çok çaba sarf etmişlerdir. Bu tür STK'lar çok uluslu şirketleri, uygun çevre uygulamalarına ve gelişmekte olan ülkelerdeki çalışanların adil bir şekilde muamele görmesine izin veren kurumsal davranış kurallarını geliştirmeye ikna etmekte kilit rol oynamıştır. Birleşik Krallık'taki Corporate Watch ve Birleşik Devletler'deki Multinationals Resource Center, uluslararası şirketleri izleyen STK'lara örnektir (Ottaway, 2001: 44-54; Gereffi vd., 2001: 56-65).

STK'lar, şeffaflığı ve hesap verebilirliği arttırarak, küreselleşen dünyada siyaseti geliştirebilir. STK'lar tarafından gerçekleştirilen girişimler, sınır ötesi şirketlerin faaliyetleri ve BM sistemi gibi üst düzey yönetişim kurumlarının faaliyetlerine açıklık getirmede yardımcı olabilir. Böylece vatandaşlar, dünya siyaseti hakkında daha bilinçli görüşler elde edebilir ve iktidar ile sorumlu pozisyondaki aktörler, davranışlarını ve politika seçimlerini açıklamak için daha fazlasını yapmak zorunda kalabilir. 1990'ların ortalarından beri çeşitli sivil kuruluşların baskıları sayesinde IMF ve DTÖ işlemleri, daha şeffaf hale gelmiştir (Scholte, 1999: 256).

2.5.5. Küresel Gündemi Belirleme ve Etkileme

Birçok STK, BM'nin farklı konferanslarına katılarak bilgi sunumu yapmaktadır. BM Kalkınma Programı, Dünya Sağlık Örgütü, BM İnsan Hakları Yüksek Komiserliği ve Dünya Bankası gibi uluslararası kuruluşların hepsi, düzenli olarak STK'lardan bilgi edinmektedir. STK'lar, uluslararası kuruluşlar vasıtasıyla küresel seviyede gündem oluşturulmasına da katkı sağlamaktadır. STK'ların bu şekilde gündem oluşturmasına yönelik yetki, özellikle BM'de yapılan danışma toplantılarında verilmektedir. STK'lara bu yetki, BM Sözleşmesi'nin 71. Maddesinde, Ekonomik ve Sosyal Konsey'in yetki alanındaki konularda bulunan sivil toplum örgütleriyle istişarede uygun düzenlemeler başlığı altında verilmiştir (Ahmed ve Potter, 2006: 53). O zamandan bu yana, STK'ların etkisi, gelişmekte olan ülkelerdeki işlevsel programlarla, uzmanlaşmış kurumlarla ve BM konferanslarıyla birlikte ECOSOC'un tüm çalışmalarını kapsayacak şekilde istikrarlı bir şekilde artmıştır. STK'lar, BM'nin bazı

bilgilerine erişim hakkına sahiptir. Ayrıca BM'nin farklı toplantılarına ve çalışmalarına da katılabilmektedirler. Bu yüksek düzeyli politik erişim kabiliyeti, STK'ların en üst perdeden bilgi edinebilecekleri anlamına gelmektedir. Danışma statüsünde yer alan STK'lar, diplomatların kullandığı salonlar, barlar ve restoranlar da dâhil olmak üzere tüm binalara erişim izni veren güvenlik geçitlerine sahiptir. Bu erişim izni, STK'ların delegelere erişmelerini sağlar. Böylece STK temsilcileri, özel toplantılardaki bilgilere erişebilmek adına gayriresmiî tartışmalar yoluyla daha fazla bilgi edinimi sağlamaktadır (Ahmed ve Potter, 2006: 53).

STK'ların katıldığı konferanslar, STK'ların aktivizminin ve lobiciliğinin bir kanıtıdır. Çevre, toplumsal gelişme, nüfus ve yaşam alanları gibi konular, sadece ulusal politik sınırlar içerisine girmemektedir. BM konferansları, STK'ların üst düzey yetkililere erişimini kolaylaştırmaktadır. BM faaliyetlerine ayrıcalıklı erişim imkânı olan STK'lar, oturumlarda konuşmakta, diplomatlarla bir araya gelmekte ve lobi faaliyeti icra etmektedir.

STK'ların etkili stratejilerinden biri olan lobicilik faaliyetlerini devreye sokabilmek için en etkili zamanlar, bu tarz toplantılarda ortaya çıkmaktadır. Böylece küresel seviyede gündem belirlenmesini sağlayarak devletlere ya da diğer aktörlere karşı baskı unsuru olabilirler. Danışma statüsünde olmak, STK'lara, siyasi sistem içerisinde meşru bir yer sağlamaktadır. Bu durum, STK çalışanlarının sürece aktif bir şekilde katılmalarını sağlamaktadır. Gayriresmî temaslarda bulunmak, gündeme ilişkin konularda görüş bildirmek ve alınması gereken belirli kararlar için lobi faaliyeti yapmak da mümkün hale gelmektedir (Ahmed ve Potter, 2006: 53).

STK'ların, devletleri ya da diğer aktörleri etkileme yöntemleri, elbette sayılan konu başlıkları ile sınırlı değildir. Çünkü STK'ların faaliyetleri ve çalışma alanları, geniş kapsamlıdır. STK'lar, belirli politikalara karşı halkın desteğinin alınması, uluslararası politikaya katılımın yaygınlaştırılması, kritik küresel sorunlara odaklanılması, konuların çerçevelenmesi ve politika gündemlerinin belirlenmesine yardımcı olmaktadırlar. Elbette faaliyetlerin önemi, STK'ların toplumları etkileme kabiliyetinde yatmaktadır. Böylece STK'lar, uluslararası arenada siyasi aktör hâline gelmektedir.

2.6. Değerlendirme: İkna, Rıza, Meşruiyet ve STK'lar

STK'ların stratejileri çok çeşitlidir. Fakat daha önceki kısımlarda da ifade edildiği üzere STK'ların temel gücü, iknadır. STK'lar, toplumları zorlayarak değil, ikna ederek harekete geçirir. Böylece ilgili sorun üzerinde baskı mekanizması hâline gelebilmektedirler. Temel güç göstergesi, ikna ve inandırıcılık olan STK'lar, günümüzde özellikle sosyal medya araçları sayesinde toplumsal ve siyasi organizasyonlar düzenleyebilmektedir. Destekçileri vasıtasıyla bir anda organize olabilecek kapasiteye sahip olan STK'lar gerek yerel gerek küresel gündemi meşgul edebilirler. Bu kuruluşların yukarıda bahsedilen faaliyetlerinin tamamı göz önüne alındığında, hiçbir faaliyetin zorlama içermediği ortadadır. Sayılan faaliyetlerin hemen hepsi, devletler tarafından kabul edilen yasalar çerçevesinde yer alan meşru eylemlerdir. Eylemlerin hepsi, iknaya dayanan bir iletişim biçimini içermektedir

Devletlerin içindeki güç ilişkileri, dikeydir. Bu güç ilişkileri anayasal düzen içerisinde kontrolün olduğu ve otoritenin kullanıldığı mekanizmadır. Buna karşılık sivil toplum, devlet dışında ve bireylerin de üzerindeki bir alanı teşkil eder. Wapner, bu alanı, sadece bireysel ihtiyaçların, özel çıkarların ve çatışmaların alanı olarak değil, aynı zamanda vatandaşların ortak amaçlara ulaşmak için bir araya geldiği bir alan olarak tanımlamaktadır. Ortak hedefler peşinde koşmak amacıyla halkın kendiliğinden, alışılmış ve yasal olmayan biçimleriyle bağlantı kurduğu ve bireylerin de üzerinde bir alandır (Wapner, 1996: 5). İnsanların razı olması, tam da bu noktada önemli hale gelmektedir.

STK'lar, devletler ve ulus-ötesi aktörlerin davranışlarını değiştirmek için çaba gösterirler. Bu sürecin temeli, kendi amaçlarına uygun davranış ve kimlikleri değiştirmek için girişimlerde bulunmaktır. Bu nedenle STK'lar, uluslararası ilişkilerin potansiyel transformatörleridir. Potansiyel olarak uluslararası sistemin yapısını iki şekilde değiştirirler. Birincisi, uluslararası siyasette bir aktörün meşruluğuna yönelik bakışı değiştirebilirler. STK'ların yeni bir aktör olarak görünmesinin bir nedeni, her zaman uluslararası siyasetteki önemli oyuncular arasına dâhil edilmemelerinden kaynaklanmaktadır. BM tarafından tanınmaları, STK'ların uluslararası politikadaki temel iddialarının basın tarafından daha fazla dikkate alınmasını sağlamıştır. Bu

nedenle küresel sivil toplum fikri, STK'lar için oldukça önemlidir. Küresel sivil toplum, sadece yerel etkileşimi değil, ulus-ötesi etkileşimi de içermektedir. Küresel sivil toplumu yaratmak ve anlamak için yapılan bu hareketler, STK faaliyetlerini vurgularken, dünya siyasetindeki meşru bir yer olma iddiasını da güçlendirmektedir (Ahmed ve Potter, 2006: 242). İkincisi, STK'lar, devlet kimliklerini, muhtemel uygun davranışın ne olduğu yönündeki beklentilere göre değiştirebilir. Örneğin Kızılhaç ve diğer insani yardım kuruluşları, sivillerin ve yakalanan ya da yaralanan askerlerin doğru muamele görme ideallerini teşvik ederek, devletler arası savaşın temel anlayışlarını değiştirmiştir. Hatta STK'lar, bu insancıl ilkeyi, bazı konvansiyonel silahlarının kullanımını kapsayacak şekilde genişletmiştir. İnsan hakları adına elli yıldır süren STK savunuculuğu, hükûmetlerin vatandaşlarına nasıl davrandıklarına ilişkin sistematik anlayışları, benzer şekilde değiştirmiştir. Devletler, savaşmaya ve vatandaşlarına karşı kötü muamele etmeye devam ederken, egemen devletlerin bu faaliyetlerde haklı olduğuna dair uluslararası inançlar değişti. Uluslararası inançlara ve uluslararası hukuka uygun olmayan hükûmetler bile politikalarını açıklamakta çekinmektedirler (Ahmed ve Potter, 2006: 243). Dolayısıyla STK'lar, kimlikleri ve beklentileri değiştirebildiğine göre davranışları da değiştirebilir. Bu durum, mutlaka başarılı olacakları anlamına gelmez. Pekiyi STK'lar, ne zaman başarılı olurlar? Özellikle STK'ların normatif tercihlerini, uluslararası yasalara, kurallara ve anlayışlara çevirmelerine olanak tanıyan şey nedir?

STK'lar, ulus-ötesi ilişkilerin yürütülmesinde, devletlere karşı üç avantaja sahiptir. İlk olarak STK'lar, tek bir konuya odaklanırken; devletler, ulusal güvenlikle birlikte birçok işlevi yerine getirmek zorundadırlar. İkincisi, STK'lar, ilke temelli konular üzerinden hareket ederler. Devletlerin dış politika çıkarlarına bağlı olan ya da devletlerin görmezden geldiği konular üzerine odaklanırlar. Son olarak STK'lar, devletlerin aksine yoğun bir şekilde kendi meselelerine yoğunlaşırlar (Ahmed ve Potter, 2006: 244). Bu üç avantaj, STK'lar için teorik avantajlardır. Bu avantajların yanına, demokratik rejimleri de ekleyebiliriz. Çünkü demokrasinin olmadığı yerde, sivil toplum alanından ve STK'lardan bahsedemeyiz.

Yatay iletişim için oldukça önemli vasıtalara sahip olan STK'lar ya da sivil aktörler, dünya siyasetinde, halk iradeleriyle çok fazla yakın irtibat kurabildikleri için

başarılı olmuşlardır. Çünkü bu irtibatlar, devlet tipi soğuk ve caydırıcı mesafeler taşımazlar. Bu irtibatlar, yerel yaratıcılıkları ortaya çıkarabilecek insani boyutlardadır. Kamu alanı ile özel alanı, tamamıyla içli dışlı hale getiren ve bunu hem iç hem dış politikaya aynı şekilde sirayet ettirmiş olan bu kuruluşlar ve hareketler, adil olmayan mevcut uluslararası sistemin tahrik ettiği toplumsal bir araya gelişlerdir. Zaten istenilen ve gereken inisiyatif de budur: Yeni siyasal temsil; siyasete katılım yollarını zenginleştirerek kurgulamak ve kullanmak (Ersanlı, 2006: 34).

Çalışmanın bir sonraki bölümünde örnek bir STK olarak İHH İnsani Yardım Vakfı'nın faaliyetlerine odaklanılacaktır. Bu amaçla İHH İnsani Yardım Vakfı'nın diplomatik üçgen çerçevesindeki pratikleri, incelenen teorik çerçeve temelinde analiz edilecektir. Ayrıca İHH İnsani Yardım Vakfı'nın söz konusu pratiklerinin teorik çerçeveye ne kadar uyabildiği ele alınırken diğer yandan ve daha önemlisi İHH'nın (kısmen diğer insani yardım kuruluşlarının) Türkiye'nin ve eğer varsa farklı ülkelerin dış politikasına herhangi bir etkide bulunup bulunmadığı çeşitli örnekler üzerinden analiz edilecektir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TÜRKİYE DIŞ POLİTİKASINDA İHH İNSANİ YARDIM VAKFI

Çalışmanın bu son bölümü, örnek insani yardım kuruluşu olan İHH İnsani Yardım Vakfı'na odaklanacaktır. İHH İnsani Yardım Vakfı, Türkiye kamuoyunda, daha çok insani yardım çalışmaları ile tanınan bir STK'dır. Fakat İHH İnsani Yardım Vakfı'nın çalışma alanları sadece insani yardımlarla sınırlı değildir. İHH, insani yardım çalışmalarının yanı sıra insani diplomasi ve insan hakları (savunuculuk) alanlarında da faaliyet göstermektedir. İHH, bu üç alanı (diplomatik üçgen[14]) tek bir çatı altında birleştirebilen bir kuruluştur. Bu durum İHH'yı klasik bir STK görüntüsünden uzaklaştırıyor gibi bir sonuç ortaya çıkarabilir. Çünkü ulusal veya uluslararası STK'lar, genel olarak tek bir alanda uzmanlaşmaya çalışmaktadır. Fakat söz konusu üç alan (diplomatik üçgen) temel olarak birbiriyle bağlantılıdır. Bu bağlantıya rağmen her alanın etkileri, birbirinden farklı sonuçlar doğurabilmektedir. Örneğin İHH'nın dünya genelinde sürdürdüğü insani yardımlar, Türkiye'nin imajına ve dolayısıyla da yumuşak gücüne katkı sağlamaktadır. Fakat savunuculuk temelinde gerçekleştirilen Gazze'deki İsrail ablukasının delinmesine yönelik eylem, Türkiye ve İsrail arasındaki ilişkileri, neredeyse kopma noktasına getirmiştir. Bu durum, doğal olarak Türkiye'nin dış politikasını doğrudan etkilemiştir. Bu noktadan hareketle mevcut bölüm, İHH'nın, Türkiye'nin dış politikasına etkisinin olup olmadığını; olduysa nasıl olduğunu, olmadıysa neden olmadığını, diplomatik üçgen üzerinden somut örneklerle analiz edecektir. İHH'nın diplomatik üçgen çerçevesinde yaptığı faaliyetler, ikinci bölümde çizilen teorik çerçeve ile bağlantılı olarak ele alınacaktır. Fakat bu analizlere geçmeden önce kısaca, İHH'nın tarihi ve kurumsal yapısı incelenecektir.

[14] Diplomatik üçgen kavramı, mevcut çalışmada, İHH'nın insani yardım, insani diplomasi ve insan hakları (savunuculuk) alanlarını tek bir çatı altında birleştirmesine atıfla kavramsallaştırılmıştır. Kavramsallaştırmanın temel nedeni, söz konusu üç alanın birbirinden bağımsız olarak değerlendirilemeyeceğinden kaynaklanmaktadır. Üç alanın birbiri ile bağlantısı, bu bölümün ilerleyen kısımlarında analiz edilecektir. Bu bağlamda diplomatik üçgen; insani yardım, insani diplomasi ve insan hakları (savunuculuk) alanında gerçekleştirilen tüm faaliyetleri içerir. Bu faaliyetler arasında devlet ve devlet dışı aktörlerle yapılan tüm bağlantılar da bu sürece dâhildir.

3.1. İnsan Hak ve Hürriyetleri (İHH) İnsani Yardım Vakfı

İHH İnsani Yardım Vakfı, 135 ülkede faaliyet gösteren uluslararası nitelikli bir STK'dır. İHH'nın fiili olarak kuruluşu, 1992 yılındaki Bosna Savaşı'na dayanmaktadır. Bosna Savaşı esnasında Müslüman Boşnaklara gönüllü yardımlarla başlayan insani yardım çalışmaları, 1995 yılında kurumsal hale gelerek resmî bir vakıf statüsüne dönüşmüştür. İHH İnsani Yardım Vakfı'nın genel merkezi, İstanbul'da bulunmaktadır (İHH, 2018a).

İHH İnsani Yardım Vakfı, Bosna'nın yanı sıra Çeçenistan ve Kosova'ya da yardım götüren Türkiye merkezli ilk insani yardım kuruluşudur. Vakıf, yardım ağını zamanla genişletmiştir. İHH, bugün Asya'dan Afrika'ya, Balkanlar'dan Uzak Doğu'ya, Orta Doğu'dan Latin Amerika'ya kadar dünyanın farklı bölgelerinde insani yardım çalışmalarını sürdürmektedir. 5 kıta ve 135 ülkede faaliyet gösteren İHH, acil insani yardımların yanı sıra sosyal yardımlar, eğitim ve sağlık yardımları gibi oldukça geniş bir yelpazede yardım faaliyetleri gerçekleştirmektedir. Okullar, hastaneler, camiler, kültür merkezleri, yetimhaneler, su kuyuları gibi kalıcı eserler de bu faaliyetler arasında yer almaktadır (İHH, 2018a).

İHH İnsani Yardım Vakfı, amacını "Nerede olursa olsun sıkıntıya düşmüş, felakete uğramış, savaş ya da doğal afet gibi nedenlerle mağdur olmuş, yaralanmış, aç ya da açıkta bırakılmış, zulme uğramış bulunan tüm insanlara gerekli yardım ulaştırmak" olarak tanımlamaktadır. Bu amaca bağlı olarak İHH, temel hak ve hürriyetlerin ihlalini önlemek için gerekli girişimlerde bulunma (savunuculuk ve insani diplomasi), yoksullukla mücadele ve nitelikli insan yetiştirilmesi amacıyla her seviyede eğitim-öğretim ve bilinçlendirme faaliyetleri de gerçekleştirmektedir (İHH, 2018b).

İHH İnsani Yardım Vakfı, misyonunu, şu şekilde açıklamaktadır:

- Yeryüzünde adalet ve iyiliğin hâkim olması için evrensel kardeşlik bilinciyle nerede olursa olsun muhtaç ve mazlum tüm insanlara, ihtiyaç duydukları insani yardımı ulaştırarak onlara, onurlu bir yaşam sunmak.

- İnsanları yardıma muhtaç hâle düşüren ve mazlum eden her türlü politika ve faaliyetleri önlemek ve temel hak ve hürriyetlerin ihlal edilmemesi için gerekli çalışmaları yapmak.
- Değişen dünyada, değişmeyen değerlerin yaşatılmasını sağlamak.
- İyiliği, her zaman ve her yerde yaşatmak.

Bu misyonlarını gerçekleştirirken, savaş ve savaşın etkisinin sürdüğü bölgeleri, afet bölgeleri ve yoksul bölgeler olmak üzere ikiye ayırarak faaliyetlerini sürdürme çabasındadır (İHH, 2018b).

İHH vakfı, kendi alanı ile ilgini vizyonunu da şu şekilde açıklamaktadır:

- Savaş ve doğal afetlerin sebep olduğu olumsuzluklar giderilerek, birey ve toplumlara, kendi ayakları üzerinde durabilmeleri için destek olmak.
- Tüm dünyada yardımlaşma alanında öncülük ederek, ülkeler ile kurumlar arasında iş birliğini geliştirip ortak bilinç oluşturmak.
- Yardıma muhtaç insan, toplum ve kuruluşlara destek olmak.
- Kriz anında, en az zarar için hızlı ve etkin şekilde bölgeye ulaşmak.
- Kalıcı projelerle kalıcı çözümler üretmek.
- Yoksulluğun giderilmesine ve sosyal adaletin sağlanmasına katkı sağlamak (İHH, 2018b).

İHH İnsani Yardım Vakfı misyonunu ve vizyonunu gerçekleştirmek adına belirli ilkeler belirlemiştir. Söz konusu ilkeler, şunlardır:

- Öncü olmak.
- Toplumlar arasında köprü olmak.
- Hakem olmak.
- Mazlumun sesi olmak.
- Sömürünün olmadığı adil bir dünyanın yeniden inşasına katkıda bulunmak.
- Emaneti en uygun şekilde kullanmak.
- Şeffaf olmak.
- Markayı ya da ismi değil hizmeti öne çıkarmak.

- Din, dil, ırk, mezhep ayrımı yapmadan yardım etmek (İHH, 2018b).

İHH İnsani Yardım Vakfı, Türkiye'deki çalışmalarının yanı sıra ağırlıklı olarak yurt dışında faaliyetlerde bulunmaktadır. Dolayısıyla ulusal ve uluslararası birçok kurum ve kuruluş ile yakın iş birliği içerisindedir. Partnerlik anlaşması yaptığı kuruluşlarla, ortak çalışmalar da yapmaktadır. Böylece çalışacağı saha ile ilgili doğrudan bilgi elde edebilmekte ve çalışmalarını, sahadan gelen bilgilere göre gerçekleştirmektedir. Kimi zaman da sahip olduğu üyelikler sayesinde uluslararası kuruluşlara bilgi sağlamakta ya da lobicilik yaparak gündemde olmayan bir krizi, bir hak ihlalini ya da herhangi bir konuyu, uluslararası düzeyde gündeme taşımaya çalışmaktadır. İHH İnsani Yardım Vakfı'nın üye olduğu kuruluşlar, şu şekildedir:

- BM Ekonomik ve Sosyal Konseyi (ECOSOC) danışman statüsünde üyelik.
- İslam İş birliği Teşkilatı (OIC) danışmanlık statüsünde üyelik.
- İslam İş birliği Teşkilatı İnsani Fonu (OICHF) meclis üyeliği.
- İnsani Forum (THF) üyeliği.
- İslam Dünyası Sivil Toplum Kuruluşları Birliği (İDSB) üyeliği.
- Türkiye Gönüllü Teşekküller Vakfı (TGTV) üyeliği.
- Uluslararası Gönüllü Kuruluşlar Konseyi (ICVA) üyeliği (İHH, 2018b).

İHH İnsani Yardım Vakfı, ulusal ve uluslararası alanda yapmış olduğu çalışmalar nedeniyle çeşitli ödüller de almıştır. Bunlardan bazıları şunlardır:

- Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından verilen "Kaynaklarını amaçları doğrultusunda en iyi kullanan vakıf" ödülü (2005).
- Aşiyana Yetimhanesi (Pakistan)- Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından verilen "Gerçekleştirilmiş en iyi proje" ödülü (2006)
- Kadın Eğitim Enstitüsü (Somali)- Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından verilen "Gerçekleştirilmiş en iyi proje" ödülü (2006).
- Mobil Hastane (Irak)- Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından verilen "Gerçekleştirilmiş en iyi proje" ödülü (2006).
- TBMM Üstün Hizmet Ödülü (2007).

- Uluslararası Karma Kültür Gençlik Konseyi (COJEP) İnsan Hakları Ödülü (2010).
- Suriye Siccu Konteyner Kent Projesi- Energy Globe Ödülleri (2016).
- Tarım Okulu (Somali)- AK Parti Yılın Sivil Toplum Farkındalık Ödülleri, İnsani Yardım Alanında Birincilik Ödülü (2018) (İHH, 2018b).

3.1.1. İnsan Kaynakları ve Finansal Giderler

İHH İnsani Yardım Vakfı, faaliyetlerini yürütürken, insan kaynaklarını iki şekilde oluşturmaktadır. Birincisi, kendi bünyesinde ücretli olarak çalışanlardır. İkincisi ise gönüllülük esasına göre çalışanlardır. Ücretli olarak çalışanlar, genelde işletme ya da idari işlerle ilgilenmektedir. Gönüllü çalışanlar ise ya bir projeye ya da kendi alanlarıyla (doktor, mimar, mühendis vb.) ilgili çalışmalara dâhil olmaktadırlar (Öztürk, 2015: 235).

Vakfın kuruluş senedinde belirtildiği üzere yıl içerisinde elde edilen gelirlerin %20'si, yönetim ve yönetimi sürdürme giderleri ile ihtiyat ve vakıf malvarlığını artıracak yatırımlara; kalan %80'i ise Vakfın amaç ve hizmet konuları doğrultusunda harcanmaktadır (İHH, 2018c). Vakfın, 350 ücretli çalışanı vardır. Vakfın gönüllü çalışanları ise yüzlercedir. Gönüllüler, üniversite öğrencilerinden ev hanımlarına, öğrencilerden şirketlere, meslek kuruluşlarından kamu çalışanlarına kadar geniş bir yelpazeyi içermektedir. Gönüllüler tarafından yapılan el eşyaları, takı, hediyelik eşya gibi ürünlerden eldi edilen kazanç, yardım olarak dağıtılmaktadır. Vakfın gelirlerinin büyük bir kısmı, hayırsever vatandaşların yaptıkları yardımlardan oluşmaktadır. Gayrimenkul, kira vb. gibi gelir getirici diğer kalemlerin yanı sıra sponsorluk, iş birliği anlaşmaları gibi yollarla da yardımlar sağlanmaktadır (Öztürk, 2015: 234-239).

3.1.2. İHH İnsani Yardım Vakfı'nın Çalışma Sahaları

İHH İnsani Yardım Vakfı'nın en temel çalışma alanı, insani yardımlardır. Vakfın kuruluş nedenleri arasında da zaten bu amaç yatmaktadır. İNSAMER[15] Başkanı Dr. Ahmet Emin Dağ, bu durumu "kimlikli yardım" olarak nitelendirmektedir. Bu bağlamda "İHH'nın insani yardım çalışmaları, diğer faaliyet alanlarının (insani diplomasi, insan hakları, bilinçlendirme vs.) üstünde yer almaktadır. Söz konusu diğer alanlar, insani yardımın destekleyici unsurlarıdır" (A. E. Dağ ile kişisel iletişim, 22 Ocak 2020). Bu gaye ile vakıf, dünya üzerinde savaş, iç çatışma, doğal afet, hastalık, yoksulluk, kuraklık gibi sebeplerle mağdur olmuş herkesin, insani ihtiyaçlarını karşılamayı hedeflemektedir. Söz konusu ihtiyaçlar arasında gıda, sağlık, barınma ve eğitim gibi temel konular da yer almaktadır. Acil insani yardımların yanında kalkınma stratejileri de geliştirilerek kriz bölgelerinin kendi kendine yetebilmesini sağlaması, yine İHH'nın insani yardımları arasındadır (İHH, 2018d).

İHH İnsani Yardım Vakfı'nın bir diğer çalışma alanı da insan hakları savunuculuğu ile ilgilidir. Savunuculuk çalışmaları, daha çok insan hakları ihlalleri ile ilgili raporlar hazırlanması, dünya kamuoyunun bilgilendirilmesi, temel hak ve hürriyetlerin ihlal edilmesini önleme adına yapılan faaliyetleri içermektedir. Bunların yanı sıra protesto yürüyüşleri, mitingler, konferanslar, sempozyumlar, fotoğraf sergileri, belgeseller, televizyon programları ve sosyal medya çalışmaları ile yaşanan insan hakları ihlalleri ulusal/uluslararası gündeme taşınarak kamuoyu farkındalığı arttırılmaya çalışılmaktadır (İHH, 2018e).

İHH İnsani Yardım Vakfı'nın bir diğer faaliyet alanı, insani diplomasidir. Vakıf, bu amaçla çatışma ya da kriz alanlarında sivillerin korunması, kayıpların bulunması, esirlerin kurtarılması, krizlerin sonlandırılması için gerekli adımların atılması için devletlerarası diplomasinin yeterli olmadığı durumlarda aktif rol alarak, diplomasi çalışmaları yürütmektedir. Vakıf, insani diplomasi altında arabuluculuk, savaş ve kriz

[15] İHH İnsani ve Sosyal Araştırmalar Merkezi (İNSAMER), İHH İnsani Yardım Vakfı bünyesinde kurulmuş bir araştırma merkezidir. İNSAMER, İHH İnsani Yardım Vakfı'nın temel öncelik alanları olan insani yardım, insani diplomasi ve insan hakları alanlarının yanı sıra sosyal bilimlerin farklı dallarına araştırmalar yapmaktadır.

bölgelerinde çatışan taraflar arasında hakemlik ve müzakerenin yanı sıra rehin alınan suçsuz sivillerin kurtarılması için de diplomatik çalışmalar yapmaktadır (İHH, 2018f).

Vakfın yaptığı insani yardım faaliyetlerinin önemli bir kısmını, acil yardım çalışmaları oluşturmaktadır. Savaş, iç çatışma, deprem, sel, tsunami, yangın, kuraklık, kıtlık gibi nedenlerle mağdur olan insanların acil ihtiyaçları, vakıf tarafından karşılanmaktadır. Acil yardımlarla bağlantılı olarak arama kurtarma faaliyetleri de vakfın bir diğer çalışma alanıdır. Bu amaçla kurulan İHH Arama Kurtarma ekibi, yetkinlik kazanabilmek için çeşitli eğitimler almaktadır. Göçük esnasında, yangında veya su altında arama kurtarma çalışmaları, bu eğitimlerinden bazılarıdır. Bu eğitimleri almış 850 kişi, olası afet durumlarında yardım faaliyetlerinde bulunmak için hazır olarak bekletilmektedir. Dünyanın herhangi bir yerinde meydana gelen kriz durumlarına karşı vakfın gerçekleştirdiği acil yardım ve arama kurtarma faaliyetleri, şu şekilde belirtilmektedir:

- Arama-kurtarma çalışmaları ve teknik malzeme yardımları.
- Gıda, giyecek ve diğer temel ihtiyaç malzemelerinin dağıtımı.
- Kadın, çocuk, yaşlı ve kimsesizler için güvenli ortamlar sağlanması.
- Çadır, prefabrik barınak, seyyar mutfak gibi ihtiyaç ünitelerinin kurulması.
- Gezici sağlık TIR'ı, ilaç-tıbbi malzeme temini, ameliyat ve benzeri sağlık yardımları (İHH, 2020a).

İnsan hakları alanındaki çalışmaları ile bağlantılı olarak ifade edebileceğimiz bilinçlendirme çalışmaları, vakfın faaliyet gösterdiği bir diğer alandır. Bilinçlendirme çalışmaları ile çatışma ve savaş bölgelerinde yaşanan hak ihlalleri, dünya kamuoyuna duyurularak, bu hak ihlallerinin engellenmesi için uluslararası hukuk mercileri harekete geçirilmeye çalışılır. Bilinçlendirme çalışmaları; konferanslar, seminerler, toplantılar, raporlamalar, belgeseller, kitaplar, dergiler ve dijital yayınlardan oluşmaktadır (İHH, 2020b).

3.2. İnsani Yardımlar: Ulusal/Küresel Gündem Belirleme Süreci ve İHH

Gündem belirleme, ikinci bölümde de ayrıntılı biçimde anlatıldığı gibi STK'ların, kamuoyu oluşturma sürecindeki en etkili stratejilerden bir tanesidir. Gündem belirleme sürecinde, özellikle çerçeveleme (framing) yöntemi kullanılarak toplumun ve siyasilerin dikkati, gündeme taşınması istenen sorunlara çekilmeye çalışılır. STK'lar, bu amaçla çeşitli faaliyetler gerçekleştirir. Örneğin basın açıklamaları, mitingler, protesto gösterileri, raporlamalar ve lobicilik, söz konusu faaliyetler arasında en etkili olanlarıdır. Bu faaliyetler ile STK'lar, kamuoyunun ve siyasilerin gündeminde olmayan bir konuyu, gündeme taşıyabilirler. Bir konunun gündeme getirilişi, kamuoyu baskısını da beraberinde getireceği için konu, karar alma organlarının da dikkatini çekecek ve onları, harekete geçmeye zorlayacaktır.

STK'ların, bir konuya ilgi çekebilmeleri için en iyi yol/araç medyadır. Dolayısıyla medyanın doğru kullanımı, STK'lar için oldukça önemlidir. İnsani krizlerin, televizyon, gazete ya da sosyal medyada yer alması, insani yardım organizasyonlarının yönetimi açısından oldukça önemlidir (Polman, 2014: 40). Bundan da ötesi insani yardımlar aracılığıyla gündemde yer almayan insani krizler, ulusal ve uluslararası gündeme taşınabilmekte ve ulusal/uluslararası toplumun dikkati, mevcut krize kanalize edilebilmektedir. Bu açıdan gündem belirleme sürecinde STK'lar, doğrudan ya da dolaylı olarak etkili olabilen aktörlerdir. STK'lar için insani yardımların politik anlamda en büyük karşılığı, var olan krizlerin ulusal ve uluslararası seviyede gündeme taşınması ve gündemde tutulmasıdır. Bir STK olarak İHH İnsani Yardım Vakfı da ifade edilen yöntem ve stratejileri kullanmaktadır. Bu şekilde farkındalık oluşturarak hem ulusal hem de uluslararası gündemi belirlemeye veya yönlendirmeye çalışmaktadır.

İHH İnsani Yardım Vakfı, proje, etkinlik ve erişim açısından Türkiye'nin en büyük insani yardım kuruluşlarından biridir (Özkan ve Akgün, 2010: 541). Bunun yanı sıra İHH, uluslararası alanda da en çok tanınan Türkiye merkezli insani yardım kuruluşudur (Binder, 2014). İHH İnsani Yardım Vakfı, uluslararası bir STK olarak 135 ülkede çeşitli yardım projeleri ve yardımlar gerçekleştirmeye devam etmektedir.

İHH, gerek ulusal gerek uluslararası seviyede ses getiren büyük projelere de imza atmıştır. Söz konusu projeler arasında, yetim çalışmaları, katarakt projesi, su kuyusu açma projesi ve kalkınma projeleri yer almaktadır.

Yetim Çalışmaları

İHH, kuruluşundan itibaren yetim çalışmalarına önem veren bir STK olmuştur. Yetim çalışmaları, dönemsel ve düzenli olmak üzere iki ayrı kategoride sürdürülmektedir. Dönemsel yardım çalışmaları, daha çok eğitim, sağlık vb. sosyal yardım projeleridir. Düzenli yardım çalışmaları ise Yetim Sponsorluk Destek Sistemi ile devam etmektedir. İHH, günümüzde 135 ülke ve bölgede, 800 bini aşkın yetime, dönemsel olarak destek sağlarken; 53 ülkede, 94 bini aşkın yetime, düzenli olarak destek sağlamaya devam etmektedir. Vakfın, 13 ülkede, 36 yetimhanesi, 1 yetim eğitim merkezi ve 1 çocuk yaşam merkezi bulunmaktadır. Dernek, yetimlere sadece destek sağlamakla kalmamakta, aynı zamanda ailelerine de meslek edindirme amacıyla çeşitli eğitimler sağlamaktadır (İHH Yetim, 2019: 8).

Bu çalışmalarla bir yandan yetimlere destek olunurken diğer yandan da kamuoyunda yetimlere dikkat çekilerek, yetimler konusunda farkındalık oluşturulmaktadır. Örneğin İHH, Türkiye'de, *Her Sınıfın Bir Yetim Kardeşi Var!* projesi çerçevesinde 1 milyondan fazla öğrencinin katılımı ile 2019 yılı itibariyle Türkiye ve Dünya genelinde 13 binden fazla yetim çocuğun bakımını üstlendi (İHH, 2020c). Yetim projeleri ile dünya, Türkiye'deki topluma, tanıtılmakta; Türkiye ile yabancı toplumlar arasında, bir gönül bağı kurulmaktadır. Böylece yetim projelerine destek olan kişilerin, ilgili ülke hakkındaki farkındalıkları artmaktadır. Ortaya çıkması muhtemel insani krizlerde ise toplumda, doğal bir gündem oluşmaktadır. Bu sayede de siyasilerin dikkati, kamuoyu baskısından dolayı mevcut konuya daha kolay çekilecektir.

Yetim projelerinin bir diğer önemi ise ailesiz, sahipsiz ve korumasız kalan çocukların, insan kaçakçılığı, çocuk askerliği, çocuk işçiliği, organ mafyası, suç örgütleri, madde bağımlılığı gibi tehlikelerden korunmasıdır. Böylece iç savaş, kriz ya da doğal afetler nedeniyle eğitimi yarıda kalmış ya da yoksulluk sebebiyle eğitim

alamamış çocukların hayata kazandırılması hedeflenmektedir. Bir diğer önemli nokta ise bir ülkenin geleceği olarak nitelendirilen çocuklara, yatırım yapılmasıdır. Bu amaçlar çerçevesinde İHH, yetim projelerine önem vererek hem yetimleri gündemde tutmakta hem de bir STK olarak devletlerin (İslam dünyasının) görmezden geldiği bir konuda, farkındalık oluşturmaya çalışmaktadır. İHH, bu noktada oldukça başarılı olmuştur.

İHH'nın teklifi ile İslam dünyasında gündeme gelen ve ilki 2014 yılında kutlanan Dünya Yetimler Günü (Ramazan ayının 15. günü), yetimlerin sorunlarının dünya gündemine taşınması ve konu ile ilgili bilinçlendirme yapılıp farkındalık oluşturma hususuna somut bir örnektir. İHH İnsani Diplomasi Koordinatörü İzzet Şahin, İHH'nın bu başarısını, şu şekilde ifade etmektedir:

> "İHH, bu noktada kendisine has iletişim teknikleri, evrensel ve normatif söylemi ve gücüyle yetimlere yönelik uluslararası norm geliştirilmesine katkı sağlamıştır. Yani İHH, uluslararası arenada norm oluşturmuştur" (İ. Şahin ile kişisel iletişim, 11 Ağustos 2017).

İHH, 57 ülkeden oluşan İslam İşbirliği Teşkilatı'na (İİT) bu amaçla bir proje göndermiş ve 2013 yılında İstanbul'da düzenlenen 5. İslam Dünyası Sivil Toplum Kuruluşları Konferansı'nda, Ramazan ayının 15. Günü, İslam âleminde "Dünya Yetimler Günü" olarak kabul edilmiştir.

İnşacı kurama göre normlar, sosyal ve siyasal ilişkiler kuran kurallardır ve uygun davranış konusunda ortak beklentileri temsil eder. Normlar, uluslararası toplumun sübjektif ilkelerinden gelmektedir. İnşacı kurama göre bu normlar, devlet dışı aktörler ya da STK'lar sayesinde etkinlik kazanmaktadır. İnşacılar için STK'ların devletler üzerindeki etkisinin arttığı yönündeki temel saikler arasında normlar, değerler ve moral prensipler oldukça önemlidir. Moral değerleri yayma çabası içerisinde hareket eden STK'lar, normlar sayesinde devletler üzerinde baskı oluşturabilmektedir. İnşacı yaklaşım gibi liberal kuram da küresel politika yapımında STK'ların rol oynadıklarını kabul etmekte ve onları, bir aktör olarak görmektedir. STK'lar, gerçekleştirdikleri faaliyetler ile küresel toplumda farkındalık oluşturma konusunda pay sahibidirler. Bu bağlamda İHH, bir STK olarak norm oluşturulmasına katkı sağlamış ve bu şekilde

yetimlerin sorunlarının dünya gündemine (İslam ülkeleri arasında) taşınmasında ve konu ile ilgili farkındalık oluşturulmasında başarılı olmuştur.

İHH'nın bu başarılı örneğini, sadece gündem belirleme çerçevesinde ele alamayız. Gündem belirleme sürecinin yanında lobicilik faaliyetleri de söz konusu örneğe eklenebilir. Lobicilik, sadece bilgilerin aktarılması değil, aynı zamanda politika önerilerinin doğrudan iletilmesini de sağlar. Bu noktada İHH, sadece bilgi sağlamakla kalmamış, önerileri sayesinde norm oluşturulmasına aracılık etmiştir. Gündemde olmayan ya da fazla dikkat çekilmeyen bir konu olan yetim sorunu, İHH tarafından ulusal ve uluslararası seviyede gündeme taşınmış ve İslam ülkelerinin bu sorunu gündemlerine alması sağlanmıştır.

İkinci bölümde ifade edildiği üzere, Keck ve Sikkink, savunuculuk yapan STK'ların uluslararası politikaya dâhil oluşunu dört şekilde açıklamaktadır. Bunlar; bilgi politikası, sembol politikası, kaldıraç politikası ve hesap verebilirlik politikasıdır. Bu bağlamda İHH'nın yetim projesi Keck ve Sikkink'in bu tipolojisine de uymaktadır. Bilgi politikası çerçevesinde, İHH yetimler konusunda bilgi sağlamış ve bunu İİT'ye proje olarak sunmuştur. Sembol politikası ile konunun farkındalığını arttırmak amacıyla yetim sorunu gündeme taşınmıştır. Kaldıraç politikası ile bir anlamda İslam ülkelerine İİT üzerinden ahlaki baskı yapılmasını sağlamıştır. Diğer yandan İTT'deki danışmanlık statüsü sayesinde İİT'ye üye olan devletlere lobi faaliyetleri gerçekleştirmiştir. Son olarak hesap verebilirlik politikaları ile yetim sorununu sürekli gündemde tutarak devletlerin kabul ettiği bu norma uymaları amacıyla bir anlamda ahlaki baskı yapılmaya devam edilmektedir.

İHH'nın yetim faaliyetleri, STK'ların "Bilinçlendirme" faaliyetleri çerçevesinde de ele alınabilir. Çünkü Dünya Yetimler Günü'nde gerçekleştirilen her türlü sosyal proje, yetim gerçeği konusunda İslam ülkelerini ve toplumlarını bilinçlendirmekte ve böylece yetimlere karşı doğal bir farkındalık oluşturulmaktadır.

Katarakt Projesi

Siz Görürseniz Onlar da Görecek sloganı ile yola çıkan ve 2007 yılında Afrika'da başlayan Katarakt Ameliyatları Projesi ile 2017 yılına kadar 100 bin katarakt ameliyatı, İHH vakfı tarafından gerçekleştirildi. Proje Sudan, Gana, Togo, Benin, Nijerya, Mali, Çad, Uganda, Tanzanya, Nijer, Etiyopya, Mozambik, Somali, Bangladeş, Pakistan ve Hindistan'ın da aralarında bulunduğu 17 ülkede uygulandı. Vakfın 2014 yılında Nijer'de kurmuş olduğu göz hastanesinde düzenli olarak ameliyatlar gerçekleştirmeye devam etmektedir. Şu ana kadar 120 binin üzerindeki kişiye, Katarakt ameliyatı yapılmış ve hastalar tekrar görmeye başlamışlardır (İHH, 2020d).

Dünyanın görmezden geldiği ve genel olarak açlık, kuraklık ve kıtlıkla hatırlanan Afrika kıtasında, böylesine kapsamlı bir projenin gerçekleştirilmesi, hem tüm dünyaya iyi bir örnek olmakta hem de toplumlar arasında sımsıkı bir gönül bağının kurulmasına katkı sağlamaktadır. Tıpkı yetim projesi gibi katarakt ameliyatları da Afrika kıtasını sürekli gündemde tutmaktadır. Böylece hem toplumun hem siyasilerin Afrika'ya dair gündemi sıcak tutulmaktadır.

Su Kuyusu Açma Projesi

Vakfın en önemli projelerinden biri olan su kuyusu açma projesi, Afrika için -özellikle Sahra Altı[16] bölgesinde yer alan ülkeler- oldukça önemlidir. Bölgede yaşanan sorunların başında gelen susuzluk ve kuraklık, zaten fakir olan halkın direncini, daha da azaltmaktadır. Halk, suya ulaşabilmek için kilometrelerce mesafe kat etmektedir. Ulaşılan suyun sağlık derecesi ise ayrı bir handikap oluşturmaktadır. Sağlıksız suların kullanılması, çeşitli hastalıklara ve neticede acı ölümlere neden olmaktadır. Afrika'da suyun olmadığı ve sağlıklı suya ulaşmanın zor olduğu bölgelerde İHH, su kuyusu projeleri ile sağlıklı suya ulaşım sağlanmasına yardımcı olmaktadır. İHH, su kuyusu açma projeleri ile başta Afrika olmak üzere dünyanın birçok susuz bölgesinde (37

[16] BM'ye bağlı UNESCO'nun hazırlamış olduğu 2019 Dünya Su Raporu'na göre 2 milyar insan temiz su kaynaklarına ulaşamamaktadır. Yine söz konusu rapora göre Sahra Altı Afrika'da su kıtlığı yoksulluğun kalıcı olmasında doğrudan rol almaktadır. Sahra Altı Afrika toplam nüfusun yaklaşık %60'ını oluşturmaktadır (The United Nations World Water Development Report 2019).

ülke) şu ana kadar 8 binden fazla su kuyusu açmıştır. Bu çalışmayla dünya genelinde yaklaşık 2,5 milyon kişinin temiz suya ulaşması sağlanmıştır (İHH, 2020e).

Açılan su kuyuları ile kirli su tüketimi yüzünden ortaya çıkan hastalıkların önüne geçilmektedir. Dolayısıyla temiz su, uzun dönemli bir sağlık yatırımıdır. Temiz ve kullanılabilir suyun varlığı, bölgede yaşayan halkın, kendi başına sağlıklı bir şekilde kalkınmasına destek olmaktadır. Açılan su kuyuları ile kullanılamayan tarım alanlarına su temin edilebilmekte ve bölgede, tarımın gelişmesi sağlanmaktadır. Yani su kuyuları, kalkınma yardımları ile de bağlantılıdır.

Su, yalnızca sağlık açısından ya da tarımsal ihtiyaçların giderilmesi açısından önem arz etmemektedir. Çünkü su, uğruna savaşılan hayati bir kaynaktır. Suya duyulan sonsuz ihtiyaç, kabileler arasında çatışmalara neden olmaktadır.[17] Açılan su kuyuları ile kabileler arasında su yüzünden yaşanan tüm anlaşmazlıkların ve muhtemel iç çatışmaların önüne geçilebilmektedir.

Yetim çalışmaları, katarakt ameliyatları ve su kuyusu açma projeleri, sadece İHH özelinde gerçekleştirilen projeler değildir. Başta Yeryüzü Doktorları, Deniz Feneri Derneği, Sadakataşı Derneği ve Cansuyu Derneği olmak üzere birçok insani yardım kuruluşu, benzer projelere imza atmaktadır. Fakat İHH'yı bu noktada diğer STK'lardan ayıran önemli bir ayrıntı vardır. O da İHH'nın, Afrika'daki öncü konumu ve bölgeyle uzun süredir devam eden bağlantılarıdır (Özkan ve Akgün, 2010: 540). Çünkü İHH, kara kıtaya, Türkiye'den ilk giden insani yardım kuruluşlarından birisidir. İlk kez 1996 yılında insani yardım amacıyla Somali'ye gitmiş; proje ve faaliyetlerini, kıtadaki diğer ülkelerde yavaş yavaş genişletmiştir (Özkan ve Akgün, 2010: 541).

İHH, Afrika'da var olan sorunların çözülmesinin ancak kara kıtanın gündeme taşınmasıyla mümkün olabileceğine inanıyordu. Bu amaçla STK'ların en önemli stratejilerinden biri olan 'gündeme taşıma'yı, Afrika kıtası özelinde uygulamaya başladı. 2006 yılında "Doğu Afrika Acil Yardım Seferberliği" adı altında kampanya

[17] 2019 Dünya Su Raporu'na göre su nedeniyle çıkan çatışmalar artış göstermektedir. 2000-2009 arasında su nedeniyle çıkan çatışmaların sayısı 94'tür. 2010-2018 (Mayıs 2018'e kadar) arasında ise 263 çatışma kayıtlara geçmiştir (The United Nations World Water Development Report 2019).

başlattı. İHH, yaptığı kampanyalar ile toplumun her katmanından insanın dikkatini çekmeyi başardı. Fakat bu kampanyanın en önemli sonucu, birçok kurum, vakıf ve derneği, Afrika'da faaliyet göstermeye teşvik etmiş olmasıdır. Böylece insani yardım STK'ları, Afrika'yı tanımak istediler. İHH, deneyimlerini ve bilgilerini, söz konusu yardım kuruluşları ve medyayla paylaştı. İHH'nın projeleri, Türk ve Afrikalı liderler arasındaki toplantıların gündemine dâhil edildi ve böylece Afrika, dış politika konusu hâline geldi (Özkan ve Akgün, 2010: 541-542). Aynı şekilde Aras ve Akpınar, Türkiye merkezli STK'ların Afrika faaliyetlerinin, resmî kurumların faaliyetlerinden önce başladığını ifade etmektedir. Yani STK'lar, Türkiye'nin dış politika aktivizmini takip etmemiş, bağımsız hareket etmişlerdir. Hatta bu durum, sadece Afrika özelinde gerçekleşmemiştir. Asya'da da insani yardım kuruluşları, resmî kuruluşlardan önce faaliyet göstermeye başlamıştır (Aras ve Akpınar, 2015: 240). STK'lar bir açıdan Türkiye'nin resmî kuruluşlarından önce hareket ederek, Türkiye'ye siyasi/ekonomik manevra alanı açmıştır.

Kalkınma Yardımları/Projeleri

STK'ların önemli işlevlerinden biri de toplumların ekonomik kalkınmaları için çeşitli projeler üretmektir. Kalkınma projeleri, toplumların kendi kendilerini ikame edebilmelerini sağlamaktadır. Kalkınma projeleri ile toplumlar, sürekli yardıma muhtaç bir şekilde yaşamaktan kurtulmaktadır. Günümüzde kalkınma yardımları, birçok uluslararası insani yardım kuruluşu (CARE International, OXFAM International vs.) tarafından gerçekleştirilmektedir.

İHH da kriz bölgelerinin kalkınması amacıyla çeşitli kalkınma projeleri geliştirmektedir. İHH'nın bu noktadaki en önemli projesi, 2012 yılında Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı Başkanlığı'nın (TİKA) desteğiyle Somali'de açtığı tarım okuludur. 2012 yılında Somali Tarım Okulu olarak başlayan proje, 2014 yılında Anadolu Ziraat Fakültesi adıyla eğitim vermeye devam etmiştir. Fakülte bünyesinde, modern tarım yöntemleri öğretilmekte ve böylece insanlar, kendi tarımsal ihtiyaçlarını karşılayabilmektedir. Hatta Ziraat Fakültesi, 2018 yılında ilk mezunlarını vermiş ve mezunlar Somali'nin birçok şehrine dağılmıştır. Fakülte, bir çatı kuruluş olarak Somali ZemZem Bilim ve Teknoloji Üniversitesi'nin de (Zamzam University of Science &

Technology) kurulmasına zemin hazırlamıştır. ZemZem Üniversitesi'nin bünyesinde, bir de Tıp Fakültesi açılmıştır. Somali Tarım Okulu projesi, 2017 yılında Türkiye'de ilki gerçekleştirilen "2017 Sivil Toplum Farkındalık Ödülleri" kapsamında yardımlaşma ve insani yardım kategorisinde, yılın en iyi projesi ödülünü almıştır (İHH, 2019a).

Acil insani yardımlar, toplumlara kısa süreli bir iyileşme sağlamaktadır. Kalkınma yardımları ise kendi ihtiyaçlarını, kendileri karşılayabilmeleri için insanlara balık tutmayı öğretmektedir. Zaharna'ya göre kalkınma projeleri ile ülkeler arasında ilişki kurulabilir. Bu tür projelerde ilişki kurma, iki boyutta gerçekleşmektedir. Birincisi, yardımın ya da projenin iki taraf arasındaki bağlarını ifade eden sembolik boyuttur. Diğeri ise projede birlikte çalışılan sponsor kurum ya da kuruluşun personeli ve meslektaşları arasında gelişen gerçek ilişkidir (Zaharna, 2009: 94). STK çalışanları, sadece alıcı ülkenin kültürünü, dilini ve geleneklerini tanımakla kalmaz, aynı zamanda bu nitelikler sayesinde diplomatlardan bile daha etkin bir şekilde iki toplum arasında kültürel köprü kurulmasına aracılık edebilir. Çünkü STK gönüllüleri, Türkiye'yi temsil etmekte ve aynı zamanda alıcı ülke hakkındaki bilgi akışını sürdürerek, bu toplulukların ihtiyaç ve taleplerini belirlemektedir. Gönüllüler, bir anlamda Türk toplumuna, kanaat önderlerine ve siyasilere bilgi akışını sağlayan göz ve kulaklardır. Dolayısıyla bu tür yardımlarda bulunan STK'lar ya da devlet görevlilerinin her biri, önemli bir aktör olarak ortaya çıkmaktadır (Çevik vd., 2018: 184). Özellikle STK görevlilerinin aracısız iletişim kurması, bir yandan yardımların daha etkili olmasını mümkün kılarken diğer yandan da ilgili devletin kamu diplomasisine ve imajına, olumlu katkılar sağlamaktadır. Zaharna'nın yukarıda ifade ettiği ilişki türü doğrudan kamu diplomasisi ile ilgilidir. Fakat STK'lar zaten bunu bir nevi gönüllü olarak yapmaktadır.

İHH İnsani Yardım Vakfı, kalkınma yardımları ile bağlantılı olarak mesleki gelişim ve meslek edindirme kursları düzenlemektedir. Hatta altyapının yetersiz olduğu durumlarda, eğitimciler için mesleki alt yapı da sağlamaktadır. Örneğin Hindistan'da berber takımları, Açe'de balıkçı tekneleri, Bangladeş'te rikşa dağıtımları, bu amaçla yapılmıştır. Bunların yanı sıra kültür merkezlerinin açılması (12 ülke 19

kültür merkezi), eğitimin sekteye uğradığı ve imkanların temel ihtiyaçları karşılayamadığı bölgelerde okullar (20 ülke 44 okul), medrese, enstitü gibi kurumların inşası, sağlık ocakları (11 ülke 23 sağlık eseri), cami-mescitler (37 ülke 184 cami-mescit) yine İHH tarafından kalıcı eserler olarak inşa edilmektedir. İnşa edilen eserler, bir süre İHH tarafından desteklenmekte ve sonrasında yerel kurumlara devredilmektedir (İHH, 2019b). Türkiye'nin hem devlet hem de STK düzeyindeki kalkınma anlayışı, kapasite geliştirmeye önem vermektedir. İnsani yardım kuruluşları, hayır işlerinde bile alt yapı yatırımlarına, kısa vadeli yardımlardan daha fazla önem vermektedir. İHH ve diğer STK'lar, içilebilir su dağıtmak yerine, su kuyusu inşa etmektedir. Yetimleri, Türkiye'ye taşımak yerine, yetimhane, okul vb. gibi yapılar inşa ederek toplumların, kendi kendine kalkınmasına aracılık etmektedir. Yani geçici çözümlerden ziyade, uzun vadeli çözümler aranmaktadır. Böylece ikili ilişkiler, bir sonraki boyuta geçebilmekte; ekonomik ve askeri iş birliği gibi yeni ağların önü açılmaktadır (Çevik vd., 2018: 185).

İHH özelinde ele alınan insani yardımların neredeyse tamamı (yetim, su kuyusu, katarakt, acil yardımlar, meslek edindirme, sağlık ocakları, eğitim merkezleri vs.) Türkiye merkezli farklı insani yardım STK'ları tarafından da gerçekleştirilmektedir. Bunlar arasında Yeryüzü Doktorları, Deniz Feneri Derneği, Cansuyu Derneği, Sadakataşı Derneği gibi çok sayıda insani yardım kuruluşu vardır. Tüm bu yardımlar, dünyanın dört bir yanındaki insani krizleri gündeme taşırken, söz konusu kuruluşların faaliyetleri, toplumlar arası bir köprü işlevi de görmektedir. Fakat STK'ların faaliyetleri, toplumlar arası bağ kurulmasından ya da ülke imajına katkı sağlamaktan öte sonuçlar vermektedir. STK'ların gerçekleştirmiş olduğu faaliyetlerin tümü, Türkiye'nin dış politikasına olumlu bir etki sağlamaktadır.

Purtaş'a göre insani yardım kuruluşlarının insandan insana yürütmüş olduğu paralel diplomasi, Türkiye dış politikasının görünmeyen yüzüdür. "İnsana dokunma" sloganıyla hareket eden insani yardım kuruluşları, toplumlar arasında köprü vazifesi görmektedir. 2000'li yıllara kadar Türkiye'nin gündeminde yer almayan Afrika ve Güney Doğu Asya gibi bölgeler, bu kuruluşların faaliyetleri sayesinde Türkiye'de hem daha fazla gündeme gelmiş hem de bu bölgelere yönelik ciddi bir farkındalık

oluşmuştur. Bu bağlamda insani yardım kuruluşları, bir yandan insani diplomasi ve afet diplomasisi ile Türkiye'nin dış politikasına katkı sağlarken, bir yandan da birçok devlet kurumunun önüne geçmiş ve sahip oldukları potansiyeli ortaya koyarak, ne kadar önemli bir aktör olduklarını ortaya çıkarmışlardır (Purtaş, 2013: 1-14).

Söz konusu yardım kuruluşları, bugün, dünyanın birçok noktasına, insani yardımlar gerçekleştirmektedir. STK'lar, bir yandan hayır işlerini yaparken, bir yandan da Türkiye'yi bir marka olarak temsil etmektedirler. Bundan da ötesi STK'ların yardım faaliyetleri, Türkiye'ye güvenilirlik sağlamaktadır. Dolayısıyla STK'ların, Türkiye'nin yumuşak gücü üzerinde doğrudan bir etkisi vardır. Gerçekten de Türkiye'nin insani yardımları, bir dış politika aracı olmanın yanı sıra insani krizlere, küresel ilgi çekmenin bir yolu hâline gelmiştir (Çevik, 2015: 140).

İnsani krizlerin küresel seviyede gündem olmasında, STK'ların raporları da etkili olabilmektedir. Bu raporlar ile gündemde olmayan sorunlar, bir anda gündem olabilmektedir. Nihai olarak ulusal seviyede gündem olan bir rapor, siyasilerin de dikkatini çekmektedir. İHH'nın Arakan ve Somali raporları, bu bağlamda değerlendirilebilir. İHH'nın İnsani Diplomasi Koordinatörü İzzet Şahin, raporların etkisini şu şekilde belirtmektedir:

> "2012 öncesi Türkiye'nin dış politika gündeminde ve ulusal kamuoyunda fazla gündeme gelmeyen Myanmar, İHH'nın Arakan'daki Müslümanlara yönelik uygulanan insan hakları ihlallerini raporlaştırmasıyla bir anda gündem oldu. Rapor sonrası toplumun büyük bir kesiminin ve dolayısıyla siyasilerin dikkati Arakan'da yaşanan insan hakları ihlallerine çekildi. Türkiye'nin dış politika gündemi hâline gelen Arakan'a o dönem resmî düzeyde ziyaretler gerçekleştirildi. Böylece ulusal gündemin merkezindeki bir olay, bir anda, Türkiye'nin bölgeye resmî ziyaretler yapmasıyla uluslararası gündeme taşındı. Benzer bir etki İHH'nın Somali raporu ile de gerçekleşmiştir. Böylece Somali bir anda Türkiye'nin gündemine oturmuştur" (İ. Şahin ile kişisel iletişim, 11 Ağustos 2017).

İHH'nın "Doğu Afrika Kuraklık Acil Yardım Çalışmaları" raporunun resmî olarak gündeme geldiği tarih 1 Temmuz 2011'dir. Raporda özellikle Somali'ye dikkat çekilmiştir (İHH Doğu Afrika Raporu, 2011). Türkiye'nin Başbakan[18] düzeyinde

[18] O dönem Başbakanlık görevinde Recep Tayyip Erdoğan bulunmaktadır. Ayrıca 2011 yılında gerçekleşen ziyarette resmî görevlilerin yanı sıra bölgede yaşanan kuraklığa uluslararası toplumun dikkatini çekmek amacıyla sanatçılar, iş adamları ve çeşitli STK temsilcileri de katılmıştır.

Somali'ye gerçekleştirdiği resmî ziyaret ise 19 Ağustos 2011 tarihindedir. İHH'nın acil yardım raporu ile Türkiye'nin bu üst düzey ziyareti arasında, yaklaşık 20 günlük bir fark vardır. Fakat Dışişleri Bakanlığı'nın sitesinde, Somali'nin kalkındırılması ve yeniden yapılandırılması amacıyla 21-23 Mayıs 2010 tarihinde, İstanbul'da BM himayesinde bir konferans düzenlendiği belirtilmektedir (MFA, 2019). Bu açıklama, Türkiye'nin Somali'ye olan ilgisinin yeni olmadığını ortaya koymaktadır. Fakat İHH'nın Somali özelindeki raporu, hükûmetin konu ile ilgili adım atmasını hızlandırmış olabilir. Çünkü Dışişleri Bakanlığı'nın sitesinde, Somali'ye yapılan ziyaretin temel sebebinin, bölgede yaşanan kuraklığa dikkat çekilmesi olarak ifade edilmektedir. İHH, hazırladığı raporları sadece kamuoyu ile paylaşmamaktadır. İHH'nın Ankara'da diplomasi ofisi bulunmaktadır. Bu ofisin amacı raporları doğrudan protokol kısmına ulaştırmaktır. Dolayısıyla İHH'nın raporu, siyasilerin Somali'ye özel olarak ilgi göstermesine neden olmuş olabilir. Böylece Somali dış politikanın gündemine daha erken girmiş olabilir.

Çalışmanın teorik çerçevesini oluşturan ikinci bölümde de ifade edildiği üzere STK'lar, gerek yerel bağlantıları aracılığıyla gerek kendi çalışanları sayesinde kriz bölgelerinden, yani bizzat sahadan doğru bilgi temin edebilmektedir. Bu doğrultuda başta İHH olmak üzere Afrika'da faaliyet yürüten insani yardım STK'ları, genelde Afrika, özelde de Somali'de yaşanan insani krizleri, hükûmet yetkililerine, raporlar ya da lobi faaliyetleri ile ileterek, resmî adımların atılmasını sağlamış olabilirler. Çünkü Türkiye'nin Somali büyükelçiliği, 1991 yılında iç savaş nedeniyle kapatılmıştır. Somali'de tekrar bir Büyükelçiliğin açıldığı tarih ise 2012 yılıdır. Bu zaman aralığında bölgeden sağlanan bilgilerin temininde STK'lar, öncü olmuş olabilir. İHH, 1996 yılından beri bölgede faaliyet göstermektedir. Diğer STK'ların da İHH'dan esinlenerek bölgeye gittiği, bu bölümün başında ifade edilmişti. Yine Aras ve Akpınar'ın (2015) çalışması da STK'ların, devletten önce Afrika'da var olduğunu ortaya koymaktadır. Bu bağlamda İHH'nın, Afrika'da insani yardım STK'ları için öncü olduğu; genel olarak bölgeye giden tüm insani yardım kuruluşlarının da Türkiye'nin resmî/yarı-resmî kuruluşları için öncü olduğu söylenebilir. Türkiye'nin Somali özelindeki politikasının en önemli sonucu, STK-Devlet iş birliğinin ortaya çıkmasıdır. Özkan, bu durumu şu şekilde ifade etmektedir:

> "Türkiye açısında bir diğer ilk ise sivil toplum kuruluşlarının ve devlet kurumlarının birlikte bir ülkeyi yeniden inşa sürecine girmesidir. Bu durum belli oranda bir koordinasyon zorunluluğunu getirmiştir ve bu tecrübe de Türk dış politikasında bir ilktir. İlk defa devlet kurumları ve sivil toplum kuruluşları ortak çalışmalar yapmış, tecrübe ve birikimlerini paylaşmıştır" (Özkan, 2014: 12).

STK'lar sadece krizlerin ya da insani sorunların gündeme gelmesi amacıyla bilgi temini sağlamamaktadır. STK'lar, aynı zamanda doğrudan sahadan bilgi temini/sağlanması yoluyla devletlerine, diplomatik alan açabilmektedir. Benzer bir yorum, Çelik ve İşeri tarafından da yapılmaktadır. Onlara göre özellikle Afrika'nın bazı yerlerinde insani yardım STK'ları, Türkiye'nin büyükelçiliklerine bilgi sağlamıştır. Türkiye, Afrika'da birçok yeni elçilik açmıştır. Afrika'ya yönelik bu dış politika atağında, insani yardım STK'ları, resmî makamlardan önce bölgede faaliyet yürüttüğü için Türkiye'ye, yerel koşullar hakkında bilgi temininde bulunmuştur. Bu durumun en somut örneği, Somali'de görev yapmış olan Yeryüzü Doktorları Derneği'nin eski başkanı Dr. Cemalettin Kani Torun'un, Mogadişu'daki elçiliğin 2011'de yeniden açılmasının ardından ilk büyükelçi olmasıdır (Çelik ve İşeri, 2016: 437-438). Normal şartlar altında elçilik makamına, dışişleri bürokrasisinden birilerinin ya da benzeri görevler yapmış bürokratların atanması mümkünken, saha bilgisine ve iletişimine sahip bir STK başkanının bu göreve layık görülmesi, söz konusu kuruluşların önemini açıkça ortaya çıkarmaktadır. Bundan da ötesi, STK'ların, bir ülkenin dış politikasını nasıl kolaylaştırdığını ve dış politikada nasıl alan açtığını somut biçimde ortaya koymaktadır.

İnsani yardım kuruluşları, yaptıkları faaliyetlerle diplomatik olarak Türkiye'nin temsil edilmediği bazı bölgelerde, Türkiye'nin dış politikasını kolaylaştırmaktadır. Bunun yanı sıra söz konusu kuruluşlar, Türkiye'nin dış politikasını dinamikleştirmektedir. STK'lar, insanlar arasında uzun vadeli ilişki ve bağlantı kurma sürecini inşa ederler. Dolayısıyla STK'lar, her ne kadar iyi niyet temelinde insani yardım yapıyor olsalar da çabalarıyla Türkiye'nin yumuşak gücünün bir parçası olarak sınıflandırılabilir. Çünkü insani yardım kuruluşları, sadece önemli miktarda küresel yardım sağlama noktasında değil, aynı zamanda alıcı ülkelerde de olumlu imaj elde etmeyi başardılar (Çevik, 2015: 140-145). Bu olumlu imajın etkisinin somut biçimde alındığı dönemler de olmuştur. Örneğin STK'ların Afrika'daki faaliyetlerinin,

Türkiye'nin dış politikasına olumlu bir etkisi olmuştur. Doğan, bu etkiyi şu şekilde ifade etmektedir: "Türk sivil toplum kuruluşlarının Afrika'daki etkinliğinin en önemli meyvesi, Türkiye'nin BM Güvenlik Konseyi daimî olmayan üyeliğine yönelik yaptığı kampanyanın Afrika ülkelerinin büyük bir kısmının desteği ile Türk Dış Politikası yapıcılarının arzu ettiği istikamette sonuçlanmış olmasıdır" (Doğan, 2012: 75).

Benzer bir iddia, Julia Harte tarafından da ifade edilmektedir. "1961 yılından bu yana ilk kez kıtadaki ülkelerin neredeyse tamam, iki Afrika ülkesi hariç, Türkiye'nin geçici üyeliği için oy vermiştir" (Harte, 2012). Bu bağlamda İHH ve diğer insani yardım kuruluşlarının, özellikle Afrika'da, Türkiye'nin dış politikasına katkı sağladığını ifade etmemiz mümkündür. STK'ların, bir konuyu gündeme taşıyarak siyasileri adım atmaya zorladığı ya da atılacak adımları hızlandırdığı söylenebilir. STK'ların, saha bilgisi sayesinde resmî kurum ve kuruluşlara öncülük ettiğini de söylememiz mümkündür. Özellikle Afrika kıtasındaki öncülükleri, bunun en somut örneğidir. STK-Devlet iş birliği, burada somut bir biçimde ortaya çıkmıştır. İzzet Şahin, bu durumu, şu şekilde ifade etmektedir:

> "İHH'nın resmî makamlara bilgi sağlaması, sadece Afrika kıtasında gerçekleşmedi. Örneğin Bosna savaşı esnasında hükûmet yetkililerinin bilgi talebine, hazırlanan raporlar ile destek verilerek dönemin hükûmeti yönlendirildi. Bunun yanı sıra Latin Amerika'yı, Türkiye'ye arz eden en önemli aktör, yine İHH olmuştur" (İ. Şahin ile kişisel iletişim, 11 Ağustos 2017).

STK'lar, özellikle yerel bağlantıları ile sahadan doğru bilgi temin etmekte zorluk çekmezler. Bilginin, güç olarak adlandırıldığı ve algı operasyonlarının hemen her gün devam ettiği bir zamanda doğru bilgi, yanlış politikalar üretilmesinin önüne geçebilmektedir. Dolayısıyla sahadan doğru bilgi temini, Türkiye'nin dış politika adımlarını doğru atmasına olanak sağlamaktadır. İzzet Şahin, İHH'nın saha bilgisine nasıl sahip olduğunu, şu şekilde ifade etmektedir:

> "İHH İnsani Yardım Vakfı, dünya genelinde yardım çalışmalarını yürütürken, çalışma yaptığı ülkeler hakkında seyahatnameler, raporlar, kitaplar, belgeseller, televizyon programları, konferanslar, sempozyumlar, medya ve sosyal medya çalışmaları yürütmektedir. Bu yollarla gittiğimiz bütün coğrafyalarda yaşayan insanların, insani, sosyal, siyasi, ekonomik durumları müşahede edilmekte ve halkımıza aktarılmaktadır. Mezkûr coğrafyalar hakkında bilgileri artan halkımız, duyarlılıklarını hem yaptıkları insani yardımlarla hem de vuku bulması durumunda insan hakları ihlalleri konusunda tepkilerini ortaya koyarak

göstermektedirler. İHH, insani amaçlarla Latin Amerika, Orta Amerika ve Karayip adalarındaki ülkelere giden ilk kurum olmuştur. Bu ülkelerle olan irtibatlarımız, yardımlaşmalarımız hala devam etmektedir. İHH, yukarıda belirtilen hedefleri gerçekleştirmek için Güney Amerika coğrafyalarından sorumlu bir temsilciyi, Kolombiya'ya göndermiştir ve bu temsilci, bu coğrafyayı her boyutuyla takip edip, merkezimize rapor etmektedir. İNSAMER, İnsani ve Sosyal Araştırmalar Merkezimiz de bütün coğrafyalarda olduğu gibi bu coğrafya ile ilgili de araştırmalar yapmakta, raporlar yayınlamaktadır" (İ. Şahin ile kişisel iletişim, 2 Şubat 2020).

İHH'nın hazırlamış olduğu raporlar, sadece Türkiye'deki kamuoyunun ya da siyasilerin dikkatini çekmemiştir. Bazı raporlar, yurt dışında da ilgi görmüştür. Ahmet Emin Dağ, bazı raporların etkisini, şu şekilde ifade etmektedir:

"Örneğin Hocalı raporundan sonra Azerbaycan elçiliği ve konsolosluğu tarafından arandık. Raporların beğenildiği ifade edildi. Bu konuda yaptığımız bir toplantıya da temsilci gönderdiler. Kırım raporu sonrası, Kırım ve Ukrayna tarafından tebrik edildik. Resmî görüşme için çağrıldık. Bunun yanı sıra Sudan raporu, kriz zamanında yayımlandı. Ankara'dan sunum istediler. Ayrıca Sudan ile ilgili bilgi ve danışmanlık da istediler. Yine Somali raporu sonrasında, Ankara'dan bilgi ve danışmanlık istediler" (A. E. Dağ ile kişisel iletişim, 22 Ocak 2020).

Bu açıklamalara göre İHH'nın hazırlamış olduğu raporlar sadece Türkiye'de değil, uluslararası alanda da ilgi görebilmektedir. Elbette söz konusu raporların hazırlanabilmesi ve etkili olabilmesi için sahadan doğru bilgilerin temin edilmesi gerekmektedir. İHH ya da farklı insani yardım kuruluşları, sahadan elde ettikleri doğru bilgilerle Türkiye'nin dış politikasına katkı sunabilir.

STK'lar tarafından gerçekleştirilen insani yardımlar, algıların değişmesine de neden olmaktadır. Örneğin Endonezya Devlet Başkanı Hidayet Nur Vahit, Türkiye merkezli STK'ların yapmış olduğu yardımların etkisini, şu şekilde ifade etmektedir:

"Türkiyeli STK'ların bize yapmış olduğu büyük yardımlar, Türkiye'ye ve Türk toplumuna yönelik bakış açımızı çok olumlu biçimde etkiledi. Şahsen, Türk STK'larının ülkemize yardıma gelen diğer yabancı STK'lardan daha iyi çalıştığını söyleyebilirim. Ayrıca ülkemizde yapılan çalışmalardan anladık ki Türkiyeli STK'lar, işlerini iyi yapan, çok iyi çalışan profesyonel örgütlerdir" (Vahit, 2007: 16).

Bu açıklama, insani yardım STK'larının, toplumların ve hatta devlet yetkililerinin algılarını nasıl değiştirdiğine yönelik somut bir örnektir. Bu açıklamadan hareketle STK'ların faaliyetlerinin, Türkiye'nin görünürlüğüne ve tanınmasına katkıda bulunduğunu ifade etmemiz mümkündür.

İnsani yardım kuruluşlarına ve insani yardımlara yönelik temel birkaç eleştiri ve handikaptan da bahsetmek gerekir. İnsani yardım kuruluşlarının en temel amacı, insanların acısını hafifletmektir. Bunun da ötesinde, insanların hayatlarını kurtarmaktır. İnsani yardımlarla ilgili en temel eleştirilerden birisi, yapılan yardımların, fakirleri daha fakir yaptığına ve yardımların, hiçbir işe yaramadığına yöneliktir.

Moyo'ya göre insani yardım, artık popüler kültürün bir parçası hâline gelmiştir. Medyadaki popüler figürlerin, film yıldızlarının ve sanatçıların bu tür faaliyetlerde yer alması, popüler bir amaca hizmet etmektedir. Bunun yanı sıra yapılan yardımlar, insanların zor koşullarını iyileştirmekten uzaktır. Hatta insani koşulların iyileşmesini bile yavaşlatmaktadır bazen. Ayrıca insani yardımların, sistemik yoksulluğu hafifleteceği iddiası, tamamen bir efsanedir. Mesela Afrika'ya yapılan trilyonlarca yardımlar, yoksulluğu ve sefaleti sona erdirmekten ziyade arttırmıştır. En acısı ise insani yardımlar, gelişmekte olan ülkelerde siyasi, ekonomik ve insani felaketlere neden olmaktadır (Moyo, 2009: 15-17). Benzer iddialar, Graham Hancock tarafından da dile getirilmektedir. Hancock'a göre sadece BM ve Dünya Bankası gibi kuruluşların yardımları değil, insani yardım STK'larının yardımları da suistimallere neden olmaktadır. Yapılan yardımlar, çoğu zaman kamu yararı gözetmeyen hükûmetlerin koltuklarını sağlamlaştırmakta, belirli bürokratların servetlerini arttırmaktadır. Ayrıca yardımlar, ulaştırılması gereken yerlere ulaşmamakta; ulaşan yardımlar ise işe yaramayan projelerde harcanmaktadır (Hancock, 1989: 1-35). Yine Hancock'a göre geçen yarım yüzyılda yardımların temel meşruiyeti olarak görülen yoksullara ve muhtaçlara sağlanan uluslararası yardımlar, zengin ve ayrıcalıklı insanlardan oluşan güçlü bir sınıf yaratmıştır. Hatta gelişmekte olan ülkelerde, karanlık çağlardan bu yana yaşanmış olan en büyük insan hakları ihlallerine göz yumulmuştur (Hancock, 1989: 192-193). Benzer eleştiriler, kendisi de insani yardım aktivisti olan ve sahada da bizzat çalışmış olan Linda Polman tarafından da dile getirilmektedir. Polman'a göre insani yardım etrafında gelişen bir yardım endüstrisi vardır. Yardım operasyonları ve insani yardımlar, artık askeri stratejilerin bir parçası hâline gelmiştir. Yardım çalışanları ise insani acılara çare olmayı hedeflemelerine rağmen çoğu zaman, krizleri tetiklemekte, iç çatışmaların uzamasına neden olmaktadır. Hatta yardım personelleri, var olan

zulümleri kolaylaştırmaktadır. Bu handikap, normatif bir amaca hizmet etmesi gereken insani yardımları, politik amaçlara yöneltmektedir (Polman, 2014: 7-17). Barnett'e göre Ruanda, bu konuda bir dönüm noktası olmuştur. Ona göre birçok insani yardım kuruluşunun Ruanda'da bulunma amacı, sadece bayraklarını dalgalandırmak ve potansiyel bağışçılarını etkilemek içindi. Bu durum, yarardan çok zarara neden olurken, en ağırı ise Zaire'deki kamplarda soykırım mimarlarının beslenmesini sağlamasıydı (Barnett, 2005: 725).

İnsani yardım kuruluşları, zaman zaman devletleri kontrol altına alma, baskı altında tutma amacıyla beşinci kol faaliyetleri yürüten örgütler olarak da görülebilmektedir. Bu durum, birçok yardım kuruluşunu lekelemekte ve bu kuruluşların gerçek hedeflerini, bu kuruluşlardan yararlananlar nazarında şüpheye ve güvensizliğe itmektedir. Darfur, peşi sıra yaşadığı olaylar yüzünden belki de bu konudaki en canlı örnektir. Avrupa ülkeleri ve ABD, Sudan'da bulunan Darfur'a, uluslararası askeri gücün girmesini istemiş, şayet Sudan Hükûmeti'nin bunu onaylamaması durumunda ise insani yardım teşkilatlarının geri çekileceği tehdidinde bulunmuştu. HAMAS Hareketi'nin sağladığı başarı sonrasında da Filistin'de benzer bir durum söz konusu olmuştur (Sellûmî, 2016: 176).

Bahsi geçen konulardaki suçlamalar, özellikle insani yardım kuruluşlarına yönelik olumsuz algıları arttırırken, STK'ların en fazla ihtiyaç duyduğu güven duygusunu ortadan kaldırmaktadır. Elbette tüm STK'ları aynı kategoride değerlendirmek, fazla indirgemeci bir yaklaşım olacaktır. Dolayısıyla çalışmanın birinci bölümünde ayrıntılı biçimde ifade edildiği şekliyle STK'lar, mali ve zihnî bağımsızlıklarını devam ettirdikleri ve toplum yararını gözettikleri sürece ulusal ve uluslararası toplumun güvenini kazanma noktasında herhangi bir sorun yaşamayacaktır.

Türkiye ise söz konusu eleştirilere rağmen özellikle Afrika kıtasında başarılı bir sınav vermiştir. Gerek resmî kurumların gerek STK'ların başarılı çalışmaları, bir yandan insani yardım kuruluşlarının güçlenmesini sağlarken diğer yandan da Türkiye'nin insani yardım alanında marka hâline gelmesini sağlamıştır.

Türkiye'nin insani yardımda marka hâline gelmesinde, STK'ların, insani sorunları azaltmak için kapsamlı projeler geliştirmeyi amaçlayan tamamlayıcı politikaları etkili olmuştur. Örneğin insani yardım kuruluşları, sadece çatışma alanında acil yardımlar sağlamakla kalmamış; eğitim, tarım, sağlık hizmetleri, insan hakları ve özgürlükleri üzerinde de durmuştur. Kapsamlı bir insani yardım politikası geliştirmek, Türkiye merkezli STK'ları, diğer Batılı STK'lara kıyasla dünya siyasetinde daha güçlü, daha şeffaf, daha insani ve daha etkili hale getirmiştir. STK'ların özellikle Afrika'daki rolü, üç başlık altında ele alınabilir. Birinci rol, tam bağımsızlık konusunda, her iki taraf için de ek fırsatlar sağlayan gelişim modelleridir. STK'lar, okul inşaatı, kapasite geliştirme, eğitim programları, hayvanların yerel halka dağıtılması, hatta eğitim amaçlı radyo istasyonları kurulması gibi farklı kalkınma projeleri yürütmektedir. STK'ların oynadığı ikinci rol, yetimhaneler, afet yardımı ve tıbbi yardım gibi her türlü yardım programlarını içeren insani yardım rolüdür. Üçüncü rol ise söz konusu sosyal veya toplumsal rol olarak adlandırılan Afrika halkı ve Türk toplumu arasında güven oluşturmaktır. Bu bağlamda gıda yardımı ve katarakt operasyonları, Türkiye'nin dış politikasına katkısı bağlamında etkilidir. Bu tür projelerin özü, insani yardım olmakla birlikte STK'lar, tüm bu insani faaliyetleri, bir gelecek inşa etmek için kullanmaktadır (Dağ, 2018).

Bu çalışmalar neticesinde yardımların etkisi, diğer Afrika toplumlarının da dikkatini çekerek, Türk yardım modelinin Afrika'daki sorunların çözümü noktasında incelenmesine örnek olmuştur. Türkiye'nin Afrika'daki başarılı faaliyetleri, Batılı ülkelerin ve bazı yerel güçlerin tepkisini de çekmiştir. Örneğin Somali'de yürütülen faaliyetlerin ortaya çıkan ekonomik ve teknik yardımların bölgeler arası sorunları ortadan kaldırması ve kıtlık gibi sorunlara çözüm olması, El-Şebab örgütünü rahatsız etmiştir. Bu noktada konvoylara, kişilere ve Türkiye'nin Somali Büyükelçiliği ek binasına, intihar saldırısı düzenlenmiştir. Doğu Afrika bölgesinde Türk Büyükelçiliği'ne yönelik tehditler, bu olay sonrası görece olarak artmıştır. Bu tehditlerin temel nedeni ise Türkiye'nin başarıya ulaşan politikalarından duyulan rahatsızlıktır (Özkan, 2014: 107).

Türkiye'nin STK'larla birlikte yapmış olduğu yardımlar, dünya gündeminde büyük yankı uyandırmıştır. Türkiye, sadece Afrika'da değil, Orta Doğu ve Orta Asya gibi bölgelerde de aranan insani yardım aktörü olmuştur. Bu beklenti, Türkiye'nin üç benzersiz özelliğinden kaynaklanmaktadır: Birincisi, bürokratik olmayan bir dış yardım yapısı. İkincisi, devlet ile STK'lar arasındaki tamamlayıcılık. Üçüncüsü de IMF, Dünya Bankası gibi örgütlerin verimsizlik politikaları ya da BM'nin iç yapısı gibi mevcut dünya düzeninin dengesizliklerine karşı inşa edilen söylemi (Ongur ve Zengin, 2016: 124). Benzer bir görüş, Mahad Wasuge tarafından hazırlanan raporda da yer almaktadır. Somali özelinde hazırlanan rapora göre Türkiye'nin insani kalkınma yardım modeli, diğer ülkelere örnek olabilir. Bunun temel nedeni de Türkiye'nin geleneksel donör ülkelerden ayrılan benzersiz özelliklerden kaynaklanmaktadır. Rapora göre Türkiye'nin yardımları, somut, hızlı, tarafsız, pratik ve sonuç odaklıdır. Bunun yanı sıra projelerin çeşitliliği ve yardımların kapsayıcılığı da yine Türkiye'ye has bir özellik olarak ortaya çıkmıştır. Böylece Somali özelinde Türkiye yardım çalışmaları, onu, benzersiz bir donör ülke konumuna çıkarmıştır (Wasuge, 2016: 1-30). BM Somali İnsani Yardım Koordinatörü Yardımcısı Kilian Kleinschmidt'in, Somali'de Türk Kızılay'ı tarafından açılan kampları "yerlerinden edilmiş Somalilerin gün boyunca ne yiyecekleri veya nerede uyuyacaklarını düşünmedikleri ya da tecavüze uğrayıp uğramayacakları noktasında endişelenmeleri gerekmeyen tek yer" olarak tarif etmesi, Türkiye'nin insani yardım noktasındaki önemini ve farkını ortaya koymaktadır (Harte, 2012).

Türkiye'nin aranan insani yardım aktörü olmasında, elbette STK'ların katkısı göz ardı edilemez niteliktedir. Örneğin Suriye'den de milyonlarca insan, Türkiye'ye gelmiştir. Devletin resmî makamları tarafından mültecilere yapılan milyarlarca liralık yardıma ek olarak, insani yardım kuruluşları da mültecilerin bulunduğu bölgelere yardımlar gerçekleştirmiştir. İnsani yardım kuruluşları, bir yandan insani yardımlar sağlamış diğer yandan da mültecilere eğitim, kültür ve sağlık alanlarında destek vermiştir.[19] Türkiye'nin sui generis yardımları, mevcut dünya düzenini eleştirmeye

[19] TİKA 2019 Kalkınma Yardımları Raporu'na göre STK'ların Suriyelilere yaptıkları yardımların miktarı sadece 2018 yılında 573,7 milyon dolardır.

yönelik söyleminden kaynaklanmaktadır. Türkiye, bu söylemi ile uluslararası sistemde, reformist bir kimliğe sahip olmaktadır. Bölgedeki ekonomik çalkantılara rağmen büyük miktarda yardımlar yapması, mültecilere sahip çıkması, uluslararası arenada Türkiye'yi, güçlü bir aktör olarak göstermektedir (Ongur ve Zengin, 2016: 125). Bu bağlamda Türkiye'nin bir özelliği daha ortaya çıkmaktadır. Haşimi'ye göre Türkiye, bir yandan resmî yardımları ile bir yandan da STK'ların yardımları ile uluslararası yardımın anlamını değiştirmiştir. Ulus-devletler arasında var olduğu iddia edilen mesafe/uzaklık kavramını, ortadan kaldırmıştır. Özellikle de duygusal ayrımların ötesine geçmeyi başarmıştır. Yardımı alanlar, yardıma muhtaç yabancı bir kişi olarak tanımlanmamıştır. Aksine süper güçlerin küresel adaletsizliğine ve yanlış politikalarına tanıklık eden bir birey olarak algılanmıştır. Bu açıdan uluslararası yardımlar; stratejik hesapların bir sonucu olmaktan ziyade, Türkiye'nin kendi anlamının doğal bir parçası olarak ele alınmalıdır. Bu bakış açısı, Türkiye'yi bir bütün olarak iç politikadan küresel siyaset vizyonuna göre tanımlayan şeydir. Dolayısıyla dış politika sürecinde STK'ların harekete geçirilmesi, neredeyse tüm siyasi/resmî aktörlerin doğrudan katılımının sağlanması, yardım kuruluşlarının yeniden örgütlendirilmesi ve yardım kuruluşlarına verilen destekler, Türkiye'nin dış politikada yardım faaliyetlerine bakışının yeni bir ifadesidir. Türkiye'nin uluslararası yardımlarının coğrafi olarak genişlemesi, yardım kuruluşlarının güçlendirilmesi ve Türkiye'nin bölgesel ve küresel alanda yükselişi, Türkiye'nin yardım anlayışı ile bağlamsallaştırılabilir (Haşimi, 2014: 127-133).

İnşacı yaklaşımın en önemli vurgusu, devletlerin, sosyal bir varlık olduğudur. Dolayısıyla sosyal yapılar ve aktörler arasında, karşılıklı sosyal bir inşa söz konusudur. İnşacı bakış açısına göre dış politikanın belirlenmesinde, kimlik ve kültürel yaklaşımların belirleyiciliği önemlidir. Dolayısıyla yardımlar da kimlik boyutu ile ön plana çıkar. Bu noktada STK'lar ya da TİKA gibi kuruluşlar, yaptıkları yardımlar ya da projelerle uluslararası alanda bir kimlik oluşturulmasına katkı sağlamaktadır. Bu yardımlar sayesinde, bahsi geçen sivil aktörler yeni sosyal ve kültürel yapıların inşasında aktif biçimde rol oynamaktadır. Bu etkileşim ve inşa süreci, insanların günlük yaşantılarını daha kolay ve yaşanabilir bir hale getirerek hem sosyal dünyayı değiştirerek hem de ülkelerin yakınlaşmalarını sağlayarak, uluslararası sistemde etkili

olabilmektedir. STK'ların ya da resmî yardım kuruluşlarının faaliyetleri ile toplumlar ve devletler, sosyal ve kültürel projeler ile yakınlaşmakta ve bir anlamda ortak kültür oluşturulmasını sağlamaktadır (Kardaş ve Erdağ, 2012: 184).

Sonuç olarak insani yardım kuruluşları, yapmış oldukları yardım faaliyetleriyle Türkiye'nin imajına, tanınırlığına ve yumuşak gücüne katkı sağlamaktadır. Bununla birlikte Türkiye'nin diplomatik olarak temsil edilmediği alanlarda söz konusu STK'lar, gerek bilgi temini gerek saha tecrübesiyle Türkiye'ye diplomatik alan açarak, dış politika sürecine hizmet etmişlerdir. İHH özelinde de benzer bir durum söz konusudur. İHH'yı, diğer insani yardım kuruluşlarından bir adım öne çıkaran özelliği, uzun yıllardır sahada faaliyet gösteriyor olması, saha bilgisi, tecrübesi ve ulusal/uluslararası bağlantılarıdır.

3.3. İnsani Diplomasi ve İHH'nın İnsani Diplomasi Faaliyetleri

İHH'nın insani diplomasi faaliyetlerini incelenmeden önce kısaca, insani diplomasi kavramına değinilecektir. Böylece literatürde yer alan tanım ile İHH'nın tanımı arasındaki fark ortaya konacaktır.

İnsani Diplomasi

20. yüzyılın başından itibaren küreselleşmenin de etkisiyle geleneksel diplomasi faaliyetleri, genişlemiş ve çeşitlenmiştir. İklim değişikliği, çevrenin korunması, kültür, sağlık ve bilgiye erişim, yeni diplomatik alanlar olarak ortaya çıkmıştır (Dağ, 2016: 1). İnsani diplomasi de bu yeni alanlardan bir tanesidir. Geleneksel diplomasi, özetle, sadece ulus-devletler arasındaki ilişkiler çerçevesinde ve ulusal çıkarları gözetme ekseninde yürütülür. Buna karşın insani diplomasi, salt devlet merkezli bakıştan bağımsız olmasının yanı sıra geleneksel diplomasiden daha geniş bir bakış açısına sahiptir. İnsani diplomasiyi, geleneksel diplomasiden ayıran en önemli özellik ise daha fazla sivil inisiyatif içermesi, devletten bağımsız olması ve yardım kuruluşları aracılığıyla yürütülmesidir (Dülger, 2017: 2-3). Dolayısıyla insani diplomasi, temel insani ihtiyaçları gerçekleştirme gayesiyle insani yardım ve insani eylemlerden devletler arası ilişkilerin barışçıl yöntemlerle yürütülmesine kadar uzanan geniş bir

yelpazeyi tanımlamak için kullanılmaktadır. Bu geniş kapsam, doğal olarak kavramın tanımlanmasını da zorlaştırmaktadır (Özlük, 2016: 24).

Bu zorluğa rağmen Larry Minear ve Hazel Smith tarafından yapılan tanım, literatürde kabul görmektedir. Çünkü 2007 yılında yayımlanan *Humanitarian Diplomacy: Practitioners and Their Craft* adlı çalışmaları, insani diplomasi hakkında yazılmış ilk kitap olarak kabul edilmektedir. Minear ve Hazel, insani diplomasiyi, şu şekilde tanımlamaktadır:

> "İnsani diplomasi, temel olarak insani kuruluşlar/organizasyonlar tarafından yürütülen faaliyetleri kapsamaktadır. Bu noktada önemli olan, bu kuruluşların faaliyetlerini, bir bütünlük içerisinde yürütebilmeleri için askeri ve siyasi makamlardan bağımsız bir alana sahip olmaları gerekmektedir. Bu faaliyetler, insani kuruluşların konuk ülkedeki varlığını tesis etme, yardıma ve korumaya muhtaç sivil nüfusa müzakere ile ulaşma, yardım programlarını izleme/düzenleme, uluslararası hukuka ve normlara saygıyı arttırma, yerel halkı ve kurumları destekleme ve insani amaçları desteklemek için farklı seviyelerde bulunan kurumlarla birlikte savunuculuk yapmak gibi faaliyetleri içermektedir. İnsani diplomasi, geleneksel diplomatların uyguladığı diplomasiden farklı olarak insani (yardım) faaliyetlerde dahi insani kurumları ve personeli tarafından yürütülen faaliyetleri de kapsamaktadır" (Minear ve Hazel, 2007: 1).

Tanımdan da anlaşılacağı üzere insani diplomasi, insani yardım çalışmalarında aktif olan ulusal ve uluslararası kuruluşların politikalarına ve uygulamalarına atıfta bulunmaktadır. Fakat insani diplomasi, sadece insani organizasyonlar tarafından değil, aynı zamanda ulusal ya da uluslararası acil durumlara müdahale etmek için insani yardım departmanlarından oluşan ulusal iş birliği kurumları ve bakanlıklar (dışişleri, savunma, kalkınma) tarafından da uygulanmaktadır. İnsani diplomasi hem risk önlemede hem de kriz yönetiminde önemlidir. İnsani diplomasi, uluslararası insani yardımı koordine etme ihtiyacı ile sınırlı değildir, aynı zamanda acil bir durumda, çeşitli ilgili aktörlerin ve çoğunlukla dağınık kaynakların uyumlu ve etkin seferberliğini sağlamak için ulusal veya yerel düzeyde çalışır (Régnier, 2011: 1212). Dolayısıyla insani diplomasi, algılandığı üzere sadece devlet dışı aktörleri içermez, devletlerin faaliyetlerini de içerebilir. AB ve BM gibi kuruluşlar, buna örnek olarak verilebilir. İnsani diplomasinin tanımında yer alan insani organizasyonlar/kuruluşlar kavramı üzerinden yelpazeyi genişlettiğimizde, uluslararası seviyede faaliyet gösteren birçok kuruluş ortaya çıkmaktadır. Oxfam, Kızılhaç, Sınır Tanımayan Doktorlar gibi

insani yardım özelinde çalışan kuruluşlar, uluslararası seviyede faaliyet gösteren kuruluşlara örnektir. Türkiye'de de AFAD, Kızılay ve İHH gibi kuruluşlar, uluslararası seviyede faaliyet gösteren kuruluşlara örnektir.

3.3.1. İnsani Diplomasi ve İHH

İHH İnsani Yardım Vakfı, İslam dünyasında insani diplomasi alanında faaliyet gösteren ilk uluslararası STK olduğunu (İHH, 2018f) ve insani diplomasi çalışmaları ile ilgilenen tek Türk STK'sı (Dağ, 2016: 2) olduğunu iddia etmektedir. Bu durum, İHH'nın, kendisini sadece yardımlarla sınırlamadığını ortaya koymaktadır. Bir anlamda İHH, insani diplomasi faaliyetleri ile yardım boyutunun ötesine geçmeye çalışmaktadır. Çünkü İHH için kriz ya da savaş durumlarında yapılan insani yardımlar, geçici çözümler sunar. Dolayısıyla insani diplomasi, insani yardımların yanı sıra insan hayatını kurtarmayı da hedeflemektedir. İHH İnsani Diplomasi Koordinatörü İzzet Şahin İHH'nın insani diplomasiye bakışını, şu şekilde açıklamaktadır:

> "İHH için insani diplomasi, insanı merkeze alarak onun hayatının, haklarının ve özgürlüklerinin korunması, yardıma ulaşması ve insan onuruna yakışır muamele görmesi için yürütülen çok taraflı ilişkiler olarak görülmektedir. Bu noktada dernek, insan hayatının korunmasını birinci öncelik olarak görmektedir. Çünkü insan hayatı korunmuyorsa yapılan yardımların hiçbir faydası yoktur. Bunun yanında savaşların ve çatışmaların durması da önemli bir nokta olarak kabul edilmektedir. Savaşlar ve çatışmalar devam ettiği müddetçe yapılan yardımlar, sadece kısa bir süre fayda sağlayacaktır. Bu noktada İHH, insani diplomasi faaliyetleri ile öncelikli olarak insan hayatının kurtarılması ve korunması anlayışı ile hareket etmektedir. İnsani diplomasi faaliyetlerinin yanı sıra arabuluculuk çalışmaları da İHH Vakfı'nın insani amaçlarla yürütmüş olduğu faaliyetler arasında yer almaktadır" (İ. Şahin ile kişisel iletişim, 11 Ağustos 2017).

Bu bağlamda İHH, insani diplomasi kapsamında şu faaliyetlerde bulunmaktadır:

- İnsani yardımın ulaştırılması için yürütülen diplomasi.
- Arabuluculuk.
- Barış misyonları.
- Savaş bölgelerindeki sivillerin kurtarılması.
- Kayıpların bulunması.
- Savaş bölgelerindeki esirlerin özgürlüğü için müzakere.
- Kuşatma altındaki bölgelerde yaşayan sivillere ulaşım (Bakır, 2018: 12).

İHH'nın insani diplomasi kapsamında yaptığı faaliyetler ele alındığında, insani diplomasiyi biraz daha geniş çerçeveden tanımladığı görülmektedir. Örneğin İHH, esir değişiminde ve barış görüşmelerinde arabuluculuk yapmaktadır. İHH, bu amaçla, tipik bir STK olarak kendi iletişim kanallarını kullanır. Kamuoyunda, duyarlılığın arttırılmasını hedefler. Kamuoyu desteği sağlayarak, tüm tarafları harekete geçirmeye çalışır. Resmî ve bağımsız kuruluşlar ile ortaklık sağlamaya çalışır. Bu ortaklıklara, hükûmetler, STK'lar, uluslararası kuruluşlar ve bireyler de dâhil edilmeye çalışılır. Böylece karar alıcılara ya da kanaat önderlerine baskı uygulanarak, savunmasız insanların savaşlar, çatışmalar ve insani krizlerin olumsuz etkilerine karşı korunması ya da olumsuz etkilerin en aza indirilmesi hedeflenir (Aktaş, 2014).

3.3.2. İHH'nın İnsani Diplomasi Faaliyetlerine Örnekler

İHH, çatışan taraflar arasında hakemlik ve arabuluculuk yapmakta ya da rehin alınan sivillerin kurtarılması için çeşitli kurumlarla iş birliği gerçekleştirmektedir. Bu kurumlar arasında BM Ekonomik ve Sosyal Konseyi (ECOSOC), BM İnsani Yardım Koordinasyon Ofisi (OCHA), BM Yakın Doğu'daki Filistinli Mültecilere Yardım ve Bayındırlık Ajansı (UNRWA), BM Mülteciler Yüksek Komiserliği Bürosu (UNHCR), İslam İşbirliğiTeşkilatı (OIC), İslam İşbirliği Teşkilatı İnsani Fonu (OICHF), MSF, Kızılay ve AFAD gibi kuruluşlar yer almaktadır (İHH Suriye Faaliyet Raporu, 2018).

Suriye istihbaratı tarafından 2012 yılında ele geçirilen iki Türk gazetecinin (Âdem Özköse ve Hamit Coşkun) serbest bırakılması, İHH'nın bir başarısı olarak gösterilebilir. Bunun yanında İHH, Suriye hükûmeti ve muhalif güçler tarafından tutsak tutulan 2,138 Suriyeli, 70 İranlı, 1 Afganistan, 2 Almanya, 1 Kuveyt, 2 Ukrayna, 4 İsveç, 2 Polonya vatandaşının serbest bırakılmasında da arabulucu rolü oynamıştır. Yine Suriye'de uzun yıllardır tutuklu bulunan bir Japon gazeteci, Katar ve Türkiye'nin sürece dâhil olmasıyla serbest bırakılmıştır (İHH Suriye Faaliyet Raporu, 2018). Ayrıca birçok devlet, kaçırılan vatandaşlarının bulunması için İHH'ya resmî başvuruda bulunmuştur. Bu ülkeler arasında ABD, Fransa, İngiltere ve Almanya yer almaktadır (Oruç, 2016).

İHH'nın bir diğer başarı örneği de Pakistan'da gerçekleşmiştir. Turistik gezi amacıyla gittikleri Pakistan'da silahlı bir grup tarafından kaçırılan ve iki yıl boyunca tutsak edilen iki Çek kadının (Antonie Chrastecka ve Hana Humpalova) serbest bırakılmasında, İHH'nın arabuluculuk rolü etkili olmuş ve iki kadın, Türkiye'ye getirilmiştir (İHH, 2018g).

2016 yılında Suriye'nin Halep kentinde mahsur kalan sivillere insani koridor açılması için İHH öncülüğünde *Halep'e Yol Açın* organizasyonu düzenlenmiştir. İHH, BM ve diğer paydaşların insani diplomasi görüşmeleriyle birlikte, Türkiye'nin de girişimleri sonucu, 45 bin kişi güvenli bölgelere başarılı bir şekilde tahliye edilmiştir. BM Suriye Özel Temsilcisi Staffan de Mistura'nın danışmanı Jan Egeland, Suriye'deki ateşkes ve tahliyeler için "başta İHH olmak üzere, tüm Türk sivil toplum kuruluşları bu tahliye operasyonunda çok çok önemli işlere imza atıyor" (İHH, 2019d) demiştir.

İHH'nın insani diplomasi çalışmaları, bir bakıma Roeder ve Simard'ın "STK Diplomasisi" olarak tanımladığı faaliyetlerdir. Onlara göre STK Diplomasisi, "Bir veya birkaç STK'nın bir araya gelerek herhangi bir devleti veya devlet dışı aktörü, çok özel bir şey yapmaya ikna etme çabasıdır" Bu özel durum, BM tarafından alınan bir kararın dilini değiştirmek; uluslararası bir sözleşmeyi, müzakereler yoluyla değiştirmek ya da silahlı devlet dışı bir aktörü STK'ların tıbbi yardım sağlaması için veya farklı bir konuda izin vermeye ikna etmek olabilir (Roeder ve Simard, 2013: 1-2). İHH'nın Suriye ve Pakistan'da yaptığı da bir açıdan STK Diplomasisidir. Çünkü İHH, devletlerle görüşme yaparken, devlet dışı aktörlerle de görüşmeler gerçekleştirmiştir. Farklı bir açıdan baktığımızda İHH, devletlerin ve uluslararası kuruluşların yapamadığını yapmıştır.

İHH'nın belki de kendisi için en kritik insani diplomasi uygulama süreci, 2010 yılında Filipinler ve Moro devleti arasında başlayan barış görüşmeleri süreciyle alakalıdır. Filipinler devleti ve Moro İslami Kurtuluş Cephesi (The Moro Islamic Liberation Front; MILF) arasında başlatılan barış sürecinde İHH Vakfı, 2012 yılında

kurulan Bağımsız Gözlemci Heyeti'ne (Third Party Monitoring Team; TPMT) davet edilerek, uluslararası STK sıfatı ile heyetin bir üyesi olmuştur.[20]

STK'lar, genel olarak barışın tesisinde rol alan önemli aktörlerden biri olarak kabul edilmektedir. Özellikle çatışma sonrası barış inşa sürecinde STK'lar, üçüncü taraf olarak sürece dâhil olmaktadır. Bu bağlamda İHH'nın Moro barış sürecine yaptığı katkıya, çatışma yönetimi perspektifinden bakmak için ayrı bir parantez açmak gerekmektedir. STK'ların, siyasi çatışmaların çözümü noktasında üçüncü taraf olarak sürece dâhil oldukları ve çatışma çözümünde önemli roller üstlendikleri bir gerçektir. Akyeşilmen'in ortaya koymuş olduğu aktör-önlem analizi kapsamında STK'lar, ikinci düzey aktör olarak ön plana çıkmaktadır. Siyasi çatışmaların çözümü noktasında gelişen çatışma yönetiminde, üçüncü tarafa oldukça önem verilmektedir. Çatışmayı yatıştırma (conflict settlement), çatışmayı çözme (conflict resolution) ve çatışmayı dönüştürme (conflict transformation) safhaları üzerinden analiz edilen çatışma yönetimi, üçüncü tarafın sürece dâhil olmasını, aktör analizi bağlamında ele almaktadır. Birinci düzey (siyasi ve askeri elitler/liderler), ikinci düzey (ulusal ya da uluslararası STK'lar ve profesyoneller) ve üçüncü düzey (tabana dayalı yerel örgütlenmeler, insan hakları, kalkınma STK'ları) aktörlerin müdahil olduğu bir çatışma yönetim süreci, başarılı sonuçlar verebilmektedir (Akyeşilmen, 2013: 34).

Track II diplomasisinin uygulayıcısı olarak literatürde yer alan ikincil düzey aktörler, özellikle çatışma yönetiminde kolaylaştırıcılık ve danışmanlık görevlerini, kontrollü iletişim, problem çözme çalıştayları, gözlem ve raporlama ya da yuvarlak masa toplantıları gibi faaliyetlerle gerçekleştirmektedir (Ateş, 2017: 50). İHH Vakfı da TPMT'in (ikinci düzey aktör) bir üyesi olarak Filipinler devleti ve MILF arasında yıllardır devam eden çatışmayı nihayete erdirme amacıyla çatışma yönetimi sürecinde aktif olarak yer almıştır. İHH, bu süreçte, her iki tarafın (Filipinler ve MILF) anlaşma şartlarına uyup uymadığına dair iki aylık periyotlar halinde gözlem ve raporlama

[20] TPMT, 2012 yılında Filipinler devleti ve MILF arasında imzalanan Çerçeve Anlaşması sonrası kurulmuştur. TPMT'nin amacı, Filipinler devleti ve MILF arasında imzalanan tüm anlaşmaların uygulama aşamasını takip etmek, gözlemlemek ve düzenli raporlar sunmaktır. Heyet, iki yerel, iki uluslararası STK ve heyete başkanlık edecek bağımsız bir şahsiyet olmak üzere toplam beş üyeden oluşmaktadır. Ayrıntılı bilgi için bkz. Söylemez, 2016.

yapmış; verilen sözlere ne kadar uyulduğunu denetlenmiştir. Dünya tarihinin en eski çatışma süreci olan bu anlaşmazlık, 2019 yılının başında yapılan referandum sonucunda Bangsomoro özerk bölgesinin ilanı ve kabulü ile nihayete erdirilmiştir. Bu noktada uluslararası nitelikli bir STK olan İHH, barışa giden süreçte aktif bir rol almıştır.

STK'ların uluslararası barış inşasındaki başarısı, bağımsız ve tarafsız tutumlarıyla, bundan daha önemlisi de güvenilirlikleriyle doğrudan bağlantılıdır. Bu şartları sağlayabilen STK'lar, insani diplomasi ve arabuluculuk süreçlerine dâhil olabilmektedir. İHH'nın insani yardım sağlama noktasında göstermiş olduğu başarılı faaliyetler, onun, uluslararası ölçekte kabul görmesini sağlayabilir. Böylece İHH, insani yardım faaliyetlerinin yanına, insani diplomasi ve arabuluculuk faaliyetlerini de eklemiştir. Yıllardır çatışma bölgelerine insani yardımlar götüren İHH, etkin bir üçüncü taraf hâline gelebilmiştir. Çünkü çatışma bölgelerinde bizzat bulunan insani yardım çalışanları, bir anlamda hayatlarını ve özgürlüklerini riske atmaktadır. Örneğin Polman, insani yardım çalışanlarının durumunu şu şekilde ifade etmektedir: "İnsani yardım çalışanlarının işi, en tehlikeli on iş listesinde, odunculuk, pilotluk, balıkçılık, inşaat ve demir-çelik işçiliğinden sonra beşinci sırada bulunuyor. Listede, felaketlerin çoğunlukla kısıtlı şiddet yüzünden meydana geldiği tek iş kolu, insani yardım işidir" (Polman, 2014: 129). İHH, sadece çatışmaların ortasında kalan toplumların değil, bunun yanı sıra çatışmaların tarafları olan aktörlerin; STK'ların sağlaması gereken bağımsızlık, yansızlık ve güvenilirlik beklentilerini karşılayabilmiş gibi görülmektedir.

Moro barış sürecinin başarılı bir şekilde sona ermesi, İHH için oldukça büyük bir deneyim olmuştur. Çünkü bu süreçte İHH, bizzat müzakere masasında yer almış ve hem uluslararası ortamı ve bu ortamın dinamiklerini hem de devletlerin ve devlet dışı aktörlerin reflekslerini gözlemleme imkânı bulmuştur. 2019 yılında kabul edilen referandum sonucunda Bangsomoro özerk bölgesi kabul edilse de süreç, henüz tam anlamıyla sona ermemiştir. Her iki taraf için de bir geçiş dönemi yaşanmaktadır. Sürecin başarıya ulaşacağına yönelik beklenti ise oldukça yüksektir. Filipinler devleti

ile MILF arasındaki barış sürecinin kesin bir şekilde nihayete ermesi, dünyanın farklı bölgelerindeki benzer nitelikteki çatışmalar için de bir örneklik teşkil edebilir.

Aras ve Akpınar'a göre Türkiye merkezli STK'lar, son yıllarda yaptıkları faaliyetlerle (rehabilitasyon, kalkınma yardımları vs.) barışın inşası alanında faaliyetler gerçekleştirmektedir. Onlara göre insani yardım STK'ları, üst düzey barış inşasından ziyade halkla etkileşime odaklanan düşük seviyeli barış inşası faaliyetlerini gerçekleştirmektedir (Aras ve Akpınar, 2015). Fakat Filipinler devleti ile MILF arasında yaşanan barış sürecindeki Bağımsız Gözlemci Heyeti'nde yer alan İHH, üst düzey barış inşa sürecinde aktif olarak yer almıştır. İHH'nın barış sürecine dâhil olması, Türkiye'nin dış politika aktivizminden tamamen bağımsızdır. Çünkü İHH, bu sürece, kendi faaliyetlerinin neticesinde dâhil edilmiştir. Bunun nedeni, İHH'nın, Filipinler'de uzun zamandır (1996'dan beri) insani yardım faaliyetlerini sürdürmesi ve devamlı olarak bölgede etkin olmasıdır.

Filipinler devleti ve Moro arasındaki barış sürecine, Türkiye de resmî olarak katkı sunmuştur. Türkiye, bir yandan TİKA aracılığıyla Mindanao bölgesine insani ve kalkınma yardımları sağlarken, bir yandan da Filipinler devleti ve MILF arasındaki müzakerelere resmî düzeyde katılım sağlamıştır. Türkiye, 2009 yılında kurulan Uluslararası Temas Grubu'nun (International Contact Group; ICG) resmî bir üyesi olarak barış sürecinde aktif olarak yer almıştır. Bunun yanı sıra Türkiye, 2014 yılında kurulan Bağımsız Silah Bırakma Organı'nın (Independent Decommissioning Body; IDB) başkanlığını başından beri yürütmektedir. TPMT'nin bir üyesi olarak İHH'yı, vakfın mütevelli heyeti başkan vekili olan Hüseyin Oruç temsil etmektedir. Oruç'a göre İHH, Türkiye'nin IDB'ye katılımı için lobi faaliyetinde bulunmuştur. Oruç, İHH'nın, Türkiye'nin barış sürecine katılımında etkili olduğuna da inanmaktadır (Demircioğlu, 2016: 56, 47). Benzer bir iddiayı, Ahmet Emin Dağ da ifade etmektedir. Dağ bu durumu şu şekilde ifade etmektedir:

> "Türkiye'nin barış sürecine olan ilgisinin daha çok artması için İHH olarak konunun muhataplarıyla çeşitli görüşmeler gerçekleştirildi. Türkiye, başlarda biraz mesafeli durdu. Fakat İİT'nin süreçte yer alması ve İHH'nın hem yıllardır orada faaliyet yürütmesi sonucu hem de TPMT'nin içinde yer almasıyla resmî kurumlara bilgi sağlandı" (A. E. Dağ ile kişisel iletişim, 23 Ocak 2020).

Benzer şekilde İHH Filipinler temsilcisi Ömer Kesmen, ara sıra hükûmet yetkililerine, İHH'nın Filipinler'deki faaliyetleri hakkında raporlar yazdıklarını belirtmektedir. Bunun yanı sıra TİKA ya da diğer kurumlarla da ihtiyaç duyulan alanlara yönelik ortak toplantılar yapıldığını ve İHH'nın iletişiminin, TİKA ile sınırlı olmadığını, aynı zamanda hükûmet yetkililerine, yardıma ihtiyaç duyulan alanlarda raporlar sunduklarını da ifade etmektedir (Demircioğlu, 2016: 43, 47). Bir yandan Türkiye'nin resmî olarak diğer yandan İHH'nın barış sürecine dâhil olması, insani diplomasi sürecinde Devlet-STK iş birliği başarılı bir örnek olarak ortaya çıkarmaktadır. Türkiye, arabuluculuk sürecinin siyasi tarafını yönetirken; İHH, insani yardım tarafını yönetmektedir (Tabak, 2015: 210). İHH'nın barış sürecindeki rolü, Türkiye'den bağımsız olarak gerçekleşmiştir.

İHH'nın insani diplomasi uygulamalarıyla ilgili son olarak şunu ifade edebiliriz. İnsani yardımlar, diplomatik üçgenin en tepesinde yer almaktadır. Çünkü insani yardımlar, daha önceki kısımlarda da ifade edildiği üzere İHH için temel önceliktir. İnsani yardımlar, ayrıca iletişimin ve yerel bağlantıların kurulmasında da önemli bir basamaktadır. İnsani diplomasi ise diplomatik üçgenin bir diğer noktasını oluşturmaktadır. İnsani diplomasi, bir sonraki başlıkta ayrıntılı olarak inceleneceği üzere savunuculuk çalışmaları ile eşgüdümlüdür. Fakat insani diplomasi, savunuculuk gibi baskılayıcı ya da devlete rağmen inisiyatif alma süreci değildir. İnsani diplomasi, temel olarak insan hayatının korunmasını içermektedir. Dolayısıyla problemin kaynağına yönelik çözüm sürecini içermektedir. Bu bağlamda insani diplomasi, arabuluculuk, müzakereler ve barış misyonlarını içermektedir.

3.4. İHH ve İnsan Hakları (Savunuculuk) Faaliyetleri

İnsani yardım STK'ları, insan hakları alanında yapmış oldukları savunuculuk çalışmaları ile dış politikada öne çıkmaktadır. Sayılarının yanında rolleri ve etkileri artan bu kuruluşlar, hem acil durumlarda kriz bölgelerine yardım temin etmekte hem de bölgenin politik savunuculuğunu yapmaktadır. Her iki rolde de STK'lar, oldukça faaldir. STK'lar, karmaşık acil durumların önemli bir dış politika ve güvenlik meselesine geldiği durumlarda, mevcut olayın fırsatlarını ve/veya zorluklarını ortaya

koyabilmektedir. Özellikle savunuculuk konusunda faaliyet gösteren STK'lar, kendi hükûmetlerine baskı kurarak, dış politikaya etki etmeye çalışmaktadırlar (Shiras, 1996: 106-110).

İHH Vakfı da savunuculuk faaliyetinde bulunan kuruluşlardan bir tanesidir. İzzet Şahin, savunuculuk çalışmalarının yapılma nedenini, şu şekilde açıklamaktadır:

> "İHH Vakfı her ne kadar insani yardım faaliyetleri ile tanınıyor olsa da vakfın temel çalışma alanlarından bir diğeri de insan haklarıdır. Beşerî afetlerin minimize edilmesi, vakfın temel amaçlarından biridir. Çünkü dünyada gerçekleşen krizlerin, afetlerin yaklaşık %85'i insan eliyle gerçekleşmektedir. Bu anlamda insani diplomasi ve insan hakları, bir bütündür. Bu bütünlük çerçevesinde herhangi bir kriz anında sadece insani yardım sağlamak, mağdurların geçici olarak ihtiyaçlarının giderilmesini sağlamaktadır. Dolayısıyla insan hakları merkeze alınmadan yapılacak her türlü insani yardım, eksik kalacaktır. Vakıf, bu amaçla insan hakları alanında da faaliyet yürütmektedir" (İ. Şahin ile kişisel iletişim, 11 Ağustos 2017).

Bu faaliyetler arasında, hak ihlalleri ile ilgili raporlar hazırlama, ulusal/uluslararası nitelikli konferanslar ve sempozyumlar düzenleme, uluslararası toplantılara katılma gibi çeşitli aktiviteler yer almaktadır. Hak ihlallerinin engellenmesi ve ihlallere yönelik dikkat çekilmesi amacıyla, kitle iletişim araçları da kullanılmaktadır. Böyle yapılarak, mevcut krizin, ulusal ve uluslararası kamuoyuna duyurulması amaçlanmaktadır. İHH, bu faaliyetleri ile bir yandan ulusal seviyede hak ihlallerine yönelik kamuoyunda bir farkındalık oluşturmaya çalışırken, diğer yandan da uluslararası seviyede lobicilik faaliyeti ile uluslararası kuruluşları harekete geçirmeye çalışmaktadır. Bu noktada BM ECOSOC üyesi olan İHH, elde etmiş olduğu danışmanlık statüsü sayesinde, insan hakları ihlalleri ile ilgili olarak uluslararası kuruluşlar nezdinde ve BM'de lobicilik yapabilmektedir.

ECOSOC üyeliği çerçevesinde İHH, BM'de şu faaliyetlerde bulunmaktadır:

- BM birimlerinin düzenlemiş olduğu toplantılara katılmak.
- Bu birimlerle kimi zaman iş birliği yapmak. Bu birimlerle yapılan iş birlikleri, genelde sahada koordinasyon sağlama, bilgi paylaşımı, saha raporları ve ihtiyaç analizi gibi alanlarda gerçekleşmektedir.

- Bu çalışmaların yanında, Cenevre Merkezli BM İnsan Hakları Konseyi'nde de programlara katılarak, İHH'nın bizzat çalıştığı bölgelerdeki insan hakları ihlallerinin gündeme taşınması.
- İnsan hakları ile ilgili bu faaliyetlerin yanı sıra İnsani Diplomasi çalışmalarında, BM İnsani İşler Koordinasyon Birimi (OCHA) ile ortak çalışmalar yürütmek (İ. Şahin ile kişisel iletişim, 11 Ağustos 2017).

2019 yılında İHH, BM'nin Cenevre ofisinde, Suriye'deki tutsak kadın ve çocuklara dikkat çekmek amacıyla bir etkinlik düzenlemiştir. İHH öncülüğünde düzenlenen oturum, BM'nin insan hakları komitesinde gündeme getirilerek düzenlenmiştir (İHH, 2019c). İHH, uluslararası bir kuruluş olan BM'nin sağladığı danışmanlık statüsü sayesinde, tutsak kadın ve çocukları, uluslararası düzeyde gündeme getirmeye çalışmıştır. BM'deki oturumun moderatörü olan Hüseyin Oruç, oturumun amacını, şu şekilde ifade etmektedir:

> "İHH'nın Suriye'deki tutsak kadın ve çocukları özgürlüğüne kavuşturmak için yürüttüğü girişimler, çok boyutludur. Bu konuya direkt etkisi olabilecek muhataplarla, ikna ve müzakere yoluyla; dolaylı olarak katkısı bulunabilecek aktörlerle de iş birliği ve arabuluculuk kapsamında görüşmeler yürütülmüş ve halen de yürütülmektedir. BM İnsan Hakları Konseyi'nde düzenlenen etkinlik de bu girişimlerin desteklenmesi mahiyetinde organize edilmiştir. Amaç, BM'yi harekete geçirmekten ziyade konunun muhataplarına, BM İnsan Hakları Konseyi'nden güçlü bir mesaj verebilmektir. Etkinliğe katılan sayısı, etkinliğin uluslararası medyaya yansıması ve etkinlik sonrasındaki İHH ile etkileşime geçen kişi ve kurumlar göz önünde bulundurulduğunda bu etkinliğin, tutsak kadın ve çocukların özgürlüğü için verilen mücadele önemli bir rol oynadığı söylenebilir" (H. Oruç ile kişisel iletişim, 24 Şubat 2020).

İHH, ulusal seviyede benzer faaliyetler (sempozyumlar, konferanslar vs.) gerçekleştirmektedir. Vakıf, hak ihlalleri raporlarının yanı sıra çeşitli mitingler ve protesto gösterileri de yapmak suretiyle yurt içinde kamuoyu baskısı üzerinden siyasileri harekete geçirmeye çalışmaktadır. Raporlar yoluyla da doğrudan siyasilere ulaşılarak lobicilik yapılır. Bu amaçla İHH'nın, Ankara'da diplomasi ofisi bulunmaktadır. Bu ofisin amacı, raporları, doğrudan protokol kısmına ulaştırmaktır. İHH İnsani Diplomasi Koordinatörü İzzet Şahin'e göre İHH'nın hazırladığı Arakan raporu, bölgede yaşanan insan hakları ihlallerini ortaya koyarak, kamuoyunun ve siyasilerin dikkatini çekmiştir. Böylece Arakan, Türkiye'nin dış politika gündemine

girmiştir. Bölgeye yapılan resmî ziyaretler ile hak ihlalleri bir anda, küresel gündeme oturmuştur. Tıpkı Somali de olduğu gibi.

İHH İnsani Yardım Vakfı'nın, insan hakları ihlallerine yönelik gündeme taşıdığı ülkelerden birisi de Filistin'dir. Filistin, Türkiye'de neredeyse her kesimin hassas olduğu bir ülkedir. İsrail'in Filistin'e uyguladığı baskı ve şiddet; Gazze'ye uyguladığı abluka, Filistin'e yönelik hassasiyetin artmasına neden olan faktörlerdendir. İHH, Gazze'ye yönelik ablukanın kaldırılması için bu ablukaya dikkat çekmek amacıyla uluslararası alanda organize edilen eylemlere destek veren STK'lardan biridir. İHH, özellikle Mavi Marmara olayı ile dünyaya adını duyururken, ablukayı, uluslararası gündeme taşımış ve uluslararası kamuoyunda İsrail'e yönelik tepkilerin oluşmasına neden olmuştur.[21] Fakat en dramatik sonuç, Türkiye-İsrail arasındaki ilişkilerin neredeyse kopma noktasına gelmesi olmuştur. Mavi Marmara olayı, STK'ların, bir devletin dış politikasını nasıl etkilediğinin en somut örneklerinden biridir.

3.4.1. Mavi Marmara Olayı: STK'ların Dış Politikayı Etkilemesi

İsrail'in Gazze'de uyguladığı yoğun ablukaya dikkat çekmek amacıyla, dünyanın farklı ülkelerinden çeşitli STK'ların katılımı ile 2010 yılının şubat ayında, *Filistin'e Yol Açık!* sloganı ile insani yardım organizasyonu düzenlendi. Organizasyonun Türkiye ayağında, İHH yer aldı. Organizasyonun amacı, Gazze'ye yönelik yıllardır devam eden ablukayı hem sembolik olarak delmek hem de yaşanan dramı, tüm dünyaya duyurmaktı. Fakat konvoy, Mısır'a varınca, Mısırlı askerlerle tartışma yaşandı. Mısır yönetimi, konvoyun direnmesine rağmen, kendisine yönelik diplomatik baskılar sonucunda konvoyun Gazze'ye girişine izin verdi. Yirmi dört saat süreli giriş izni[22] ile konvoydaki temel insani ihtiyaçları içeren yardımlar, Gazze bölgesine ulaştırıldı. Fakat gerek İsrail yönetiminin gerek Mısır yönetiminin çıkardığı zorluklar sonrasında, ablukanın bu şekilde delinemeyeceği, somut biçimde görüldü. Mısır'da yaşanan bu olaylardan sonra hedef, Gazze'ye yönelik ablukanın, bu kez deniz

[21] Saldırı sonrası devletler ve uluslararası kuruluşlar büyük bir tepki göstermiştir. Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz. Migdalovitz, 2012; Mavi Marmara-Gazze Özgürlük Filosu, 2011.

[22] Bu süreçte Türkiye'nin Dışişleri Bakanlığı Mısırlı yetkililerle görüşerek konvoyun geçişine izin verilmesini sağlamıştır.

filosu yoluyla kırılması olmuştur. Tüm STK'ların ortak kararı ile ablukanın deniz yolu ile delinmesi fikri, kabul edildi. Hazırlıklar, bu yeni plana göre yapılmaya başlandı. Organizasyonun adı *Rotamız Filistin Yükümüz İnsani Yardım* olarak ilan edildi.

Kamuoyunda bilinenin aksine ablukayı, denizden kırmaya çalışan ilk organizasyon, 2010 yılında gerçekleşmedi. Gazze'ye yönelik sürdürülen ağır ablukayı kırmaya çalışan ilk kuruluş, Free Gaza Movement adlı STK'dır (Ertekin, 2011: 115). Mavi Marmara olayı öncesinde Gazze'ye yönelik ablukayı, sembolik de olsa kırmaya çalışan birçok aktivist olmuştur.[23] *Rotamız Filistin Yükümüz İnsani Yardım* organizasyonuna, 6 farklı uluslararası STK katılmıştır. Bu STK'lar; The Grek Ship to Gaza Campaign, The Swedish Ship to Gaza, The Free Gaza Movement, The İnternational Committee to End the Siege on Gaza, The European Campaign to End the Siege on Gaza (ECESG) adlı kuruluşlardır. The European Campaign to End the Siege on Gaza, çeşitli ülkelerden farklı STK'ları kendi bünyesinde barındırmaktadır. Organizasyon, Latin Amerika'dan Afrika'ya, Balkanlar'dan Orta Asya'ya, Orta Doğu'dan Uzakdoğu'ya kadar dünyanın 36 farklı ülkesinden 750 civarında aktivisti, Gazze'ye insani yardım amacıyla bir araya getirmiştir (Beyyumi, 2011: 9).

İsrail askerleri, 31 Mayıs 2010 tarihinde, dokuz gemiden oluşan filoya baskın yaptı. Uluslararası sularda gerçekleşen bu saldırı sonrasında 10 insani yardım gönüllüsü, hayatını kaybetmiş, onlarcası yaralanmış, gemideki herkes zorla gözaltına alınmış, hapse atılmış, yolculara fiziki darp ve psikolojik işkence uygulanmış; gemilere, yardım malzemelerine ve katılımcıların kişisel eşyalarına el konulmuştur (Beyyumi, 2011: 9-26). Yaşanan bu kriz, Türkiye ile İsrail arasında zaten uzun bir süredir devam eden gergin ilişkileri, kopma noktasına getirmiştir. 2010 yılında Başbakanlık görevini ifa eden Recep Tayyip Erdoğan ve Dışişleri Bakanı Ahmet Davutoğlu, İsrail'i "uluslararası sularda korsanlık yapmak, insan hayatını hiçe saymak ve barbarca davranmakla" suçlamıştır (Migdalovitz, 2012: 378).

Kriz sonrasında iki ülke ilişkilerinde yaşanan ani düşüş, İsrail'in bu tutumunun sorgulanmasına neden olmuştur. NATO üyesi ülkelerin vatandaşları, ilk defa İsrail

[23] Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz. Sommer-Houdeville, 2011.

tarafından saldırıya uğramış ve bu vatandaşlardan bazıları, hayatını kaybetmiştir. İsrail'in müdahalesi, uluslararası kamuoyunda, insan hakları ve uluslararası hukuk açısından -gerek halklar bazında gerek devletler nezdinde- yüksek sesle tartışılmış ve sorgulanmıştır (Özdemir, 2010: 281). İsrail, belki de tarihinde ilk defa bu kadar yüksek perdeden eleştirilmiş ve dünyanın birçok ülkesinde İsrail'in bu saldırısı protesto edilmiştir. Bu döneme kadar kendisini mağdur olarak gösteren ve dış politikasını bu mağduriyet üzerine inşa edip pazarlayan İsrail, uluslararası kamuoyunda, meşruiyetinin sorgulanmasına neden olmuştur. Bu olay neticesinde, uluslararası ilişkilerde kamuoyunun önemi, daha da netleşmiştir. İsrail'in saldırısı sonrası Türkiye, İsrail ile resmî ilişkilerini, tıpkı 1980 yılındaki gibi maslahatgüzar seviyesine indirmiş ve ilişkilerini, bu düzeyde sürdürmeye devam etmiştir. Bunun yanında Türkiye, İsrail'den resmî olarak özür dilemesini ve ablukayı kaldırılmasını istemiştir.

Mavi Marmara olayı, iki devlet arasında büyük bir krize neden olmuş ve neredeyse ilişkileri, kopma noktasına getirmiştir (Çelikkol, 2014: 109). Krize neden olan olay ise STK'ların düzenlemiş olduğu bir organizasyondur. Bu olay, bir STK'nın ya da STK'ların, sadece kendi ülkesine yönelik değil, farklı ülkelerin siyasetine de doğrudan müdahalesidir. Mavi Marmara olayı sonrasında İsrail'e, küresel kamuoyunda büyük bir tepki oluşmuştur. Bu tepkiler, sadece Müslüman toplumlardan ve ülkelerden değil, farklı dinlerine mensup birçok dünya ülkesinden ve uluslararası kuruluşlardan da gelmiştir. Dünyanın hemen her coğrafyasında, İsrail'e karşı tepkiler yükselmiştir.

Küresel çapta söz söyleme hakkına sahip olan büyük devletlerin görmezden geldiği ve en büyük insan hakları ihlallerinin yaşandığı Gazze, bir anda tüm dünyanın gündemine oturmuştur. Devletlerin ve uluslararası kuruluşların görmezden geldiği bu ihlaller konusunda küresel bir STK olarak İHH'nın ve beraberindeki diğer STK'ların inisiyatif alması, tam da STK'lardan beklenen bir davranış şekli olmuştur. Sessiz çoğunluğun sesi ve toplumların vicdanı olarak görülen STK'lar, kendi devletlerinden beklenilen hassasiyeti gösteremedikleri meselelere ve devletlerin pasif kaldığı veya görmezden geldiği sorunlara karşı kendi inisiyatifleri ile çözüm aramışlardır. Mavi Marmara olayı ile sivil toplum, siyasete doğrudan müdahale etmiş ve Türkiye'nin dış politikasını etkilemiştir (Şahinoğlu, 2015: 141-142).

36 farklı ülkeden müteşekkil sivil toplum örgütlerinin ve aktivistlerin çabaları, gemilerin Gazze'ye ulaşmasını sağlayamamış, ablukayı kıramamış olsa da ortaya koydukları çaba ve sergilemiş oldukları insani duruş, dünyada sivil toplumun evrildiği nihai durumu ortaya koymuştur. Bu durum hem uluslararası politikayı hem siyasi dengeleri alt üst etme açısından küresel bir sivil toplumun gücünün fark edilmesini sağlamıştır. Gazze gemileri, insanlığın açlığa, yoksulluğa ve ölüme terk edildiği bir bölgeye giderken, tüm devletler ve çıkarlar karşısında bağımsız hareket etmiş; ahlaki ve insani normların savunulması açısından vicdani bir rol ortaya koymuştur. Sivil toplum ve STK'lar, devletlerin egemenlik alanına yönelik bir müdahalede bulunamaz. Fakat Gazze filosu ile sivil toplumun, insani krizlere müdahale etmek ve zulmü önlemek adına devlet politikalarına karşı sivil itaatsizlik eylemlerini güçlü bir şekilde sergilemesi kaçınılmaz hale gelmiştir (Çetin, 2010: 34-35). Dolayısıyla STK'ların siyaset alanında da belirleyici rollerinin olduğunu ifade edebiliriz. Yardımlar yerine ulaşamamış olsa da amacına ulaşmıştır. Yaşanan kriz, meseleyi uluslararası gündeme taşımayı başarmıştır. Böylece STK'ların, küresel siyaseti de şekillendirebileceği somutlaşmıştır (Çemrek, 2010: 27). Gazze için yola çıkan gemilere yapılan saldırıların ardından küresel STK'ların, küresel sorunlar karşısında apolitik kalamayacağı; yeni politika ve stratejiler geliştireceğine dair yaygın bir kanaat oluşmuştur. STK'lar, bu noktada politika yapacak değillerdir. Belirleyecekleri kendi yöntem ve stratejileri ile STK'lar, politika yapıcıların hukuk dışı emperyal tutum ve yaklaşımlarına karşı bir tepki koyacaklardır. STK'lar, yeryüzü kaynaklarının, insanlığın ortak mirası sayılması ve toplumlar arasında eşit biçimde paylaşılması için mücadeleye devam ederken; insan hak ve onurunu, tüm insanlığın aynı seviyede yaşaması için de gerekli mücadeleleri sürdürmeye devam edecektir (Çetin, 2010: 35).

Türkiye-İsrail ilişkileri, yaklaşık altı yıl boyunca Mavi Marmara olayının gölgesinde seyretti. 2016 yılında iki ülke, Mavi Marmara saldırısı sonrası gerilen ilişkilerin normalleşmesi için bir mutabakata vardı. Haziran ayında gerçekleşen anlaşma sonrasında iki ülke arasındaki ilişkiler, tekrar büyükelçilik seviyesine yükseltildi. İHH, varılan mutabakata oldukça sert bir eleştiri getirdi. Hükûmetin, İHH'ya tepkisi daha sert oldu. Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın "Siz kalkıp da Türkiye'den böyle bir yardım götürmek için günün başbakanına mı sordunuz?" şeklindeki

açıklaması, bir STK olarak İHH'nın, Türkiye dış politikasına olan etkisini göstermesi açısından oldukça önemlidir.

İHH'nın Filistin'e yönelik yapmış olduğu çalışmalar, aslında insani yardımdan öte, hak savunuculuğu olarak görülmelidir. Çünkü ortada, insan hakları sorunu vardır. İngiliz Okulu içerisindeki dayanışmacıların, insanlığın temel değerlerine yapmış olduğu vurguda, birey haklarının uluslararası alanda korunması gerektiği düşüncesi vardır. Dayanışmacılara göre insan hakları, devletlerin egemenlik hakkının önündedir. Devletler, bireylerin haklarını koruma noktasında yetersiz kaldıklarında STK'lara, üniversitelere ve medyaya, hükûmetleri baskı altına alma noktasında iş düşmektedir. Bu baskı neticesinde, insan haklarının korunması yönünde devlet politikaları değişebilecektir. Bu değişimde de STK'lara önemli görevler düşmektedir. İnsan hakları rejiminin güçlenmesinde, insan hakları normlarının hukukileştirilmesi; insan hakları alanında faaliyet gösteren STK'ların varlığı ve devletlerin dış politikalarında, insan haklarına verdiği önemin artması, önemli itici güçlerdir. Bu değişimin gerçekleşmesinde en önemli aktörlerden biri de STK'lardır. STK'lar, devlet-toplum ilişkileri üzerinde önemli bir etken olmuştur. İnsan hakları alanında faaliyet gösteren STK'lar, devletleri, taahhüt ettikleri standartlara uyup uymadıkları noktasında hem takip etmekte hem de başarısız olmaları durumunda devletleri eleştirmektedirler. İHH'nın, Filistin başta olmak üzere birçok ülke ve bölgedeki hak savunuculuğu faaliyetleri, bu kapsamda ele alınabilir.

İHH, ulusal ve uluslararası düzeyde dünyanın birçok bölgesinde insan hakları ihlallerini duyurmaya çalışmaktadır. İHH, bizzat sahadan sağladığı bilgi sayesinde, problemin ne olduğunu, dünyaya anlatmaya çalışmaktadır. Basın açıklamaları, mitingler, konferanslar, protesto gösterileri, raporlar, sempozyum ve sahip olduğu danışmanlık statüsü sayesinde, BM'nin organları altında sorunun gerçekte ne olduğunu, ulusal ve uluslararası düzeyde gündeme getirmeye çalışmaktadır. Böylece tüm platformlarda gündeme getirilen ya de getirilmeye çalışılan sorunun çözüme ulaşması için gerekli makamlar, baskı altına alınmaktadır. İnsan hakları savunuculuğu, politikada karar vericileri etkileme sürecidir. İHH, bu anlamda STK'ların kendilerine has tüm yöntemlerini pratiğe dökerek, bir STK'dan beklenen davranışları

sergilemektedir. Eğer STK'lar, gerçekten kamusal vicdanı temsil edecekse, kendilerinden beklenen tam olarak budur.

STK'lar, tepkilerini, şiddetle değil meşru yollarla gösterir. Yapmış oldukları tüm faaliyetlerde, ilgili devletin ya da uluslararası hukukun meşru yollarını kullanırlar. Dolayısıyla STK'ların içeriğinde, herhangi bir şiddet unsuru yoktur. Bu sivil ve meşru eylemler, onları, bir nevi dokunulmaz kılmaktadır. Örneğin İsrail'e yönelik dünyanın hemen her noktasında verilen en büyük tepki, İsrail'in filoya yapmış olduğu baskınla insanları öldürmüş olmasınadır. STK'ların bu noktada en önemli duruşu da devletlerin aksine eylemlerini, hesap yapmaksızın gerçekleştirmiş olmalarıdır. Seçim kaygılarının olmaması, onları bağımsız kılmaktadır. Meselenin bir diğer önemli noktası şuydu: Gazze filosunda bulunan aktivistler, kendi ülkelerinin uyguladığı politikalara karşı bir duruş sergileyen insanlardı. İHH'nın da dâhil olmuş olduğu bu eylem, tam da STK'ların örgütlenme mantığına uymaktadır. İHH, Mavi Marmara olayı öncesi, öncelikle bölgeye (Gazze) insani yardımlar sağlamaya çalışmıştır. Ayrıca bu konuda çeşitli yöntemlerle (miting, protesto vs.) devletleri ve uluslararası kuruluşları baskı altına almaya çalışmıştır. Fakat tüm bu faaliyetler sonuç vermeyince de hak savunuculuğunun gerekliliklerini yerine getirmiştir. Shiras'ın yukarıda da vurguladığı gibi, insani yardım kuruluşu olarak İHH, hem acil durumlar için yardım sağlamış hem de politik savunuculuk yapmıştır. Neticesinde ise Türkiye'nin dış politikasını etkilemiştir.

İnsani yardım alanında faaliyet gösteren STK'ların en önemli özelliklerden biri, güvenilirlikleridir. Bu imaj, STK'lara, devlet politikalarının sonucu olarak ortaya çıkan ve uluslararası hale gelen problemlere müdahale etme noktasında bir güç sağlamaktadır. STK'lar, bu güvenirlikleri sayesinde, devletlerin görmezden geldiği sorunların üzerine rahatlıkla gidebilmektedir. Devletlerin ortaya çıkardığı ya da bizatihi sorumlusu olduğu çıkmazlardan kurtulabilmek ancak alt siyasallaşmış bir toplumla mümkündür. Bu alt siyasallaşmış toplum, tüm alanlarda ve eylemsellik düzeylerinde, kendi sorunlarını takip eden bir sivil toplumdur. Aşağıdan bakıldığında alt siyasetin bir etki alanı olarak görülen şey, yukarıdan bakıldığında kabul ettirebilme konusunda bir güç kaybını göstermektedir. Çünkü alt siyasallaşma ile mutlak güç

alanına dâhil edilemeyen grupların söz sahibi olma ve biçimlendirici etkinliklere katılma fırsatı artar. Merkezi kumanda siyaseti kısıtlanır (Beck, 2013: 161-165). Dolayısıyla STK'ların siyasete dair yapmış olduğu eylemler, siyasallıktan bağımsız olarak nitelendirilemez. STK'lar, eylemleri ile sorgulanmayan ya da sorgulanması istenmeyen sorunların gündeme gelmesine neden olmakta ve mevcut sorunların sorgulanmasını sağlamaktadır.

Keane, kamuoyunun bu tür sorgulamalar yapması neticesinde yerel/küresel düzeyde kimsenin kolay bir şekilde iktidara gelemeyeceğini, gelse bile meşruiyet sorunu olacağını ifade etmektedir. Böylece küresel kamuoyunun gücü ile karar vericilere baskı uygulanmakta ya da kararlarını gözden geçirmeleri sağlanmaktadır. Bu durum başarısız olduğunda ise sorunun çözümü için STK'lar başta olmak üzere kamuoyu bizzat kendisi inisiyatif almaktadır (Keane, 2003: 174). Polman'ın ifadesi ile "İnsani krizler genellikle hep politiktir ya da sadece politik çözümleri olan krizlerdir. Bağışçılar, milisler ve ordular, hatta bizim kendi ulusal ordularımız ya da NATO orduları insani yardımla politika yapıyorlarsa STK'lar istese de apolitik olamazlar" (Polman, 2014: 157). İnsani yardım kuruluşlarının apolitik olması, imkansızdır. Çünkü eylemlerinin, siyasi sonuçları vardır. Eylemleri de bu nedenle politik görülmektedir. Bununla birlikte politik olmanın gerekliliği, sadece sonuçlar veya algılarından değil, insani acıları dindirme niyetlerinden kaynaklanmaktadır (Barnett ve Weiss, 2008b: 4). Sonuç olarak İHH'nın diplomatik üçgen çerçevesinde gerçekleştirdiği faaliyetler, aynı zamanda politik süreçlerdir. Filistin, Suriye, Myanmar, Doğu Türkistan, Balkanlar, Kafkaslar ve Afrika'daki sorunların hemen hepsi, dünya genelinde tartışılan politik sorunlar değil midir?

3.5. Değerlendirme: İnsani Yardımların Politik Bağlamı ve STK'lar

Türkiye, Güney Kore, Güney Afrika, Brezilya ve Endonezya gibi orta büyüklükteki güçler, insani yardımları, bir öncelik hâline getirmektedir. Bunun temel nedeni ise söz konusu ülkelerin, insani yardımlar aracılığıyla nüfuzunu arttırmak istemeleridir. Türkiye, hem ulus markalamasını (nation branding) inşa etmek isteyen hem de gelişmekte olan bir güç olarak insani yardımları kullanan, orta büyüklükte bir

ülkedir (Gilley, 2015: 47-52). Türkiye, orta büyüklükteki ülkelerin tipik bir davranışı olarak insani yardımlar aracılığıyla kendisine, niche diplomasi[24] alanı oluşturmaya çalışmaktadır.

Bu diplomatik strateji, Türkiye'yi, insani değerler ölçeğinde öncül bir niche aktör olabilme kapasitesine götürebilir. Bu durum, aynı zamanda Türkiye'nin uluslararası arenada "donör ülke" olarak tanımlanmasını da mümkün kılmaktadır (Çevik, 2014a: 61). Bu bağlamdan hareketle STK'ların sunacağı insani yardımlar ve kalkınma yardımları, bir araç olarak Türkiye'nin dış politikasına destek verecektir. STK'lar, sadece Türkiye'nin pro-aktif dış politikasına katkı sunmakla kalmayacak, aynı zamanda Türkiye'nin dünya çapındaki yeni açılımlarını hızlandırmasına da katkı sağlayacaktır (Fidan, 2013: 91-96). Dolayısıyla insani yardım STK'ları, Türkiye'nin yumuşak gücüne, kamu diplomasisine ve bağışçı bir devlet olarak Türkiye'nin ulus markalamasına, doğrudan etki etmektedir (Çevik, 2015: 146). Çünkü günümüzde donör hükûmetlerin çoğu, STK'ların, insani yardımlarda önemli bir rol oynadıkları görüşünü kabul etmektedir (Nunnenkamp vd., 2008: 3).

İnsani yardım STK'ları, faaliyetlerini, hayırseverlik/diğerkâmlık/iyi niyet amacıyla gerçekleştirmektedir. Gass ve Seiter, hayırseverliği (goodwill) güvenilirliğin ve özellikle kamu diplomasisinin temel bir bileşeni olarak görmektedir. Hayırseverlik vasıtasıyla yumuşak gücün arttırılması da daha kolay gerçekleşmektedir. STK'lar, özellikle hayırseverlikte oldukça iyidir (Gass ve Seiter, 2008: 160). Çünkü STK'lar, daha önceki bölümlerde de ifade edildiği üzere hem insani görevlerde daha beceriklidir hem de resmî kurumların siyasi gündemine ve çok uluslu şirketlerin kar amaçlarına sahip değildir. Nihai olarak STK'lar, yardımın, amaçlanan faydalanıcılara ulaşmasını sağlamak için genellikle yerel liderler ve gruplarla ortaklıklar yaparlar. Elbette STK'ların kamu diplomasisine katkısı, sadece alturistik bir ilişki değildir. STK'ların faaliyetleri, daha geniş bir amaca da hizmet edebilir. Örneğin resmî düzeyde siyasi diyalog kurulması, ticaret ve dış yatırım sağlanması ve bunların ötesinde yerel sivil

[24] Niche diplomasi, kabaca, orta büyüklükteki ülkelerin spesifik bir alanda kendine has bir diplomasi yöntemi geliştirmesi olarak tanımlanabilir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Cooper, 1997.

toplum gruplarıyla bağlantıların kurulması gibi hedefler de bu amaçlar arasında olabilir (Melissen, 2005: 14).

İnsani yardım STK'ları, bağlı oldukları devletlere, ekonomik katkı da sağlamaktadır. Yaptıkları insani yardımlar sayesinde, devletlerin tek başına üstlenecekleri maliyetlerin azaltılmasına yardımcı olurlar. TİKA'nın 2019 Türkiye Kalkınma Yardımları Raporu'na göre STK'ların insani ve kalkınma amaçlı yardımları, sadece 2018 yılında 826,5 milyon dolardır. Aynı yılda Türkiye'nin yaptığı yardımların toplamı ise 9.927 milyon dolardır. Yani STK'lar, Türkiye'nin insani yardım politikasına sadece politik bir destek sağlamakla kalmamış, ekonomik olarak da bir rahatlama sağlamıştır (TİKA, 2019).

İnsani yardım STK'ları, sadece AK Parti hükûmetleri döneminde faaliyet gerçekleştirmeye başlamadı. AK Parti hükûmetleri öncesinde de İHH ve Deniz Feneri gibi STK'lar, yurt dışında çeşitli yardım çalışmaları gerçekleştirmekteydi. Fakat devletin bir politikası olarak görülen bu tür faaliyetler, insani yardımların ülke içinden daha fazla destek almasını sağladı. Bunun bir neticesi olarak STK'lar, devletin ve hükûmetin faaliyetlerinin desteğini alarak çalışmalarını artırdı. Böylece söz konusu kuruluşların faaliyetleri ve coğrafi odak noktası, benzeri görülmemiş bir ölçeğe ulaştı. Neticede özellikle Afrika'da, tam anlamıyla Devlet-STK iş birliği başarılı sonuçlar ortaya çıkardı (Aras ve Akpinar, 2015: 234). Bu iş birliği, STK'ların görünürlüğünü artırmakla kalmadı, aynı zamanda kapasitelerini ve etkilerini de artırdı. STK'lar, sadece insani yardım sağlamakla kalmadılar. Bundan da ötesi dış politikanın yeni prensipleri çerçevesinde Türkiye'nin dış politikasına gerek insani diplomasi gerek yardım diplomasisi boyutuyla katkı sağladılar.

Türkiye'nin dış politikasında insani yardım kuruluşlarının daha aktif bir şekilde sahada görünmesinin nedenlerinden bir diğeri de başta ordu olmak üzere kurumsal yapıların sınırlandırıcı etkisinin, dış politikada ortadan kaldırılmasıdır. Çünkü AK Parti'nin siyasal gücüyle paralel bir biçimde dış politika alanında muhafazakâr bir atmosferin ortaya çıkması, belirli aktörlere, dış politikada ayrıcalıklı bir pozisyon sağladı. İHH gibi muhafazakâr STK'lar, dış politik sürece dâhil oldular. Örneğin İHH, bir yandan Türkiye'nin İsrail ile ilişkilerini önemli ölçüde etkilerken (Balcı, 2017: 319)

diğer yandan da başta İHH olmak üzere Deniz Feneri Derneği, Cansuyu Derneği, Yeryüzü Doktorları gibi STK'lar, Türkiye'nin insani yardım politikasıyla paralel biçimde hareket ettiler. Söz konusu STK'lar, gönüllüleri aracılığıyla sahadan temin ettikleri bilgilerle hem danışmanlık yaparak Türkiye'nin resmî kurumlarına politik alan açmıştır hem de insani yardımlarıyla Türkiye'yi "dünyada en çok insani yardım yapan ülke" statüsüne sokarak politik bağlamda Türkiye'nin niche diplomasisine katkı sağlamıştır.

SONUÇ

1970'lerde başlayan STK'ların yükselişi, 1990'larda zirve yapmıştır. Soğuk Savaş'ın hemen sonrası ise STK'lar için bir milat olmuştur. Çünkü Somali, Ruanda ve Bosna gibi ülkelerde ortaya çıkan krizlerde, özellikle insani yardım STK'ları, insani krizlere yönelik çabalarıyla bir açıdan sessiz çoğunluğun sesi olmuştur. Uluslararası kuruluşların etkisizliğine ve güçlü devletlerin vurdumduymazlığına rağmen bu kuruluşlar, toplumsal vicdanın temsilciliğini üstlenmiştir. STK'lar, kriz bölgelerine sadece yardım ulaştırmakla kalmamış, yaşanan insani dramları, uluslararası topluma duyurmaya çalışmıştır. Bu kuruluşlar, kriz bölgelerine ilk ulaşan ve en son ayrılan aktörler olmuştur. BM üyesi devletlere de harekete geçmeleri için baskı yapmışlardır.

STK'lar, çevre sorunlarından insan haklarına kadar oldukça geniş bir yelpazede faaliyet gösterir. Kara Mayınlarının Yasaklanması, Uluslararası Ceza Mahkemesi'nin kurulması gibi tamamen STK'ların öncülüğü ve inisiyatifinde gerçekleşen kampanyalardaki başarıları, STK'lara duyulan toplumsal güveni arttırmıştır. STK'ların başarıları, özellikle 1990'lar boyunca akademik camianın da ilgisini çekmiştir. Zaharna'nın ifadesiyle "1990'ların sonlarına doğru STK'ların büyümesini/genişlemesini belgelemeye ve açıklamaya çalışan birçok akademisyen vardı. Bu durum, dünyada 'küresel bir fenomen' hâline geldi" (Zaharna, 2010: 84).

STK'ların bu denli güçlenmesindeki en önemli gelişme, kuşkusuz Soğuk Savaş'ın sona ermesidir. Yanı sıra 1990'lar boyunca BM'nin de desteği ile STK'lar, bir dizi konferans ile dikkatleri üzerine çekmeyi başarmıştır. Özellikle BM'nin, STK'ları tanımlaması ve onlara danışmanlık statüsü vermesi, STK'ların uluslararası düzeyde meşruiyetinin artmasına katkı sağlamıştır. Küreselleşme süreci, iletişim ve ulaşım alanında yaşanan devasa gelişmeler (internetin ortaya çıkışı) STK'ların çarpıcı yükselişindeki diğer önemli gelişmelerdir.

Soğuk Savaş sonrası uluslararası arenada kamuoyunun artan etkisi, iç siyaseti ve dış siyaseti küreselleşmenin de etkisiyle sivil toplum temelli şekillendirmeye başlamıştır. Uluslararası ilişkilerin doğasına da yansıyan bu durum, oyuncu sayısını ve çeşidini arttırırken, Vestfalyan paradigmasına göre kurulan ulus-devlet sistemini

sarsıntıya uğratmıştır. Bu durum, ulus-devlet temelinde şekillenen uluslararası ilişkileri de değişime zorlamıştır. Uluslararası İlişkiler disiplini açısından bakıldığında ise devlet merkezli analizler, yerini, çoğulcu ve inşacı bir anlayışa bırakmıştır. Bunun yanı sıra realizmin *low politics* olarak gördüğü konular da analizlere dâhil olmaya başlamıştır.

Soğuk Savaş sürecinde devletlerin dış politika davranışları, realist bakış açısına göre analiz edilmekteydi. Realistlerin iç ve dış politika arasında yaptığı keskin ayrım, yine bu süreçte sorgulanan konular arasındadır. Fakat kamuoyunun artan etkisi ve özellikle STK'ların normatif söylemi, iç ve dış politika arasında var olduğu iddia edilen bu ayrımı, bulanıklaştırmıştır. Uluslararası kamuoyunu da arkasına alarak devletlere adeta meydan okuyan ve egemenliğin en önemli sacayağı olan sınırları dahi geçirgenleştiren STK'lar, devletlerin iç ve dış politika anlayışlarını ters yüz etmiştir. Elbette STK'ların bir devletin politikasına etki edebilmesi, o devletin sahip olduğu rejimle doğrudan bağlantılıdır. Eğer demokrasi zayıfsa STK'lar karar verme (decision-making) sürecine etki edememektedirler.

Birçok STK, kendisini uluslararası vicdanın temsilcisi olarak görerek genel kamu yararını gözettiği iddiasındadır (Nye ve Welch, 2010: 405). STK'ların normatif söylemleri ve sahip oldukları kamuoyu desteği, devletlerin görmediği ya da görmezden geldiği sorunlar karşısında bir baskı aracı işlevi görmektedir. Ulusal/uluslararası kamuoyunun STK'lar aracılığı ile devletlerin güç temelli politikalarının karşısında artan ahlâki ve normatif baskısı, devletleri reelpolitik ile uluslararasılaşma arasında sıkıştırmaktadır. Bu sıkışma, devletlerin politik davranışlarını doğrudan etkilemektedir. Bu bağlamda devletler, hem ulusal çıkarlarına bağlı kalmaya çalışmakta hem de uluslararası toplumun beklentilerini karşılamaya gayret göstermektedir.

STK'lar arasında var olan uluslararası iletişim ağları, devletleri hem alttan hem de üstten sıkıştırmaktadır. Bumerang etkisi, STK'ların yerel ağlarla uluslararası ağları birleştirerek, bir devleti nasıl baskı altına alabileceğini açıkça ortaya koymaktadır. STK'ların bu baskıları, devletlerin şeffaflaşmasını sağlamaktadır. Meşruiyet tartışmaları da bu açıdan oldukça önemlidir. Örneğin küresel seviyede örgütlenmiş ve

uluslararası tanınırlığa sahip bir STK, bir devleti hem yerel hem de uluslararası kamuoyu nezdinde meşruiyet tartışmasına sokabilmekte ve belki de yıllardır ulus-markalaması için gösterdiği tüm çabaları, bir anda sıfırlayabilmektedir. Dolayısıyla STK'lar, uluslararası politikanın seyrini ve bir devletin politikasını etkileyebilirler. Ahmed ve Potter'ın belirttiği gibi "Sahip olduğu meşruiyet, temiz bir sicil ve kanıtlanmış bir performans geçmişi, STK'ların iddialarında başarılı olmalarına yardımcı olabilecek önemli kaynaklardır" (Ahmed ve Potter, 2006: 252).

Bu kaynakların yanı sıra STK'ların sahip oldukları nitelikler de etki kapasitesini arttırabilmektedir. STK'lar, bir alanda uzmanlaşmış örgütlerdir. Bu uzmanlık, onları, bilgiye sahip olma noktasında devletlerden bir adım öne çıkarabilmektedir. STK'lar, sahip oldukları bilgi sayesinde karar vericilere, alternatif politikaların maliyetlerini ve faydalarını sunabilirler. Bunun yanı sıra STK'lar, dinamik ve esnektir. Bu dinamiklik, devletlerin hantal yapısına göre daha hızlı hareket etmelerini ve karar almalarını mümkün kılmaktadır. Özellikle 1990'lı yıllarda yaşanan insani krizlerin birçoğunda STK'lar, devletlerden önce kriz bölgelerine ulaşmıştır. Fakat tüm bu özelliklerinin ötesinde STK'ların, kendilerine has geliştirmiş oldukları stratejiler de vardır. Bu stratejiler sayesinde devletlerin ve uluslararası kuruluşların politikalarına karşı çıkabilmekte ve onları etkilemeye çalışmaktadır. Çalışmanın ikinci bölümünde ayrıntılı olarak ele alınan bu stratejilerin en etkilisi, STK'ların, ulusal/uluslararası seviyede gündem belirleme kapasitesidir. STK'lar, özellikle ulusal gündemin belirlenmesinde, oldukça aktif bir rol oynarlar. STK'lar için protesto gösterileri, seminerler, basın açıklamaları ve raporlar, gündem belirlemede önemli araçlardır. Küresel seviyedeki gündemi belirleme noktasında da benzer faaliyetler, STK'lar tarafından yapılmaktadır. BM'nin Ekonomik ve Sosyal Konsey üyeliğine sahip STK'lar, bu noktada bir adım daha öndedir. Çünkü STK'lar, sahip oldukları danışmanlık statüsü sayesinde, BM toplantılarına katılma, sözlü sunumlar yapma ve özellikle lobicilik yapma imkanlarına sahiptir. STK'ların, sahadan aldıkları bilgileri BM'ye sunması da var olan krizlerin, uluslararası seviyede dikkat çekmesini sağlamaktadır.

STK'ların bir diğer stratejisi, toplumların eğitilmesi ve bilinçlendirilmesine yöneliktir. Bilinçlendirme çalışmaları, diğer stratejiler kadar ilgi çekmese de oldukça önemlidir. Toplumun eğitimi, özellikle savunuculuk yapan STK'lar için oldukça hassas bir konudur. Çünkü insanlara, haklarını nasıl savunmaları gerektiği, bunun için hangi hukuksal düzenlemelere sahip oldukları ve bunları nasıl kullanabilecekleri öğretilmektedir. Ayrıca çeşitli dil eğitimleri, hayat becerisi kursları, çocuklar için aktiviteler, danışmanlık gibi eğitim faaliyetleri de yapılmaktadır. STK'lar, bu eğitim faaliyetleri için el kitapları, bilgi setleri, raporlar, bültenler hazırlamakta, konferanslar yapmakta ve çeşitli kurslar düzenlemektedir. Örneğin birinci bölümde incelenen AAR Japan adlı insani yardım kuruluşu, toplumlara anti-personel mayınları hakkında mayın riski eğitimi vermektedir.

Son olarak STK'lar, sadece devletleri değil, çok uluslu şirketlerin ve uluslararası kuruluşların faaliyetlerini de takip etmektedir. Buradaki amaç, diğer aktörlerin şeffaf olmasını ve uluslararası seviyede hesap verebilirliğini sağlamaktır. STK'lar, bu stratejilerinde de lobicilik, protesto ve raporlama gibi araçlardan faydalanmaktadır. Dolayısıyla STK'ların hedefi, sadece devletler değildir.

STK'ların uyguladıkları strateji ve sahip oldukları avantajlara rağmen temel gücü, toplumları ikna edebilmesidir. Zaten aldıkları kamuoyu desteği de bu ikna ve rıza kabiliyetinden kaynaklanmaktadır. STK'lar, dünya halklarıyla yakın irtibat kurabildikleri için başarılı olabilmektedir. Kamu alanı ile özel alanı flu hale getiren ve bunu hem iç politikada hem de dış politikada başarılı bir şekilde sürdürebilen bu kuruluşlar, adil olmayan uluslararası sistemin tahrik ettiği toplumsal bir araya gelişlerdir. Dolayısıyla STK'lar, tüm bu stratejiler ve toplumsal beklentiler karşısında, kamuoyunun da desteği ile devletlerin ve devlet dışı aktörlerin politikalarına etki edebilmektedir.

Bu noktada çalışmanın temel bulgularından biri, uluslararası ilişkilerde, STK'ların sadece ontolojik olarak var olmadığıdır. STK'ların, büyüyen bir gücü de vardır. (Neo) Realist paradigmanın iddia ettiğinin aksine (uluslararası) STK'lar, uluslararası ilişkilerde sahne arkasında değil, sahne önündedir. Güçlerini, uluslararası ilişkilerin her alanında kullanmaya çalışırlar. Fakat bunu, tüm STK'lar için ifade

etmemiz mümkün değildir. Çünkü çalışmanın ikinci bölümünde de ifade edildiği üzere devletlerin politikalarına etki etmiş ve/veya edebilecek STK'lar, hak savunuculuğu yapan STK'lardır. Pratikte başarılı olan ve literatürde incelenen (özellikle inşacı paradigma çerçevesinde) STK'ların geneli, savunuculuk temelinde faaliyet yapan STK'lardır. Bu noktadan hareketle uluslararası STK'ları, tek bir çatı altında ele alarak *STK'lar uluslararası ilişkileri ve devletlerin dış politikalarını etkileyebilir,* dememiz mümkün görülmemektedir.

Dünya Bankası (World Bank) STK'ları, operasyonel (operational) ve savunuculuk (advocacy) olarak iki kategoride sınıflandırmaktadır (Malena, 1995: 14). Operasyonel STK'lar hizmet sunumu ve kalkınma yardımları ile ilgili projelerin uygulanmasına odaklanırken, savunuculuk STK'ları ise çalışmanın muhtelif yerlerinde de belirtildiği üzere hak savunuculuğu temelinde faaliyet göstermektedir. Dolayısıyla Uluslararası İlişkiler disiplini ve çalışanları, STK'lar ile ilgili benzer bir ayrım yapmalıdır. Çünkü pratiğin yansıması olarak incelenen ya da araştırma konusu olan STK'ların teorik çerçevedeki karşılığı, tüm STK'lar için geçerli değildir. Bir önceki paragrafta da açıkça belirtildiği üzere, disiplinde ve akademik çevrede başarılı öyküleri anlatılan STK'ların neredeyse tamamı savunuculuk yapan STK'lardır.

Çalışmanın bir diğer bulgusu, (savunuculuk yapan) STK'ların etki ölçeğinin devletlerin yönetim şekli ile doğrudan bağlantısının olduğudur. STK'lar ancak demokratik rejimlerde etkili olabilmektedir. Demokrasi var olduğu sürece, STK'lar da var olacaktır. Demokratik olmayan rejimlerde, teorik olarak STK'ların ontolojik varlığından zaten söz edilemeyeceği daha önce de ifade edilmişti. Çünkü STK'ların güçlenmesi, Marc Nerfin'in ifade ettiği gibi: "Vatandaşların/insanların (üçüncü sistem) prens ve tüccardan sorumluluk taleplerinden kaynaklanmaktadır. Çünkü üçüncü sistem, gizli olanı, açığa çıkarmaya yardımcı olur. Bu da insanların özerk gücünün bir ifadesidir" (Nerfin, 1986).

STK'ların dünya siyasetindeki faaliyetlerini ve etkilerini görmezden gelmek, ne kadar eksik bir yaklaşım olacaksa, STK'lara çok fazla anlam yüklemek ve gerçekleştirebilecekleri kapasitenin ötesinde bir işlev atfetmek de o kadar eksik bir yaklaşım olacaktır. Murdie'nin ifade ettiği gibi "Bir devlet, vatandaşlarına işkence

yapmaktan vazgeçmek istemiyorsa, bunu yapmak için hiçbir ulusal/uluslararası STK'nın baskısı yeterli olmaz" (Murdie, 2014: 7). Dolayısıyla STK'ların çeşitliliği, temsil ettikleri çıkarlar, ortaya koydukları fikirler ve üstlendikleri amaçlar göz önüne alındığında, uluslararası ilişkilerde STK'ların "olumlu" veya "olumsuz" etkileri konusunda basit genellemeler yapılamaz. STK'lar, mevcut hiyerarşik sistem ve adaletsizliklerin bir parçası da olabilir, onlara meydan da okuyabilir. Başarılarının yanında, başarısızlıkları da vardır (Davies, 2019: 8).

Çalışmanın son bölümü ise Türkiye merkezli bir insani yardım kuruluşu olarak faaliyet gösteren İHH'nın faaliyetlerine ve söz konusu faaliyetlerin, Türkiye'nin dış politikasına olan olumlu/olumsuz etkilerine odaklanmıştır. İHH, insani yardım, insani diplomasi ve savunuculuk (diplomatik üçgen) olmak üzere üç farklı tek çatı altında birleştiren bir STK konumundadır. Bu durum, İHH'yı, diğer insani yardım kuruluşlarından biraz daha kompleks bir hale getirmektedir. Çünkü STK'lar, genel olarak tek bir uzmanlık alanına sahiptir. Bu nedenle İHH'nın üç farklı uzmanlık alanı isteyen çalışmaları, onu, standart bir STK tanımından çıkarıyor gibi görünmektedir. Fakat bu üç alan, birbiriyle bağlantılıdır. Çünkü sadece insani yardım faaliyetleri gerçekleştirmek, mağdurlara ancak geçici çözümler sunar. İnsani yardım kuruluşlarına yönelik en büyük eleştirilerden biri de bu değil midir? Linda Polman'ın da ifade ettiği gibi insani yardımlar, mevcut krizleri sonlandırmanın aksine büyümelerine bile neden olabilir (Polman, 2014). Krizlerden sorumlu aktörlere bir baskı sağlanmazsa, insani yardımlar, insanların tok ölmelerini sağlar. Bu bağlamda insani yardım faaliyetleri ile insani diplomasi ve savunuculuk çalışmaları, birbiriyle bağlantılı olmakla birlikte sonuçları birbirinden farklı olabilmektedir. Bu nedenle İHH'nın Türkiye'nin dış politikasına etkisini, üç alan üzerinden ayrı ayrı değerlendirmek gerekmektedir.

İHH ve diğer insani yardım kuruluşları, insani yardımlarıyla Türkiye'nin imajına katkı sağlamaktadır. Söz konusu kuruluşların tüm faaliyetleri, Türkiye'yi resmî olarak temsil etmese bile yaptıkları yardımlar, Türkiye'nin bir desteği olarak algılanmaktadır. Çünkü insani yardım çalışanları, yeleklerinde Türkiye'nin bayrağını taşımaktadır. İnsani yardım çalışanlarının yabancı toplumlarla sağladığı gönül ilişkisi, doğal olarak devletleri de etkilemektedir. İnsani yardım çalışanlarına *devletlerin gönüllü elçileri*

denmesinin nedeni de budur. Çünkü resmî görevlilerin gitmekten çekindiği ya da koruma orduları ile gezdiği coğrafyalara, STK çalışanları gönüllü olarak gitmektedir. Böylece gönüllülerin çabaları, toplumlar arasında etkileşimi arttırmakta, toplumsal ağları genişletme ve algıları değiştirmektedir. Bunun yanı sıra insani yardım STK'ları, resmî kurumlarla yaptığı ortak projeler çerçevesinde Türkiye'nin kamu diplomasisine de katkı sağlamaktadır. Çünkü bir yandan insani yardım kuruluşlarının yardıma ihtiyacı olanlara göndermiş olduğu yardımlar diğer yandan resmî kurumların yardımları, yardım yapılan ülkede/bölgede yardım yapan kuruluşların, kendisinin de bir aktör olarak var olduğunu göstermektedir. Dolayısıyla sadece toplumsal düzeyde bir yakınlaşma gerçekleşmemekte, devlet düzeyinde de ilişkiler derinleşebilmekte ve gelişebilmektedir. Örneğin Türkiye'nin 2011 yılında Somali'de başlayan yardımları sonrasında iki ülke arasındaki ticaret hacminde bir artış yaşanmıştır. Daha önemlisi ise Mogadişu Aden Abdulle Uluslararası Havaalanı'nın ve Mogadişu Limanı'nın işletmeciliğinin, 20 yıl süreyle iki Türk şirketine verilmiş olmasıdır (Wasuge, 2016: 18).

İnsani yardım STK'larının bir diğer olumlu etkisi de yerel bağlantıları sayesinde bizzat sahadan doğru bilgi temini sağlamasıdır. Bu durum, STK'ların, devletlere diplomatik alan açmasını mümkün kılmaktadır. Örneğin, Afrika'da faaliyet gösteren insani yardım kuruluşları, Türkiye'nin resmî kurum ve kuruluşlarına bilgi temininde bulunmuştur. Bilgi temini, sadece belirli bir zaman ya da bölge için geçerli değildir. Örneğin İHH, 1995 yılındaki Bosna Savaşı esnasında dönemin hükûmetine, bilgi temininde bulunmuştur. Benzer bir bilgi temini yine Çeçenistan savaşı sırasında da gerçekleştirilmiştir.

STK'ların sağladığı insani yardımlarla toplumsal ağlar da genişlemektedir. Toplumsal ağların genişlemesi, nihayetinde devlet ağını da genişletmektedir. Örneğin Asya'dan Afrika'ya, Kafkasya'dan Balkanlar'a, Orta Doğu'dan Avrupa'ya kadar Türkiye'nin hem dini hem kimlik bağlamında bağlantı kurabileceği serbest hareket eden büyük bir network (ağ) vardır. Bu network, devlet üstüdür. Dolayısıyla işleyişi de devleti aşabilir. Söz konusu ağın devlet ile ilişkisinin kopmaması için STK'lar, önemli rol oynayabilir. Çünkü söz konusu ağın dini bağlamı, farklı millet ve

coğrafyalardan oluşmaktadır. Kimlik bağı da benzer şekilde farklı coğrafyalardan oluşmaktadır. Devletin her alana yetişmekte zorlandığı gerçeğinden hareketle STK'ların dinamik yapısı, bu küresel ağa daha kolay angaje olabilir. Özellikle insani yardım kuruluşları hem söylem hem de pratik olarak bu networke erişim sağlama kabiliyetine sahiptir. Bu ağın dinamikliği göz önüne alındığında Türkiye, dini bağlar, kimlik ve kültür üzerinden bu ağa erişerek, küresel seviyede yumuşak gücünü ve meşruiyetini/itibarını arttırabilir. Castells'in ifadesi ile her şey ya da herkes küreselleşmez fakat gezegeni yapılandıran küresel ağlar, her şeyi ve herkesi etkiler. Türkiye'nin bu ağlara erişimi için STK'lar, önemli birer aktör olabilir. Çünkü insani yardımlar toplumsal ağları genişletirken, toplumsal ağların genişlemesi de devlet ağını genişletebilir.

Kısacası İHH'nın ya da diğer insani yardım kuruluşlarının yardım çalışmaları, Türkiye'nin dış politikası ile paralellik içerebilir. Bunun da ötesinde Türkiye'ye olumlu çıktılar sağlayabilir. Bu olumlu çıktılar maddi de olabilir manevi de olabilir. Tarihsel sürece bakıldığında bunun somut örnekleri vardır. Afrika kıtası, bu konudaki en somut örnektir. Türkiye, başta İHH olmak üzere diğer insani yardım kuruluşları ile Afrika'da önemli işler başarmıştır. Afrika kıtasında gerçekleştirilen Devlet-STK iş birliği, yumuşak güç ile desteklenen dış politikanın ne kadar etkili olabileceğini somut biçimde ortaya koymuştur. Hatta Tabak'a göre İHH, Cansuyu, Deniz Feneri, Sadakataşı, Yardımeli gibi insani yardım kuruluşları, Kemalist rejim tarafından bozulan/unutulan/kırılan diğer Müslüman ülkelerle/topluluklarla olan bağları düzeltmeye yönelik çalışmalarda öncü bir rol oynamıştır (Tabak, 2015: 195).

Bu noktada önemli bir ayrıntıyı ifade etmek gerekmektedir. Türkiye, özellikle AK Parti Hükümetleri döneminde, bağımsız insani yardım kuruluşları ile yurt dışında çeşitli iş birlikleri gerçekleştirmiştir. Bu iş birliği gerçekleşirken diğer yandan resmî kuruluşlar da yardım faaliyetlerini arttırmıştır. Örneğin TİKA daha aktif hale getirilmiştir. Bunun yanı sıra TİKA insanları yardımlar da yapmaktadır. Ayrıca 2009 yılında kurulan AFAD dünyanın birçok noktasına insani yardımlar gerçekleştirmektedir. Diğer yandan Diyanet Vakfı artık yurt dışındaki insani yardım faaliyetleriyle de anılmaktadır. Dolayısıyla Türkiye, insani yardım kuruluşları ile

taraflı bir ilişkiye girmekten ziyade kendi resmî aktörlerini de kurmuştur ya da var olanları güçlendirmiştir. Bu süreçte de insani yardım kuruluşlarından gerekli desteği almıştır. Hem saha bilgisi anlamında hem de sahada tecrübesi anlamında… Çünkü insani yardım kuruluşlarından resmî kuruluşlara geçen çok sayıda çalışan vardır. Örneğin mevcut AFAD başkanı Mehmet Güllüoğlu, Yeryüzü Doktorları Derneği'nde yönetici olarak çalışmıştır. Bunun yanı sıra farklı STK'lar bünyesinde de çok sayıda insani yardım çalışmalarına katılmıştır. Kızılay Genel Başkanı Kerem Kınık, çeşitli organizasyonlarda insani yardım gönüllüsü olarak çalışmıştır. Ayrıca bir dönem Yeryüzü Doktorları Türkiye Başkanı olarak görev yapmıştır. Son olarak Cumhurbaşkanı Yardımcısı Fuat Oktay 2012-2016 yılları arasında AFAD başkanlığı görevini yürütmüştür. Tüm bu sayılan isimlerin ve muhtemelen daha fazlasının STK alt yapısına sahip olduğu görülmektedir. Dolayısıyla Devlet-STK iş birliği sadece sahada insani yardımlar ya da diğer konular özelinde şekillenmemektedir. Söz konusu iş birliği saha tecrübesinden devlet ölçeğine taşınmaktadır.

İHH'nın bir diğer faaliyet gösterdiği alan insani diplomasidir. İHH, insani diplomasi çerçevesinde çatışan taraflar arasında hakemlik ve arabuluculuk yapmak ya da rehin alınan sivillerin kurtarılması için çeşitli kurumlarla iş birliği yapmaktadır. İHH'nın insani diplomasi çerçevesinde gerçekleştirdiği önemli çalışmalar olmuştur. Örneğin Suriye'de kaybolan vatandaşlarının kurtarılması için birçok devlet, İHH'dan destek istemiştir. Bu ülkeler arasında ABD, Fransa, İngiltere ve Almanya gibi devletler de yer almaktadır. Bu durum, İHH için önemli bir prestijdir. Fakat İHH'nın en önemli başarısı, Filipinler devleti ve MILF arasında başlatılan barış görüşmelerinde, TPMT'in bir üyesi olarak sürece dâhil olmuş olmasıdır.

İHH, söz konusu barış sürecine, Türkiye'den bağımsız olarak yürüttüğü çalışmaların bir sonucu olarak dâhil olmuştur. Hatta İHH, Türkiye'nin barış sürecinde daha aktif olması için resmî makamları bilgilendirmiş, raporlar sunmuş ve baskı yapmıştır. Aras ve Akpınar'a göre insani yardım STK'larının faaliyetleri, bazen Türkiye'nin resmî katılımının ötesine geçebilmektedir. Hattı bazı durumlarda söz konusu STK'ların faaliyetleri, resmî kuruluşları harekete geçmeye teşvik etmektedir.

Bu anlamda bazı Türk STK'larının barış inşası girişimlerinde devletten önce olmaları, şaşırtıcı değildir (Aras ve Akpınar, 2015: 234).

İHH'nın bir diğer faaliyet alanı, hak savunuculuğudur. Mavi Marmara olayı, insani yardımdan öte, bir hak savunuculuğu eylemidir. Eylemin sonucunda, Türkiye-İsrail ilişkileri derinden etkilenmiştir. Dolayısıyla İHH'nın dâhil olduğu sivil nitelikli bir eylem, Türkiye'nin dış politikasını etkilemiştir. Bu durum, inşacı paradigmanın, STK'lar için dünya siyasetini etkilediği söylenen başarı öyküleri çerçevesine de uymaktadır. Çünkü İHH, *hak savunuculuğu* amacıyla dâhil olduğu bir organizasyonda, Türkiye'nin dış politikasını doğrudan etkilemiştir. Fakat bu noktada ifade edilmesi gereken önemli bir ayrıntı vardır. Mavi Marmara olayı ve sonrasında yaşananlar, Türkiye kamuoyunda büyük bir tepkiye neden olmuştur. İHH, yaptığı açıklama çerçevesinde Mavi Marmara gemisinin tekrar insani yardım ve ablukayı delme amacıyla Gazze'ye gideceğini belirtmiştir. Fakat sonrasında bu organizasyondan vazgeçilmiştir. Buna gerekçe olarak ise Mavi Marmara gemisinin, İsrail'in saldırısı sonrasında "ağır hasar aldığı için gidecek durumda olmadığı" ifade edilmiştir. Bu nedenle 2010 yılında gerçekleştirilen organizasyona İHH'nın dâhil oluşunu, dönemin şartları çerçevesinde değerlendirmek gerekir.

İsrail'in 2008 Aralık ayında Gazze'ye yönelik başlattığı saldırılara en sert tepki Türkiye'den gelmiştir. Türkiye, saldırılara tepki olarak İsrail'le yaptığı askeri sözleşmeleri dondurmuştur. Fakat bu sert tepkinin altında yatan neden farklıydı. Çünkü Gazze saldırıları başlamadan önce İsrail'in o dönemki Başbakanı Ehud Olmert, Türkiye'nin, Suriye ile İsrail arasındaki müzakerelerdeki rolü nedeniyle Ankara'yı ziyaret etmiş, Başbakan Erdoğan ile baş başa görüşme gerçekleştirmişti. Olmert'in İsrail'e döner dönmez Gazze'ye yönelik saldırıları başlatması, Türkiye'de büyük bir şaşkınlıkla karşılanmıştı.

İsrail'e yönelik en sert çıkış ise 2009 yılında, Davos Dünya Ekonomik Forumu'nda yaşanan meşhur *one minute* tartışması sırasında yaşanmıştır. Davos süreci sonrasında iki ülke arasındaki gerilim, yaşanan bu olay sonrası iyice artmıştır. Mesela 2009 yılında TRT'de yayınlanan "Ayrılık" dizisi, "Yahudi düşmanlığı" yapıldığı iddiasıyla İsrail tarafından kınanmış ve bundan dolayı Türkiye'ye nota

verilmiştir. Dönemin Dışişleri Bakanı Lieberman, bunun ciddi bir provokasyon olduğunu açıklamıştır. Yine Türkiye'de özel bir kanalda yayınlanan Kurtlar Vadisi adlı dizide, İsrail'e hakaret edildiği gerekçesiyle dönemin İsrail Dışişleri Bakanı Yardımcısı Danny Ayalon, Türkiye'nin İsrail eski Büyükelçisi Oğuz Çelikkol'u, makamına davet etmiş; onu, kendi koltuğundan daha alçak bir koltuğa oturtmuştur. Ardından da İsrailli gazetecilere dönerek, İbranice "Görüyorsunuz, o bizden aşağıda oturuyor, biz yüksekteyiz ve burada sadece İsrail bayrağı var" demiştir. Türkiye'nin bu muameleye tepkisi, çok sert olmuştur. Yaşanan tüm bu gerginliklere rağmen Türkiye, 2010 yılında İsrail'in Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü'ne girişine onay vererek, bir nevi iyi niyet göstergesinde bulunmuştur. Fakat yaşanan gelişmeler neticesinde Türkiye'nin kamuoyunda İsrail'e yönelik tepkiler devam etmiştir. Bu bağlamda Gazze'ye gidecek olan filoya Türkiye'nin birçok kesiminde destek gelmiştir. Dolayısıyla dönemin siyasi ve toplumsal konjonktürü Gazze'ye gidecek olan gemiler ve aktivistler için uygun görülmektedir. Bu nedenle söz konusu olayı dönemin şartları çerçevesinde değerlendirmek gerekmektedir. Türkiye-İsrail arasındaki ilişkilerin 2016 yılında resmî olarak tekrar başlaması da bu durumu açıkça ortaya koymaktadır.

İHH İnsani Yardım Vakfı'na yapılan en büyük eleştiri GONGO olup olmadığına yöneliktir. GONGO'lar ait oldukları devletler tarafından desteklenirler. Tüm faaliyetleri ve politikaları kendi devletlerinin talepleri doğrultusunda gerçekleşmektedir. Sınırları ve amaçları belirlidir. İHH İnsani Yardım Vakfı'nı bu çerçevede değerlendirdiğimizde ortaya farklı bir sonuç çıkmaktadır. Çalışmanın son bölümünde de ayrıntılı olarak ifade edildiği üzere, İHH'nın kimi faaliyetleri (insani yardımlar) Türkiye'ye ve Türk dış politikasına olumlu etkide bulunurken kimi faaliyetleri de (Mavi Marmara olayı) olumsuz bir etkiye neden olmuştur.

Son söz olarak şunu ifade edebiliriz: Mevcut çalışma, uluslararası nitelikteki STK'ların, devletlerin dış politikasına etki edebileceğini ortaya koymaya çalışmıştır. Elbette devletler için hâlâ ulusal çıkarlar önemlidir ve bu anlamda son sözü söyleme yetkisi de hâlâ devlettedir. Fakat son yıllarda devletlerin insanı merkeze alan politikaları ve söylemleri tarihsel açıdan incelendiğinde, STK'ların bu süreçte katkısı

olduğunu iddia edebiliriz. Çünkü STK'lar, çalışmanın muhtelif yerlerinde de vurgulandığı üzere toplumların vicdanı olarak hareket etmekte ve yaşanan küresel adaletsizliği, uluslararası ilişkilerin ve uluslararası sistemin bir numaralı problemi olarak görmektedir. STK'lar, uluslararası sistemin mevcut sorunlarına, tek başına çözüm olabilecek aktörler elbette değildir. Fakat STK'lar, sorunları çözemeseler bile tüm dünyaya duyurabilmektedir. Sivil toplum, adaletsiz güce karşı meşru var olma alanı ise, STK'lar da bu alanın birincil aktörleridir. Booth'un vurguladığı gibi:

> "Kurbanlar, dünya siyaseti hakkındaki geleneksel kuramların başarısızlıklarından ve bu kuramları ayakta tutan yapılardan muzdariptir. Geleceği yeniden icat etmek hakkında düşünürken, BM Şartı'nı yeniden yazmak ilginç olacaktır. 'Biz BM halkları… sözleriyle değil 'Biz Kurbanlar…' diye başlayarak. … Eğer dünya siyasetinin kurbanlarından oluşan (sivil toplum kuruluşları tarafından temsil edilen) bir delegasyona Güvenlik Konseyi'nde bir koltuk verilirse, bu ilginç bir başlangıç olacaktır" (Booth, 2015: 348).

STK'ların gelecekte ne tür bir rol oynayabileceği sorusu oldukça kritiktir. STK'lar teorik olarak çok daha adil ve yardımsever bir dünya için çabaladıklarını iddia etmektedir. Bu açıdan STK'ları idealist kuruluşlar olarak tanımlayabiliriz. Fakat dünya siyaseti sadece idealist aktörlerden oluşmamaktadır. Kendi çıkarları ve amacı uğruna hareket eden birçok aktör vardır. STK'lar bu ikisi arasındaki dengeyi koruyabildikleri müddetçe tüm handikaplara rağmen hâlâ toplumların güven duyabileceği aktörler olarak kalabilir. İnsani yardım, savunuculuk ya da insani değerler temelinde faaliyette bulunan STK'lar için zor olan, amaçlarının dışına çıkmadan veya marjinalleşmeden kendi gündemlerini takip etmenin bir yolunu bulmaktır. Çünkü yukarıdaki kısımlarda da ifade edildiği üzere (uluslararası) STK'ların faaliyetlerini görmezden gelmek, dünya siyasetini eksik anlamamıza neden olur. STK'ları olduğundan fazla yüceltmek ve onlara fazla anlam yüklemek ise dünya siyasetinin gerçekliğinden kopma riskini taşır.

KAYNAKÇA

Aall, Pamela R. (1996). *NGOs and Conflict Management* (Peaceworks No. 5). Washington, DC: United States Institute of Peace.

AAR. (2019). https://www.aarjapan.gr.jp/english/, Erişim Tarihi: 10.06.2019.

Abbot, Kenneth W. and Snidal, Duncan (2009). The Governance Triangle: Regulatory Standards Institutions and the Shadow of the State. (Edited By: Walter Mattli and Ngaire Woods). *The Politics of Global Regulation*. New Jersey: Princeton University Press, 44-89.

ACF. (2019). https://www.actionagainsthunger.org/about, Erişim Tarihi: 10.06.2019.

Adler, Emanuel (2002). Constructivism in International Relations: Sources, Contributions, and Debates. (Edited by: W. Carlsnaes, T. Risse, and B. A. Simmons). *Handbook of International Relations*, London: SAGE Publications, 127-157.

Aguiton, Christophe (2005). *Bu Dünya Bizim Başka Bir Küreselleşmenin Aktörleri* (Çevirenler: Umut Konuş ve Burcu Onar). İstanbul: İthaki Yayınları.

Ahmed, Shamima and Potter, David M. (2006). *NGOs in International Politics* (1st Edition). USA: Kumarian Press.

Akatay, Ayten ve Yelkikalan, Nazan (2007). *Sivil Toplum Kuruluşlarında Gönüllülük ve İnsan Kaynaklarının Yönetimi* (1. Baskı). Ankara: Ekin Basım Yayın.

Akçay, Engin (2012). *Bir Dış Politika Enstrümanı Olarak Türk Dış Yardımları* (1. Baskı). Ankara: Turgut Özal Üniversitesi Yayınları.

Aksoy, Necdet (2008). *Sivil Toplum ve Baskı Grupları* (1. Baskı). İstanbul: Kaknüs Yayınları.

Aktaş, Ayşe (2014). *İnsani Diplomasi Kavramına Genel Bir Giriş Denemesi (III)*. http://insamer.com/tr/insani-diplomasi-kavramina-genel-bir-giris-denemesi-iii_46.html, Erişim Tarihi: 10.01.2018.

Aktaş, Özge (2012). 1960–2000 Küresel Göç Alanı ve Türkiye'nin Göç Alanındaki Yeri. (Editör: Nurullah Ardıç ve Sevinç Alkan Özcan) *Küyerel Dönüşümler*. İstanbul: Küre Yayınları, 129-153.

Aktay, Yasin (2009). Halife-Sonrası Durumdan Vatandaşlık Siyasetine: İslâmcı Politik Teolojinin Seyir Notları. (Editör: Ömer Laçiner). *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce: Dönemler ve Zihniyetler Cilt:9.* İstanbul: İletişim, 1258-1281.

Akyeşilmen, Nezir (2013). Çatışma Yönetimi: Kavramsal ve Kuramsal Bir Analiz. (Editör Nezir Akyeşilmen) *Barışı Konuşmak Teori ve Pratikte Çatışma Yönetimi*. Ankara: ODTÜ Yayıncılık, 18-45.

Alkan, Nail (2007). Hükümet Dışı Kuruluşlar ve Sivil Toplum. (Editör: Haydar Çakmak) *Uluslararası İlişkiler "Giriş, Kavram ve Teoriler"*. Ankara: Platin Yayınevi, 97-101.

Anheier, Helmut K. and List, Regina A. (2005). *A Dictionary Of Civil Society, Philanthropy And The Non-Profit Sector* (1st Edition). London: Routledge Taylor And Francis Group.

Arabacı, Ahmet (2003). Küresel Sivil Toplum Ağlarına Doğru: Küresel Düzlemde ve Avrupa Birliği'nde Çevreci Gruplar. *Sivil Toplum Dergisi*, 3, 17-31.

Aras, Bülent and Akpinar, Pınar (2015). The Role of Humanitarian NGOs in Turkey's Peacebuilding. *International Peacekeeping*, 22 (3), 230-247.

Arı, Tayyar (2001). *Uluslararası İlişkiler ve Dış Politika* (4. Baskı). İstanbul: Alfa Yayınları.

Arı, Tayyar (2008). *Uluslararası İlişkiler Teorileri* (5. Baskı). Bursa: MKM Yayıncılık.

Arslan, Osman (2001). *Kuramsal ve Tarihsel Aşamalarıyla Sivil Toplum ve Türkiye Geleceği* (1. Baskı). İstanbul: Bayrak Yayıncılık.

Ashford, Nigel (2009). *Özgür Toplumun İlkeleri* (Çeviren: Can Madenci). Ankara: Liberte Yayınları.

Ataman, Hakan ve Yamak, Banu (2009). *Sivil Toplum Örgütleri İçin Kampanya Hazırlama Rehberi: Dünyadan ve Türkiye'den İyi Kampanya Örnekleri* (1. Baskı). Ankara: Uzerler Matbaası.

Ataman, Muhittin (2003). The Impact of Non-State Actors on World Politics: A Challenge to Nation-States. *Alternatives: Turkish Journal of International Relations*, 2 (1), 42-66.

Ateş, Ahmet (2017). *Uluslararası Çatışma Yönetiminde Yapısal Bir Faktör Olarak Müzakereler*. Doktora Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.

Ateş, Davut (2006). Küreselleşme: Ne Kadar Tek Boyutlu? *Doğuş Üniversitesi Dergisi*, 7 (1), 25-38.

Ateş, Davut ve Uysal, Ahmet (2006). Merkez-Dışı Ülkelerdeki Ulusötesi Sivil Toplum Kuruluşları (STK): Dış Politika, Finansman ve Meşruiyet. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (6), 63-86.

Atıcı, Bünyamin (2012). Ulusötesi Aktörlerin Küresel Etki Alanı Olarak İnternet. (Editör: Nurullah Ardıç ve Sevinç Alkan Özcan). *Küyerel Dönüşümler*. İstanbul: Küre Yayınları, 233-253.

Axworthy, Lloyd (2016). Kanada ve Anti Personel Kara Mayınları: Bir Dış Politika Önceliği Olarak İnsani Güvenlik. (Editör: Steve Smith, Amelia Hadfield, Tim Dunne). *Dış Politika Teoriler, Aktörler, Örnek Olaylar*. (Çeviren: Nasuh Uslu). İstanbul: Uluslararası İlişkiler Kütüphanesi, 284-307.

Aydın, Mustafa (1996). Uluslararası ilişkilerde Yaklaşım, Teori ve Analiz. *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 51 (1), 71-114.

Aydın, Mustafa (2004). Uluslararası İlişkilerin Gerçekçi Teorisi: Kökeni, Kapsamı, Kritiği. *Uluslararası İlişkiler*, 1 (1), 33-60.

Aydın, Mustafa (2013). *Güncel Kültürde Temel Kavramlar* (1. Baskı). İstanbul: Açılım Kitap.

Bacık, Gökhan (2007). *Modern Uluslararası Sistem* (1. Baskı). İstanbul: Kaknüs Yayınları.

Bakır, Zülfiye Zeynep (2018). *İnsani Diplomasi* (Analysis Report No: 61). İstanbul: İNSAMER.

Balcı, Ali (2017). *Türkiye Dış Politikası İlkeler, Aktörler ve Uygulamalar* (1. Baskı). İstanbul: ALFA.

Balcı, Ali ve Kardaş, Tuncay (2014). Realizm. (Editör: Şaban Kardaş ve Ali Balcı) *Uluslararası İlişkilere Giriş*. İstanbul: Küre Yayınları, 119-135).

Barnett, Michael (2005). Humanitarianism Transformed. *Perspectives on Politics, 3* (4), 723-740.

Barnett, Michael (2011). Social Constructivism. (Edited by: John Baylis, Steve Smith and Patricia Owens). *The Globalization of World Politics: An Introduction to International Relations*. New York: Oxford University Press, 155-169.

Barnett, Michael (2016). Sınırların Ötesinde Görevler. (Editör: Steve Smith, Amelia Hadfield, Tim Dunne). *Dış Politika Teoriler, Aktörler, Örnek Olaylar*. (Çeviren: Nasuh Uslu). İstanbul: Uluslararası İlişkiler, 223-237.

Barnett, Michael and Weiss, Thomas G. (2008a). *Humanitarianism in Question: Politics, Power, Ethics* (1st Edition). New York: Cornell University Press.

Barnett, Michael and Weiss, Thomas G. (2008b). Humanitarianism A Brief History of the Present. (Edited by: Michael Barnett and Thomas G. Weiss). *Humanitarianism in Question Politics,* Power, Ethics. New York: Cornell University, 1-49.

Barry, Norman (1999). Sivil Toplum, Din ve İslam. (Editör: Ömer Demir). *İslam, Sivil Toplum, Piyasa Ekonomisi*. (Çeviren: Mustafa Erdoğan). Ankara: Liberte Yayınları, 1-21.

Başlar, Kemal (2005). *Uluslararası Hukukta Hükümet Dışı Kuruluşlar* (1. Baskı). Ankara: Nobel Yayınevi.

Bauböck, Rainer (2003). Towards a Political Theory of Migrant Transnationalism. *International Migration Review, 37* (3), 700-723.

Beck, Ulrich (2013). *Siyasallığın İcadı* (Çeviren: Nihat Ülner). İstanbul: İletişim.

Beigbeder, Yves (1991). *The Role and Statuts of International Humanitarian Volunteers and Organizations: The Right and Duty to Humanitarian Assistance*. (1. Baskı). London: Martinus Nijhoff Publishers.

Ben-Itzhak, Svetla (2011). Realism and Neorealism. (Edited by: In John T. Ishiyama and Marijke Breuning). *21st Century Political Science: A Reference Handbook*. USA: Sage Publications, 311-319.

Beyyumi, Mustafa (2011). Giriş. (Editör: Mustafa Beyyumi). *Mavi Marmara'da Gece Yarısı*. (Çevirenler: Filiz Kart ve Ayşegül Taşıtman). İstanbul: Avangard, 9-29.

Binder, Andrea (2014). The Shape and Sustainability of Turkey's Booming Humanitarian Assistance. *International Development Policy [Online], 5* (2).

Bloodgood, Elizabeth (2011). The Yearbook of International Organizations and Quantitative Non-State Actor Research. (Edited by: Bob Reinalda). *Ashgate Research Companion To Non-State Actors*. England: Ashgate Publishing Company, 19-35.

Blum, William (2002). *Rogue State: A Guide to the World's Only Superpower* (2nd Edition). South Africa: Spearhead.

Boekle, Henning, Rittberger, Volker, and Wagner, Wolfganng (1999). *Norms and Foreign Policy: Constructivist Foreign Policy Theory (Report no:34a)*. Tübingen: Center for International Relations /Peace and Conflict Studies.

Bojović, Iztok (2009). Think Tanks in the USA. *Western Balkans Security Observer*, 4 (12), 68-78.

Bolay, Süleyman Hayri (2009). *Felsefe Doktrinleri ve Terimleri Sözlüğü* (10. Baskı). Ankara: Nobel Yayınları.

Boli, John and Thomas, George M. (1999). INGOs and Organization in the World Polity. (Edited by: John Boli and George M. Thomas). *Constructing World*

Culture: International Nongovernmental Organizations Since 1875. Stanford: Stanford University Press, 13-50.

Booth, Ken (2015). Bilmeye Cesaret Etme: Uluslararası İlişkiler Kuramına Karşı Gelecek. (Editör: Ken Booth ve Steve Smith), *Uluslararası İlişkiler Kuramları*. (Çeviren: Muhammed Aydın). İstanbul: Uluslararası İlişkiler Kütüphanesi, 328-351.

Boulding, Elise (1988). *Building a Global Civic Culture: Education for an Interdependent World* (1st Edition). New York: Syracuse University Press.

Bovard, Alain (2003). *Politikaları Etkileme Süreçlerinde Sivil Toplum Kuruluşlarının Rolü*. (Konferans Yazıları No: 2). İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Sivil Toplum Kuruluşları Eğitim ve Araştırma Birimi.

Bozdağlıoğlu, Yücel (2007a). Neorealizm. (Editör: Haydar Çakmak). *Uluslararası İlişkiler: "Giriş, Kavram ve Teoriler"*. Ankara: Platin Yayıncılık, 143-149.

Bozdağlıoğlu, Yücel (2007b). Liberalizm. (Editör: Haydar Çakmak). *Uluslararası İlişkiler: "Giriş, Kavram ve Teoriler"*. Ankara: Platin Yayıncılık, 154-162.

Bozdağlıoğlu, Yücel (2007c). Yapılandırmacı Yaklaşım (Konstrüktivizm). (Editör: Haydar Çakmak) *Uluslararası İlişkiler: "Giriş, Kavram ve Teoriler"*. Ankara: Platin Yayıncılık, 149-154.

Bozdağlıoğlu, Yücel ve Özen, Çınar (2004). Liberalizmden Neoliberalizme Güç Olgusu ve Sistemik Bağımlılık. *Uluslararası İlişkiler, 1* (4), 59-79.

Brass, Jennifer N. (2016). *Allies or Adversaries, NGOs and the State in Africa* (1st Edition). New York: Cambridge University Press.

Brown, Chris and Ainley, Kirsten (2007). *Uluslararası İlişkileri Anlamak* (Çeviren: Arzu Oyacıoğlu). Ankara: Yayınodası Yayıncılık.

Bülbül, Kudret (2009). Küreselleşmeler ve Sonrası: Bir Dikotomiler Dizgesi. (Editör: Kudret Bülbül). *Küreselleşme: Temel Metinler*. Ankara: Orion Kitapevi, 12-27.

Burchill, Scott (2012). Liberalizm. (Derleyen: Scott Burchill vd.). *Uluslararası İlişkiler Teorileri*. (Çevirenler: Ali Aslan ve Muhammed Ali Ağcan). İstanbul: Küre Yayınları, 81-115.

Burchill, Scott ve Linklater, Andrew. Giriş. (Derleyen: Scott Burchill vd.) *Uluslararası İlişkiler Teorileri*. (Çeviren: Muhammed Ali Ağcan). İstanbul: Küre Yayınları, 11-53

Busby, Joshua W. (2010). *Moral Movements and Foreign Policy* (1st Edition). New York: Cambridge University Press.

Buturo, James (2001). Afrika'da STÖ'ler, Demokrasi ve Kalıcı Kalkınma. (Editör: Kolektif). *Sivil Toplum Örgütleri: Neoliberalizmin Araçları mı, Halka Dayalı Alternatifler mi?* (Çeviren: Işık Ergüden). İstanbul: Dünya Yerel Yönetim ve Demokrasi Akademisi (WALD) Yayını, 150-160.

Canyurt, Dilek (2012). *Türkiye'nin Sahra Güneyi Afrika Dış Politikası: Konstrüktivist Bakış Açısından Sivil Toplum Kuruluşlarının Rolü*. Yüksek Lisans Tezi, Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bolu.

CARE. (2019). https://www.care-international.org/who-we-are-1/cares-history, Erişim Tarihi: 10.06.2019.

Carlsnaes, Walter (2002). Foreign Policy. (Edited by: Walter Carlsnaes, Thomas Risse and Beth A. Simmons). *Handbook of International Relations*. London: SAGE Publications, 430-452.

Ceballos-Delgado, Javier, Lange, D. Deborah, Gomez-Haro, Samuel and Vidal-Salazar, Dolores Maria (2012). Environmental Nongovernmental Organization Coalitions. (Edited by: Deborah Rigling Gallagher). *Environmental Leadership A Reference Handbook*. Los Angeles: SAGE, 254-263.

Chand, Vikram K. (1997). Democratisation from the Outside in: NGO and International Efforts to Promote Open Elections. *Third World Quarterly, 18* (3), 543-562.

Chandler, David (2004). *Constructing Global Civil Society: Morality and Power in International Relations* (1st Edition). New York: Palgrave Macmillan.

Checkel, Jeffrey T. (1997). International Norms and Domestic Politics: Bridging the Rationalist—Constructivist Divide. *European Journal of International Relations*, 3 (4), 473-495.

Cicioğlu, Filiz (2011). *Sivil Toplum-Dış Politika İlişkisi Çerçevesinde Sivil Toplum Kuruluşlarının Türkiye'nin Avrupa Birliği Politikasına Yaklaşımı*. Doktora Tezi, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya.

Clark, Ann Marie (1995). Non-governmental Organizations and Their Influence on International Society. *Journal of International Affairs, 48* (2), 507-525.

Clark, Ann Marie (2001). *Diplomacy of Conscience: Amnesty International and Changing Human Rights Norms* (1st Edition). Princeton: Princeton University Press.

Clark, John (1992). Democratising Development: NGOs and the State. *Development in Practice*, 2 (3), 151-162.

Clark, John D. (2001). Ethical Globalization: The Dilemmas and Challenges of Internationalizing Global Civil Society. (Edited by: M. Edwards and J. Gaventa). *Global Citizen Action*. London: Earthscan, 17-29.

Clark, John D. (2008). The Globalization of Civil Society. (Edited by: James W. St.G. Walker and Andrew S. Thompson). *Critical Mass : The Emergence of Global Civil Society*. Canada: Wilfrid Laurier University Press, 3-25.

Clarke, Gerard (1998). Non-Governmental Organizations (NGOs) and Politics in the Developing World. *Political Studies*, 46 (1), 36-52.

Clarke, Gerard (2006). *The Politics of NGOs in Southeast Asia: Participation and Protest in the Philippines* (1st Edition). London: Routledge.

Cohen, Jean L. and Arato, Andrew (1994). *Civil Society and Political Theory* (1st Edition). England: The MIT Press.

Cooper, Andrew F. (1997). *Niche Diplomacy: Middle Powers After the Cold War* (1st Edition). Hampshire: Macmillan Press.

Crisisgroup. (2016). https://www.crisisgroup.org/who-we-are, Erişim Tarihi: 29.10.2016.

Çaha, Ömer (2007). *Aşkın Devletten Sivil Topluma* (3. Baskı). İstanbul: Plato Yayınları.

Çaha, Ömer (2011a). Muhafazakâr Düşünce'den. *Muhafazakâr Düşünce Dergisi*, (29-30), 1.

Çaha, Ömer (2011b). Kamu Kurumu Niteliğindeki Meslek Kuruluşları ve Sivil Toplum. (Editör: Atilla Yayla ve Bican Şahin). *Türkiye'de Kamu Kurumu Niteliğindeki Meslek Kuruluşları, Sivil Toplum Ve Demokrasi*. Ankara: Liberal Düşünce Topluluğu Derneği, 85-125.

Çalış, Şaban, Kutlu, Önder ve Özlük, Erdem (2006). INGOs: Uluslararası Sivil Toplum Örgütleri. (Editör: Şaban Çalış, Birol Akgün, ve Önder Kutlu). *Uluslararası Örgütler ve Türkiye*. Konya: Çizgi Kitapevi, 723-742.

Çelik, Ahmet Hüsrev (2007). *Sivil Toplum Kuruluşlarının Türk Dış Politikasına Etkisi*. Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.

Çelik, Nihat ve İşeri, Emre (2016). Islamically Oriented Humanitarian NGOs in Turkey: AKP Foreign Policy Parallelism. *Turkish Studies*, 17 (3), 429-448.

Çelikkol, Oğuz A. (2014). *One Minute'den Mavi Marmara'ya Türkiye-İsrail Çatışması* (1. Baskı). İstanbul: Doğan Kitap.

Çemrek, Murat (2010). Ulus-Devletin Küresel Sivil Toplumla İmtihanı. *Stratejik Düşünce Enstitüsü*, (8), 25-30.

Çetin, Selvet (2010). Gazze Gemileri ve Sivil Toplumun Dengeleri Değiştiren Gücü. *Stratejik Düşünce Enstitüsü*, (8), 32-36.

Çevik, B. Senem (2014a). *Uluslararası Halkla İlişkilerde İnsani Yardımlar: Kamu Diplomasisi Boyutu* (1. Baskı). Ankara: Stratejik Düşünce Enstitüsü.

Çevik, B. Senem (2015). The Benefactor: NGOs and Humanitarian Aid. (Edited by: B. Senem Çevik and Philip Seib). *Turkey's Public Diplomacy*. New York: Palgrave Macmillan, 121-153.

Çevik, Senem (2014b). *The Rise Of NGOs: Islamic Faith Diplomacy*. https://uscpublicdiplomacy.org/blog/rise-ngos-islamic-faith-diplomacy, Erişim Tarihi: 24.03.2018.

Çevik, Senem B., Sevin, Efe ve Baybars-Hawks, Banu (2018). State-Civil Society Partnerships in International Aid and Public Diplomacy: The Case of Turkey and Somalia. (Edited by: James Pamment and Karin Gwinn Wilkins). *Communicating National Image through Development and Diplomacy The Politics of Foreign Aid (e-Book)*. Palgrave Macmillan, 169-193.

Dağ, Ahmet Emin (2004). *Uluslararası İlişkiler ve Diplomasi Sözlüğü* (1. Baskı). İstanbul: Anka Yayınları.

Dağ, Ahmet Emin (2016). *Moro Peace Monitoring Mission: A Humanitarian Diplomacy Experience* (Analysis Report No: 13). İstanbul: İNSAMER.

Dağ, Ahmet Emin (2018). *The Role of Turkish NGOs in Southern Africa*. https://insamer.com/en/the-role-of-turkish-ngos-in-southernafrica_1185.html, Erişim Tarihi: 24.03.2018.

Dağı, İhsan D. (2002). *Kendi Kaderini Tayin Hakkı*. Radikal, http://www.radikal.com.tr/yorum/kendi-kaderini-tayin-hakki-636645/ Erişim Tarihi: 24.03.2018.

Davenport, David (2002). *The New Diplomacy*. https://www.hoover.org/research/new-diplomacy, Erişim Tarihi: 23.03.2018.

Davies, Thomas (2019). Introducing NGOs and International Relations. (Edited by: Thomas Davies). *Routledge Handbook of NGOs and International Relations*. Oxon: Routledge, 1-17.

Davutoğlu, Ahmet (2008). *Küreselleşme ve AB-Türkiye İlişkileri Çerçevesinde Ulusal Egemenliğin Geleceği*. https://www.anayasa.gov.tr/media/4629/davutoglu.pdf, Erişim Tarihi: 10.07.2017.

Davutoğlu, Ahmet (2013). *Turkey's Humanitarian Diplomacy: Objectives, Challenges and Prospects*. Nationalities Papers, 41 (6), 865-870.

Demars, E. William and Dijkzeul, Dennis (2015). Introduction: NGOing. (Edited by: William E. Demars and Dennis Dijkzeul). *The NGO Challenge for International Relations Theory*. London and New York: Routledge Taylor&Francis Group, 3-39.

Demircioğlu, Ahmet Faruk (2016). *A Categorization of State-NGO Relationships in Humanitarıan Diplomacy: The Case of IHH in the Philippine Peace Process*. M.A. Thesis, Institute of Social Sciences, İstanbul.

Dichter, Thomas W. (1999). Globalization and its effects on NGOs: Efflorescence or a Blurring of Roles and Relevance? *Nonprofit and Voluntary Sector Quarterly*, 28 (4), 38-58.

Doğan, Erhan (2012). Türk Dış Politikası ve Sivil Toplum Kuruluşları. (Editör: Faruk Sönmezoğlu, Nurcan Özgür Baklacıoğlu ve Özlem). *XXI. Yüzyılda Türk Dış Politikasının Analizi*. İstanbul: Der Yayınları, 55-77.

Doğan, Erhan ve Mazlum, Semra Cerit (2006). Türkiye'nin Dış Politikası: Yeni Sorunlar ve Yeni Aktörler. (Yayına Hazırlayanlar: Semra Cerit Mazlum ve Erhan Doğan). *Sivil Toplum ve Dış Politika Yeni Sorunlar, Yeni Aktörler*. İstanbul: Bağlam Yayıncılık, 11-22.

Donnelly, Jack (2000). *Realism and International Relations* (1st Edition). United Kingdom: Cambridge University Press.

Donnelly, Jack (2012). Realizm. (Derleyen: Scott Burchill vd.) *Uluslararası İlişkiler Teorileri*. (Çeviren: Muhammed Ali Ağcan). İstanbul: Küre Yayınları, 49-81.

Douglas-Bowers, Devon (2012). *NGOs: Missionaries of Empire*. https://www.globalresearch.ca/ngos-the-missionaries-of-empire/29595, Erişim Tarihi: 23.11.2017.

Doyle, Michael W. (2016). Liberalizm ve Dış Politika . (Editör: Steve Smith, Amelia Hadfield ve Tim Dunne). *Dış Politika: Teoriler, Aktörler, Örnek Olaylar*. (Çeviren: Nasuh Uslu). Ankara: Uluslararası İlişkiler Kütüphanesi, 55-78.

Dülger, Kenan (2017). Etkinliği Giderek Artan Yeni Bir Kavram Olarak İnsani Diplomasi Ve Bu Alanda Örnek Teşkil Eden Türkiye'nin İnsani Diplomasi Anlayışı. *Uluslararası Politik Araştırmalar Dergisi, 3* (2), 1-20.

Dunne, Tim (2001). Liberalism. (Edited by: John Baylis and Steve Smith) *The Globalization of Word Politics*. Oxford: Oxford University Press, 100-114.

Dunne, Tim and Schmidt, Brian C. (2001). Realism. (Edited by: John Baylis and Steve Smith). *The Globalization of Word Politics*. New York: Oxford University Press, 141-162.

Edelman Trust Barometer Global Report 2019. (2019). https://www.edelman.com/sites/g/files/aatuss191/files/2019-02/2019_Edelman_Trust_Barometer_Global_Report.pdf, Erişim Tarihi: 07.01.2019.

Efegil, Ertan (2012). *Dış Politika Analizi Ders Notları* (1. Baskı). Ankara: Nobel Yayınları.

Eilstrup-Sangiovanni, Mette and Bondaroff, Teale N. Phelps (2014). From Advocacy to Confrontation: Direct Enforcement by Environmental NGOs. *International Studies Quarterly, 58* (2), 348-361.

Ekşi, Muharrem (2018). *Kamu Diplomasisi ve AK Parti Dönemi Türk Dış Politikası* (2. Baskı). Ankara: Siyasal Kitabevi.

Ekşi, Muharrem and Erol, Mehmet Seyfettin (2018). The Rise and Fall Of Turkish Soft Power and Public Diplomacy. *Gazi Akademik Bakış, 11* (23), 15-45.

Eralp, Atila (2003). Uluslararası İlişkiler Disiplininin Oluşumu: İdealizm-Realizm Tartışması. (Editör: Atila Eralp). *Devlet, Sistem ve Kimlik Uluslararası İlişkilerde Temel Yaklaşımlar*. İstanbul: İletişim Yayınları, 57-89.

Ersanlı, Büşra (2006). İçli-Dışlı Siyasal Faaliyet: Aracı Kurumlar-Toplumsal Hareketler. (Editör: Semra Cerit Mazlum ve Erhan Doğan). *Sivil toplum ve Dış Politika*. İstanbul: Bağlam Yayıncılık, 25-35.

Ersoy, Eyüp (2014). Realizm. (Editör: Ramazan Gözen). *Uluslararası ilişkiler Teorileri*. İstanbul: İletişim Yayınları, 159-189.

Ertekin, Sümeyye (2011). *Dökme Kurşundan Mavi Marmara'ya Gazze'ye Yolculuk* (1. Baskı). İstanbul: Pınar Yayınları.

Esendemir, Şerif (2008). *Türkiye'de ve Dünyada Vatandaşlık: Eski Sorular Yeni Arayışlar* (1. Baskı). Ankara: Birleşik Yayınevi.

Evans, Graham ve Newnham, Jeffrey (2007). *Uluslararası İlişkiler Sözlüğü* (Çeviren: H. Ahsen Utku). İstanbul: Gökkubbe Yayınları.

Feldman, Shelley (1997). NGOs and Civil Society: (Un)stated Contradictions. *Annals of the American Academy of Political and Social Science*, 554, 46-65.

Fernando, Jude and Heston, Aalan (1997). *Role of NGOs: Charity and Empowerment* (1st Edition). California: SAGE.

Fidan, Hakan (2013). A Work in Progress: The New Turkish Foreign Policy. *Middle East Policy*, XX (1), 91-96.

Finger, Matthias and Princen, Thomas (1994). Introduction. (Edited By: Thomas Princen and Matthias Finger). *Environmental NGOs in World Politics: Linking the Local and the Global*. London: Routledge, 1-29.

Finnemore, Martha and Sikkink, Kathryn (1998). International Norm Dynamics and Political Change. *International Organization, 52* (4), 887-917.

Flockhart, Trine (2016). İnşacılık ve Dış Politika. (Editör: Steve Smith, Amelia Hadfield ve Tim Dunne). *Dış Politika Teoriler, Aktörler, Örnek Olaylar*. (Çeviren: Nasuh Uslu). İstanbul: Uluslararası İlişkiler, 78-92.

Florini, Ann M. (2001). Transnational Civil Society. (Edited by: Michael Edwards and John Gaventa). *Global Citizen Action*. London: Earthscan, 29-43.

Florini, Ann M. and Simmons, P. J. (2000). What the World Needs Now? (Edited by: Ann M. Florini). *The Third Force: The Rise of Transnational Civil Society*. Washington: Carnegie Endowment for International Peace, 1-15.

Gass, Robert H. and Seiter, John S. (2008). Credibility and Public Diplomacy. (Edited by: Nancy Snow and Philip M. Taylor). *Routledge Handbook of Public Diplomacy*. New York Routledge, 154-166.

Gaventa, John (2001). Global Citizen Action: Lessons and Challenges. (Edited by: Michael Edwards and John Gaventa). *Global Citizen Action*. London: Earthscan, 275-289.

GDRC (The Global Development Research Center). https://www.gdrc.org/ngo/wb-define.html, Erişim Tarihi: 17.10.2016.

Geeraerts, Gustaaf and Mellentin, Anne (1995). Analyzing Non-State Actors in World Politics. *Pole-papers / Centrum voor Polemologie, Vrije Universiteit Brussel, 1* (4), 1-36.

Gereffi, Garry, Garcia-Johnson, Ronie and Sasser, Erika (2001). The NGO-Industrial Complex. *Foreign Policy*, 125, 56-65.

GHA (Global Humanitarian Assistance) Report (2018). *Global Humanitarian Assistance Report 2018*. Bristol: Development Initiatives.

Giddens, Anthony (1991). *The Consequences of Modernity* (1st Edition). United Kingdom: Polity Press.

Gilley, Bruce (2015). Turkey, Middle Powers, and the New Humanitarianism. *Perceptions, 20* (1), 37.

Glasius, Marlies (2006). *The International Criminal Court A Global Civil Society Achievement* (1st Edition). Oxon: Routledge.

Global NGO (Online Technology) Report 2017. (2017). *25 Facts and Stats about NGOs Worldwide*. http://techreport.ngo/previous/2017/facts-and-stats-about-ngos-worldwide.html, Erişim Tarihi: 07.01.2017.

Goldstein, Joshua, S. ve Pevehouse, Jon C. (2015). *Uluslararası İlişkiler*. (Çeviren: Haluk Özdemir). Ankara: BB101 Yayınları.

Gözen, Ramazan (2004). Dış Politika Nedir? (Editör: İdris Bal). *21. Yüzyılda Türk Dış Politikası*. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım, 3-8.

Greenpeace. (2016). https://www.greenpeace.org/international/explore/, Erişim Tarihi: 29.10.2016.

Grieco, Joseph M. (1988). Anarchy and the Limits of Cooperation: A Realist Critique of the Newest Liberal Institutionalism. *International Organization, 42* (3), 485-507.

Griffiths, Martin, O'Callaghan, Terry and Roach, Steven C. (2008). *International Relations: The Key Concepts* (2nd Edition). New York: Routledge.

Grigsby, Ellen (2011). *Analyzing Politics: An Introduction to Political Science* (5th Edition). USA: Cengage Learning.

Gürkaynak, Muharrem ve Yalçıner, Serhan (2009). Uluslararası Politikada Karşılıklı Bağımlılık ve Küreselleşme Üzerine Bir İnceleme. *Uluslararası İlişkiler, 6* (23), 73-92.

Haas, Peter M. (1992). Epistemic Communities and International Policy Coordination. *International Organization, 46* (1), 1-35.

Hancock, Graham (1989). *Lords of Poverty* (1st Edition). New York: The Atlantic Montmly Press.

Harte, Julia (2012). *Turkey Shocks Africa*. http://worldpolicy.org/2012/06/12/turkey-shocks-africa/, Erişim Tarihi: 18. 09. 2019.

Hasgüler, Mehmet ve Uludağ, Mehmet B. (2004). *Devletlerarası ve Hükümetler-Dışı Uluslararası Örgütler* (1. Baskı). Ankara: Nobel.

Haşimi, Cemalettin (2014). Turkey's Humanitarian Diplomacy and Development Cooperation. *Insight Turkey, 16* (1), 127-145.

Held, David and McGrew, Anthony (2003). The Great Globalization Debate: An Introduction. (Edited by: David Held and Anthony McGrew). *The Global Transformations Reader, An Introduction to the Globalization Debate*. Cambridge: Polity Press, 1-51.

Held, David, McGrew, Anthony, Goldblatt, David and Perraton, Jonathan (1999). *Global Transformations: Politics, Economics, and Culture* (1st Edition). Stanford: Stanford University Press.

Heywood, Andrew (2016). *Siyasetin ve Uluslararası İlişkilerin Temel Kavramları*. (Çeviren: Fahri Bakırcı). Ankara BB101 Yayınları.

Hill, Christopher (2003). *The Changing Politics of Foreign Policy* (1st Edition). New York: Palgrave Macmillan.

Hobson, John M. (2000). *The State and International Relations* (1st Edition). Cambridge: Cambridge University Press.

Hollis, Martin and Smith, Steve (1990). *Explaining and Understanding International Relations* (1st Edition). Oxford: Oxford University Press.

HRW. (2016). https://www.hrw.org/about-us, Erişim Tarihi: 29.10.2016.

Hulme, David and Edwards, Michael (1997). *NGOs, States and Donors: Too Close for Comfort?* (1st Edition). London: Palgrave Macmillan.

Huntington, Samuel P. (1973). Transnational Organizations in World Politics. *World Politics, 25* (3), 334-368.

ICRC. (2019). https://www.icrc.org/en, Erişim Tarihi: 11.06.2019.

İHH İnsani Yardım Vakfı (2018). *Suriye Faaliyet Raporu 2012-2018*. İstanbul: İHH.

İHH İnsani Yardım Vakfı (2018a). *Tarihçe*. https://www.ihh.org.tr/tarihce, Erişim Tarihi: 29.03.2018.

İHH İnsani Yardım Vakfı (2018b). *Hakkımızda*. https://www.ihh.org.tr/hakkimizda, Erişim Tarihi: 29.03.2018.

İHH İnsani Yardım Vakfı (2018c). *Vakıf Kuruluş Senedi*. https://www.ihh.org.tr/vakif-kurulus-senedi, Erişim Tarihi: 29.03.2018.

İHH İnsani Yardım Vakfı (2018d) *İnsani Yardım*. https://www.ihh.org.tr/insani-yardim, Erişim Tarihi: 30.03.2018.

İHH İnsani Yardım Vakfı (2018e) *İnsan Hakları*. https://www.ihh.org.tr/insan-haklari, Erişim Tarihi: 02.04.2018.

İHH İnsani Yardım Vakfı (2018f) *İnsani Diplomasi*. https://www.ihh.org.tr/insani-diplomasi, Erişim Tarihi: 03.04.2018.

İHH İnsani Yardım Vakfı (2018g) *Pakistan'da kaçırılan Çek kadınlar, İHH tarafından kurtarıldı*. https://www.ihh.org.tr/haber/pakistanda-kacirilan-cek-kadinlar-ihh-tarafindan-kurtarildi-2787, Erişim Tarihi: 03.04.2018.

İHH İnsani Yardım Vakfı (2019). *Yetim Gülerse Dünya Güler (YDG) Proje Kitapçığı 2019*. İstanbul: İHH.

İHH İnsani Yardım Vakfı (2019c). *BM'de Tutsak Kadınlar Oturumu*. https://www.ihh.org.tr/haber/bmde-tutsak-kadinlar-oturumu, Erişim Tarihi: 13.03.2019.

İHH İnsani Yardım Vakfı (2019d). *BM'den Türkiye ve İHH'ya büyük övgü*. https://www.ihh.org.tr/haber/bmden-turkiyeye-ve-ihhya-buyuk-ovgu, 13.03.2019.

İHH İnsani Yardım Vakfı (2020a). *Arama Kurtarma*. https://www.ihh.org.tr/arama-kurtarma, Erişim Tarihi: 01.02.2020.

İHH İnsani Yardım Vakfı (2020b). *Bilinçlendirme*. https://www.ihh.org.tr/bilinclendirme, Erişim Tarihi: 01.02.2020.

İHH İnsani Yardım Vakfı (2020c). *Her Sınıfın Bir Yetim Kardeşi Var!* https://www.ihh.org.tr/her-sinifin-bir-yetim-kardesi-var, Erişim Tarihi: 01.02.2020.

İHH İnsani Yardım Vakfı (2020d). *Katarakt*. https://www.ihh.org.tr/katarakt, Erişim Tarihi: 01.02.2020.

İHH İnsani Yardım Vakfı (2020e). *Su*. https://www.ihh.org.tr/su, Erişim Tarihi: 01.02.2020.

İHH İnsani Yardım Vakfı, (2019a). *Tarım Okulu*. https://www.ihh.org.tr/haber/somali-tarim-okulu-ilk-mezunlarini-verdi, Erişim Tarihi: 12.02.2019.

İHH İnsani Yardım Vakıf (2019b). *Kalıcı Eserler*. https://www.ihh.org.tr/kalici-eserler, Erişim Tarihi: 12.02.2019.

İşlet, Banu (1998). *The Role of Aid NGOs as Non-State Actors in International Politics. Yüksek Lisans Tezi*, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Jackson, Robert (2005). *Classical and Modern Thought on International Relations: From Anarchy to Cosmopolis* (1st Edition). New York: Palgrave Macmillan.

Jacobson, Harold K. and Weiss, Edith Brown (2000). A Framework for Analysis. (Edited by: Edith Brown Weiss and Harold Jacobson). *Engaging Countries: Strengthening Compliance with International Environmental Accords*. London: MIT Press, 1-19.

Jenkins, J. Craig (2006). Nonprofit Organizations and Political Advocacy. (Edited by: Walter W. Powell and Steinber Richards). *The Nonprofit sector: A Research Handbook*. New Haven & London: Yale University Press, 307-333.

Johnson, Tana (2016). Cooperation, Co-Optation, Competition, Conflict: International Bureaucracies and Non-Governmental Organizations in an Interdependent World. *Review of International Political Economy, 23* (5), 737-767.

Jordan, Lisa and Tuijl, Peter Van (2000). Political Responsibility in Transnational NGO Advocacy. *World Development, 28* (12), 2051-2065.

Josselin, Daphné and Wallace, William (2001). Non-state Actors in World Politics: a Framework. (Edited by: Daphné Josselin and William Wallace). *Non-State Actors in World Politics*. New York: Springer, 1-21.

Kaarbo, Juliet, Lantis, Jeffrey S. and Beasley, Ryan K. (2002). The Analysis of Foreign Policy in Comparative Perspective. (Edited by: Juliet Kaarbo, Jeffrey S. Lantis, and Ryan K. Beasley). *Foreign Policy in Comparative Perspective: Domestic and International Influences on State Behavior*. California: CQ Press, 1-27.

Kaldor, Mary (2003). The Idea of Global Civil Society. *International Affairs, 79* (3), 583-593.

Kaldor, Mary (2013). *Global Civil Society: An Answer to War* (1st Edition). USA: Polity Press.

Karabulut, Bilal (2010). Dünyada ve Türkiye'de Think Tank Kuruluşları: Karşılaştırmalı Bir Analiz. *Gazi Akademik Bakış, 4* (7), 91-104.

Kardaş, Tuncay ve Erdağ, Ramazan (2012). Bir Dış Politika Aracı Olarak TİKA. *Akademik İncelemeler Dergisi, 7* (1), 167-194.

Karns, Margaret P. and Mingst, Karen A. (2010). *International Organisations: The Politics and Processes of Global Governance* (2nd Edition). USA: Lynne Rienner Publishers.

Katıman, Esra (2016). Yardım Kuruluşu Olmanın Ötesinde Bir Örgüt: Uluslararası Kızılhaç Komitesi. *Türkiye Barolar Birliği Dergisi, 27* (116), 387-416.

Kaya, Sezgin (2008). Uluslararası İlişkilerde Konstrüktivist Yaklaşımlar. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi, 63* (3), 83-111.

Kaymakçı, Oğuz (2007). Kavramsal, Kurumsal ve Tarihsel Açıdan Küreselleşmeye Giriş. (Editör: Oğuz Kaymakçı). *Küreselleşme Üzerine Notlar*. Ankara: Nobel Yayınları, 3-49.

Keane, John (2003). *Global Civil Society* (1st Edition). New York: Cambridge University Press.

Keck, Margaret E. and Sikkink, Kathryn (1998). *Activists Beyond Borders* (1st Edition). Ithaca and London: Cornell University Press.

Keohane, Robert O. (1986). *Neorealism and Its Critics* (1st Edition). New York Columbia University Press.

Keohane, Robert O. and Nye, Joseph S. Jr. (2003). Globalization: What's New? What's Not? (And So What?). (Edited by: David Held and Anthony McGrew). *The Global Transformations Reader, An Introduction to the Globalization Debate*. Cambridge: Polity Press, 75-84.

Kılıçoğlu, Gökmen (2018). Sözde Ermeni Soykırımı İddiaları ile Mücadele Kamu Diplomasisi Kullanımı ve Sivil Toplumun Rolü: Talat Paşa Komitesi Örneği. (Editör: Ayhan Nuri Yılmaz ve Gökmen Kılıçoğlu). *Yumuşak Güç ve Kamu Diplomasisi Üzerine Akademik Analizler*. Ankara: Nobel, 333-371.

Kılınç, Ramazan (2002). Küreselleşmeyi İnşa Etmek: Egemenliğin Dönüşümü Olarak Küreselleşme. *Liberal Düşünce Dergisi*, 25-26, 27-40.

Klein, Naomi (2004). *Tel Örgüler ve Pencereler*. (Çeviren: Nalan Uysal). Ankara: Bilgi Yayınevi.

Korey, William (1999). Human Rights NGOS: The Power of Persuasion. Ethics & *International Affairs, 13* (1), 151-174.

Korey, William (2001). *NGO's and the Universal Declaration of Human Rights "A Curious Grapevine"* (1st Edition). New York: Palgrave.

Kotan, Muhammed (2010). *Küresel Bir Sivil Toplum Örgütü Olarak İHH. Yüksek Lisans Tezi*, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.

Küçük, Mustafa (2009). Uluslararası İlişkiler Kuramında 'Konstrüktivist Dönüşü' Anlamak. *Ege Akademik Bakış, 9* (2), 771-795.

Küçük, Mustafa (2014). Uluslararası İlişkilerde Sosyal İnşacılık. (Derleyen: Ramazan Gözen). *Uluslararası İlişkiler Teorileri*. İstanbul: İletişim Yayıncılık, 325.379.

Kuçuradi, İoanna (1998). *Sivil Toplum Kuruluşları: Kavramlar* (1. Baskı). İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları.

Kurtuluş, Begüm (2015). Türkiye'nin Kamu Diplomasisinde Sivil Toplum Kuruluşları Rolü: İnsani Yardım Kuruluşları ve İnsani Diplomasi Perspektifi. (Editör: Mehmet Şahin ve B. Senem Çevik). *Türk Dış Politikası ve Kamu Diplomasisi*. Ankara: Nobel, 185-215.

Lakhany, Farida (2006). How Important Are Non-State Actors. *Pakistan Horizon, 59* (3), 37-46.

Lamb, Robert (1996). *Promising the Earth* (1st Edition). London: Routledge.

Lamy, Steven L. (2014). Contemporary Mainstream Approaches: Neo-realism and Neo-liberalism. (Edited by: John Baylis, Steve Smith and Patricia Owens). *The Globalization of World Politics: An Introduction to International Relations*. Oxford: Oxford University Press, 126-141.

Laouisset, Djamel Eddine (2011). Complex Interdependence and Globalization. (Edited by: John T. Ishiyama and Marijke Breuning). *21st Century Political Science: A Reference Handbook*. California: SAGE Publications, 401-407.

Livernash, Robert (1992). The Growing Influence of NGOs in the Developing World. *Environment: Science and Policy for Sustainable Development, 34* (5), 12-43.

Livingston, Steven G. (1992). The Politics of International Agenda-Setting: Reagan and North-South Relations. *International Studies Quarterly, 36* (3), 313-329.

Madoka, Nakamura (2002). *NIRA's World Directory of Think Tanks 2002*. http://www.nira.or.jp/past/ice/nwdtt/2005/intro/intro2002.html, Erişim Tarihi: 06.11.2016.

Malena, Carmen (1995). *Working with NGOs: A Practical Guide to Operational Collaboration Between The World Bank and Non-Governmental Organizations*. Working Paper (Volume:1). World Bank.

Mardin, Şerif (2011). *Türkiye'de Toplum ve Siyaset* (18. Baskı). İstanbul: İletişim Yayınları.

Martens, Kerstin (2002). Mission Impossible? Defining Nongovernmental Organizations. *Voluntas: International Journal of Voluntary and Nonprofit Organizations, 13* (3), 271-285.

Martens, Kerstin (2005). *NGO's and the United Nations: Institutionalization, Professionalization and Adaptation* (1st Edition). New York: Palgrave Macmillan.

Mathews, Jessica T. (1997). Power Shift. *Foreign Affairs, 76* (1), 50-66.

Mavi Marmara-*Gazze Özgürlük Filosu* (2011). İstanbul: İHH Kitap.

Mazlum, Semra Cerit ve Doğan, Erhan (2006). *Sivil Toplum ve Dış Politika: Yeni Sorunlar, Yeni Aktörler* (1. Baskı). İstanbul: Bağlam Yayıncılık.

McGann, James and Johnstone, Mary J. (2006). The Power Shift and the NGO Credibility Crisis. *The International Journal of Not-for-Profit Law, 8* (2), 65-78.

McGann, James G. (2005). *Think Tanks and Policy Advice in the United States Academics, Advisors and Advocates* (1st Edition). Oxon: Routledge.

Mearsheimer, John J. (1994). The False Promise of International Institutions. *International Security, 19* (3), 5-49.

Mearsheimer, John J. (2013). Structural Realism. (Edited by: Tim Dunne, Milija Kurki and Steve Smith). *International Relations Theories Discipline and Diversity*. Oxford: Oxford University Press, 77-94.

Melissen, Jan (2005). The New Public Diplomacy: Between Theory and Practice. (Edited by: Jan Melissen). *The New Public Diplomacy Soft Power in International Relations*. Hampshire: Palgrave Macmillan, 3-28.

MFA (Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı). (2018). *Uluslararası Doğayı Koruma Birliği (IUCN)*. http://www.mfa.gov.tr/uluslararasi-dogayi-koruma-birligi-_iucn_.tr.mfa, Erişim Tarihi: 08.01.2018.

MFA (Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı). (2019). *Türkiye - Somali Siyasi İlişkileri*. http://www.mfa.gov.tr/turkiye-somali-siyasi-iliskileri.tr.mfa, 01.03.2019.

Migdalovitz, Carol (2012). Israel's Blockade of Gaza, the Mavi Marmara Incident, and its Aftermath. *Current Politics and Economics of the Middle East, 3* (3), 373-395.

Miner, Larry and Smith, Hazel (2007). Introduction. (Edited by: Larry Minear and Hazel Smith). *Humanitarian Diplomacy: Practitioners and Their Craft*. Tokyo: United Nations University, 1-5.

Modelski, George, Devezas, Tessaleno and Thompson, William R. (2008). Introduction: A New Approach to Globalization. (Edited by: George Modelski, Tessaleno Devezas and William R. Thompson) *Globalization as Evolutionary Process, Modeling Global Change*. New York: Taylor & Francis e-Library, 11-30.

Moore, Mike (2003). *Sınırların Olmadığı Dünya Özgürlük, Gelişim, Serbest Ticaret ve Küresel Yönetim*. (Çeviren: Aytül Özer ve Yeşim Türkmenoğlu). İstanbul: CSA Yayın Ajansı.

Moravcsik, Andrew (1997). Taking Preferences Seriously: A Liberal Theory of International Politics. *International Organization, 51* (4), 513-553.

Morgenthau, Hans J. (1978). *Politics Among Nations: The Struggle for Power and Peace* (5th Edition). New York: Alfred A. Knopf.

Moyo, Dambisa (2009). *Dead Aid* (1st Edition). New York: FSG Books.

MSF. (2016). http://sinirtanimayandoktorlar.org/hakkimizda/tarihce/, Erişim Tarihi: 18.11.2016.

Mudingu, Joseph (2006). *How Genuine Are NGOs? Global Policy Forum (GPF)*. https://www.globalpolicy.org/component/content/article/176/31491.html, Erişim Tarihi: 03.11.2019.

Mundy, Karen and Lynn, Murphy (2001). Transnational Advocacy, Global Civil Society? Emerging Evidence from the Field of Education. *Comparative Education Review, 45* (1), 85-126.

Murdie, Amanda (2014). *Help or Harm: The Human Security Effects of International NGOs* (1st Edition). California: Stanford University Press.

Naím, Moises (May/June 2007). *What Is a Gongo?* https://foreignpolicy.com/2009/10/13/what-is-a-gongo/, Erişim Tarihi: 11.11.2016.

Nerfin, Marc (1986). Neither Prince nor Merchant: Citizen — An Introduction to the Third System, *IFDA Dossier*, 56, 170-195.

Newell, Peter (2001). Campaigning for Corporate Change: Global Citizen on the Environment. (Edited by: Michael Edwards and John Gaventa). *Global Citizen Action*. London: Earthscan, 189-201.

Nunnenkamp, Peter, Weingarth, Janina and Weisser, Johannes (2008). *Is NGO Aid Not So Different After All? Comparing the Allocation of Swiss Aid by Private and Official Donors.* Working Paper. Kiel Institute for the World Economy. No. 1405.

Nye, Joseph S. (1988). Neorealism and neoliberalism. *World Politics, 40* (2), 235-251.

Nye, Joseph S. (2005). *Dünya Siyasetinde Başarının Yolu Yumuşak Güç*. (Çeviren: Rayhan İnan Aydın). Ankara: Elips.

Nye, Joseph S. Jr. and Keohane, Robert O. (1971). Transnational Relations and World Politics: An Introduction. *International Organization, 25* (3), 329-349.

Nye, Joseph S. Jr. ve Welch, David A. (2010). *Küresel Çatışmayı ve İşbirliğini Anlamak*. (Çeviren: Renan Akman). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Odabaşı, Funda (2005). *Sivil Toplum* (1. Baskı). İstanbul: L&M Yayıncılık.

Olesen, Thomas (2011). Introduction: Power and Transnational Activist Framing. (Edited by: Thomas Olesen). *Power and Transnational Activism*. Oxon: Routledge, 1-21.

Omara-Otunnu, Amii (2007). Western Humanitarianism or Neo-Slavery? *Global Policy Forum (GPF)*.

https://www.globalpolicy.org/component/content/article/176/31431.html, Erişim Tarihi: 03.11.2019.

Ongur, Hakan Övünç and Zengin, Hüseyin (2016). Transforming Habitus of the Foreign Policy: A Bourdieusian Analysis of Turkey as an Emerging Middle Power. *Rising Powers Quarterly, 1* (2), 117-133.

Onuf, Nicholas Greenwood (1989). *World of Our Making: Rules and Rule in Social Theory and International Relations* (1st Edition). Columbia, South Carolina: University of South Carolina Press.

Oruç, Hüseyin (2016). *Yeryüzü Notları TV Programı*, https://www.youtube.com/watch?v=WDMq_jvzNWk, Erişim Tarihi: 01.05.2018.

Ottaway, Marina (July- August 2001). Reluctant Missionaries. *Foreign Policy*, https://foreignpolicy.com/2009/11/17/reluctant-missionaries/, Erişim Tarihi: 11. 12.2016.

OXFAM. (2019). https://www.oxfam.org/en, Erişim Tarihi: 10.06.2019.

Özdemir, Elvan (2010). Turkey's Middle East Policy in the Post-Cold War Era. *History Studies: Middle East Special Issue, 2* (3), 271-285.

Özden, Kemal (2008). Sivil Toplum ve Sivil Toplum Kuruluşları. (Editör: Ali Coşkun). *Sivil Toplum Kuruluşlarında Yönetim*. Ankara: Seçkin Yayınevi.

Özkan, Mehmet (2014). *Doğu Afrika Jeopolitiği ve Türkiye'nin Somali Politikası* (1. Baskı). İstanbul: SETA.

Özkan, Mehmet and Akgün, Birol (2010). Turkey's Opening to Africa. *The Journal of Modern African Studies, 48* (4), 525-546.

Özlük, Erdem (2016). İnsani Diplomasi'nin "İnsan(i)" Boyutu. (Editör: Erman Akıllı). *Türkiye'de ve Dünyada Dış Yardımlar*. Ankara: Nobel, 1-34.

Öztürk, Yıldıray (2015). *Sivil Toplum Örgütleri ve Yoksulluk* (1. Baskı). İstanbul: Akademik Kitaplar.

Paffenholz, Thania (2009). *Civil Society and Peacebuilding*. CCDP Working Paper. Centre on Conflict, Development and Peacebuilding (CCDP). Number 4.

Parmar, Inderjeet (2004). *Think Tanks and Power in Foreign Policy* (1st Edition). New York: Palgrave Macmillan.

Paul, James A. (June 2000). *NGOs and Global Policy-Making*. https://www.globalpolicy.org/empire/31611-ngos-and-global-policy-making.html, Erişim Tarihi: 15.10.2016.

Polman, Linda (2014). *Kriz Kervanı, İnsani Yardımın Nesi Yanlış?* (Çeviren: Füsun Özlen). İstanbul: Paloma.

Prasad, Maya (1975). The Role of Non-Governmental Organizations in the New United Nations Procedures for Human Rights Complaints. *Journal of International Law and Policy, 5* (2), 441-462.

Price, Richard (1998). Reversing the Gun Sights: Transnational Civil Society Targets Land Mines. *International Organization, 52* (3), 613-644.

Princen, Thomas and Finger, Matthias (1994). *Environmental NGOs in World Politics: Linking the Local and the Global* (1st Edition). Oxon: Routledge.

Purtaş, Fırat (2013). Türk Dış Politikasının Yükselen Değeri: Kültürel Diplomasi. *Gazi Akademik Bakış, 7* (13), 1-14.

Quayle, Linda (2013). *Southeast Asia and the English School of International Relations: A Region-Theory Dialogue*. (1st Edition). New York: Palgrave Macmillan.

Régnier, Philippe (2011). The Emerging Concept of Humanitarian Diplomacy: Identification of a Community of Practice and Prospects for International Recognition. *International Review of the Red Cross, 93* (884), 1211-1237.

Reinicke, Wolfgang H. (1998). *Global Public Policy: Governing Without Government?* (1st Edition). Washington: Brookings Institution Press.

Reus-Smit, Christian (2012). Konstrüktivizm. (Derleyen: Scott Burchill vd.), *Uluslararası İlişkiler Teorileri*. İstanbul: Küre Yayınları, 279-311.

Rieff, David (February 1999). *The False Dawn of Civil Society*. https://www.thenation.com/article/false-dawn-civil-society/, Erişim Tarihi: 20.01.2017.

Risse, Thomas (2000). "Let's Argue!": Communicative Action in World Politics. *International Organization, 54* (1), 1-39.

Risse, Thomas (2002). Transnational Actors, Networks, and Global governance. (Edited by: Walter Carlsnaes, Thomas Risse and Beth A. Simmons). *Handbook of International Relations*. London: Sage, 426-453.

Risse-Kappen, Thomas (1995). Bringing Transnational Relations Back In: Introduction. (Edited by: Thomas Risse-Kappen). *Bringing Transnational Relations Back In: Non-State Actors, Domestic Structures and International Institutions*. United Kingdom: Cambridge University Press, 3-37.

Ritzer, George (2001). *Küresel Dünya*. (Çeviri: Melih Pakdemir). İstanbul: Ayrıntı.

Rix, Alan (2011). *Japan's Foreign Aid Challenge: Policy Reform and Aid Leadership* (1st Edition). Oxon: Routledge.

Roeder, Larry Winter, Jr. and Simard, Albert (2013). *Diplomacy and Negotiation for Humanitarian NGOs* (1st Edition). London: Springer.

Rosenau, James N. (1990). *Turbulence in World Politics: A Theory of Change and Continuity*. (1st Edition). Princeton: Princeton University Press.

Rosenau, James N. (1992a). The Relocation of Authority in a Shrinking World. *Comparative Politics, 24* (3), 253-272.

Rosenau, James N. (1992b). Citizenship in a Changing Global Order. (Edited by: James N. Rosenau and Ernst-Otto Czempiel). *Governance Without Government: Order and Change in World Politics*. Cambridge: Cambridge University Press, 272-294.

Roskin, G. Michael ve Berry, O. Nicholas (2014). *Uluslararası İlişkiler: Uİ'nin Yeni Dünyası*. (Çeviren: Özlem Şimşek). Ankara: Adres Yayınları.

Ruggie, John Gerard (1998). What Makes the World Hang Together? Neo-Utilitarianism and the Social Constructivist Challenge. *International Organization, 52* (4), 855-885.

Ruhlman, Molly A. (2015). *Who Participates in Global Governance? States, Bureaucracies, and NGOs in the United Nations* (1st Edition). Oxon: Routledge.

Rutherford, Kenneth R. (2000). The Evolving Arms Control Agenda: Implications of the Role of NGOs in Banning Antipersonnel Landmines. *World Politics, 53* (1), 74-114.

Rutherford, Kenneth R. (2001). Nongovernmental Organizations (NGOs) and International Politics in the Twenty-First Century. *American Foreign Policy Interests, 23* (1), 23-29.

Ryan, Holly Eva (2019). The Aesthetic Politics of NGOs. (Edited by: Thomas Davies). *Routledge Handbook of NGOs and International Relations*. Oxon: Routledge, 128-138.

Ryfman, Philippe (2006). *Sivil Toplum Kuruluşları*. (Çeviren: İsmail Yerguz). İstanbul: İletişim Yayınları.

Şahinoğlu, Muhammet Cemal (2015). Sivil Toplum ve Mavi Marmara Olayı. *Sosyoloji Divanı, 3* (5), 119-146.

Salamon, Lester M. (1994). The Rise of the Nonprofit Sector. *Foreign Affairs, 73* (4), 109-122.

Samancı, Mustafa (2017). *Türkiye-Afrika İlişkilerinde Sivil Toplum Kuruluşlarının Rolü: İnsani Hak ve Hürriyetleri İnsani Yardım Vakfı*. Yalova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yalova.

Sanyal, Bishwapriya (1997). NGOs' Self-Defeating Quest for Autonomy. *The Annals of the American academy of political and social science, 554* (1), 21-32.

Sarıbay, Ali Yaşar (1995). *Posmodernite, Sivil Toplum ve İslam* (2. Baskı). İstanbul: İletişim Yayınları.

Schafer, Mark J. (1999). International Nongovernmental Organizations and Third World Education in 1990: A Cross-National Study. *Sociology of Education, 72* (2), 69-88.

Scholte, Jan Aart (1999). Global Civil Society: Changing the World? *Centre for the Study of Globalisation and Regionalisation*. Working Paper. Centre for the Study of Globalisation and Regionalisation. No. 31/99.

Sellûmî, Muhammed (2016). *Üçüncü Sektör Sivil Toplum Kuruluşları*. (Çeviri: Ahmed İhsan Dündar). İstanbul: Artı Eksi Yayınları.

Sfeir-Younis, Alfredo (2004). The Role of Civil Society in a Foreign Policy: A New Conceptual Framework. *Seton Hall Journal of Diplomacy and International Relation, 5* (1), 29-32.

Shiras, Peter (1996). Humanitarian Emergencies and the Roles of NGOs. (Edited by: Jim Whitman and David Pocock). *After Rwanda The Coordination of United Nations Humanitarian Assistance*. New York: Macmillan Press, 106-118.

Sikkink, Kathryn (1993). Human Rights, Principled Issue-Networks, and Sovereignty in Latin America. *International Organization, 47* (3), 411-441.

Simmons, Peter J. (1998). Learning to Live with NGOs. *Foreign Policy*, 112, 82-96.

Smith, Steve (1989). Paradigm Dominance in International Relations: The Development of International Relations as a Social Science. (Edited by: Hugh C. Dyer and Leon Mangasarian). *The Study of International Relations: The State of the Art*. London: Palgrave Macmillan, 3-27.

Smith, Steve, Hadfield, Amelia and Dunne, Tim (2016). Introduction. (Edited by: Steve Smith, Amelia Hadfield and Tim Dunne). *Foreign Policy Theories, Actors, Cases*. United Kingdom: Oxford University Press, 1-13.

Sommer-Houdeville, Thomas (2011). *Gazze Filosu Uluslararası Dayanışma ve Devlet Korsanlığı* (Çeviren: Can Belge). İstanbul: İletişim.

Sönmezoğlu, Faruk (2014). *Uluslararası Politika ve Dış Politika Analizi* (6. Baskı). İstanbul: Der Yayınları.

Söylemez, Hatice (2016). *Moro Uzakdoğu'da Bir Bağımsızlık Mücadelesi* (1. Baskı). İstanbul: İNSAMER.

Sperling, Valerie (2009). *Altered States The Globalization of Accountability* (1st Edition). New York: Cambridge University Press.

Steans, Jill, Pettiford, Lloy, Diez, Thomas and El-Anis, Imad (2010). *An Introduction to International Relations Theory: Perspectives and Themes* (3rd Edition). London: Pearson Education.

Sunar, Lütfi (2003). Küreselleşen Sivil Toplumun Öncüsü: Uluslararası Af Örgütü. *Sivil Toplum Dergisi*, 3, 118-124.

Sunar, Lütfi (Yayına Hazırlayan) (2005a). *Sivil Toplumu Konuşmak*. İstanbul: Kaknüs.

Sunar, Lütfi (Yayına Hazırlayan) (2005b). *Sivil Toplum: Farklı Bakışlar*. İstanbul: Kaknüs.

Sunar, Lütfi (Yayına Hazırlayan) (2005c). *Sivil Toplum ve Demokrasi*. İstanbul: Kaknüs.

Sweet, Alec Stone (1994). What is a Supranational Constitution?: An Essay in International Relations Theory. *The Review of Politics, 56* (3), 441-474.

Şentürk, Murat ve Erdoğan, Aynur (Yayına Hazırlayan) (2008). *"Sivil" Toplum Kavramı Tartışmaları*. İstanbul: Kaknüs

Tabak, Hüsrev (2015). Broadening the Nongovernmental Humanitarian Mission: The IHH and Mediation. *Insight Turkey, 17* (3), 193-215.

Tarrow, Sidney (2011). *Power in Movement: Social Movements and Contentious Politics* (3rd Edition). New York: Cambridge University Press.

Tayfur, M. Fatih (2014). Dış Politika. (Editör: Atila Eralp). *Devlet ve Ötesi Uluslararası İlişkilerde Temel Kavramlar*. İstanbul: İletişim Yayınları, 73-107.

TDK (Türk Dil Kurumu). http://sozluk.gov.tr/, Erişim Tarihi: 10.15.2016.

Teegen, Hildy, Doh, Jonathan P. and Vachani, Sushil (2004). The Importance of Nongovernmental Organizations (NGOs) in Global Governance and Value

Creation: An International Business Research Agenda. *Journal of International Business Studies, 35* (6), 463-483.

Thakur, Ramesh (1994). Human Rights: Amnesty International and the United Nations. *Journal of Peace Research, 31* (2), 143-160.

The United Nations World Water Development Report 2019 (2019). https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000367306/PDF/367306eng.pdf.multi.page=1&zoom=auto,-16,842, Erişim Tarihi: 07.10.2019

Thomson, Stuart and John, Steve. (2007). *Public Affairs in Practice: A Practical Guide to Lobbying* (1st Edition). London and Philadelphia: Chartered Instıtute of Public Relations.

TİKA (Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı Başkanlığı). (2019). *Türkiye Kalkınma Yardımları Raporu 2018*. Ankara: TİKA.

Todd, James A. (2009). *Civil Society and Its Discontents: The Two Pillars of Edmund Burke's Legal Philosophy*. https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=1335655, Erişim Tarihi: 10.10.2016.

Törnquist-Chesnier, Marie (2004). NGOs and International Law. *Journal of Human Rights, 3* (2), 253-263.

Tosun, Gülgün Erdoğan (2001). *Demokratikleşme Perspektifinden Devlet-Sivil Toplum İlişkisi; Türkiye Örneği* (1. Baskı). İstanbul: Alfa Yayınları.

TÜSEV (Türkiye Üçüncü Sektör Vakfı) (2010). *Sivil Toplum Değerlendirme Raporu*, Ekim 2009-Eylül 2010. İstanbul: TÜSEV.

UIA (Union of International Associations). (2017). *Yearbook of International Organizations 2017-2018* (Volume: 4). Brussels: BRILL.

Vahit, Hidayet Nur (2007). Açış Konuşmaları. (Editör: Asmagül İsina). *Kalkınma Yardımlarında Sivil Toplum Kuruluşları ve Kapasite Geliştirme*. İstanbul: Tasam, 15-19.

Ventura, Luca (2017). *Turkey | Now Among World's Top Donor Nations*. https://www.gfmag.com/magazine/october-2017/turkey-now-among-worlds-top-donor-nations, Erişim Tarihi: 10.12.2019.

Viotti, Paul R. and Kauppi, Mark V. (2012). *International Relations Theory* (5th Edition). Boston: Longman.

Viotti, Paul R. ve Kauppi, Mark V. (2014). *Uluslararası İlişkiler ve Dünya Siyaseti* (Çeviren: Ayşe Özbay). Ankara: Nobel Kitap.

Walt, Stephen M. (1998). International Relations: One World, Many Theories. *Foreign Policy*, Spring, 110, 29-46.

Waltz, N. Kenneth (1979). *Theory of International Politics* (1st Edtion). California: Addison-Wesley Publishing Company.

Waltz, N. Kenneth (1986). Political Structures. (Edited by: Robert O. Keohane). *Neorealism and its Critics*. New York: Columbia University Press, 70-78.

Wapner, Paul (1995). *Politics Beyond the State: Environmental Activism and World Civic Politics* (1st Edition). New York: State University of New York Press.

Wapner, Paul (2000). The Normative Promise of Nonstate Actors: A Theoretical Account of Global Civil Society. (Edited by: Paul Wapner and Lester Edwin J. Ruiz) *Principled World Politics. The Challenge of Normative International Relations*. USA: Rowman&Littlefield Publishers, 261-275.

Wapner, Paul Kevin (1996). *Environmental Activism and World Civic Politics* (1st Edtion). Albany: State University of New York Press.

Wasuge, Mahad (2016). *Turkey's Assistance Model in Somalia: Achieving Much With Little*. Mogadishu: The Heritage Institute for Policy Studies.

Webber, Mark and Smith, Michael (2002). *Foreign Policy In A Transformed World* (1st Edition). New York: Routledge.

Welch, Claude E. Jr. (2001). *NGOs and Human Rights: Promise and Performance* (1st Edition). Philadelphia: University of Pennsylvania Press.

Wendt, Alexander (1992). Anarchy is What States Make of it: The Social Construction of Power Politics. *International Organization, 46* (2), 391-425.

Wendt, Alexander (1999). *Social Theory of International Politics* (1st Edition). Cambridge: Cambridge University Press.

Wiarda, Howard J. (2010). *Think Tanks and Foreign Policy The Foreign Policy Research Institute and Presidential Politics* (1st Edition). USA: Lexington.

Willetts, Peter (2009). NonGovernmental Organizations. (Edited by: Gabriela Maria Kutting). *Conventions, Treaties And Other Responses To Global Issues - Volume II*. Oxford: EOLLS, 229-249.

Willetts, Peter (2011). *Non-Governmental Organizations in World Politics: The Construction of Global Governance* (1st Edition). Oxon: Routledge.

Willetts, Peter (2014). Transnational Actors and International Organizations in Global Politics. (Edited by: John Baylis, Steve Smith, and Patricia Owens). *The Globalization of World Politics: An Introduction to International Relations*. Oxford: Oxford University Press, 320-340.

Yaziji, Michael and Doh, Jonathan (2009). *NGOs and Corporations: Conflict and Collaboration* (1st Edition). New York: Cambridge University Press.

Yıldırım, İbrahim (2004). *Demokrasi Sivil Toplum Kuruluşları ve Yönetişim* (1. Baskı). Ankara: Seçkin Yayınevi.

Yüksel, Erkan (2007). "Kamuoyu Oluşturma" Ve "Gündem Belirleme" Kavramları Nerede Kesişmekte, Nerede Ayrılmaktadır? *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 7* (1), 571-586.

Zaharna, R. S. (2009). Mapping out a Spectrum of Public Diplomacy Initiatives: Information and Relational Communication Frameworks. (Edited by: Nancy Snow and Philip M. Taylor). *Routledge Handbook of Public Diplomacy*. New York Routledge, 86-101.

Zaharna, R. S. (2010). *Battles to Bridges US Strategic Communication and Public Diplomacy After 9/11* (1st Edition). New York: Palgrave.

Zehfuss, Maja (2001). Constructivisms in International Relations: Wendt, Onuf, and Kratchowil. (Edited by: Karin Fierke and Knud Erik Jorgensen). *Constructing International Relations The Next Generation*. New York: Routledge, 54-76.